

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİNDE SALGIN
HASTALIKLAR: SITMA ÖRNEĞİ (1923-1950)

Yadigar PAÇACI

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Oktay GÖKDEMİR

İZMİR-2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Türkiye'de Tek Parti Döneminde Salgın Hastalıklar: Sıtma Örneği (1923-1950)" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

YADİGAR PAÇACI

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'de Tek Parti Döneminde Salgın Hastalıklar:

Sıtma Örneği (1923-1950)

Yadigar PAÇACI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Salgın hastalıklar insanlık tarihinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Sıtma, verem, frengi, veba, kolera, cüzam gibi salgın hastalıklar binlerce insanın ölümüne neden olmuş, özellikle sıtma, dünyanın hemen hemen her yerinde yaşanan, yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin herkesi tehdit edebilen yaygın bir hastalık olmuştur. Türkiye'de geçmişten bugüne incelediğimizde; sıtma toplumsal ve siyasal yönden başka hiçbir hastalıkta görülmeyen ilgi ve alakaya sahip olmuştur. Özellikle 1923'te Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu ilgi daha da yoğunlaşmış ve 1950 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bu çalışmada 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de yaşanan sıtma hastalığı incelenmiş, sıtmanın ortaya çıkışı, yayılışı ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından alınan tedbirler arşiv belgeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1923-1950, Salgın Hastalıklar, Sıtma Mücadelesi

ABSTRACT

Master's Thesis

Epidemic Diseases in Single-Party Period in Turkey: Example of Malaria (1923-1950)

Yadigar PAÇACI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

Turkish Republic History Program

Epidemics have an important place in shaping the history of mankind. Epidemics such as malaria, tuberculosis, syphilis, plague, cholera, leprosy caused the death of millions of people. Especially malaria is a worldwide common disease which threatens the general population regardless of age and gender. It has gained a particular interest and importance in Turkey compared to other diseases from social and political aspects. This interest has been increased since the first few years of the Turkish Republic and it continued to increase until 1950. This study investigates that the malaria occurred in Turkey between the years 1923-1950, the emergences of malaria, it's distribution and measures taken by the Republic of Turkey are assessed on the basis of archival documents.

Keywords: 1923-1950, Epidemic Diseases, Malaria Struggle.

**TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİNDE SALGIN HASTALIKLAR: SITMA
ÖRNEĞİ (1923-1950)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA SITMA

1.1. SITMA MÜCADELESİ HAKKINDA KAZA İDARE HEYETİNCE VERİLEN KARAR VE TALİMAT	20
1.1.1. Faal Mücadele Heyetleri	20
1.1.2. Müteferrik Maddeler	21
1.1.3. Köylerde Meskene, Gıdaya ve Giysilere Ait Düzeltilecek Şeyler	23
1.1.4. Köyde Doğan Hastalıklar Meselesi	24
1.1.5. Savaşta Mekteplerin Yapacakları Şeyler	24
1.1.6. Köy Savaş Heyeti ve Reislerinin, Heyet Âzasının ve Savaş Fen Heyetinin Vazifesi	24

İKİNCİ BÖLÜM

SITMA

2.1. SITMA VE 19. YÜZYILA KADAR YAYILMA ALANLARI	36
2.2. SITMANIN GÖRÜLDÜĞÜ YERLER	37

2.3. 1917-1925 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SİTMALI HASTA ORANI	43
2.4. İZMİR'DE SITMA İLE MÜCADELE	49
2.5. 1900 YILI ÖLÜM İSTATİSTİKLERİ	53
2.6. SITMANIN GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDEKİ ÖNEMİ	54
2.6.1. Sıtma Türlerinin Dünyadaki Dağılımı	56
2.6.2. Gelecekte Sıtma	56
2.6.3. Sıtmanın Türkiye'deki Önemi	57
2.6.4. Sıtma Savaş Bölgeleri ve Bu Bölgelere Bağlı İl ve İlçeler	60
2.6.5. Sıtmanın Etiyolojisi	63
2.6.6. Plasmodium Vivax	64
2.6.7. Plasmodium Malaria	65
2.6.8. Plasmodium Falciparum (Pl. immaculatum precox)	66
2.6.9. Plasmodium Ovale	66
2.6.10. Sporogonik Çoğalma	67
2.6.11. Plasmodiumun Exo-Eritrositler ve Pre-Eritrositler Devri	67
2.7. TÜRKİYE'NİN SITMA COĞRAFYASI	73
2.8. SİVRİSİNEKLERİN YAŞAYIŞLARI	76
2.8.1. Sürfe ve Şüfeyre Aramak, Tutmak, Göndermek	77
2.8.2. Erişkin Sivrisinekleri Aramak, Tutmak, Göndermek	78
2.8.3. Sinek ve Sürfeleri Lâboratuvarlarda Beslemek ve Yetiştirmek	78
2.8.4. Sivrisinekleri Zorla Yumurtlatma	79
2.8.5. Sivrisinekler Üzerine İnceleme ve Araştırmalar	79
2.8.6. Hazırlamalar	80
2.8.7. Erişkin Sivrisineklerden Kolleksiyon Yapmak	81
2.8.8. Sivrisineğin Midesinde Oosit Aramak	82
2.8.9. Tükürük Bezlerinde Sporozoit Aramak	82
2.8.10. Sivrisineklerin Midelerinde Bulunan Kanın Ne Kanı Olduğunu Ortaya Çıkarmak	83
2.9. 1923 SONRASI TÜRKİYE'DE SAĞLIĞIN GELİŞİMİ	84
2.9.1. 1923–1938 Dönemi	84
2.9.2. 1938–1950 Dönemi	85

2.10. DİYARBAKIR'DA BULAŞICI HASTALIKLAR VE DİYARBAKIR HALKEVİ'NİN SAĞLIK ÇALIŞMALARI	89
2.11. DR. REFİK SAYDAM DÖNEMİNDE SAĞLIĞA VERİLEN ÖNEM	91
2.11.1. Dr. Refik Saydam Döneminde Sağlık Alanında Çıkarılan Yasalar	91
2.11.2. Dr. Refik Saydam Döneminde Salgın Hastalıklarla Mücadele Yolları	92
2.12. 1923'LÜ YILLARDA SAMSUN'DA SAĞLIK ALANINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR	93
2.12.1. Kızılırmak ve Çarşamba Deltalarında Bataklıklar Sorunu	95
2.12.2. Doktor, İlaç ve Diğer Sağlık Personellerindeki Yetersizlik	96
2.12.3. Sıtma ve Frengi Gibi Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele	96
2.13. 1923-1933 YILLARI ARASINDA ANKARA'DA SITMA	99
2.14. BURSA İL SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN SITMA İLE İLGİLİ DİLEKLERİ	100
2.15. DEVLET KİNİNİ UYGULAMASININ ORTAYA ÇIKIŞI	101
2.15.1. Osmanlı Döneminde Sıtma ile Mücadelede Kinin	103
2.15.2. Sıtmalı Yerlerde Fakir Halka ve Köylülere Parasız Kinin Dağıtımı Hakkında Nizamnâme [22 Cemaziyelâhir 1331/16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913)]	103
2.16. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KİNİN VE SITMA İLE MÜCADELE	103
2.16.1. Kinin Elde Edilmesiyle İlgili 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun Dördüncü Maddesinin Değişikliğine Dair Kanun [26 Nisan 1926]	103
2.17. İZMİT YÖRESİNDE SITMA MÜCADELESİ VE BATAKLIKLARIN KURUTULMASI ÇALIŞMALARI	104
2.18. II. DÜNYA SAVAŞINDA İZMİR'İN SITMA MÜCADELESİ	107
2.18.1. II. Dünya Savaşı'nda İzmir'de Sıtma Salgınına Karşı Alınan Tedbirler	108
2.19. 29/5/1926 TARİHLİ VE 384 SAYILI SITMA MÜCADELESİ KANUNU	111
2.20. 24/4/1930 TARİHLİ VE 1593 NUMARALI UMUMÎ HIFZISSİHHA KANUNU	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIVRISİNEKLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

3.1. ÇUKUROVA'DA İNSEKTİSİT ÇALIŞMALARI	115
3.2. SITMA ERADİKASYON DÖNEMİ	116
3.2.1. Sıtmanın Morfolojik Evrimi	118
3.3. SITMANIN İMMÜNOLOJİSİ	119
3.4. İNDİREKT FLUORESAN ANTİKOR TEKNİĞİ (İFAT)	120
3.5. SITMANIN VEKTÖRLERİ	122
3.5.1. Sıtmanın Etkenleri	122
3.5.2. Epidemiyoloji	124
3.5.3. Patogenezi	125
3.5.4. Patoloji	126
3.5.5. Klinik	126
3.5.6. Sıtmanın Tanısı	127
3.5.7. Konvensiyonel Mikroskopi	127
3.5.8. Quantitative Buffy Coat (QBC) Yöntemi	127
3.5.9. OptiMAL Test	128
3.5.10. ICT Malaria Testi	129
3.5.11. MAKROmed Rapid Malaria Testi	129
3.5.12. ParaSight-F Testi	129
3.5.13. SD Bioline Malaria Antigen Testi	135
3.6. PİRİNÇ EKİMİ VE PİRİNÇ EKİMİNDE YAPILAN TETKİKLER	130
3.6.1. Kuruluğun Sürfe Üzerindeki Etkisi ve Ekinin Tesiri	133
3.7. SITMANIN BELİRTİLERİ VE SITMA İLACI	140
3.8. SITMADAN KORUNMANIN YOLLARI	141
3.9. KÖYLÜLERE SITMA HAKKINDA VERİLEN BİLGİLER	146
3.9.1. Sıtmanın Akıbeti ve Sıtma ile Mücadele	147
3.10. SITMA BELALİ BİR HASTALIKTIR	150
3.10.1. Sıtma İnsanı Nasıl Tutar?	150
3.10.2. Çocuklara Ne Kadar İlâç İçirilmelidir?	152
3.10.3. Kininin Yol Açtığı Rahatsızlıklar	152

3.10.4. Kinin Dışındaki Sıtma İlâçları Nelerdir?	153
3.10.5. Sıtmadan Nasıl Korunmalıyız?	153
3.11. TÜRKİYE'DE SITMANIN ARTMASININ VE ÜREMESİNİN ŞARTLARI	155
3.11.1. Türkiye'nin Sıtma Bölgeleri	158
3.11.2. Türkiye'de Sıtmanın Yayılışına Dair Resmi Tespitler	159
3.11.3. Ankara Yayılışına Dair Resmi Tespitler	159
3.11.4. İstanbul Yayılışına Dair Resmi Tespitler	160
3.11.5. Aydın Yayılışına Dair Resmi Tespitler	160
3.11.6. Adana Yayılışına Dair Resmi Tespitler	161
3.11.7. Konya Yayılışına Dair Resmi Tespitler	161
3.11.8. Eskişehir Yayılışına Dair Resmi Tespitler	162
3.11.9. Kocaeli, Bursa, Balıkesir Yayılışına Dair Resmi Tespitler	162
3.11.10. Antalya Yayılışına Dair Resmi Tespitler	163
3.11.11. Samsun Yayılışına Dair Resmi Tespitler	163
3.12. TÜRKİYE'DE ÇELTİK ZİRAATİ VE ÇELTİK EKİMİNİN ZARARLARI	164
3.13. SITMA İLE SAVAŞ İLKELERİ	167
3.13.1. Türkiye'de Sıtma Savaşı Nasıl Yapılmalıdır?	168
3.14. SITMA ERADİKASYONU PROGRAMLARINDA KULLANILAN SITMA İLÂÇLARI	170
3.14.1. Chloroquine	170
3.14.2. Amodiaquine	171
3.14.3. Pyrimethamine	171
3.14.4. Proguanil	172
3.14.5. Chlorproguanil	172
3.14.6. Primaquine	173
3.14.7. Quinocide	174
3.14.8. Pamaquine ve Plasmocide	175
3.14.9. Mepacrine	175
3.15. D.D.T	176
3.16. PÜLVERİZATÖR	179
3.16.1. Uçakla Larvisit Uygulaması	181

3.16.2. Larvisit Tozlarının Uçakla Serpiliş	182
3.16.3. Pülverizatörde Kullanılacak İlâçlar	183
3.17. 1926-1957 YILLARINDA TÜRKİYE'DE SITMA İLE MÜCADELE	184
3.17.1. 1926-1945 Yıllarında Sıtma	185
3.17.2. 1945-1950 Yıllarında Sıtma	187
3.17.3. 1950-1956 Yıllarında Sıtma	188
3.18. 1976-1978 YILLARINDA TÜRKİYE'DE SITMA	191

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BASINDA SITMA

4.1. 1929-1939 YILLARINDA BASINDA SITMA	198
4.2. 1939-1945 YILLARINDA BASINDA SITMA	259
4.3. 1945-1950 YILLARINDA BASINDA SITMA	278
SONUÇ	296
KAYNAKÇA	298

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BCG	Bacillus Calmette-Guerin
BHC	Benzen heksaklorit
bkz.	Bakınız
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDT	Dikloro Difenil Trikloroethan
DLN	Dieldrin
DNA	Deoksiribo Nükleik Asit
DP	Demokrat Parti
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
LDH	Laktat Dehidrogenaz
QBC	Quantitative Buffy Coat
s.	Sayfa No
S.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
ss.	Sayfadan Sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund
yy.	Yüzyıl

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: 1900 Yılı Ölüm İstatistikleri	s. 53
Tablo 2: Sıtma Savaş Bölgeleri ve Bu Bölgelere Bağlı İl ve İlçeler	s.60
Tablo 3: Diyarbakır Tali Sıtma Mücadele Biriminde Personel Durumu [1937]	s.89
Tablo 4: Türkiye'nin Stratifikasyonu	s.117
Tablo 5: 1930'da Yakalanan Sivrisinek ve Her İnsanın Bir Saatte Tutuşu Miktarı	s.132
Tablo 6: Yakalanan Ortalama Anofel Adedi (Ahırlarda Her Metre Murabbına İsabet Eden Miktar)	s.132
Tablo 7: Aynı Mevki veya Tarlanın Muhtelif Senelerdeki Mukayeseli Mahsul Miktarları	s.134
Tablo 8: Pirinç Tarlalarının Muhtelif Tarzda Sulanmaları İle Alınan Mahsul	s.135
Tablo 9: Mevsim Müddetince Sarfedilen Suyun Miktarı	s.136
Tablo 10: 1925-1928 Yıllarında Sıtmalıların Malûl Oldukları Sıtma Cinsi	s.161
Tablo 11: 1944-1948 Yılları Ekim Sahası Hektar ve İstihsal Ton Miktarı	s.164
Tablo 12: Bursa'nın Mustafa Kemal Paşa ve Karacabey İlçelerinde 1941-1947 Yılları Arasında Ölüm ve Doğum Oranı	s.166
Tablo 13: Karacabey ve Mustafa Kemal İlçelerinde Dalak Endeksi	s.167
Tablo 14: D.D.T.'nin Tanınmış Eriyiklerde 27-30 Derecede Erime Kabiliyetleri	s.177
Tablo 15: 1925-1929 Yıllarında Tespit Edilen Sıtma Sayısı	s.185
Tablo 16: 1930-1945 Yıllarında Türkiye'de Tespit Edilen Sıtma Miktarı	s.186
Tablo 17: 1945-1950 Yıllarında Türkiye'de Sıtma	s.187
Tablo 18: 1925-1950 Yılları Arasında Sıtma Bakanlığı ve Sıtma Genel Müdürlüğü Bütçesi	s.188
Tablo 19: Sıtma Mücadele Devresinde Alınan Marshall Yardımları	s.188
Tablo 20: Hazırlık ve Hücum Dönemlerinde Sıtma	s.189
Tablo 21: Konsolidasyon ve İdame Dönemlerinde Sıtma	s.191
Tablo 22: Sıtma Mücadelesi Başlamadan Evvelki Yıllarda Bazı İllerimizde Tespit Edilmiş Dalak Endeksleri	s.193

GİRİŞ

Sıtma, çok eski zamanlardan beri var olmaktadır. İsa'dan çok önce Hindistan'da ve Çin'de bu hastalık vardı. Çin mitolojisinde sıtmanın 3 belirtisi olarak baş ağrısı, titreme ve ateş gösterilmektedir. Sıtmanın Mezopotamya, Eti ve Grek uygarlığını yok eden en önemli hastalık olduğu kabul edilir.

Her zaman büyük bataklıkları ve sıtmasıyla ünlü olan İtalya'da aralıklı gelen ateşle bataklıklar arasında ilişkiler üzerinde duranlar arasında Marcus Porcius Cato, Marcus Terentius Varo, Lucius Junius Moderatus Columella sayılabilir. Bunlardan Varo karısı için kaleme aldığı "*Rerum rusticarum libri tres*" adlı kitabında bataklıklardan sakınılması gerektiğini, çünkü burada gözle görülmeyen küçük hayvanların yetiştiğini ve bunların insana burun ve ağız yoluyla bulaştığını yazmıştır.

Ateşli hastalıkların bataklıklardan yükselen fena havanın solunmasıyla oluştuğu düşüncesi eski Yunanistan ve Roma'da bataklıkları kurutma yolunu açtı. Bununla sıtma için malaria (kötü hava) adının kullanılması ilk defa F. Jacquier'in 1743'de Roma'da basılan kitabında görülmüştür. Ortaçağda sivrisineklerle hastalıklar arasında ilişki olduğu bilinmektedir; söz gelişi Hazreti Muhammed'in zamanı hekimlerinden El Haris bin Keld Elsekafi bundan bahsetmiştir. Bu devrede sıtmanın kliniği bilinmemekte idi. Türk ve İslâm hekimlerinden Ebubekir Razi'nin, İbni Sina'nın, Endülüs'te Batılıların Avenzoer dedikleri Ebu Mervan bin Zuhur'un, ki uyuz etkenini ilk tarif edendir, eserlerinde sıtma olarak tanımlanan ateş şekilleri vardır.

Ortaçağ'ın 11. yüzyılda Salerno, 12. yüzyılda Montpelier, 13. yüzyılda Bologna, Padua, Paris gibi ünlü tıp fakültelerinde sıtma önemli bir konu idi. Bununla beraber sıtma bilgisinde on yedinci yüzyıla kadar bir ilerleme olmadı. 1707'de Giovanni Maria Lancisi, sivrisineklerin sokarak, ısırarak, kötü usarelerini kanımıza enjekte ederek sıtmayı bulaştırdığını savundu. Kınakına Peru'da çok eski zamanlarda sıtma tedavisinde kullanılmaktaydı. Bu konuda ilk yazı 1600 tarihinde Juan Lopez adlı bir Cizvit papazına aittir. ¹

¹ Ekrem Kadri Unat, "Sıtmanın Tarihi", **1. Ulusal Parazitoloji Kongresi**, Ege Üniversitesi Matbaası, 22-24 Mayıs 1979, ss. 1-2.

Richard Morton ve Thomas Sydenham İngiltere'de bu tozun ancak bazı ateşli hastalıklara iyi geldiğini buldular ve 1712'de İtalya'da Francesco Torti bu ilaçla iyi olan ve olmayan ateşleri ayırdı ve böylece sıtmanın daha iyi tanınması ve incelenmesi olanağı belirdi. 1820'de Pelletier ve Caventou kınakınadan kinin ve çinkonini ayırdılar. Sıtmalılarda 1716'da Lancisi ve yüzyıl sonrası 1831'de Richard Bright, dalak ve beyindeki kara boya üzerine dikkati çektiler. 1847'de H. Meckel yuvarlak veya iğ şeklinde ve içinde düzensiz boya taneleri bulunan protoplazma kitlelerini gördü, fakat bunların sıtma ile ilişkili olduğu üzerinde 1848'de R. Virchow ve ayrıca F. Frerichs ısrar ettiler, fakat sonuncu çalışmasını ancak 10 yıl sonra yayımladı.

1872'de Francis Delafield malaryada en sabit bulgunun kanda kara veya kırmızı ufak boya parçacıklarının bulunmasının olduğunu bildirdiği gibi boyasız saydam cisimcikleri de gördü. 1857'de L.F.A. Kelsch de bunları gördü ve 1880'de bunların sıtmaya özgül olduğunu savundu.²

İnsanlığın tehlikeyle karşı karşıya kaldığı en önemli salgın hastalıklardan biri sıtma olmuştur. 17.yüzyılın sonlarından itibaren kinin ilacının kullanılması, sıtmaya karşı bir savunma mekanizması oluşturmuştur. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise, DDT'nin bulunması ile sıtmanın tamamen ortadan kaldırılabileceği ümidi doğmuştur. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında nüfusun neredeyse dörtte üçü sıtmalı idi. Sıtmanın ülke topraklarında salgın biçimde görülmesi artık devletin bu konuda mutlaka girişimde bulunması gerektiği görüşünü ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti sıtmaya karşı bazı önlemler almıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu önlemlerle ilgili girişimleri Kinin Tedarik ve Furuhtu Hakkında Kanun; Kinin Tedarikine Mütedair 20 Haziran 1332 Tarihli Kanunu Muvakkatin Sureti Tatbiyesi Hakkında Nizamname çıkartmakla sınırlı kalmıştır.³

Bir görüşe göre sıtma "*Tümüyle Türkiye Cumhuriyetine miras kalmıştır.*" Yasal düzenlemeleri, örgütlenmesi, toplumsal işbirliği, yurttaşların katılımı, gerekli tıbbi, alt yapı ve ekonomik kaynakları ile bütüncül bir devlet politikası ışığında sıtma savaş politikasından söz etmek ancak Cumhuriyetle birlikte mümkün olabilmektedir.

² Unat, s. 2.

³ Erdem Aydın, **Türkiye'de Sıtma Savaşı**, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aralık, 1998, s. 7.

Ülkemiz insanında derin bir yıkıma neden olan sıtma, halk arasında son derece ilginç tanımlamalar ve benzetmelerle anılmıştır. Örneğin sıtma için bir yanda Beşinci İcra Vekilleri Heyeti Programı tarafından "*Karabela*" adlandırılması kullanılırken, öte yanda sıtmadan korunma bir Türk'ün öğreneceği şeylerin en lüzumlu ve en faydalısıdır. Sıtma, öykü konusu olarak bazı edebiyat eserlerinde de işlenmiştir.

Sıtmanın verdiği yıkım ve zararın büyüklüğünü anlatabilmek amacıyla ona "*Azgın Canavar*" gibi tanımların verilmiş olduğu bile izlenmektedir. "*Dört Azgın Canavar*" başlığını taşıyan bir kitapta sıtmayla ilgili şu satırlar yer alır. "*Diğer hummalı hastalıklar sıtmanın yanında mert ve kabadayı hastalıklardır. İnsana bütün kuvvetleriyle açıktan açığa saldırırlar. Halbuki sıtma, sinsî ve hain sıtma, böyle değildir. Bir kere kanımıza girdi mi, pençesini bedenimize geçirdi mi; artık kolay kolay defolup gitmez. Sulfato dediğimiz kinin ilacını görünce damarların içinden savuşur, dalağın, iliklerin içine saklanır. Vücudun zayıf ve dermansız bir zamanını bulur bulmaz hemen ininden çıkarak gene hücumu geçer.*" Bir hekim tarafından kaleme alınan bu satırlar, gözle görülür gerçek bir canavardan söz eder gibidir.

Ülkemizde sıtma savaşının başlatılmasında, Mustafa Kemal Atatürk'ün etkisi büyüktür. Bu bağlamda öncelikle Atatürk'ün sağlık hizmeti anlayışı ve politikasının anlaşılması gereklidir. Atatürk'ün bu alandaki yaklaşım tarzını, şu sözleri açıklar niteliktedir: "*Milletimizi asayışı tam halinde yaşatmak en büyük amacımız olduğu gibi onun sıhhatine özenmek ve mevcut koşullar nisbetinde toplumsal acımıza çaresiz olmak da hükümetimizin genel görevlerindendir.*" Halkın sağlık sorunlarına karşı devletin yükümlülüğünü belirleyen bu anlatım, özele indirgendiğinde, sıtma salgınlarının önlenmesine karşı Atatürk'ün geliştireceği siyasayı da temellendirmiş olduğu kabul edilebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Antalya'da çıkan yerel bir gazetede sıtmalı hasta oranı Antalya'nın ilçelerinden Fenike'nin köylerinde %70.3, Elmalı'nın bazı köylerinde ise %62.3 olarak verilmiştir. Aynı gazete bu yerlerde 1920 ve 1921 yıllarında doğum sayısının 1299 ve 1056, sıtmadan ölenlerin sayısının 2597 ve 2684 olduğunu yazmıştır. Kızılay'ın Söke, Koçarlı, Burdur, Yenipazar, Bağarası gibi yerlerdeki sağlık kuruluşlarına başvuran hastalar arasında sıtmalı oranının %70'leri bulunduğu belirtilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından sıtma salgınlarının saptanması için

1921 yılında Antalya'ya gönderilen Hıfzıssıhha Umumiye Müdürü Ekrem Hayri Bey'in hazırladığı raporda sıtmanın neden olduğu toplumsal ve ekonomik görünüm son derece açık biçimde dile getirilmiştir.

Hayri Bey söz konusu felaketin sıtma salgınları olduğunu belirttikten sonra şöyle devam eder: *"Memleketimizde Malarya ismini bilmeyen ve tanımayan bir fert tasavvur olunamaz. Anadolunun Cenup ve Cenubi garbisinde (güney ve güney batı) Malarya hakkında icra edilen tetkikat, şahit olduğumuz hadisat tüyleri ürpertecek derecede fecidir. Kamış kadar ince bacaklara yaslanan şişkin karınlı, yosun benizli, cılız köylü çocuklarına pis paçavralar altında arzettikleri, sefaletengiz ve hayvani manzara elbette durumu anlayan insanların vicdanını sızlatacak, hatta istikbal için beslenen parlak ümitleri kıracak bir tesiri haizdir."* Raporda Antalya civarında yapılan muayenelerde halkın %86'sında dalak büyüklüğü görüldüğü belirtilmekte ve yaklaşık nüfusu iki yüz bin olan Antalya'da yaklaşık 172.000 kişinin sıtmalılı olduğu ileri sürülmektedir.

Raporun daha sonra gelen bölümünde sorun başka bir boyutta değerlendirilmeye çalışılır. Sıtma sorunu bu kez ülke ekonomisinde yaratacağı olumsuz etkileri açısından ele alınır. Hayri Bey bir sıtma hastasının yılda 10 nöbet geçirmesinden dolayı Antalya'da yıllık 4 milyon saatlik çalışma kaybı olduğunu ileri sürerek raporunu sürdürür: *"Milli servetimizin bundan ne zayi ettiğini hesap etmek külfetini iktisat mütehassıslarına terk ederim. Bu hesabı yapmaktan maksadım memleketin iktisaden yükselmesi için takibi kat'ıyyen mecburi ve zaruri olan tariki (kayıpları) göstermektedir. Zannediyorum ki bir memlekete servet ve refah getirebilmek için evvela o memleketin istihsalatını (üretimini) çoğaltmak lazımdır. İstisalat ise ancak müstahsiller yani çalışan, iş gören kabiliyetli kollar sayesinde temin edilebilir. Şu anda "Malarya mücadelesi" aynı zamanda bir iktisat meselesidir."*

1924 yılı Sonbaharında Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın başkanlığında çeşitli sağlık kurumlarından hekimlerin bir araya geldiği bir toplantı yapılır, toplantı sonunda bir rapor hazırlanmıştır. Kaynaklarda *"Esbabı Mucibe Layihası"* yani *"yasa gerekçesi tasarısı"* olarak yer alan bu rapor, daha sonra "Sıtma Küçük Sıhhat Memurları Hakkında Esbabı Mucibe" başlığı ile görüşülecek olan yasanın gerekçe metni olarak TBMM'ne sunulacaktır.

Söz konusu raporun bir bölümünde şu görüşler dile getirilmektedir: "*Sıtma mücadelesi en karlı teşebbüslerden biridir. Mücadelenin semeresi derhal görüşülmeye başlar. Mücadele mahdud devair elbirliğiyle başaracağı büyük milli bir iştir. Sıtma mücadelesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en müessir ve feyizli ("kalıcı ve verimli") işlerinden biri ve belki birincisi olacaktır.*" Sıtma ve sıtma savaşının bilimsel temeline ilişkin bir başka çalışma 2.9.1925 tarihinde toplanan Birinci Milli Türk Tıp Kongresidir. Bu kongrede sıtma, klinikten epidemiyolojiye kadar geniş bir kapsamda tartışılır.

Atatürk'ün konuşmalarında, sıtma savaşının biran önce başlatılması ve başarıyla sürdürülmesi için örgütsel ve ekonomik kaynakların kullanımını belirleyecek temel ilke ve yöntemlere rastlayabiliriz. 1924 yılında Atatürk mevcut durumu şöyle dile getirmektedir: "*Zamanımıza kadar sıhhat-i umumiyenin uğradığı ihmalin derecesi; mücadele yoluna girildikçe, daha kuvvetli ortaya çıkmaktadır. Önümüzdeki sene dahi genel olarak sağlıkla mücadele için bilhassa çözüm yolları geliştirmek gerekmektedir. Özellikle sıtmaya karşı, başlı başına bir mücadele devresine girilmesi TBMM'nin öncelik vereceği en önemli işlerden sayılsa yeri vardır. Muhakkaktır ki, bizim için nüfusun koruma ve artırması ve çalışmaların kuvvet ve zindeliğini temineden çözümlerin başında sıtma mücadelesi bulunmalıdır.*" Demek oluyor ki sıtma savaşının başlatılmasının önünde, aşılması gereken iki engel vardır; bunlar ekonomik ve örgütsel engellerdir.

Atatürk Cumhuriyet ilan edilmeden önceki bir Meclis konuşmasında görüşlerini dile getirir: "*Sıtma hastalığının kökünden yok edilmesi için tek çare olan kurutma ve arazi iyileştirme meselesine şehir ve köylerin koruyucu sağlık koşullarının sonuca ulaştırma ise doğal koşullara geri döner dönmez başlamak icraatı Bayındırlık ve sıhhiyemizin en kaçınılmaz ve mühimlerinden biri olacaktır.*"⁴

Yurdumuzda bütün tarih boyunca sıtmaya rastlandığından Anadolu'nun en eski hekimleri İstanköylü Hipokrat, Bergamalı Calinus, Kayserili Arete sıtma olarak alınabilen ateş şekillerinden bahsetmişlerdir. Daha sonraki hekimlerin de sıtma bilgisi bu alandaki ilerleyişe ayak uydurmuştur. Kınakınanın 18. yüzyılın başlarında ve hatta daha önce Osmanlı İmparatorluğuna getirilmiş olması muhtemeldir. 1910 yılından itibaren halka parasız kinin dağıtımına başlanmıştır. Bu sıralarda sıtma

⁴ Aydın, ss. 7-11.

parazitleri yurdumuzda çok iyi tanınmakta idi. Bunun delili Dr. Ahmet Emin tarafından Pl. vivax var. minuta'nın tarif edilmiş olmasıdır.

Birinci Dünya Harbi sırasında ve onu takip eden yıllarda sıtmaya karşı mutlaka devlet eliyle savaşılmaması düşüncesi yayılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ele aldığı büyük sağlık problemi sıtma değildir. İstanbul Bakteriyoloji hanesinde yapılan bir kursta yetiştirilen elemanlarla 1925 Şubat'ında Ankara'da, Mayıs ayında Adana'da ve Temmuz ayında Aydın'da sıtma savaşı çalışmaları başlamıştır. 26.5.1926'da "Etibbanın Sıtma Enstitülerinde Staj Mecburiyeti Hakkında Kanun" ve 13.5.1926'da "Sıtma Mücadelesi Kanunu" yayınlanmıştır. Bu sıralarda Almanya'dan Hamburg Sıcak Memleketler Enstitüsünden Prof. Dr. E.Martini ve Dr. H. Vogel Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaletince davet edilmiş ve bunlar 1926 yılı Mayıs'ından itibaren ve özellikle Dr. Martini Türkiye'nin sivrisineklerini incelemişlerdir. Ayrıca Prof. İsmail Hakkı Çelebi de bu amaçla çalışmıştır.

Dr. Martini Adana'da bir sıtma enstitüsü kurulmasını tavsiye etmiş ve Alman Kızılhaçı tarafından yaptırılan 3 baraka Adana Belediyesi'nin verdiği bir arsaya yerleştirilmiştir. Müesseseye gerekli kadro temin edilmiş ve binanın açılış töreni 1928 Eylül'ünde bir sıtma kursunun başlatılmasıyla birlikte yapılmıştır. Adana Sıtma Enstitüsü yurdumuzda malaryoloji'nin iyi öğretildiği ve öğrenildiği bir kuruluş olmuştur. Bu enstitüden Dr. Enver İrdem, Türkiye'de Anopheles multicolor, Anopheles sergenti ve Anopheles marteri'nin, Dr. Celal Gökberg ise Anopheles pulcherrimus'un varlığını göstermişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında sıtmanın alevlenmesi ve yayılması dolayısıyla gerekli tedbirler alınmış, DDT'nin de yurda getirilmesiyle sıtma vakaları azalmıştır. 1957 yılından itibaren Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF ile yapılan işbirliğiyle yurdumuzda sıtmanın kökünü kurutma yoluna girilmiştir. Böylece Türkiye'de sıtma çok azalmış 1970 'den sonra yeniden artmaya başlamış ve 1977'de sıtma vakası sayısı 115.512'ye kadar yükselmiştir.⁵

Sıtma, köle ticaretinin gelişmesine yol açmıştır. Salgınların tarihin şekillenmesindeki rolü de büyüktür. Sıtma Haçlı ordularını, tifo Napolyon'un ordularını, ishal ise Amerikan İç Savaşı'ndaki Kuzey ve Güney'in ordularına ciddi zararlar vermiştir. Bu salgınların yayılmasında şüphesiz hayvanların rolü büyüktür.

⁵ Unat, ss. 8-9.

Örneğin kızamık köpekler sayesinde, difteri ve tüberküloz ise inekler yolu ile yayılmıştır. Ormanların tahribi de pire ve kene gibi asalakların ve fare gibi kemirgenlerin, ayrıca sivrisineklerin insanlar ile temasını fazlalaştırmıştır. Bu da veba, tifüs ve sıtmanın yayılmasına yol açmıştır. Yakın zamanda insanların topluca ölümüne neden olan çiçek, grip, sıtma, veba, kızamık, kolera gibi hastalıklar, hayvan hastalıklarının evrimleşmiş halidir. Kanlı Kore Humması, fare idrarıyla kuduz virüsü kapalı bir köpeğin salyaları ve insanlara saldırmasıyla yayılmaktadır. 19. yüzyılda Çukurova'ya Kafkaslar'dan ve Kırım'dan gelen muhacirler, yeni geldikleri bölgenin iklimine alışkın olmadıklarından sıtma gibi, tifo gibi hastalıklara yakalanmıştır. Çukurova'nın bataklık yapısı, sivrisineklerin, dolayısıyla da sıtmanın yaygınlaşmasına neden olmuş, yeni gelen göçmenlerin hastalanmasına ve ölümüne neden olmuştur.

Sıtma, insanlık tarihi kadar eski bir ölüm nedenidir. Sir Macfarlane Burnet, *"Tüm bulaşıcı hastalıklar içinde gerek sayı gerekse de nitelik açısından en büyük zararı veren kuşkusuz sıtma olmuştur."* demiştir. Hipokrat da 72 saatte bir gelen ateş nöbetini çizelgesine işleyebilecek kadar sıtmayı tanımıştır. Hipokrat, sıtmayı tarif ederken insanları, *"bataklık sularını, durgun suları ve kirli suları içen insanların karınları dışarı fırlar ve dalakları büyür."* diye uyarmıştır. Dolayısıyla sıtma, özellikle bataklık bölgelerde görüldüğü ve tekrarlayan ateş ve dalak büyümesi şeklinde kendini gösteren bir hastalık olduğu ilk çağlardan bu yana bilinmekteydi.⁶

Diğer hastalıklarda olduğu gibi sıtma için de nereden ve ne şekilde yayıldığı tartışma konusu yapılmış, ancak sonrasında sıtma mikrobunun Afrika kökenli olduğu kabul görmüştür. Osmanlı döneminde sıtma hastalığı humma olarak kayıtlara geçirilmiştir. Sıtmanın yayılmasında en önemli etken sivrisineklerdir. Yüzyıllar boyunca hastalığın tedavisi yapılamamış, bu nedenle de yüz binlerce insan sıtma hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Kinin kullanılmadan önce hastalığın ölümcül etkisi daha fazla olmuş, özellikle bataklık ve sazlık çevresinde yaşayan insanların ölümüne neden olmuştur. Özellikle yazın ve sıcak havalarda sıtma, eski çağlarda hızla yayılmış ve toplu ölümlere neden olmuştur.

Sıtma, bünyeyi zayıflatarak kansızlığa neden olmakta ve bağışıklık sistemini çökertmektedir. Özellikle hamileler ve çocuklarda ciddi etkili olmaktadır. Sıtma

⁶ Selma Turhan Sarıköse, **XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, ss. 1-44.

yüzünden 40 dereceyi bulan ateş nedeniyle erkeklerin dölleme yeteneği de kaybolabilmektedir. Hastalık, baş ağrısı, üşüme ve ateş ile kendisini göstermektedir. Anadolu Selçukluları döneminde Çukurova bölgesinde sıtma salgınları görülmüştür. 1155'te Anadolu Selçuklu Hükümdarı Sultan Mesut'un ordusuyla Kilikya'daki Til Hamdun'u kuşatması esnasında muhtemelen sıtma salgınının gazabına uğradığı tarihi eserlerde yazmaktadır.

Tarihte Tarsus'tan İskenderun'a kadar olan alanda da sıtma görülmüştür. 1593'te İskenderun sıtma nedeniyle tamamen terk edilmiştir. Sıtma, İskenderun Körfezi'ne demir atan gemilere de yayılarak Avrupa'ya kadar ulaşmıştır. Sıtma, Avrupa'da ancak 18. yüzyılda gerilemeye başlamış, bataklıklar kurutulmuş, sivrisineklerin üreme alanları tahrip edilmiştir.⁷

Çukurova bölgesinde görülen bataklık ve sazlık, tarihsel süreç içerisinde dönem dönem sıtmanın yayılmasına neden olmuştur. Bu durum, bölge halkının kültürüne ve türkülerine de yansımıştır. Örneğin Mersin yöresine ait olan şu türkü, sıtma hastalığının bölgenin tarihsel hafızasına ve kültürüne etki ettiğinin açık delilidir: “*Seymen olmuş dağların karı / Arasından gider yaylanın yolu / Yaz gelince Kamışlı'da / Sivrisinek ağzı kanlı kurt olur.*”

Osmanlı'nın son dönemlerinde Çukurova'nın sıtma hastalığının yayılmasına neden olmaması için sazlık ve bataklıkların ıslahı ve kurutulması hedeflenmiştir. Sıtma tedavisinde kinin kullanımı ile birlikte salgınların önü alınabilmeye başlanmıştır. Osmanlı'nın ardından Cumhuriyet dönemi ile birlikte sıtma ile mücadeleye devam edilmiştir. 13 Mayıs 1926'da sıtma ile mücadele için özel kanun, “Sıtma Mücadelesi Kanunu” adıyla çıkarılmıştır. Yasa ile sivrisinekle mücadele ve bataklık alanların kurutulması hedeflenmiş, bu sayede oluşan alanlar da tarım amaçlı kullanılmıştır. 1925'ten itibaren illere kanun uyarınca kinin dağıtılmıştır. En fazla kinin, doğal olarak Adana'da dağıtılmıştır.

Suriye ve Mezopotamya bölgesinde sıtma, tarihin hemen her döneminde çok yaygın bir şekilde görülmüştür. Sıtma, bir tür tropik hastalıktır. Yayılabilmesi için sıcağa, bataklığa ve sivrisineğe ihtiyacı vardır. Sıtma mikrobulunun insandan insana yayılmasında sivrisinekler rol almaktadır. Savaş dönemlerinde Suriye'de, Toroslar'da, Adana ve Çukurova bölgesinde, sıcaklığın ve nemin yüksek görüldüğü,

⁷ Sarıköse, ss. 44-46.

sazlık ve bataklığın yoğun olduğu yerlerde sıtma sürekli görölmüş ve salgın halini almıştır.⁸

Adana’da 19. yüzyılın sonlarında kolera ve sıtma salgınları bir arada görölmüştür. Kasım 1891’de Nizamiyede görevli askerde sıtma görölmüş, hastalığın salgına dönüşmemesi için Yüzbaşı İsmail Sururi, Adana Redif Taburunda görevlendirilmiş ve tedbir alması istenmiştir. 5 yıl boyunca salgına dönüşmeksizin hastalık görölmeye devam etmiştir. Adana Valisi Faik Bey, köylerde görülen sıtma vakaları nedeniyle Dahiliye Nezaretine (İçişleri Bakanlığı’na) yazı göndererek doktor ve 30 bin kuruş tahsis edilmesini istemiştir. Ağustos 1896’da 30 bin kuruş, Mal Sandığı’ndan hastalıkla mücadele amacıyla tahsis edilmiştir. Gönderilen bu meblağ, hasta, aciz ve fakir durumdaki hastaların tedavisi için kullanılmıştır. Adana’nın merkez dışındaki köylerinde ve çevresinde sıtma görölmesi nedeniyle 10 bin kuruş daha talep edilmiş, bu tutar Ziraat Bankası aracılığı ile Mal Sandıkları tarafından tahsis edilmiştir. Buradan Adana ve çevresindeki hasta ve fakat aciz ve fakir durumdakilerin tedavisinin devlet tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır.

Çukurova ve yöresinde sıtma ile mücadele amacıyla devletin sosyal devlet anlayışı içerisindeki yardımları 20. yüzyılın başlarında da devam etmiştir. Ağustos 1911’de de sıtma ile mücadele için, kolera tahsisatından 10 bin kuruş aktarılmasına izin verilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin sıtma ve kolera ile mücadele için gayret sarf ettiği görölmektedir.⁹

Birinci Dünya Savaşı döneminde Suriye’den karayoluyla Toroslar ve Adana’ya göçenler sıtma salgının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Anadolu köylerinde 1-5 yaş arası çocukların %75 ila %90’ı sıtma nedeniyle hayatını kaybetmiştir. 1916’nın yaz aylarında Toroslardaki Çamlıhan ve Beledik’te sıtma salgını görölmüştür. 689 kişilik Alman birliğindeki askerlerin yarısından fazlası sıtmaya yakalanmıştır. Temmuz 1917’de Filistin cephesine giden askerleri son bir kez muayene etmek amacıyla Almanların bakteriyoloji laboratuvarı Pozanti’da kurulmuştur. Bölge, Filistin cephesine giden ve cepheden dönen askerlerin kesiştiği nokta olması, bölgede sıtma görölmesi nedeniyle cepheye giden ve cepheden dönen askerlerin sıtmaya yakalanmaması için seçilmiştir. Savaş sonrası dönemde de Çukurova bölgesinde bataklıkların kurutulması, sellerin ve taşkınların önlenmesine

⁸ Sarıköse, ss. 46-180.

⁹ Sarıköse, ss. 180-181.

yönelik çabalar artırılmışsa da sıtma salgınları 20. yüzyılın ortalarına kadar bölgede görülmeye devam etmiştir.

Bu çalışma ile; Türkiye'de 1923-1950 yılları arasında yaşanan sıtma hastalığı incelenecektir. Sıtmanın yayılışı, devlet tarafından alınan tedbirler ve hastalıkla mücadele arşiv belgeleri ışığında değerlendirilecektir. Devletin sıtma ile mücadelede aldığı tedbirler, mücadele esnasında karşılaştığı güçlükler ve başarısızlıklar ortaya konulacaktır. Sıtmanın Türkiye'ye etkisi, sosyal ve kültürel hayatın nasıl etkilendiği örneklerle açıklanacaktır. Sıtma için yapılan harcamaların devlet ekonomisi üzerindeki etkisi, vatandaşların salgın esnasında karşılaştığı güçlükler anlatılacaktır. Sıtmanın dünyada ve Türkiye'de önemine değinilecek, yıllara, aylara, bölgelere dağılımı incelenecek; klinik , tanı, tedavi ve kontrol altına alınması safhaları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Araştırmada özellikle Ankara Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki arşiv belgeleri kullanılmıştır. XX. yüzyılı içeren belge kataloglarından Türkiye'de sıtma hakkında bilgi veren belgeler tespit edilmiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarına ait osmanlıca belgeler incelenmiştir. Sıtma ile ilgili yayınlanmış olan telif eserler, ansiklopediler, makaleler, tezler incelenmiş; 1923-1950 yıllarına ait dönemin önemli gazeteleri taranmış, Türkiye'de sıtmanın etkileri gözlemlenmiştir. Sıtmanın sebep ve sonuçları, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısına etkisi, sıtmanın tarihçesi, parazitolojisi, klinik, tedavi, epidemiyolojisi, antomolojisi ve mücadele usulleri ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır. Kaynak araştırması tamamlandıktan sonra yazma safhasına geçilmiştir. Türkiye'de sıtma ile ilgili veriler, tablolar halinde ekte sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA SITMA

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından 14.11.1928 tarihinde verilen kararnamede sıtma mücadele bölgesi ilan edilen İstanbul'un çeşitli semtlerinde çalışacak olan personele ait kadronun onaylanarak yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.¹⁰ 3.1.1929 tarihinde ise; 65 yaşını dolduran Ankara sıtma mücadelesi doktorlarından Osman Kadri Bey'in hizmete devamı istenmiştir.¹¹ 30.1.1929 tarihinde İstanbul Sıtma Mücadelesi kadrosuna 8 sıhhiye memuru, 3 hademe ve 1 şoför ilavesi eklenmiştir.¹²

25.8.1929 tarihinde sıtma mücadelesinde kullanılacak kininin Hilal-i Ahmer'den pazarlıkla satın alınması kararlaştırılmıştır.¹³ 22.2.1929 tarihinde Kocaeli Sıtma Mücadele Heyeti'ne bir doktor kadrosunun verilmesi kabul edilmiştir.¹⁴ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam tarafından Başvekâleti Celileye 6.10.1929 tarihinde gönderilen yazıda Çankırı'nın Dümlesaray köyü ile Acısu, Terme çayı, Kızılırmak bölgesinde sıtma ile mücadele için bölgeye doktor gönderilmesi istenmiştir.¹⁵

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından 19.2.1930 tarihinde verilen kararnamede sıtma mücadelelerinde kullanılmak üzere ham petrol, formalin ve diğer kimyevi malzeme satın alınması kararlaştırılmıştır.¹⁶ 30.4.1930 tarihinde Cezayir'de toplanacak Beynelmilel İkinci Sıtma Kongresi'ne Dr. Hüsamet'in temsilci olarak katılmasına karar verilmiştir.¹⁷ 14.5.1930 tarihinde Sıtma Kanunu'nun uygulanması ile yönetmeliğin değiştirilmesi istenmiştir.¹⁸ Yine aynı tarihte sıtma mücadelelerinde kullanılmak üzere Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyetinden kinin satın alınması kararlaştırılmıştır.¹⁹ 24.7.1930 tarihinde Ankara Sıtma Mücadelesi Yerköy Şubesi için 1930 yılına ait 2 doktor kadrosunun ücretlerinin artırılması

¹⁰BCA, 30.18.01.02.1.3.20.

¹¹BCA, 30.18.1.2.1.11.25.

¹²BCA, 30.18.1.2.1.14.22.

¹³BCA, 30.18.01.02.5.45.13.

¹⁴BCA, 30.18.01.02.5.48.2.

¹⁵BCA, 30.10.0.0.177.220.10.

¹⁶BCA, 30.18.01.02.8.9.5.

¹⁷BCA, 30.18.01.02.10.24.6.

¹⁸BCA, 30.18.01.02.10.28.9.

¹⁹BCA, 30.18.01.02.10.30.20.

kararlaştırılmıştır.²⁰15.10.1930 tarihinde Adana'daki sıtmalı ve frengili hastaların tedavisi için dışarıdan kinin ve frengi ilacı satın alınması kararlaştırılmıştır.²¹

31.12.1930 tarihinde Kaş kazasının Merzağı köyünde Sıtma Mücadele şubesi açılarak Aydın'dan bir tabip, Bursa ve İstanbul'dan ikişer sağlık memurunun, Antalya sıtma mücadele kadrosuna ilavesi istenmiştir.²² Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam tarafından Başvekaleti Celile'ye 8.10.1930 tarihinde gönderilen yazıda İğdır'da sıtma mücadelesi için gerekli denek bulunmadığı ve Urfa'da görülen trahom hastalığının seyri ve alınan önlemler gündeme gelmiştir.²³28.8.1930 tarihinde Hkmet adına Cezayir'de toplanan Uluslararası II. Sıtma Kongresi'ne katılan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletinden Hüsamettin'in, yurda dönüşte raporunu sunduğu ve kendisinin Sıtma Kongresi'ne ye seçildiği bilinir.²⁴

Gazi Mustafa Kemal tarafından 5.4.1931 tarihinde verilen kararnamede İstanbul Sıtma Mücadelesi kadrosuna 2 sıhhiye memurunun ilavesi kararlaştırılmıştır.²⁵16.5.1931 tarihinde Diyarbakır Tali Sıtma Mücadelesi kadrosuna bir doktor kadrosu ilavesi kararlaştırılmıştır.²⁶ 9.7.1931 tarihinde M. Kova'ın 150 lira ücretli sıtma mücadele işleri su mühendisliğinde görevlendirilmesi istenmiştir.²⁷ 2.3.1932 tarihinde 1931 yılı Kocaeli Sıtma Mücadelesi kadrolarının, İstanbul Sıtma Mücadele kadrosuna ilavesi kararlaştırılmıştır.²⁸ 17.5.1932 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nca Paris'te toplanan Sıtmayla Mücadele Kursu'na, Dr. Seyfettin ve Dr. Cevdet'in gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.²⁹ 9.10.1932 tarihinde ise Sıtma mücadele bölgelerinde kapalı ford yerine açık ford arabalarının kullanılması kararlaştırılmıştır.³⁰

20.2.1933 tarihinde Sıtma Mücadelesinde kullanılmak üzere, Manheim'de bulunan Zimmer Fabrikasından kinin satın alınmıştır.³¹19.3.1933 tarihinde Milletler Birliği Sıtma Koruma Komitesi tarafından Paris ve Roma'da açılacak sıtma mücadele

²⁰BCA, 30.18.01.02.13.51.3.

²¹BCA, 30.18.01.02.14.68.19.

²²BCA, 30.18.01.02.16.86.3.

²³BCA, 30.10.0.0.177.220.17.

²⁴BCA, 30.10.0.0.229.540.6.

²⁵BCA, 30.18.01.02.19.23.19.

²⁶BCA, 30.18.01.02.19.29.4.

²⁷BCA, 30.18.01.02.21.50.6.

²⁸BCA, 30.18.01.02.26.13.13.

²⁹BCA, 30.18.01.02.28.38.13.

³⁰BCA, 30.18.01.02.31.65.14.

³¹BCA, 30.18.01.02.33.10.4.

kursu'na İzzet Niyazi ve Kani Beylerin katılması kararlaştırılmıştır.³² 29.3.1933 tarihinde İstanbul sıtma mücadele kadrosuna bir kadro eklenmesi kabul edilmiştir.³³ 19.6.1933 tarihinde 1933 yılında trahom, sıtma, frengi ve sari hastalıklarla mücadele için çalıştırılacak doktor ve memurlara ait kadronun tasdiki kabul edilmiştir.³⁴ Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Refik Saydam tarafından Başvekaleti Celileye 18.3.1933 tarihinde Sıtma ve Frengi ile etkin bir şekilde mücadele edebilmek için beş düzine pulverizatör ve üç frengi seyyar laboratuvarının alınmasına dair yazı gönderilmiştir.³⁵

Gazi Mustafa Kemal tarafından 9.11.1933 tarihinde verilen kararnamede Umum Sıtma Mücadele Reisi Dr. Asım İsmail'in Hıfzıssıhha İşleri Umum Müdürlüğü'nü de fahri olarak yürütmesi kararlaştırılmıştır.³⁶ 9.4.1934 tarihinde Hıfzıssıhha İşleri Umum Müdürlüğü Sıtma Şubesi Uzmanlığına Dr. İsmail Hakkı'nın tayini gerçekleşmiştir.³⁷ 20.6.1934 tarihinde 1934 yılında trahom, sıtma, frengi, verem ve bulaşıcı hastalıklarla yapılacak mücadele için çalıştırılacak memurlara ait kadronun tasdiki kabul edilmiştir.³⁸ 29.8.1934 tarihinde ise sıtma mücadele teşkilatı için pazarlıkla satın alınacak kinin hakkında kararname çıkarılmıştır.³⁹

3.6.1935 tarihinde Roma'da açılacak sıtma kurslarına Dr. Abdurrahman Beren ile Dr. Muhit Çolakoğlu'nun gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁰ 26.6.1935 tarihinde trahom, sıtma, frengi, verem ve salgın hastalıklarla mücadele işlerinde kullanılacak memurlara ait kadronun tasdiki kabul edilmiştir.⁴¹ 24.8.1935 tarihinde sıtma ve frengi ilaçları hakkındaki 2/2911 sayılı kararnameye ekli listeye 3 kalem sıtma ilacının ilavesi kararlaştırılmıştır.⁴² 4.9.1935 tarihinde Sıtma Enstitüsü'nde stajyer doktor olarak çalıştırılacaklara ait kadronun tasdiki kabul edilmiştir.⁴³ 24.9.1935 tarihinde ise İstanbul Sıtma Mücadele Reisliği kadrosunda çalıştırılacak laboratuvar şefine ait

³²BCA, 30.18.01.02.34.18.3.

³³BCA, 30.18.01.02.34.20.6.

³⁴BCA, 30.18.01.02.37.47.7.

³⁵BCA, 30.10.0.0.191.309.9.

³⁶BCA, 30.11.1.0.83.41.8.

³⁷BCA, 30.18.01.02.43.20.17.

³⁸BCA, 30.18.1.2.46.44.1.

³⁹BCA, 30.18.01.02.47.60.4.

⁴⁰BCA, 30.18.01.02.55.45.13.

⁴¹BCA, 30.18.01.02.56.55.3.

⁴²BCA, 30.18.01.02.57.69.13.

⁴³BCA, 30.18.01.02.57.70.14.

8 aylık kadronun tasdiki kabul edilmiştir.⁴⁴ 25.9.1936 tarihine gelindiğinde Sıtma Enstitüsü'nde staj görecek 33 doktora ait 3aylık kadronun tasdiki kabul edilmiştir.⁴⁵

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam tarafından Yüksek Başvekalete gönderilen yazıda; Fatsa'da görülen sıtma ile mücadele için maddi imkan bulunmadığı, askerde olan ilçe doktorunun yerine de tayin yapılamayacağı ve bununla beraber Ordu Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğünün isteği üzerine beş kilosu parasız, altmış kilosu paralı olmak üzere 65 kilo kinin gönderilmiş olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶

1936 yılı bahar ve yazının yağmurlu geçmesi nedeniyle sıtma hastalığında görülen artış ve alınan tedbirler neticesinde; Manisa mıntıkasında 1935 yılının Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve birinci teşrin aylarında tedaviye alınan sıtmalılı adedi 33.874 iken 1936 yılının aynı aylarında tedavi edilen sıtmalılı sayısı 53.748, Aydın mıntıkasında 1935 yılının birinci teşrin sonuna kadar 45.957 sıtmalılı tedavi edildiği halde 1936 yılının aynı aylarında tedavi edilen sıtmalılı sayısı 63.702, Seyhan mıntıkasında 1935 yılının Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında 83.303 sıtmalılı tedavi altına alındığı halde 1936 yılının aynı aylarında tedavi edilen sıtmalılı sayısı 124.851'e baliğ olmuş, bu sıtmalılılara Samsun mıntıkasında 575 kilo, Manisa mıntıkasında 828 kilo, Aydın mıntıkasında 544 kilo, Seyhan mıntıkasında 1487 kilo kinin dağıtılmış bundan başka Samsun mıntıkasında 4.977, Manisa mıntıkasında 3.332, Aydın mıntıkasında 470, Seyhan mıntıkasında 11.272 adet kinin şırıngası yapılmıştır.⁴⁷

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından 2.11.1936 tarihinde Başvekalete gönderilen yazıda; Erbaa ovası sulama işinin tanzim edilmemesinden bu ovadan yeterince istifade edilmemekte olduğu ve yapılacak tesisatın keşif ve tetkiki için askerliği biten mühendis ve fen memurlarından birer mühendis ve fen memurunun verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁸ Mustafa Kemal Atatürk tarafından 15.2.1937 tarihinde Sıtma Umum Mücadele Teşkilatı'nda açık bulunan su mühendisliği'ne Polonya tebaalı Paul Biyalobloski'nin tayini gerçekleştirilmiştir.⁴⁹

⁴⁴BCA, 30.18.01.02.58.75.4.

⁴⁵BCA, 30.18.01.02.68.78.6.

⁴⁶BCA, 30.10.0.0.177.221.11.

⁴⁷BCA, 30.10.0.0.177.221.13.

⁴⁸BCA, 30.10.0.0.158.110.6.

⁴⁹BCA, 30.10.01.02.72.12.15.

2.6.1937 tarihinde sağlık memurlarına ait bir aylık kadronun sıtma mücadele kadrosuna eklenmek üzere tasdiki yapılmıştır.⁵⁰ 1.9.1937 tarihinde Adana Sıtma Enstitüsü'ne stajyer olarak gönderilecek 61 öğrenciye ait kadronun tasdiki yapılmıştır.⁵¹ 22.11.1937'de Cenevre'de toplanacak Hıfzıssıhha Mektebi Müdürleri Konferansı'na gönderilecek Adana Sıtma Enstitüsü Müdürü Doktor Mahmut Sabit Akalın'a yol masrafı, gündelik ve döviz verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵² 14.7.1938 tarihinde Roma'da yabancı doktorlar için açılacak Malarya Kursu'na ve İtalya'da yapılacak sıtma araştırmalarına devam etmek üzere gönderilecek olan Dr. İsmail Hakkı Arda'nın döviz verilmiştir.⁵³

3 Eylül 1939 tarihinde İsmet İnönü tarafından Adana Sıtma Mücadele Enstitüsü'nde stajyer olarak çalıştırılacak 100 doktora ait kadronun tasdiki yapılmıştır.⁵⁴ 22.5.1939 tarihinde Sıtma ile mücadele çalışmalarında kullanılan kininin satın alınması için Sağlık Bakanlığı'nın bütçesine tahsisat konulması ile alacaklı kanun teklifi yapılmıştır.⁵⁵ 17.8.1940 tarihinde Umumi Kâtip tarafından Yüksek Başvekâlete gönderilen yazıda; Yozgat Boğazlıyan'da sıtma ve tatarcık humması ile mücadele edildiği ve yeterli miktarda kinin gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁶ 10 Ağustos 1940 tarihinde ise İsmet İnönü Adana Sıtma Enstitüsü'nde çalıştırılacak stajyer doktorlara ait ilişik kadronun tasdikini yapmıştır.⁵⁷

Sıhhat ve İctimai Muavaenet Vekili Dr. H. Alataş; fazla yağın yağmurlar nedeniyle sıtmanın İzmir vilayetinin her tarafında salgın halinde olduğunu, İzmir ve İzmirle bağlı bölgelerde sıtma ile mücadele için kinin dağıtılması gerektiğini, birçok doktorun askere alınmaları sebebiyle doktor bulunmayan kazalara civar ilçelerden ve merkezden doktor ve sıhhat memuru gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁸ 5.9.1940 tarihinde Tokat Valisi İzzettin Çağpar, Kazova ve Niksar ovalarındaki bataklıklar nedeniyle yayılan sıtma ile mücadele edildiği, kininin pek az bulunması nedeniyle hastalıkların önüne geçilemediğini, vilayete fazla miktarda kinin gönderilmesi

⁵⁰BCA, 30.10.01.02.75.47.12.

⁵¹BCA, 30.10.01.02.78.76.3.

⁵²BCA, 30.10.01.02.80.95.9.

⁵³BCA, 30.10.01.02.84.65.20.

⁵⁴BCA, 30.18.01.02.88.84.2.

⁵⁵BCA, 30.10.0.0.178.231.6.

⁵⁶BCA, 30.10.0.0.177.223.7.

⁵⁷BCA, 30.18.01.02.92.80.4.

⁵⁸BCA, 30.10.0.0.177.223.6.

gerektiğini, bir kısım doktorun bu işe memur edilmesini ve ağır hastalar içinde anpül yollanması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁹

11.12.1941 tarihinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. H. Alataş Kırıkkale askeri fabrikalarında çalışan işçilerin sıtmadan korunmaları için çevredeki bataklıkların kurutulması gerektiğini, Kırıkkale ve Yahşihan değirmen arklarının temizlettirilmesini, kerpiç kesilerek açılmış olan çukurların toprak ile doldurulmasını, sivrisinek sürfelerinin ürememesi için Parisyeşili tatbikinin yapılmasını ve Anasu deresi ıslahatına biran evvel başlanılmasını bildirmiştir. Garnizon hudutları içinde askeri fabrikalarda çalışan amelelerin kan muayenesiyle sıtma teşhisi konulmadıkça kinin verilmemesi gerektiği, bu suretle birçok sıtmanın tedavisiz kaldığı ve yapılan tedavinin de tamam olmadığı anlaşılmaktadır. Amelelerin sıtma mücadelesi esasına uygun bir şekilde tedavi ve takiplerinin yapılmasını ifade etmiştir.⁶⁰

19.12.1941 tarihinde Dr. H. Alataş Nazilli Bez fabrikası çevresindeki bataklıkların kurutulması ve sıtmaya karşı ne gibi tedbirler alındığını, gerek Nazilli kasabasının ve gerek Bez fabrikasının maruz bulunduğu sürfe ve sivrisinek yetiştiren mahallerin esaslı bir tarzda tespitini, Aşağı Nazilli'de tarla ve kerpiç çukurlarındaki suların kerpiçle boşaltıldığını, tahliye olunan suların cereyan ettiği istikamette bir kanal açıldığını ve bu kanalın fabrika kanallarına verilmesi için Nazilli kazası sıtma komisyonunun sorumlu olduğunu, fabrikaya yeterli miktarda kinin sevkinin temin olduğunu, fabrika çevresindeki küçük çukurların doldurtulduğunu, ve civar bataklıkların kısmen mazotlandığını, Eylül 1941 ortalarında Umum Sıtma Mücadele Müfettişi Dr. Asım Asrak ve Hıfzıssıhha Mektebi Müdürü Dr. Mahmut Sabit Akalın'ın Nazilli'ye gönderilerek ayrı ayrı raporlar istendiğini ifade etmiştir.⁶¹

10.2.1941 tarihinde İsmet İnönü Sıtma mücadelesinde kullanılmak üzere 300 ton mazotun pazarlıkla satın alınmasına karar vermiştir.⁶² Aynı zamanda 1.11.1941 tarihinde sıtma savaş alanlarında yapılmakta olan sinek mücadelesinde kullanılacak 200 ton mazotun pazarlıkla teminine karar verilmiştir.⁶³ 25 Nisan 1942 tarihinde ise Sıtma Kanunu'nun uygulanmasına dair olan yönetmeliğe bir madde eklenmesi ve

⁵⁹BCA, 30.10.0.0.177.223.8.

⁶⁰BCA, 30.10.0.0.177.223.11.

⁶¹BCA, 30.10.0.0.177.223.12.

⁶²BCA, 30.18.01.02.94.12.7.

⁶³BCA, 30.18.01.02.96.89.8.

aynı yönetmeliğin 9, 10 ve 11. maddelerinin yürürlükten kaldırılması kabul edilmiştir.⁶⁴

5.3.1942 tarihinde Kırıkkale silah fabrikaları çevresindeki bataklıkların durumu ve sıtma ile ilgili bir rapor yayınlanmıştır. Söz konusu raporda Fabrikalar Umum Müdürlüğü tarafından yapılması lazım gelen mücadele işlerinin sıtma mevsiminden evvel başarılması için gerekli emirler verilmiştir.⁶⁵ Maraş Milletvekili Kemali Bayazıt, 27 Aralık 1943 tarihinde sıtma hastalığına karşı alınan tedbirlerin neler olduğuna ilişkin TBMM'ye sözlü soru önergesi vermiştir. Söz konusu önergede; Sıhhat Vekâleti ile Nafia Vekâleti'nin mücadelede işbirliği yapip yapmadığı, bataklıkların kurutulması için ne gibi tedbirler alındığı, çeltik ziraatinin ıslahı için alınan tedbirlerin neler olduğu, ilaç sıkıntısı nedeniyle halkın büyük zorluk çektiği, ilaçların karaborsada satıldığı, hükümetin sahtekârlık yapanlara karşı aldığı önlemlerin yeterli olup olmadığı, tedarik imkânı olduğu dönemde kinin ve atebrin stoklarının neden yapılmadığı, sürfe mücadelesinin ne durumda olduğuna ilişkin pek çok soruya cevap aranmıştır.⁶⁶

27.3.1943 tarihinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. H. Alataş, sıtma mücadelesi için İngiltere'den beş ton kininin İstanbul'a geldiğini ve Kızılay'ın İstanbul satış deposunca teslim alındığını, stok edilmiş bulunan bu kininlerin başta ordu ihtiyacı olmak üzere zamanı geldiğinde memleket ihtiyacı için de kullanılacağını ifade etmiştir.⁶⁷ 17.9.1943 tarihinde C.H.P. Müstakil Grup Reis Vekili İstanbul Mebusu Rasim Ferit Talay; C.H.P grubunun, dolaştıkları yerlerde sıtmanın çoğaldığı ve sıtma ilacı ile mazotun tedarikinin zorlaştığı konusundaki görüşlerini Sağlık Bakanlığı'na iletmiştir.⁶⁸

17 Nisan 1943 tarihinde İsmet İnönü Sıtma Mücadele Kanunu'nun uygulanışına dair yönetmeliğin 1. maddesinin değiştirilmesine karar vermiştir.⁶⁹ 15 Haziran 1943 tarihinde ise Adana Trahom Mücadele Reisliği'nde İstanbul Gureba Hastanesi'nde ve Adana Sıtma Enstitüsü'nde kurs görecektir stajyer tabiplere ait

⁶⁴BCA, 30.18.01.02.98.35.5.

⁶⁵BCA, 30.10.0.0.177.223.13.

⁶⁶BCA, 30.10.0.0.8.50.14.

⁶⁷BCA, 30.10.0.0.177.223.17.

⁶⁸BCA, 30.10.0.0.177.224.4.

⁶⁹BCA, 30.18.01.02.101.27.1.

kadroların tasdikini yapmıştır.⁷⁰ 27.10.1944 tarihine gelindiğinde ise sıtma ve frengi ilaçlarına ait Kızılay Cemiyeti'nin monopolüne verilen listeye Metoquine adlı müstahaarın da ilavesi istenmiştir.⁷¹

18.4.1945 tarihinde C.H.P. Genel Sekreteri Kırklareli Milletvekili Nihat Kansu; Halkevleri ve Halkodalarının sıtmaya karşı mücadele etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁷² 22.2.1945 tarihinde ise İsmet İnönü sıtma mücadelesi esaslarını görüşmek üzere Ankara'da yapılan toplantıya çağrılan üç kişiye, zaruri masraf olarak 25'er lira verilmesine karar vermiştir.⁷³

29.3.1945 tarihinde sıtma ile olağanüstü savaşta çalıştırılacaklara ait kadroların onaylanması ve bu kadrolarda çalıştırılacakların olağanüstü zamdan faydalandırılmalarına karar verilmiştir.⁷⁴ 20.9.1945 tarihinde sıtma savaşı esaslarını görüşmek üzere Ankara'da yapılan toplantıya katılan Dr. Albay Kemal Plevnelioğlu'na yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁵

31.1.1945 tarihinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanı Dr. Sadi Konuk Sağlık Bakanlığı'na toplanacak sıtma ve sıtma ile mücadelenin ana hatlarını karşılaştıracak toplantının, çok önemli olması nedeniyle, buradaki tespitleri TBMM zabıt katiplerinin yapması yolundaki istekte bulunmuştur.⁷⁶ 28.6.1946 tarihinde İsmet İnönü; Yüksek Mühendis Cevat Çamlıoğlu'nun Sıtma Savaşı Teşkilatına ait Yüksek Su Mühendisliğine tayinine karar vermiştir.⁷⁷ 29.7.1946 tarihinde ise; Yüksek mühendis Namık Sılay'ın Sıtma Savaş Mühendisliği'ne tayinine karar verilmiştir.⁷⁸

25.11.1946 tarihinde Türkiye Kızılay Derneği'nin tekeli altına verilmiş olan ilaçlara ait liseye Metoquine Tablet ve Metoquine Compound Tablet adlı müstahzarların da sıtma ilacı olarak sokulmasına karar verilmiştir.⁷⁹ 26 Şubat 1946 tarihinde Sıtma Savaşı Genel Müdürlüğüne Dr. Seyfettin Okan'ın tayinine karar verilmiştir.⁸⁰ 2 Mart 1946 tarihinde Sıtma Savaşı Genel Müdür Yardımcılığına Dr.

⁷⁰BCA, 30.18.01.02.102.44.2.

⁷¹BCA, 30.18.01.02.106.75.8.

⁷²BCA, 490.1.0.0.5.26.11.

⁷³BCA, 30.18.1.2.107.101.16.

⁷⁴BCA, 30.18.1.2.107.106.18.

⁷⁵BCA, 30.18.1.2.109.58.11.

⁷⁶BCA, 30.10.0.0.177.224.5.

⁷⁷BCA, 30.18.1.2.111.47.2.

⁷⁸BCA, 30.18.1.2.111.53.11.

⁷⁹BCA, 30.18.1.2.112.74.1.

⁸⁰BCA, 30.11.1.0.180.5.19.

İsmail Hakkı Arda'nın tayinine karar verilmiştir.⁸¹ 7 Mart 1946 tarihinde Teftiş Kurulu Sıtma Savaşı Başmüfettişliğine Dr. Asım Asrak'ın tayinine karar verilmiştir.⁸² Yine aynı tarihte Teftiş Kurulu Sıtma Başmüfettişliğine Dr. Kâni Berk'in tayinine karar verilmiştir.⁸³ 7 Mart 1946 tarihinde Teftiş Kurulu Sıtma Savaşı Başmüfettişliğine Dr. Rüştü Geren'in tayini gerçekleşmiştir.⁸⁴ 22 Mart 1946 tarihinde Sıtma Savaşı Başmüfettişliğine Dr. Enver İrdem'in naklen tayini gerçekleşmiştir.⁸⁵

22 Temmuz 1946 tarihinde Sıtma Savaşı Başmüfettişliğine Dr. Sait Akkırman'ın tayinine karar verilmiştir.⁸⁶ 6 Eylül 1946 tarihinde Sıtma Savaşı Başmüfettişliğine Dr. Ali Rıza Levent'in tayini gerçekleşmiştir.⁸⁷ 19 Ekim 1946 tarihinde Dr. Abdurrahim Baylav'ın Sıtma Savaşı Başmüfettişliğine tayinine karar verilmiştir.⁸⁸ 30 Kasım 1948 tarihinde Sıtma Savaş Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müfettişlikleri ile Ağrı, Bursa, Çorum, Hatay, Malatya, Maraş, Sinop ve Zonguldak Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüklerine tayinler yapılmıştır.⁸⁹

13.3.1948 tarihinde sıtma ve frengi ilaçlarına ait listeye "Glyvarsenyl Amp" adlı ilacın da alınması ve Kızılay tekeline verilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁰ 29.4.1948 tarihinde Yüksek Mühendis Cevat Çamlıoğlu'nun Sıtma Savaş Genel Müdürlüğü'nde Yüksek Su Mühendisliğine tayini gerçekleşmiştir.⁹¹ 16.11.1949 tarihinde hastaneler ile Sıtma Savaş Teşkilatı ve verem kurumları için alınacak olan 12 adet kamyonet ile 5 adet ambulansın pazarlıkla sağlanmasına karar verilmiştir.⁹² 12.11.1949 tarihinde 2767 sayılı Sıtma ve Frengi İlaçları Kanunu gereğince Türkiye Kızılay Derneği'nin tekelinde olan ilaçlara ait listeye Quiniplex Comprime adlı ilacında dahil edilmesine karar verilmiştir.⁹³ 20.2.1950 tarihinde sıtma ve frengi ilaçlarını Türkiye Kızılay

⁸¹BCA, 30.11.1.0.181.6.7.

⁸²BCA, 30.11.1.0.181.6.10.

⁸³BCA, 30.11.1.0.181.6.12.

⁸⁴BCA, 30.11.1.0.181.6.20.

⁸⁵BCA, 30.11.1.0.181.10.18.

⁸⁶BCA, 30.11.1.0.185.28.4.

⁸⁷BCA, 30.11.1.0.186.34.2.

⁸⁸BCA, 30.11.1.0.187.37.9.

⁸⁹BCA, 30.11.1.0.202.32.3.

⁹⁰BCA, 30.18.1.2.116.19.12.

⁹¹BCA, 30.18.1.2.116.30.5.

⁹²BCA, 30.18.1.2.120.77.19.

⁹³BCA, 30.18.1.2.120.77.20.

Derneği tekeline veren 2767 sayılı kararla tespit edilen ilaç listesine Aralen Tablets adlı tabletinde sıtma ilacı olarak alınmasına karar verilmiştir.⁹⁴

23.3.1950 tarihinde 1949 yılı döneminde sıtma mücadelesinde üstün başarılarından ötürü 9 il valisinin takdirname ile taltif edilmesine karar verilmiştir.⁹⁵

29.9.1950 tarihinde Türkiye Kızılay Derneği'nin tekeli altına verilmiş olan ilaçlara ait listeye 2 sıtma ilacının daha ilavesine karar verilmiştir.⁹⁶

1.1. SITMA MÜCADELESİ HAKKINDA KAZA İDARE HEYETİNCE VERİLEN KARAR VE TALİMAT

Kazada sıtma hastalığının devam etmesinden dolayı devlet sıtma mücadelesi Bakırköy mıntikasını da kapsamına alana kadar, bütün yardım ve imkânları birleştirerek halkın bu hastalık yüzünden uğradığı acıları azaltmayı ve resmi mücadeleye hazırlıklı bir zemin oluşturmayı düşünen C.H.F. Bakırköy kaza idare heyeti bu amacını gerçekleştirmek için sıtma mücadele komitesini oluşturmuştur. Komitenin vazifeleri; mücadelenin faydalı, uyumlu ve sürekli bir surette devamını sağlamak, mücadelenin genel çalışma yollarını tespit etmek, ve bu yollarda değişiklikler yapmak ve mücadele teşkilâtının başarıyla çalışmasını sağlayacak imkân ve yardımları oluşturmaktır.

1.1.1. Faal Mücadele Heyetleri

Mücadele komitesinden sonra alt heyetlerin oluşturulması uygun görülmüştür. Mücadele fen heyeti kaza merkezinde; Mücadele heyetleri sıtma hastalığı mevcut köy ve mıntikalardadır. Mücadele fen heyetinin vazifeleri; mücadelenin fenni çalışma programını tespit etmek, bütün teknik işleri düzenlemek, köy ve mıntikalardaki mücadele heyetlerini yakından takip ve teftiş etmek ve gerekirse uyarmak, mücadele ihtiyaçları hakkında mücadele komitesine tekliflerde bulunmak, mücadelenin gelişme ve sonuçlarını her ay sonunda bir raporla komiteye bildirmektir.

⁹⁴BCA, 30.18.1.2.121.111.13.

⁹⁵BCA, 30.18.1.2.122.29.1.

⁹⁶BCA, 30.18.1.2.123.77.10.

Köy mücadele heyetlerinin vazifesi; mücadele fen heyetinin yazılı programı dahilinde mücadeleyi sorunsuz ve aralıksız bir halde devam ettirmek, mücadele ve faydaları hakkında devamlı halka uyarıda bulunmak, yaptıkları mücadelenin gelişme ve sonuçlarını mücadele fen heyetine bildirmek, ve mücadeleye zarar veren mesele ve kişileri de hemen mücadele fen heyetine bildirmektir.

1.1.2. Müteferrik Maddeler

1- Mücadelenin hangi köy ve mıntikalarda uygulanacağı hükûmet sağlık kayıtlarına göre mücadele fen heyeti tarafından belirlenir.

2- Tespit edilecek yerlerden başka yerlere de mücadelenin kapsamı genişlerse, mücadele fen heyetinin mücadele komitesine yapacağı teklifle oraları da mücadele teşkilâtı içine alınır.

3- Kaza dahilindeki bütün fırka teşkilâtı, sıtma mücadele teşkilâtıyla gereken yardımı yerine getirmekle yükümlüdürler.

4- Heyetlere dahil olacak yardımcı azanın, mümkün olduğu kadar çok olması ve amaca hizmet edecek kişilerin seçilmesi gerekir.

Tarlalarda çalışan kimsesiz işçi kadınların küçük çocuklarına bakacak birer bakım yuvası inşa etmek, hayvan leşlerinin rastgele yerlere atılmasını engellemek, evlerde ölü yıkanması âdetini ortadan kaldırmak için ölü yıkama yerleri temin etmek ve köy çocuklarının gübre ve çamur içerisinde oynamamaları için köylerde temiz ve uygun oyun alanları inşa etmektir.

10 Teşrinisani 1933 tarihinde C.H.F. Bakırköy kazası sıtma ve sağlık koruma savaşı teşkilâtının ikinci kurultayca kabul edilen yeni çalışma programına göre; savaşın gayeleri ve savaş heyetlerinin vazifeleri; sıtma ve sağlık koruma savaşı, kurultayın kabul ettiği programa göre yapılır ve bu program kurultayda kabul edilip komisyon incelemesine alındıktan sonra uygulanır. Fırka sıtma ve sağlık koruma savaşının amacı; köylerde sıhhi yaşama yollarının sağlanması, köyde gerekli olan sağlık koruma temizliğinin temini ve halk arasındaki eski ve kötü alışkanlıkların yavaş yavaş değiştirilmesidir.

Köyde kuyu, pınar ve su yollarıyla köy sağlığına zarar vermesi beklenen bütün noktalar genel heyetçe gezilerek kirli ve pis görülen sokak ve avlular, üzeri

açık kalmış abdesthaneler, sokaklarla su başlarını kirletenler, köyde sağlık korumaya aykırı hareket edenler kayıt altına alınır. Her ayda bir gün yapılacak konferanslarda; savaşın umumî hıfzısıhha ve köy kanunları gereğince yapılması gereken hususlar izah edilir ve köy halkıyla savaş hakkında görüşmeler yapılır. Bu toplantıların düzenlenme ve yürütülmesine ait kararların alınması savaş komitesine bırakılmıştır. Savaş komitesi âcil bir gereklilik olmazsa kurultayı bir sene sonra toplanmaya davet eder.

On beş günde bir yapılacak denetlemelerde köy ve umumî hıfzısıhha kanununa aykırı hareket etmiş kimselere heyetçe bir ihtarname gönderilir. Bu ihtarnamede görülen eksiğin tamamlanması için bir süre verilir. Süre bitiminde o işi yine yapmamış bulunanlar hakkında köy kanununun 56. maddesi gereğince gerekli ceza köy muhtar ve ihtiyar heyetine bırakılır. Cezaya ait tahsilât ve kovuşturmayla ilişkin çalışmalarda köy muhtar ve ihtiyar heyetleri aracılığıyla köy kanunu dairesinde yaptırılır.

Köy muhtarlarıyla ihtiyar heyeti azası arasından savaşa ilişkin kanunî vazifelerini yapmayanlarla temizlik teftişlerine önem vermeyenlere ve kaymakamlık beyannamesiyle savaşa karşı gösterilmesi gereken yardımı esirgeyenlere köy savaş heyeti reisi tarafından heyet adına yazılı bir bildiri gönderilir. Bu bildiri fayda vermezse haklarında yasal kovuşturma başlatılır. Köy savaş heyetlerinin savaşa ilişkin olarak kendiliklerinden yardım toplamaya kalkmaları yasaktır. Ve bu yasak ta bir kanun gereğidir.

Savaşın en mühim kaynağı olan köy mekteplerinin ve köy savaş heyetleri reisi olan öğretmenlerin savaş programına göre takip edecekleri işlerin aylık bilançosunu yapmak üzere, kaza Maarif müfettişi ve Maarif memuru Beylerle bütün köy baş muallimleri, her ay başında Bakırköy fırka salonunda ve fırka sağlık koruma savaş komitesi gözetiminde düzenli olarak bir toplantı yaparlar.

Köy savaş heyetlerinin köylerde yapmakla görevlendirildikleri işler; köylünün kanun gereğince yapmaya borçlu olduğu işler ve kanunda yazılı olmayıp ancak köylünün sağlık ve rahatı adına gerekli olan işlerdir. Köylünün kanunen yapmaya mecbur bulunduğu işler; köyde ve köy sınırı içinde sivrisinek barındıran ve üreten su birikintileri ve batakyerlerin köylü aracılığıyla kurutulması, köye gelen içme sularının üstünün kapatılması, köy sokak ve meydanlarında bütün kuyulara

birer arşın yüksekliğinde bilezik ve etrafına da iki metre eninde harçla döşeme yaptırılması, köy evlerinin odalarıyla ahırlarının birbirlerinden duvarla ayrılması, köyde her evin üstü kapalı ve kuyulu bir abdesthane yapılması, köylerde evlerin önü, köyün sokak ve meydanlarının köylü aracılığıyla her gün süpürülerek temiz tutulması, çeşme, kuyu ve pınar başlarında gübre, süprüntü ve çamur bulundurulmaması, köy içindeki yolların etrafına ve köylerden geçen su kenarlarına ve mezarlıklarla köyler arasına köylü eliyle ağaç dikilmesi, köyde görülecek çürümüş ve kokmuş meyve vs gibi sıhhate zarar şeylerin köy muhtar ve ihtiyar heyeti aracılığıyla köyden dışarı çıkarılıp gömülmesi, köyde gübre, pislik olan yerlere kireç dökülmesi, ev ve ahırların iç ve dışlarının senede iki defa badana ettirilmesi, köyde sıtmaya tutulanların savaş heyetleri tarafından hemen mücadele fen istasyonlarına ve hükümet dispanser hekimliğine bildirilmesidir.

1.1.3. Köylerde Meskene, Gıdaya ve Giysilere Ait Düzeltilecek Şeyler

Köy evlerinin havasız, rutubetli ve ahırlara yakın olmalarını engellemek, köylü evini yaparken abdesthanesinin yasaya uygun yapılmasını sağlamak, her evde yıkanacak bir yer ve her köyde genel bir yıkanma alanı oluşturmak, halâları ev ve mutfak içlerinden bahçelere çıkarmak, herkesin aynı tabaktan yemek yemesi usulünün kaldırılmasına gayret etmek ve kendi kaşığı ile yemesini ve kendi bardağı ile içmesini âdet haline getirmek, ev içerisinde su kaplarının ağızlarının kapatılmasına ve el ve beden için sabun kullanılmasına dikkat etmek, süt sağımı konusunda sağan kişinin eli ve sağılan kabın temiz bulundurulmasına özen göstermek ve ahırların evden tamamen bağımsız olmasını sağlamaktır.

Ekmeğin pişirilme usulünü şehir ekmeklerindeki pişkinlik esas alınarak düzeltmek, bütün yemeklerini biraz çiğ olarak pişirme alışkanlığında olan köylüye yemek pişirme usulünü anlatmak, köylüye yağ, peynir, yumurta ve tavuğunu satmakla beraber aynı zamanda bunlardan kendi yiyecek hissesini ayırmasını tavsiye etmek, çocukların beslenmesi hakkında mütehassıs hekimlerin tavsiyesini almaktır. Uzun müddet yıkanmamış çamaşırlarla gezilmemesi gerektiği, yırtık elbisenin çok ayıp ve çirkin olduğu, yamalıının ise makbul bulunduğu öğretilmiştir.

1.1.4.Köyde Doğan Hastalıklar Meselesi

Savaş heyetleri, köylerde tabiplik taslayanlara ve üfürükçülere karşı cephe almış, köylünün tıp ilmine ve tabiplere inancını desteklemiş, kaza ve bölge merkezindeki hekimlerden belli günlerde köylüleri ufak bir ücret karşılığında muayene etmelerini ve eczacıların da köylüler için fiyat indiriminde bulunmalarını rica etmiş, köylerde özellikle erkeğe yaraşacak bazı görevlerin kadına yüklendiğininve buna karşılık erkeğin de kahvede boş oturduğunu ifade ederek kadını yıprandıran bu halin doğru olmadığını erkeklere anlatmaya çalışmış, doğumların cahil ebeler elinde bırakılmayarak hamile kadınların doğum evlerine sevklerini kolaylaştırmıştır.

1.1.5.Savaşta Mekteplerin Yapacakları Şeyler

Mektebe bağlı her çocuk sıtma savaş programının ana hatlarını öğrenmeli, mektebe bedeni ve üstü başı kirli gelen talebelerin velileri uyarılmalı, köyün genel konferansı gününden başka olmak üzere talebe velilerine konferans ve hitabelerde bulunulmalı, her köy mektebi, senenin komitece seçilecek bir haftasını sağlık koruma savaşı haftası ilan etmeli ve bütün köy halkı o haftayı kutlamalıdır.

1.1.6.Köy Savaş Heyeti ve Reislerinin, HeyetÂzasının ve Savaş Fen Heyetinin Vazifesi

Köy savaş heyet reisi, savaşın köyde başarılı olmasından sorumludur. Başında bulunduğu heyetin mesaisini düzenler, içtimalara ve teftişlere bizzat başkanlık ve eşlik ederek eksikleri tespit ettirir ve tamamlatır. Program ve talimatlara ve köy kanununa uygun olmayan işler için bazı kişilere verilmesi gereken para cezasını kanunun 56. maddesi gereğince, köy muhtarlarıyla ihtiyar heyetine hükmettirerek bölge müdürlüğüne gönderir ve ceza tahsilâtını yine muhtar ve ihtiyar heyetleri aracılığıyla köy kanununun 66.maddesine göre yaptırır. Reis, bu işte de bakan ve denetçi olarak kalır, hüküm ve imzayı muhtara ve ihtiyar heyetine yaptırır.

Köy muhtar ve ihtiyar heyetinin savaşa ilişkin kanunî vazifelerini yapmaları için ihtiyaca göre kendilerine yazılı bildirim gönderir ve buna rağmen vazifesini

yapmayan muhtarlar hakkında bölge müdürlüğüne ve komiteye yazılı ihbarda bulunur. Köy savaş heyetinin komite ile ilişkisini ve haberleşmesini sağlar, savaşın ilerlemesi yolunda heyete ve şahsına ait incelemeleri komiteye bildirir. Sıtmalıların tedaviye erişmelerinde heyetin sıkı ve dikkatli bir şekilde denetimini sağlar.

Heyet içtimalarına ait kararları bir deftere kaydedip altını âzaya imzalatır ve bütün yazışmaları ve sıtmalı kişilerin kayıtlarını tutar. Bu iş için köyden fahrî yazıcı da tedarik edebileceği gibi aynı şart altında âzadan birini kâtipliğe de seçebilir. Son olarak belli zamanlarda komiteye gönderilmesi gereken bilgiyi gönderir.

Heyet âzası, savaş heyetine dahil aza, reis ile birlikte komiteye ve genel kanunun hükümlerine karşı birlikte sorumludurlar. Aza arasında bulunan muhtar ve ihtiyar heyeti âzası gibi kişiler; kaza kaymakamlığından yayımlanmış olan 24 Eylül 1933 tarihli resmî beyanname gereğince savaş işini resmen kolaylaştırmakla görevlidir. Azanın hepsi içtima, teftiş ve konferanslarda bulunmak zorundadır.

Savaş Komitesinin vazifeleri; mücadelenin faydalı, uyumlu ve aralıksız bir surette devamını sağlamak; mücadelenin çalışma yollarını tespit etmek ve bu yollarda değişiklikler gerçekleştirmek ve savaş teşkilâtının başarıyla çalışmasını sağlayacak ve bu başarıyı artıracak her imkân ve yardımda bulunmaktır.

Savaş fen heyetinin vazifesi; çalışma programına göre savaşın bütün fenni hususlarını, tedavi tarz ve usullerini tespit etmek ve denetlemek, köylerdeki sıtmalıları muayene etmektir. Reis, heyeti adına komite ile yazışır, savaş için verilen ilâçlar ve benzer şeyler hükümet hekimliğince alınıp saklanır ve oradan dağıtılır. Hesap ve kayıtları da orada tutulur.

Köy savaş heyetlerinin vazifesi; savaş çalışma programı ve komiteden verilen emir ve talimatnameler neticesinde köyde savaşı durmadan, aksatmadan ve engele uğramadan yürütmek ve yazılı köy heyetleri iş bölümünde gösterilen bütün vazifeleri yapmaktır.⁹⁷

⁹⁷BCA, 490.1.0.0.1464.6.1.

İKİNCİ BÖLÜM

SITMA

Sıtma, dişi anofellerin sokmasıyla bulaşan plasmodium cinsinden kan asalaklarından ileri gelen hastalıktır. Çok eskiden beri bilinen bu hastalığın alyuvarlara yerleşen bir kan asalağından ileri geldiği 1880'de, Laveran tarafından bir sıtmanın alyuvarlarında bulunan sıtma mikrobundan anlaşıldı. Asalağın kan emici dişi anofellerle bulaştığı 1895'te Ross tarafından saptandı. Hepsi plasmodium cinsinden olan dört tür asalak sıtma yapar; Plasmodium falciparum (öldürücü olabilen tek tür budur), Plasmodium malariae, Plasmodium vivax ve Plasmodium ovale'dir.

Dünyada en sık görülen bulaşıcı hastalık olan sıtma, özellikle tropikal bölgelerde yaygındır. Hastalıkla karşılaşan ve tehdit altında olan insan sayısı yaklaşık 1 milyar 800 milyon olarak tahmin edilmektedir. Bu tahmin, 400'den fazla türü olan anofel cinsi sivrisineğin varlığına bağlıdır. Bunların 60 tanesi doğal aracı, bunun da 20 kadarı önemli aracıdır. Afrika dört plasmodium türünün bulunduğu tek anakaradır, buna karşılık Plasmodium falciparum ile Plasmodium vivax özellikle Asya'da ve Latin Amerika'da bulunur.

Sıtma aralıklı gelen ateşlerle belirir, klasik olarak özel ritim şöyledir; Plasmodium falciparum, Plasmodium vivax ve Plasmodium ovale için 24 saat ateşsiz ara ile ya da üç günde bir gelen sıtma; Plasmodium malariae için dört günde bir gelen sıtma, ayrıca anemi, dalak büyüklüğü, bazen ağır genel durum bozuklukları ortaya çıkar. Sıtmanın Plasmodium falciparum ile ilk bulaşmasından başka daha birçok klinik şekli vardır; alyuvar dışı devresinde asalağın dokularda sürekli kalmasıyla açıklanabilen şizogonik yeniden canlanma sıtması, hastalığın yerleşik olduğu bölgelerde iyi bir tedavi görmemiş kişilerde rastlanan içorgan sıtması, hemoglobinüriye sarıklı sıtma gibi.

Koruyucu tedavi, aracıya karşı yöneltilen savaşa dayanır. Bu savaş salgınsal verilere göre (sıtmalı göstergesi) yürütülür, bunlar ise aracılardan klasik böcek öldürücülere (D.D.T.) karşı direnç kazanmalarından ötürü güçlüklerle karşılaşmaktadır. Öte yandan önleyici tedavi bir de sıtmaya yakalanmış ya da sıtmalı olmaya aday kişilerin tedavisini üstlenir. 1976'dan beri asalağın üretilmesi

(Plasmodium falciparum) teşhis tekniklerinin geliştirilmesinden başka bir de aşının yapılabilmesi olanağını getirmiştir.⁹⁸

Cumhuriyetin ilanıyla merkez ve taşra örgütleri geliştirilirken, doktor ihtiyacını karşılamak için mezun Tıp Fakültesi öğrencilerine mecburi hizmet getirildi. 1925-1937 arasında Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam döneminde hazırlanan ilk çalışma programında, devlet sağlık örgütünün genişletilmesi, sağlık elemanı yetiştirilmesi, nümune hastaneleri, doğumevi ve çocuk bakımevi açılmasının yanında sıtma, verem, trahom gibi salgın hastalıklarla mücadele konuları da yer almıştır. Ankara'da bir Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü kurma çalışmaları da başladı. 1924'te Sivas ve Ankara'da kimyahanelerin birleştirilmesiyle Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü kuruldu.

1923-1950 arasında, hem tedavi edici hem de koruyucu hekimlik alanında büyük adımlar atıldı. Kuduz, frengi, lepra, sıtma, verem, çiçek gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele başladı. 1923-1950 arasında Anadolu'nun bazı bölgelerinde %70'e ulaşan sıtmalı hasta oranı, 1940'larda %10-11'e kadar düşürüldü. II. Dünya Savaşı sırasında sıtma mücadelesi ilaçlarının dışalımında ortaya çıkan güçlükler ve genel sağlık koşullarının kötüleşmesi sonucu, sıtma oranı 1942-43 yıllarında yeniden %32'ye fırladı. 1946'da çıkarılan "Sıtma Savaş Kanunu" ve yaygın DDT kullanımı ile sıtma oranı 1956'da %0.8'e düştü.

Batılı ülkelerde, işçi sınıfının sendikal mücadelesi sonucu gelişen sosyal devlet anlayışı ve sosyalist uygulamalardaki ekonomik büyüme, geniş halk yığınlarının sağlık hizmetlerinden yararlanma olanağını giderek artırdı. Yüzyılın başında, hastalanıp üretimden çekildiği an açlığa mahkûm olan çalışanlar, yavaş yavaş ücretli tatil, hastalık izni, tedavi güvencesi ve emeklilik haklarına sahip oluyorlardı. Lepra (cüzam), kolera, sıtma, tüberküloz, paraziter hastalıklar, kızamık, çiçek, difteri, tifo, tifüs vb. birçok hastalık gelişmiş ülkeler için 1950-60'lardan itibaren artık tarihe karışıyor, ortalama yaşam süresi 70'e doğru tırmanıyor, çocuk ölüm oranı hızla düşüyordu.

1980'li yıllara girerken, gelişmiş ülkeler, çevre kirlenmesi, doğal yaşamdan uzaklaşma, yalnızlık, savaş korkusu, amaçsızlık ve yabancılaşıma bunalımları gibi endüstri toplumlarının kendine özgü sorunlarıyla uğraşırken, az gelişmiş ülkeleri

⁹⁸**Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yayınları, GE-PA Basım San. Tic. A.Ş., Akın Ciltevi, İstanbul, 1986, ss. 10460-10461.

derece derece, fiziki açlıktan kötü beslenmeye, koleradan sıtma ve tüberküloza kadar, sayısız sağlık sorunuyla hala yüzyüzedirler. Dünya Sağlık Örgütü tarafından verilen bilgilere göre, günümüzde zengin ülkelerin sadece sakinleştirici ilaçlar için harcadığı para, 67 yoksul ülkenin tüm sağlık hizmetlerine harcadığı paradan daha fazladır.⁹⁹

1917'de verem, frengi gibi hastalıklardan korunmanın yolları; bittin ve sivrisineklerden geçen tifüs ve sıtma gibi hastalıklarla mücadele biçimleri, yiyecek, içecek, giyecek ve yatılacak yerlerin temiz tutulmasını teşvik etmek, Batıdan örnek alınarak balmumundan yapılmış renkli tablolar ve modellerle halkı eğitmek amacıyla bir Sıhhiye Müzesi açılmıştır. Dr. Reşad Rıza Bey'in Sağlık Genel Müdürlüğü sırasında, 13 Nisan 1914'te yayınlanan bir nizamnâme ile salgın hastalıklarla mücadele devletin görevleri arasında yer almıştır. Bu nizamname 1930'da Umumî Hıfzıssıhha Kanunu çıkıncaya kadar yürürlükte kalmıştır.

Karantina ve karantina yöntemine gelince; çiçek, kolera, veba, sarıhumma, karahumma, racihumma ve sıtma gibi salgın hastalıklardan birinin görüldüğü bir ulaşım aracında yolculuk yapanlara gitmek istedikleri ülkenin halkıyla temas etmeden önce ayrı bir yerde tutularak uygulanan sağlık önlemlerine karantina denir. Anadolu'da sıtma (Malaria, humma, humma-i merzegî) antik çağdan beri görülmekteydi. 19. yüzyılda yurdumuzda sıtma salgınları vardı. 1857'de Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne'de ve Tıbbiye'de sıtma tüm ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir kısmı Balkan Savaşları esnasında sıtmadan perişan olmuştur. 1910 tarihiyle birlikte bedava kinin dağıtılmasına karar verilmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğu sıtmadan muzdarip bir haldeyken, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi olayın boyutunu değiştirmiştir. Hem orduda önlemler alınmış hem de 1917'de kininin ucuza satılmasıyla ilgili bir kanun çıkarılmıştır. Fakat yine de sıtma salgın bir hal aldı. Dört yıl içinde orduda sıtmaya yakalanan 412.000 askerden 20.000'i öldü. Bir bölümü de taşıyıcı asker olarak geri döndüler. Bilhassa Hicaz, Irak ve diğer sıcak ülkelerden dönen askerler Malaria Tropica'nın yayılmasına neden olmuşlardır. Bu dönemde sıtmayla mücadele sadece kinin dağıtmaktan ibaret olmuş, kinin kartı ilk kez 1917'de Kafkas Cephesi'nde kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Bursa, Eskişehir, Afyon, Ankara, Sakarya ve Porsuk bataklıkları yakınlarında savaşıyan orduda sıtma görülmeye başlamış ve koruyucu kinin dağıtılarak

⁹⁹ Gencay Gürsoy, "Sağlık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:6-7, İletişim Yayınları, ss. 1720-1724.

önlenmiştir. Tedavinin takibi sayesinde orduda sıtma vakaları en aza indirilmiştir. Daha sonra Ankara, İzmir, Aydın, Adana, Antalya, Diyarbakır, Samsun, Trakya ve hatta İstanbul'da yaygınlaşmaya başlayan sıtmayı önlemek için Darülfünûn hocalarının da katıldığı bir Sıtma Mücadele Komisyonu kurulmuştur. Bir yıl içerisinde farklı bölgelerden getirilen sivrisinekler ve türleri Tıp Fakültesi Parazitoloji Kürsüsü'nde incelenmiştir. Sıtma Mücadele Komisyonu 1924'te Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam başkanlığında yaptığı toplantıda hazırlanan program gereği sıtmanın yoğun olduğu yerler incelenmek üzere sıtma mücadele teşkilatı kurulmuştur.¹⁰⁰

20. yüzyıl başında, Balkan (1912-1913), I. Dünya (1914-1918) ve İstiklâl (1919-1922) savaşları sürecinde cephelerdeki askerlerle Anadolu'daki "*muinsiz*", mazlum, yoksul, cahil halkın, sefalet karabasanlarında lekeli humma (tifüs), kara humma (tifo), kolera, taun (veba) dizanteri, sıtma ve ince hastalık (verem) salgınlarına kaç milyon kurban verdikleri bilinmiyor.¹⁰¹ Sıtma köle ticaretinin gelişmesine yol açmış ve Karayiğitler'in rengini belirlemiştir.¹⁰²

Cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli sağlık sorunlarının başında gelen sıtmayla etkin bir biçimde mücadele edilebilmesini öngören 839 sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu, 826 sayılı Hekimlerin Sıtma Enstitülerinde Staj Zorunluluğu Hakkında Kanun ve Kinin Tedarik ve Furuhtu Hakkında Kanun'un Dördüncü Maddesinin Tadiline Dair Kanun TBMM'nin 13 Mayıs oturumunda kabul edildi.

Toplumsal ve ekonomik gelişmeyi engelleyen, bir türlü önü alınamayan önemli bir sağlık sorunu olan sıtma Anadolu'da antik çağlardan beri tanınan ve çok sık rastlanan bir hastalıktı. Osmanlı döneminde de en mühim sağlık sorunlarından biri sıtma olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında sıtma hemen hemen ülkenin her bölgesine yayılmış ve hatta savaştan sonra Hicaz, Irak gibi ülkelerden gelen askerler hastalığın daha da yayılmasına sebep olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nda askerlerin %40'ı sıtmalıydı ve art arda yaşanan savaşlar nedeniyle iyice bozulan yaşam koşulları durumun ciddiyetini artırmıştı. Cumhurbaşkanı'nın sıtmayı siyasal, toplumsal bir sorun olarak gündeme getirmesiyle

¹⁰⁰ Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İletişim Yayınları, Ayhan matbaacılık, ss. 1322-1331.

¹⁰¹ Necdet Sakaoğlu, "Osmanlı'da Salgınlar", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 22, Cilt: 4, Ekim 1995, s. 23.

¹⁰² Kerem Ünüvar, "Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi", **Toplumsal Tarih**, Haziran 2001, Sayı:6.

1924'te Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Refik Saydam başkanlığında bir Sıtma Mücadele Komisyonu kuruldu. Komisyon hazırladığı raporda sıtmayı yeni cumhuriyetin en önemli sağlık sorunu olarak ele aldı ve sıtmayla mücadelenin esaslarını belirledi. Bu esaslar çerçevesinde yapılan coğrafi değerlendirmeler sonucunda ilkin hastalığın en yoğun olduğu Ankara, Adana, Aydın, ardından da Bursa ve Balıkesir bölgelerinde sıtmayla mücadele çalışmaları başlatıldı. Bu çalışmaları İstanbul Bakteriyolojihanesi'nde kurs gören elemanlar yürütüyordu. Sıtma 1925'te yapılan ilk Milli Tıp Kongresi'nin de ana konusu oldu. 1926'da çıkarılan yasalarla konunun yasal ve örgütsel alt yapısı oluşturulduktan sonra hizmetin yürütülebilmesi için gerekli paranın bulunması amacıyla ulusal kaynaklar seferber edildi.

Bu dönemde sıtma konusuna başka hiçbir dönemde görülmeyen bir siyasal ilgi gösterildi ve bunun bir uzantısı olarak sağlık bakanlığı bütçesinin %10-20 arasında değişen bir bölümü sıtmayla mücadele hizmetlerine ayrıldı. Almanya'dan davet edilen Prof. Dr. E. Martini ve Dr. H. Vogel Türkiye'deki sivrisinek türlerini inceledi ve etkin mücadele yöntemlerini belirledi. Dr. Martini'nin önerisiyle 1928'de Adana Sıtma Enstitüsü hizmete girdi. Burada açılan kursta birçok hekim ve sağlık görevlisine sıtma savaş yöntemleri öğretildi. Sıtmalılar için dispanserler açıldı ve Adana'da 20 yataklı bir sıtma hastanesi hizmete girdi. Bunu aynı yıl Samsun'da, 1929'da İstanbul, Kocaeli ve Konya illerinde oluşturulan sıtma mücadele heyetleri izledi. Ardından 1938'de Diyarbakır, Eskişehir, Balıkesir, İçel, Manisa, Kayseri, Trakya ve Maraş illeri sıtmayla mücadele kapsamına alındı. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca yürütülen sıtma mücadelesinde heyetler Nisan ve Kasım aylarında bölgedekileri genel muayeneden geçiriyor, teşhis ettikleri sıtmalıları tedaviye alıyorlardı. Bunun yanı sıra bataklık kurutma ve sivrisineklerle mücadele çalışmaları da yapılıyordu.

1928'de kinin dağıtımı esaslara bağlandı, 1930'da yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile sıtma, bildirimi zorunlu hastalıklar kapsamına alındı. Sıtmanın yayılmasında etkin bir rol oynayan çeltik tarlaları 1936'da çıkarılan Çeltik Ekimi Kanunu ile kontrole alındı. Konunun öncelikle ele alınması ve yürütülen yoğun çalışmalar sonucu, İkinci Dünya Savaşı yıllarına değin sıtma savaşından

olumlu sonuçlar alındı. Sıtma nedeniyle ölümler önlendi, Cumhuriyetin ilk yıllarında %50'lere ulaşan sıtmalılı oranı %11'lere düşürüldü.¹⁰³

II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu olumsuz koşullarda giderek yayılma eğilimi gösteren sıtmayla etkin biçimde mücadele edilmesini öngören 4871 sayılı Sıtma ile Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun 21 Şubat'ta yürürlüğe girdi. II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı nüfus hareketleri, ekonomik zorluklar ve sıtma ilaçlarının getirtilmesindeki güçlükler 1942-1943 yıllarında sıtmanın yeniden yaygınlaşmaya başlamasına neden oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yoğun biçimde yürütülen sıtma savaşı sonucu %11'e düşen sıtmalılı oranı bu yıllarda %32'ye ulaştı. Sıtma ile mücadele edilmesine dair kanun çıkarıldığında 20 savaş bölgesi vardı, savaş bünyesinde incelenen köy sayısı ise 4164'ten 16.934'e çıktı. Bu köylerde sıtmalılıların belirlenip muayene edilmesiyle birlikte arazi düzenleme çalışmaları, bataklıkların kurutulma işlemleri ve sivrisineklerle topyekûn mücadele yapılmıştır. Bu amaçla 34 bölgede Marshall Planı çerçevesinde elde edilen DDT, petrol ve mazot kullanıldı.

1948'de yapılan gözlemler, sıtma savaşımında bataklık kurutma, mazotlama, korunma amacıyla ilaç verme yerine yalnız erişkin sivrisinekleri hedef alan bir savaşım ile daha iyi sonuç alınacağını ortaya koymuştu. Böylelikle 1950-1956 yılları arasında sıtma savaşımında yöntem değişikliğine gidildi. Ancak sıtma savaşımında kullanılan böcekkıranlara karşı sivrisineklerde direnç gelişmesi, soruna daha kalıcı bir çözüm bulunmasını ve sıtmaya karşı tüm dünyayı kapsayacak bir savaşım başlatılmasını gündeme getirdi. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) genel kurulunda kabul edilen bu öneri, 1953'te İstanbul'da bir kongrede tartışıldı. Dünya Sağlık Örgütü, 1957'de sıtmayla topyekûn mücadele ve sıtmayı yok etme kararı aldı. Bunun üzerine UNICEF ile işbirliği yapılarak tamamen kurutma çalışmaları başlatıldı. Ardından 1960'ta, günümüzde de yürürlükte olan Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun yürürlüğe girdi. Yürütülen çalışmalar sonucu 1960'larda sıtmalılı sayısı 1263 kişiye düştü. Ancak sıtma savaşımında kazanılan bu başarı uzun sürmedi. Çukurova'da sulama kanallarının genişletilmesi sivrisineklere yeni üreme alanları sağlamış, böcekkıranların gelişigüzel ve düzensiz kullanılması sivrisineklerin direnç kazanmasına neden olmuş,

¹⁰³"Sıtmayla Mücadele Hız Kazanıyor", **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 2, 1941-1960, 4. Basım, Ocak, 2003, s. 1926.

işçilerin yaşam ve çalışma koşulları sivrisineklerle temaslarını kolaylaştırmış, işçi hareketliliği hastalığın yayılmasında önemli bir etken olmuştur.

Bu koşullarda hastalık Çukurova'dan Amik Ovası'na atladı ve Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kahramanmaraş, Adıyaman, Siirt, Hakkari, Niğde başta olmak üzere birçok ile yayıldı. Buna karşın Sıtma Savaşı Genel Müdürlüğü etkin bir mücadele yürütemedi. Bunda, sıtma savaşımında kazanılan başarı nedeniyle konuya verilen önemin azalması yanında örgüt personelinin diğer alanlara kaydırılması ve bir anlamda örgütün dağıtılması önemli bir etken oluşturdu. Sağlık Bakanlığı bütçesinden sıtma savaşımına ayrılan pay da giderek düşürülmüştü. Cumhuriyetin ilk yıllarında %10-20 olan pay 1975'te %0.43'e düştü. Tüm bu etkenler sonucu 1975'te sıtmalılar sayısında büyük bir artış görüldü ve 1977'de sıtmalılar sayısı 115.512'ye yükseldi. Bu yıllarda sıtma savaşımına tekrar hız verilerek yeni odaklar oluşması önleniyse de, sıtma savaş örgütünün eski etkinliğini yitirmesi, eğitim ve denetim hizmetlerinin aksaması ve çeşitli ekonomik nedenlerle amaçlanan hedeflere ulaşamadı. 1980'de teşhis konup tedavi altına alınan sıtmalılar sayısı 34.154 kişiydi.

Nüfusun ve nüfus hareketliliğinin artması, sulu tarımın yaygınlaşması, iklim koşullarının değişmesi, bilinçsiz kullanım nedeniyle sıtma etkeninin sıtma ilaçlarına, sivrisineklerin böcek-kıranlara karşı direnç kazanması gibi nedenlerle, etkin bir mücadele sürdürülmemesi halinde yeniden yayılmasının mümkün olmasına karşın, Sağlık Bakanlığı bütçesinden sıtma savaşına ayrılan pay her geçen yıl biraz daha düşürülmektedir.¹⁰⁴

Trahom, frengi ve sıtma gibi salgın hastalıklarla mücadele etmek amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından örgütler kurulmuştur. Diğer bulaşıcı hastalıklarda savaş görevi ise hükümet tabipliklerine verilmiştir. Refik Saydam'ın oluşturduğu bu model şimdi bile verem, sıtma, frengi, lepra hastalıkları için geçerliliğini korumaktadır.

1923'te sağlık alanında en önemli mesele bulaşıcı ve salgın hastalıkların önlenmesiydi. Sıtma, trahom ve frengiye ait dikey yapılanma yanında çiçek, tifüs, tifo, dizanteri gibi hastalıklar da hükümet tabiplerinin çalışma alanı içine girmekteydi. Ayrıca, salgınlar yerel olanaklarla söndürülemezse, Ankara'da kurulmuş bulunan ekipler salgın yerine giderek orada çalışmalara katılıyordu. Bu dönemde

¹⁰⁴"Sıtma ile Olağanüstü Savaş", *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Cilt: 2, 4. Basım, Ocak, 2003, s. 1946.

Çıkarılan 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanununda bulaşıcı ve salgın hastalıklar ile bu hastalıklarla mücadele edenkişilerin sorumlulukları ve sağlık teşkilatının görev ve yetkileri açıklanmıştır.

Türkiye 1938 sonrası ve Dr. Behçet Uz döneminde savaşa girmemesine rağmen, ülkenin sağlık durumunda bozulma olmuştur. 1945 yılında görülen büyük boyutlu sıtma, bit tifs ve iek salgınları zerine "Olağanüstü Sıtma Savaş Kanunu" ıkarılmıştır. Sağlık kurumlarının araştırmaları neticesinde 1914-1918 I. Dünya Savaşı sırasında Anadolunun her bölgesinde sıtmanın ortaya çıktığı görülmüştür. Nitekim Samsun'da %70, Ordu'da %50,Aydın Söke'de %44 ve Kurtuluş Savaşı'nda %40 oranında asker sıtmaya yakalanmış ve bunun üzerine 1924 yılında dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam başkanlığında bir komisyon toplanmasına karar verilmiştir. 1926 tarihinde çıkarılan kanun ile Türkiye'de sıtma ile mücadelenin esasları ilk defa belirlenmiştir.

1940 yılına kadar sıtma oranı %11'e kadar düşürüldü. II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu nüfus hareketleri ve sıtma ilaçları ithalinin güçleşmesi, 1942 ve 1943 yıllarında yeni sıtma epidemilerine sebep olmuş ve sıtma oranı %32'ye yükselmiştir. 1945 yılında 4707 ve 1946 yılında sıtma savaşını devamlı yürütmeyi öngören 4871 sayılı kanunla geniş çaplı arazi ıslahı, sıtmalı araştırması ve tedavileri yapılarak hastalık kontrol altına alınabilmştir. 1953 yılında İstanbül'da toplanan bir kongre ile sıtmanın tüm dünyada yok edilmesi gündeme getirilmiş ve bu öneri 1955 yılında Dünya Sağlık rgt Asamblesinde kabul edilerek hükümetlerce çağrıda bulunulmuştur. Dönemin hükümeti de çağrıya kulak vererek WHO ve UNICEF işbirliği ile Türkiye'de sıtma eradikasyonu programını uygulamaya koymuştur. 1960 yılında "Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Eradikasyon döneminde 1957 yılında muayene edilen kanlara göre tespit edilen binde 6.1 sıtmalı oranı 1965'te binde 2.4 ve 1972'de binde 1.36 olmuştur. Sıtma ile savaşta sağlık görevlilerimizin gösterdiği başarı bütün dünyada örnek gösterilmiş tarihi bir başarı olmuştur.

Maalesef, hastalık ülkemizde tamamen ortadan kalkmak üzereyken, önlem tedbirleri azaltılmış, iç göçün de etkisiyle tekrar yayılmaya başlanmıştır.¹⁰⁵ Kurtuluş Savaşı döneminde ülkemizde sıtma, frengi, çiçek ve trahom gibi hastalıkların salgınları oldukça yaygın bir şekilde görülmüştür. Örneğin, Kurtuluş Savaşı'ndaki askerler arasında sıtmalıların oranı %40'a, halk arasında ise %50'ye kadar ulaşmıştır. Savaş sonrasında ise hastalara tedavi amaçlı, hasta olmayanlara ise önlem amacıyla ilaç dağıtımına devam edilmiştir. Sivrisineklerin ürettiği bataklıklar ise kurutulmuştur.

1925 yılında Sağlık Bakanlığı'nın 1925-1928 dönemi için hedefleri tespit edilmiştir. Bu hedefler, devletin sağlık teşkilatını geliştirip doktor sayısını artırmak, Numune Hastaneleri açmak, ebe ve sağlık memurlarının sayısını artırmak, doğum ve çocuk bakımevi açmak, bebek ve çocuk ölümlerini azaltmak, nüfusu artırmak, veremle mücadele amacıyla sanatoryumlar açmak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek, sağlık teşkilatını köylere kadar ulaştırmak, Milli Tıp Kongreleri tertip etmek, Merkez Hıfzısıhha kurumu kurmak olarak sıralanmıştır.

Konu ile ilgili yasal düzenlemeler incelendiğinde, sıtma mücadelesi için 3 Mart 1936'da 767 Sayılı Türk Kodelesi Hakkında Kanun, 28 Nisan 1926 Tarih ve 831 Sayılı "Sular Hakkında Kanun" ve 13 Mayıs 1926'da "Sıtma Mücadele Kanunu" çıkarıldığı görülmektedir. 1928'de Adana'da Sıtma Enstitüsü kurulmuştur. 1930'da aşılama hizmetleri başlamıştır. Önce çiçek, sonrasında ise sırayla difteri, boğmaca, tetanos, BCG, polio ve kızamık aşıları uygulanmaya başlamıştır. İzmir'de ise bir kuduz hastanesi açılmış, zührevi hastalıklar, sıtma ve benzeri bulaşıcı hastalıklar ile mücadeleye devam edilmiştir.

1947'de Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı hazırlanmış, ülkemiz 7 bölgeye ayrılmıştır. Bu 7 bölgenin her birine 500 yataklı hastane 300 yataklı çocuk hastaneleri ve çocuk bakımevleri ve 200 yataklı doğumevleri açılması planlanmıştır. Ayrıca yaşlı ve düşkünler için yurt açılması, bebek ve çocuk ölümlerinin düşürülmesi, tropikal hastalıklar için enstitülerin kurulması, halk sağlığını koruyabilmek için her 40 köy için 10 yataklı sağlık merkezi oluşturulması, Merkez Hıfzısıhha Kurumu'nun geliştirilmesi gibi hedefler konmuştur. Ancak geçen

¹⁰⁵ Haydar Sur ve Hacer Gürol, "Cumhuriyetimizin 75 Yıllık Geçmişinde Sağlıkta Yaşananlar", **Cumhuriyet**, Cilt: 3, ss. 2034-2040.

zamanda plan gerektiği gibi uygulanamamış, sağlık merkezlerinin bazıları kurulmuşsa da ilçe düzeyinde yaygınlaşmanın ötesine geçilememiştir.

Dönemin koşullarında sıtma hastalığı milli bir felaket haline gelmiştir. Ancak ücretsiz kinin dağıtımı, bataklıkların kurutulması, sivrisineklerin üremesine yol açan sahaların kontrol altına alınması ile 1940'lara gelindiğinde sıtmalılı oranı %50'lerden %11'lere kadar düşürülmüştür.¹⁰⁶

1924 yılında Başbakan Ali Fethi Bey Hükümeti'nin programında da sıtma ile ciddi bir mücadeleye girişmenin Sıhhiye Vekaletinin (Sağlık Bakanlığı'nın) en temel ilkesi olduğu, frengi ve verem, bebek ve çocuk hastalıklarının ve ölümlerinin engellenmesine yönelik önlem almak amacıyla sağlık örgütlerinin genişletileceği, sıtmanın yayılmasının önüne geçmek için üredikleri bataklık gibi alanların kurutulmasının bütçeyi aşması halinde dış borçlanmaya gidileceği, göçmen bölgelerinde ve yurdun savaşta harap olmuş bölgelerinde sağlık önlemlerinin artırılması öngörülmüştür.

1925-1928 döneminde halk sağlığı sorunu haline gelen verem, frengi, trahom ve çiçek gibi hastalıklar işgücünü olumsuz etkilemiştir. Bu probleme çare bulabilmek amacıyla öncelikle bir sağlık planının hazırlanması gerektiği düşünülmüş ve savaş yıllarında sağlık hizmeti vermiş Sıhhiye Vekili Refik Bey tarafından hazırlanmıştır. 4 Mart 1925-25 Ekim 1937 tarihleri arasında görevde kalan Refik Bey döneminde alınan kararlar ve yasalar ile sıtmaya ve diğer bulaşıcı hastalıklara karşı önlemler alınmıştır.

1927 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Refik Bey, 1925 ve 1926'da kurumlarda yeterli aşının üretildiğini, yurtdışından aşı alınmadığını, frengi ile mücadele kapsamında hastaların ücretsiz tedavi edildiğini, trahom ile savaşın doğuya doğru yaygınlaştırıldığı, halkın salgınlardan nasıl korunacaklarını bilmedikleri için savaşın sürmesi gerektiğini anlatmıştır. Toplantıda Vekâlet'in gider bütçesi 3.203.400 lira olarak kabul edilmiş, aynı yıl Maarife 6.158.930 lira, Adliye'ye 5.195.756 lira, Dahiliye'ye 5.872.774 lira ayrılmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de, toplantının açılışında sıtma ile savaşın övgü ile söz etmiş, sağlıkla ilgili hazırlanan kanunların onaylanmasıyla yeni

¹⁰⁶ Bilal Ak, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri", **Türkler**, Cilt: 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 420-432.

gelişmelerin yaşanacağını ve Hilaliahmer Cemiyeti'nin yararlı çabalarını takdirle karşıladığını belirtmiştir.

1925, 1926 ve 1927 yılında çıkarılan kanunlarda, ordudan her yıl okuryazar ve mücadeleye elverişli 500 kişinin eğitim tamamlandığında 18 ay süre ile mecburi sağlık memurluğunda görevlendirilmeleri kararlaştırılmış, devlet, özel idare ve belediyelerde görevli asker ve sivil bütün doktorlara Sıtma Enstitülerinde staj mecburiyeti getirilmiştir. Sıtma Mücadele Kanunu ile bütün kurum ve kuruluşların merkeze bağlı çalışmaları sağlanarak merkezi otoritenin sağlanması hedeflenmiş, sıtma tehlikesinin ortadan kalkması için halk, belediye ve ihtiyar meclisleri görevlendirilerek, 15-65 yaş aralığının çalışmasına müsaade edilerek korumacı sağlık politikası uygulanmıştır.

1928 yılında çıkarılan kanunda, sıtma savaşında fayda gösterenlere ek ücret verilmesi, kadın doktorların 10 yıl mecburi hizmet dışında bırakılması gibi özendirici kanunlar ile halkın sıhhati için yararlı olmayan afyon gibi maddelerin üretimi ve yurtdışına satımına kayıtlamalar getirmek amacıyla çıkarılan kanunda, ülkede bu işle ilgilenenlerin yoksun kalmaması hedeflenmiştir.¹⁰⁷

Demokrat Parti Kongresi, iktisadi, ahlaki her derdin iyileştirilmesi için her şeyden önce siyasi şartların düzelmesi gerektiğine inanıyordu. Bunun nedeni, birçok şeyin sebebinin siyasi şartların eksikliğinde ve Büyük Millet Meclisinde muhalefet kontrolünün layıkıyla yapılamamış olmasında görülmektedir. Bataklıklar ortasında sıtmadan ve diğer hastalıklardan perişan olan cemiyet, bu durumun ıslahı işine her şeyden önce ana suyun yatağını düzeltmekle başlanması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

2.1. SITMA VE 19. YÜZYILA KADAR YAYILMA ALANLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerde sıtma "*sıtma illeti*", "*maraz-ı sıtma*" olarak geçmektedir. Fakat 15. yüzyıla ait bir tıp terimleri sözlüğünde "*gıbb*" teriminin sıtma olduğu ve gün aşırı tuttuğu ifade edilmiştir. Aslında eski çağlardan

¹⁰⁷ Meliha Özpekcan, "TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyetin İlk On Yılında Sağlık Politikamız", **Türkler**, Cilt: 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 438-441.

¹⁰⁸ Melih Tinal, **Tevfik Rüştü Aras Gazete Yazıları 1946-1947**, Buke Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 119-120.

beri bilinen, tropik memleketlerin hastalığı olan sıtma; yaygın ve kapalı bir bulaşıcı hastalıktır. Hastalığın insandan insana geçmesi sivrisinek aracılığıyla olur.

Sivrisineklerin daha çok çocukları ısırması, hastalığın yayılmasına sebebiyet verir. Ayrıca sıtma hastalığı erkeklerde kadınlara oranla daha fazladır. Çünkü erkeklerin, bataklık kurutma işlerinde çalışmaları ve tropik bölgelerde askerlik yapmaları bu salgına yakalanma oranını artırır. Kişi sıtma nöbeti geçirmedi birkaç gün bitkinlik, keyifsizlik, kabızlık, beslenmede isteksizlik, eklem ağrıları ile karşılaşır. Bu da sıtmaya yakalanma belirtileri olarak ortaya çıkar. Daha sonra hastada nöbet, yüksek ateş ve titreme ile başlayıp terleme ile devam eden etkileri görülür.

Sıtma hastalığı çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Hatta Büyük İskender'in sıtmaya yakalanmış olduğu iddia edilmektedir. Sıtma hastalığı büyük salgınlar olarak ortaya çıkmamasına rağmen Roma yakınındaki sıcak ve durgun sularda Kompanya Bataklığı gibi yerlerde üreyen sıtma paraziti düzenli bir şekilde durmaksızın insanların ölümüne yol açmıştır.

2.2.SITMANIN GÖRÜLDÜĞÜ YERLER

Sıtma hastalığı Anadolu coğrafyasında 19.yüzyılda 1830 yıllarından itibaren görülmeye başlamıştır. Bataklıkların sebep olduğu sivrisinekler vasıtasıyla insanlara bulaşan sıtma hastalığının en sık görüldüğü yerler Trabzon, Bursa, Edirne, İstanbul, Aydın gibi Anadolu'nun kıyı kesimleridir. Bu salgının diğer görüldüğü alanlar da Isparta, Maraş, Diyarbakır, Eskişehir, Sakarya, Düzce, Tarsus, Denizli gibi yerler olduğu arşiv belgelerinden ve literatürden anlaşılmaktadır. Diğer salgınlarda olduğu gibi sıtma salgınından da ölümler meydana gelmiştir. Bu ölümlerin çoğu muhacirler arasında olmuştur.

Sıtmaya uygun yerlere iskan edildikleri için muhacirler arasında salgının daha etkili olduğuna çok sayıda örnek verilebilir. Mesela, 1865 yılında Bolu Sancağı'ndan Sadaret'e gönderilen resmi yazıda, Düzce'de göçmen Çerkesler ile yerli halk arasında sıtma salgınının ortaya çıktığı beyan edilmiştir. 1870 yılında Karadeniz'den Anadolu'ya gelen göçmenlerden Samsun civarına yerleştirilenler sıtmaya yakalanmışlar ve bu göçmenlerden günde 700-800 kişi sıtmadan vefat etmiştir. Sıtma

hastalığı Eskişehir'e yerleştirilen göçmenlerin de karşılaştıkları en büyük sorunlardan bir tanesidir. Örneğin; Sivrihisar bölgesinde yaşayan Karaçay göçmenleri buranın havasından dolayı birçok ölümle karşılaşmışlar ve bundan dolayı buradan ayrılarak 1909 yılında Çifteler Çiftliği dahilindeki Beypınar'a yerleşmeyi talep etmişlerdir.

Muhacirlerin dışında sıtmanın etkili olduğunu yerlerin başında Trabzon Vilayeti gelmektedir. 28 Ekim 1868 yılında Trabzon Sancağı'na bağlı Vakf-ı Kebir nahiyesi Müdürü Ayni Efendi Trabzon'a gittiğinde, nahiye halkında sıtma hastalığı bulunduğunu ve bu yüzden halkın keyifsiz olduğunu görmüştür. Yöredeki hekimler hastalıkla mücadele için durumu iyi olmayan keyifsiz kişilerin havası güzel yüksek yerlere gönderilmesini istemişlerdir. Alınan önlemlerle bölgedeki hastalıkla mücadelede bir başarı elde edilmiş olmasına rağmen hastalık bu sefer Tirebolu ve Giresun taraflarında sirayet etmiştir. Bunun üzerine Trabzon tabibi bölgeye sevk edilmiştir.

1893 yılında Trabzon ve Erzurum havalilerinde görülen sıtma hem ölümlere sebep olmuş hem de sosyal ve ekonomik açıdan halkı çok etkilemiştir. Trabzon vilayet Meclisi'nce Dâhiliye Nezareti'nde 12 Mart 1893 tarihli gönderilen mazbatada hastalığın sebep ve sonuçları etraflıca anlatılmıştır. 1888'de Elbistan'daki sıtma hastalığı da benzer bir etki yaratmıştır. Maraş'tan hükümete çekilen telgrafta Elbistan kazasında ortaya çıkan sıtmadan dolayı çiftçilerin hasatlarını kaldıramadıkları, mahsulün kar altında telef olduğu bildirilmiştir. Maraş'taki bu ağır durum karşısında Halep valiliği yardım için seferber olmuştur.

1868 sonbaharında Aydın vilayetinde sıtma oldukça etkili olmuştur. Aydın valisinin hükümete verdiği raporda, vilayetin her tarafında sıtma hastalığının emsali görülmemiş bir derecede olduğu, hastalığın köy ve kasaba halkının yüzde altmışından fazlasında görüldüğü, halkın hastalığa mahkum olduğu ve her gün sıtma yüzünden çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini anlatmıştır. Verilen haberlere göre, Aydın ve çevresinde zehirli sıtmadan günde 25-30 kişi hayatını kaybetmiştir. Aydın, Tire ve Ödemiş taraflarında valinin de arz ettiği gibi sıtmanın büyük bir felakete dönmesi sebebiyle İzmir hekimlerinden üçü Aydın'a kaydırılmıştır. Bölgedeki Denizli'de ise sıtma salgını daha erken bir tarihte 1848'de dikkat çekici bir nitelikte ortaya çıkmıştır. Denizli'ye yakın Isparta sancağına bağlı Bekilli nahiyesinde de 1888 yılında sıtma zuhur etmiştir. Ayrıca sıtma dolayısıyla insanların hayatını

kaybetmesi endişe yaratmıştır. Yöreye gönderilen hekimlerin hastalığın sıtma olduğunu teşhis etmeleri ve gerekli tedavileri uygulamalarıyla sıtmanın önüne geçilmiştir. 1893 yılında bu sefer Isparta sancağına bağlı Eğirdir'de sıtma görülmüştür.

Sakarya ilinin kuzeyinde balıkçılık ve tarıma dayalı ekonomisi bulunan Karasu yerleşim bölgesinin çevresindeki bataklıklar, 19. yüzyılda sıtma hastalığı yol açtığı için burada bulunan ahalinin büyük çoğunluğu göç etmiştir. Hüdavendigâr Vilayeti'nde ise, İnönü kazasında sıtma hastalığı ortaya çıkmış, ancak hastalık bir salgına dönmeden kontrol altına alınmıştır. Tedavi sürecinin dikkatlice yapılması ve hastalara ilaç verilmesiyle hastalık sonlandırılmıştır.

İstanbul'da ise Kasımpaşa deresi sıtma hastalığına yol açan önemli bir etkidir. Dere etrafındaki bataklık dolayısıyla 1892'de sıtma hastalığı zuhur etmiş ve hastalık bu bataklığa yakın Kasımpaşa kışlasındaki askerlerin sağlığını tehlikeye atmıştır. Bu sebeple bataklığın acilen ıslah edilmesi için Şehremaneti'nin ve Sıhhiye Nezareti'nin gerekli çalışmaları yapması istenmiştir. Sıtmanın en çok görüldüğü yerlerden biri de Edirne'dir. Edirne'de bulunan Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin fazla yağışlarla taşması, karların erimesi, mahallerin sular altında kalmasına ve buraların bataklığa dönüşmesine ve nihayetinde kurutulmayan bataklıklar sivrisineklerin çoğalmasına yol açtığından sıtma hastalığı yaygındır.¹⁰⁹ Resmi verilere göre Antalya'da sıklıkla görülen tipik belde hastalığı sıtmadır. Sivrisinek, sıtma, sıcak, yokluk nedenleri ile günümüzle karşılaştırıldığında Antalya 1950'lere kadar nüfusu artışı yüksek olmayan bir şehirdir.¹¹⁰

İlk defa Afrika'da ortaya çıkan ve Sahra ahalisinde uzun ve yıkıcı bir dönem geçirdikten sonra Hindistan'a sıçrayan hastalık, daha sonra Çin'de ve oradan da Akdeniz'de kendini göstermiştir. İlk korkunç salgınını Romalı yurttaşları besleyen verimli ve bataklık bir bahçe olan Roma Campagna'sında göstermiştir. Bunu izleyen beş yüzyıl boyunca sıtma, Roma halkına etkisini göstermiştir. Ortaçağ'a kadar ılıman Avrupa'nın büyük bir kısmını işgal etmiş olan sıtma, ancak 18. yüzyılda etkisini azaltmaya başlamıştır. Bunda bataklıkların kurutulması ve sivrisineklerin üreme alanı

¹⁰⁹ Fatma Yıldız, **19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri**, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014, ss. 26-59.

¹¹⁰ Muzaffer Deniz, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Antalya Şehrinde Eğitim (1923-1950)**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s. 10.

olan ormanların gittikçe tahribatının artması etkili olmuştur.19. yüzyılda da sıtma salgınları kendini göstermiştir. 1910 yılından sonra sıtma ile mücadele edebilmek için halka ücretsiz kinin dağıtılmaya başlanmıştır. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devletinin büyük bir bölümü sıtmayla uğraşırken I. Dünya Savaşının çıkması durumu daha da kötüleştirmiştir. Toros Tünellerinde çalışan işçilerin yarısında, Söke yöresinin %44'ünde sıtma vakaları görülmüştür. Özellikle Hicaz, Irak ve diğer sıcak bölgelerden geri gelen askeri birlikler, sıtmanın yayılmasında etkili olmuşlardır.

Sıtmanın önlenmesi için 1917 yılında kinin tedariki ve kininin ucuza satılması hususunda bir yasanın çıkarılmasına ve orduda alınan diğer önlemlere rağmen savaş boyunca yalnız orduda 461.803 sıtma vakası görülmüş, bunlardan 23.359'u hayatını kaybetmiştir. I. Dünya Savaşının sona erip sıtmalı erlerin cephelerden geri dönmesiyle daha da yaygınlaşan salgın, İstanbul'da da görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine Sıtma Mücadele Komisyonu kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştır.

Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan sıtma, İstanbul'da 1919 yılı Eylül'ünde yer yer görülmeye başlamıştır. İstanbul'da bu zamana kadar hemen hemen hiç sıtma vakasına rastlanılmamasına rağmen İstanbul'dan dışarıya çıkmamış olan pek çok kişide sıtma görülmüştür. Sıtmanın İstanbul'a yabancı olması doktorların bu hastalığı teşhis edebilmelerini de oldukça zorlaştırmıştır. İstanbul'a sıtma, işgaller nedeniyle 1919 başlarından itibaren Anadolu'dan gelen muhacirler ve Makedonya'dan gelen askerler vasıtasıyla taşınmıştır. Sıtma, en çok Gazhane Çiftehavuzlar taraflarında Beykoz'da görülmüştür. Bunun yanında İstanbul'un hemen hemen her tarafında az da olsa sıtma vakalarına rastlanmıştır. İstanbul'da görülen sıtma birkaç çeşitti. Bunlardan biri sıcak memleketlerde görülen sıtmadır. Bu sıtma cinsi Suriye'den gelenler aracılığıyla ya da bazı askeri birlikler vasıtasıyla İstanbul'a yayılmıştır. Bu sıtma türüne daha çok Beykoz civarında Riva Deresi kenarında yaşayanlarda rastlanılmıştır.

Sıtmada diğer salgın hastalıklar gibi hapisanelerde de görülmüştür. 1920 yılı boyunca İstanbul Yeni Merkez Cezaevinde yatmakta olan mahkûmlar arasında yapılan sağlık muayeneleri sonucunda oluşturulan hastane raporuna göre, 21 sıtma vakası tespit edilmiştir. İstanbul'da bulunan Ermeni dul kadınlarının çocuklarına 1921 yılının Ocak, Şubat, Mart ve Nisan ayları boyunca, yapılan sağlık kontrolü

sonucu, Yakın Doğu Yardım Örgütü vaka çalışması muayene kayıtlarına göre, 6 çocukta sıtmaya rastlanılmıştır. Amerikan Kliniklerine muayenesi için gönderilen 50 Rum çocuğu arasında ise sadece 1 sıtma vakası görülmüştür.¹¹¹

Toprağın devamlı işlenmesi toprakların kaybedilmesi, keneleri, fareleri, bitleri ve sivrisinekleri insanlara yakınlaştırdı ve bu da beraberinde tifüs, sıtma gibi salgın hastalıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Veba, kızıl, sıtma, kolera gibi salgın hastalıklar tarih boyunca milyonlarca kişinin ölümüne neden olmuş, büyük ordulara zarar vermiş, nüfus yapılarını değiştirmiş, toplum ilişkilerimizi ve hatta yakın çevremize karşı davranışlarımızı biçimlendirmiştir.

Sıtma, salgın hastalıklar içinde ölümün en sessiz ve en ağır habercisidir. Vebanın aksine sıtma ani ölümler getirmez. Hastalığın kuluçka dönemi parazitin cinsine göre farklılık göstermektedir. Bu dönem aylarca da sürebilir. Sıtma nöbetlerinin başlamasından birkaç gün önce bitkinlik, beslenmede isteksizlik, kabızlık, eklem ağrıları gibi aslında birçok hastalığın temel belirtileri gibi görülebilecek belirtiler gösterir. Nöbet şiddetli titreme ile yükselen ateşle başlar. Ağır bir sıtma nöbetinde solunum zorluğu da görülebilir. Nöbet aralıkları sıtmaya yol açan parazitin cinsine göre farklılık gösterir. Bu süre 12-72 saat arasında değişir. Sindirim bozukluklarına, dalak iltihaplarına ve kalp çarpıntılarına yol açar. Bu şekilde önce bünyeyi zayıflatarak, kansızlığa yol açar. Sıtma hastalığında da, veba da olduğu gibi, 40 dereceye varan ateş görülür. Bağışıklık sistemini çökertir ve tifo, dizanteri, grip, kötü beslenme gibi başka hastalıkları teşvik eder. Sıtmanın doğrudan öldürdüğü her bir kişiye karşılık, dört ya da beş kişi onun dolaylı olarak ortaya çıkardığı hastalıklara yenik düşer.

Sıtma salgınlarında, sivrisineklerin yaşamasına ve çoğalmasına uygun ortamların varlığı son derece etkilidir. Tropik bölge ve subtropikal bölge hastalığıdır. Bir bölgede enfeksiyonun salgın haline dönüşmesi için; sıtmalı ve rezervuar insanın bulunması, anofelin yaşamasına ve kan emmesine uygun iklim koşullarının bulunması ve bölgede hastalığa hassas kişilerin olması gereklidir. Afrika dışına köleler vasıtasıyla taşınan sıtma özellikle de Hindistan'da köklü olarak yerleşmiştir. Sıtma, mikrobun ortaya çıkmasına elverişli her ortamda ortaya çıkmış ve Avrupa ile Amerika kıtası da dâhil olmak üzere her bölgede tahribatlara yol açmış ancak

¹¹¹ Abdullah Lülecî, **İşgal İstanbul'unda Salgın Hastalıklar (1918-1922)**, Sakarya Üniversitesi, 2009, ss. 6-82.

Avrupa'da XVIII. yüzyılda DDT'nin bulunmasıyla gerilemeye başlamıştır. Sıtma ile mücadelede kullanılan DDT'nin aynı zamanda birçok sağlık sorununa yol açması ve doğanın dengesini bozması sebebiyle de halen çok kesin sonuçlar alındığını söylemek zordur.¹¹²

Sivrisineklerin özellikle bataklık bölgelerde üremeleri nedeniyle bu bölgelerdeki sağlam insanların hastalanması kaçınılmazdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kırsal kesimde sıtmaya yakalanan köylüler, doktora erişemediklerinden çareyi türbelerde yatırlarda arar hale gelmiştir. Merkezden taşraya gönderilen ilaçlar da köylere ulaşmadan ilçelerde tüketilmiştir. 1924 yılındaki sıtma salgını, milli bir felaket haline gelmiştir. Sıtma salgını, ani ölümlere neden olmuş, ülke genelindeki tüm faaliyetleri olumsuz etkilemiştir.

Sıcaklığın 18-27 derece arasında olduğu ve nemli havaya sahip olan yerler sıtma için en büyük riskin olduğu yerlerdir. Sivrisineklerin uçarken sıvı kaybetmesi nedeniyle nemli havalar, kaybettikleri suyu geri kazanabildikleri, daha geniş alanlara ve daha uzak mesafelere uçabildikleri elverişli ortamı oluşturmaktadır. Temmuz ve Ağustos ayları sıtmanın yayılma etkisinin azaldığı, buna karşılık Eylül ve Ekim ayları uygun sıcaklık ve nem koşulları nedeniyle sıtmanın en tehlikeli ve en etkili olduğu aylardır.

Sıtma mikrobi taşıyan bir sivrisineğin bir insanı sokmasının ardından 9 ile 17 günlük bir kuluçka süresinin sonunda hastalık baş göstermektedir. Kuluçka süresinde mikrop kemik iliğine, dalağa, beyin ve karaciğere yerleşmektedir. Sıtmalı hastalar zayıflamakta ve karnı şişmektedir. Bu da hastanın yaşamsal fonksiyonlarını yerine getirememesine neden olmaktadır. Sıtmanın ülkemizde de görülen altı farklı birikinti modeli bulunmaktadır. Bunlar;

1. Nehirlerin ve göllerin, eriyen karlar nedeniyle taşması ve alçak arazileri doldurması ve uzun süre temelde kalan su birikintileri,
2. Nehir deltalarında oluşan bataklıklar (Kızılırmak ve Yeşilirmak deltaları)
3. Büyük nehirlerin yatakları yakınındaki alçak arazilerde ve dağ eteklerinde kaynayan suların getirdiği sürekli bataklıklar (Söke ve civarı)
4. Geçirimsiz zeminler nedeniyle yer altı sularının yüzeye çıkmasıyla oluşan bataklıklar (Ankara ve Sincan civarı)

¹¹² Tuğba Kardaş, **XX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)**, Ege Üniversitesi, İzmir, 2010, ss. 18-50.

5. Dağ sıraları ve deniz arasındaki alçak arazideki bataklıklar (İskenderun, Mersin ve Silifke)
6. Pirinç tarımı ve köylerde hayvan sulakları için oluşturulan su toplama yerleri

2.3.1917-1925 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SITMALI HASTA ORANI

1917'de Yeşilirmak ve Kızılırmak deltası ve çevresinde yapılan bir çalışmada kan endeksinin Ordu'da %68.5, Çarşamba'da %66, Samsun'da %72, Bafra'da ise %72 olduğu görülmüştür. İstanbul'da Çekmece Gölü civarı sıtmanın en yaygın görüldüğü bölge olmuş, 1924'te bu bölgedeki sıtma görülme oranı %80'e ulaşmıştır. Trakya'da Ergene ve Meriç nehirlerinin çevresinde sıtma yoğun olarak görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Antalya'da sıtma vakalarının Fenike'nin köylerinde %70.3, Elmalı'nın köylerinde %62.3 olduğu da dönemin yerel gazetelerinde yer almıştır. 1924 yılında hastanelere başvuran hastaların üçte birinin sıtma mikrobi taşıdığı belirlenmiştir.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de sıtmanın en çok görüldüğü yerlerin başında Silifke, Mersin ve Adana bölgesi gelmektedir. Silifke ile Osmaniye arasında kalan bölümde sıtma uzun yıllardır etkisini sürdürmekteydi. 1936 yılının ilkbahar-yaz döneminin uzun yıllardır olduğu gibi yine yağışlı geçmesi, Samsun'da geniş su birikintilerinin oluşmasına yol açmıştır. Hava sıcaklığının 20 dereceye ulaşması ile birlikte sivrisineklerin üremesi için elverişli ortam oluşmuş ve yer yer sıtma salgınları baş göstermiştir. Bu salgın en çok tarım işçileri arasında görülmüş, kısa sürede halkın yaşadığı yerlere de ulaşmıştır. Tarım işçilerinin hijyenden uzak çalışma koşulları altında yaşamaları ve sağlık ihtiyaçlarının çalıştıkları çiftliklerinin patronlarının insafına kalması, sıtmanın yayılmasında baş rolü oynamıştır.

Çiftlikçe çalışan tarım işçilerinin cebinlik ile uyuması gerekirken damlarda ve ahırlarda yatmaları nedeniyle sıtma hızla yayılmıştır. Ayrıca civar illerden çalışmak amacıyla yöreye gelen mevsimlik işçilerin yolda su kenarlarında gecekalmaları da sıtmanın yayılmasında etken olmuştur. Mikrobi kapan ve günde aralıksız 15-16 saat çalışan işçilerin yorgunluk nedeniyle düşen dirençleri ve yetersiz beslenme de sıtmaya yakalanmalarını kolaylaştırmıştır. Mart 1935'te Samsun'da 33.970 sıtma hastası tedaviye alınmış, Mart 1936'da ise bu sayı 49.588'e ulaşmıştır. Aynı

dönemde tedavi gören hastaların sayısı Aydın'da 45.957 kişiden 63.702 kişiye, Seyhanda 83.303 kişiden 124.851 kişiye ulaşmıştır. Ölümmler ise Samsun'da 8'den 39'a, Aydın'da 10'dan 30'a, Seyhan'da ise 5'ten 15'e yükselmiştir.

İç Anadolu'da Kırşehir ve Tokat'ta sıtma mücadelesi verilen köylerin birbirinden oldukça uzak olması ve dönemin koşullarında her köye bir sağlık teşkilatının kurulmasının imkânsız olması gibi nedenlerle sıtma ile yapılan mücadele yetersiz kalmıştır. Ankara'daki köylerin de genellikle su kenarlarında kurulması, yaz aylarında köylerdeki sivrisinek mevcudunu dayanılamayacak ölçüde artırmıştır.

Bu dönemde sıtma mücadelesi, üç temel noktayı esas almaktaydı. Bunlar;

- Kanlarında sıtma mikrobunu taşıyan insanları tedavi edebilmek ve bu mikrobu sağlam insanlara bulaştırmamak amacıyla, bu insanları sivrisinek saldırısından korumak,
- Anofel cinsi sivrisineklerin sağlam insanlara saldırmasının önüne geçmek,
- Anofel cinsi sivrisineklerin üremelerine engel olmak ve mevcut olanları imha etmek.

Sıtma hastalığının tedavisinde kullanılan tek ilaç olan kinin, devlet tarafından halka dağıtılmaktaydı. Sıtmayı ortadan kaldıracırmak hem hasta olanların kinin tedavisiyle hem de sivrisineklerin kökünün kazınması ile mümkün olacaktı. Bu nedenle vatandaşlardan küçük gölcükleri, durgun su birikintilerini, ağız açık helaları kapatmaları istenmiştir. Kapatılması mümkün olmayan su çukurlarına da mazot ve gaz yağı dökülmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca sivrisineklerin gece harekete geçmeleri nedeniyle özellikle geceleri kapı ve pencereleri açmamaları ve açık bırakmamaları tembihlenmiştir. Ayrıca cebinlik ile uyunması ve damlarda yatılmaması tavsiye edilmiştir.

Sıhhat Vekaleti (Sağlık Bakanlığı), ilk olarak Ankara, Afyon ve Adana'da sıtma mücadele merkezi açmış, 1932'de bu illere Eskişehir, Konya, Bursa, Manisa, Kocaeli, Samsun, Antalya ve İstanbul da katılmıştır. 1936-1937'de ise Trakya, Balıkesir, Seyhan, Kayseri ve Diyarbakır'da da sıtma ile mücadele merkezleri açılmış ve merkezlerin toplam sayısı 16'ya ulaşmıştır. Bu merkezlerde 150 doktor, 400 sağlık memuru görev yapmış, her yıl Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere kendi mntıkasındaki halkı iki kez genel muayeneden geçirmekle görevlendirilmiştir.

1926'da yayınlanan Sıtma Mücadele Kanunu'nda sıtma ile mücadelenin esasları belirlenmiştir. Kanun'a göre kinin, sıtmayla düzenli mücadele eden köylerin halkına, öğrencilere ve memurlara verilmesi öngörülmüştür. Çiftlik ve fabrika sahipleri, müteahhitler, okul müdürleri, on beş işçiden fazlasını çalıştıran işletmelere yeterli miktarda kinini ücretsiz olarak vermek zorunlu tutulmuştur. Evlerinde tedavi edilemeyecek ölçüde hasta olanların hastanelere ücretsiz olarak kabul edilip tedavilerinin yapılması da kararlaştırılmıştır. İlgili kanun ile sivrisineklerin üretmesine neden olabilecek her türlü ortamın oluşmasına engel olmak amaçlanmıştır.

Sıtma ile daha etkin bir şekilde mücadele edebilmek için 13-14 Mayıs 1926'da yeni bir Sıtma Mücadele Talimatnamesi yayınlanmıştır. Bu talimnamede mücadelenin sivrisineklerin yetiştiği mekanların ortadan kaldırılmasına doğru yönlendirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda halktan doğrudan destek ve katılım talep edilmiş, sivrisineklerin üremesine neden olacak su birikintilerinin oluşmasına neden olmak yasaklanmıştır. Bu yükümlülükten 15-65 yaş aralığındaki herkes sorumlu tutulmuştur. Lağım ve bulaşık sularının üstlerinin kapatılması mecbur tutulmuş, gübre vb. atıkların evlerde ve avlularda bulundurulması yasaklanmıştır. Belediye sınırları, köy ve kasabalarda çeşme başlarında su birikintisi olmayacak şekilde akıntı sağlanması zorunlu tutulmuştur. Islahı uzun sürecek bataklıkların 3 km çapında bir alanda oturanlar, en yakın sıtmasız muhite, arazisi devlet tarafından verilmek kaydıyla nakil edilmiştir.

Kırsal kesimdeki tahribatın başlıca sorumlusu olan sıtmanın ortaya çıkışında ve yayılışında önemli bir etken olarak su birikintileri ile üretilen çeltik tarımı, sıtma ile mücadele kapsamında denetimli yapılmaya başlanmıştır. 23 Haziran 1935'te çıkarılan Çeltik Ekim Kanunu ile çeltik ekilecek illerde valilerin, ilçelerde ise kaymakamların başkanlığında bir çeltik komisyonu kurulması öngörülmüştür. Komisyonda bir hükümet doktoru ve bir çeltik çiftçisi de katılmaktaydı. Komisyonun görevi, yetkisi dahilindeki bölgedeki çeltik ekiminin kontrolünü yapmaktır. Çeltik ekimi izne tabi tutuluyordu ve yağışlı ve kurak yıllara göre çeltik ekimi için ayrılacak tarım arazisinin çiftçilere dağıtılması ve gerekmesi halinde parça ekim ve su nöbetlerinin düzenlenmesi komisyonun yetkileri dahilindeydi.

Ülke genelinde sıtma ile mücadele edebilmek amacıyla kurulan Sıtma Mücadele Heyetlerinin, on beş günde bir yapmaları gereken köy ziyaretlerini iki-üç ayda bir yapmaları nedeniyle salgın hastalıklarla mücadelede istenilen başarıya ulaşamamıştır. Doktor sayısındaki yetersizlik, bu durumun başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Ülke genelindeki 40 bin köye 5 bin doktor dahi gönderilemekteydi. Yetişen doktorlar da mecburi hizmetlerini tamamladıktan sonra şehirlere geri dönmek istiyordu. Bu nedenle sıtma ile mücadelede istenilen seviyeye bir türlü ulaşamamıştır. Köylerdeki sağlık sorunları aynen görülmeye devam etmiştir.

Salgın hastalıklarla mücadele programlarının istenilen sonuca ulaşamamasında en büyük pay hiç şüphesiz sağlık personelin yetersizliği, köylerin dağınık yerleşimi ve nüfus açısından seyrek olması nedeniyle bir sağlık teşkilatı kurmanın zor olmasıdır. Bu dönemde sağlık teşkilatına ayrılabilen bütçenin sınırlı olması nedeniyle 5-10 köy bir düşünülerek bir hekim, bir ebe ve bir sağlık memurundan oluşan seyyar bir ekip kurulmaktaydı. Köyde mutlaka bir ecza dolabı olmalı, gerekli olması halinde yardım edebilecek bir ilk yardım ekibi oluşturulmalıydı. Köy kahvesi ve muhtarın odası, haftada 2 gün sağlığın nasıl korunabileceğine yönelik konuşmalara ayrılmalıydı. Bu amaçla da köy kahvesine ve muhtar odasına köylülerin görebileceği şekilde bilgilendirici ve uyarıcı levhalar asılmalı, köy öğretmenleri de sağlık memurlarına yardımcı olmalıydı.¹¹³

Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tokat ve köylerinde görülen mutatabblik uygulamalarının halkı sıkıntıya düşürdüğü ve zarara uğrattığı aşikârdır. Bu sorunun kaynağı halkın bilinçsizliği ve yeterli sağlık kurumunun bulunmamasıdır. Bu dönemde hekimlik eden eczacı, frengi mütehassısı yapan değirmenci, çıkıkçılık yapan kasap, kan alan berber gibi kişilerin yanında; sıtma bağlayarak, sarılık keserek, kurşun dökerek geçimini sağlayanlara da rastlanmaktadır. Arkası bırakılmayan sıkı takiplerle ve ciddi tedbirlerle bunların faaliyetlerine büyük ölçüde set çekilmiştir ancak kahvelerde erkekler arasında, mahallelerde kadınlar arasında bir nevi hekim öğütçülüğü, ilaç sağlıklılığı olarak baş gösteren alışkanlıkların önüne geçilememiştir.¹¹⁴

¹¹³ Fatih Tuğluoğlu, **Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politikasının Kırsal Kesim Üzerine Etkileri(1929-1939)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, ss. 242-272.

¹¹⁴ Selma Tuhan Sarıköse, **XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler veSalgın Hastalıklar**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, ss. 238-310.

Yeryüzünden birçok medeniyetleri yok eden, dünyayı asırlardan beri tehdidi altında bulunduran sıtma, yurdumuzda da uzun yıllar hüküm sürmüş, birçok facia sahneleri yaratmış, milli bünyemizi sarsmış, birçok şehirlerimizi ve sayısız köylerimizi harabeye çevirmiştir. 1920'lerde sıtma o kadar yaygınlaşmıştır ki, Anadolu'daki insanlar, hastalık sebebiyle tarladaki ekinlerini biçememişlerdir.

Tokat vilayet mıntıkasında yazların sıcak olması, ırmakların mevsimlere göre azalıp çoğalarak etrafında bataklıklar ve birikinti sular vücuda getirmesi, bağların ve bahçelerin çokluğu, tütün ve pirinç tarlalarının uzun süre su altında kalarak buralarda geçici gölcükler oluşması gibi nedenlerle sivrisineklerin üremesine elverişli ortamlar bulunmaktadır. Niksar ovası, Artova kazasının Çıkrık ırmağı havzası, bu dönemde vilayetin belli başlı sıtma yataklarını teşkil eden bölgeleridir. Yurdun pek çok yeri gibi Tokat da bu hastalığa dair pek çok acı tecrübe yaşamıştır. O dönemde sağlık kurumları olmadığından zararın miktarı hakkında detaylı bilgi yoktur. Bilinen şudur ki, Artova kazasının Çermikönü köyü, Zile'nin Reşadiye köyü, Almus nahiyesinin Alemdar köyü, Kazgölü nahiyesindeki birkaç köy, sıtma hastalığının akıbetine uğrayan yerlerdendir.

Tokat'ta sıtmaya tedbir alma işleri vilayet sıhhat ve içtimai muavenet teşkilatının kurulduğu 1920 yılında başlamış ve Cumhuriyet devrinde kuvvetlendirilmiştir. Fakirlere hükümet tabipleri ve sıhhat memurları aracılığıyla bedava kinin dağıtılmış; hastalık hakkında aydınlatıcı bilgi verilerek bu şekilde hastalığın görülme sıklığı azaltılmıştır. Geniş sıtma mıntıkları olmadığından ve alınan tedbirlerin amaca hizmet ettiği düşünüldüğünden, vilayet içinde sıtma mücadele teşkilatı kurulmasına lüzum görülmemiştir. Halkı aydınlatmak amacıyla çeşitli propaganda araçları kullanılmış ve basından da yararlanılmıştır. Örneğin Yeni Tokat Dergisi'nde "*Sıtma*", "*Dizanteri*", "*Lekeli Humma*", "*Bulaşıcı Hastalıklardan Nasıl Korunalım?*" başlıklarıyla çeşitli yazılar kaleme alınarak halk bilgilendirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁵

Hakkı Uyar'ın Topraktan Parlamenta Muammer Erten adlı eserinde sıtma ile ilgili şu satırlar dikkat çekicidir: "*Çiftlikte Eşref ve Nebi, biri Gelendost bucağına bağlı, öteki de Kötürnek köyünden iki kişi çalışıyordu. Eşref çok küçük yaşta 8-10 yaşında iken gelmiş evin evladı gibi sayılıyordu. Zeki, çalışan, kabiliyetli, tuttuğunu*

¹¹⁵ Sadet Altay, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tokat Vilayetinde Sağlık Hayatı ve Sorunları (1923-1938)", **Tokat Sempozyumu**, 01-03 Kasım 2012, Tokat, ss. 16-23.

koparırdı. Herkes tarafından da sevilirdi. Tek kusuru çok yalan söylemesi idi, ama onun yalanları pek kimseye dokunmazdı. Nebi ise ağır, tembel, zekası da vasatın altında idi. Neden Eşref'in sevildiğini, kendisinin sevilmediğini anlayamaz, kendince izah edemezdi. Zavallı bir de sıtmaya yakalandı.Yatağını da kirletmeye başlayınca çok temiz ve titiz olan ninem çılgına döndü. Nebi tatmin edilerek köyüne yollandı. Eşref ise askere gidinceye kadar bizim yanımızda kaldı. Sonra milletvekilliğim sırasında Ziraat Bankası'na odacı oldu ve çocuklarını okutmaya imkan bularak kendi okuyamamış olmasının ezikliğini evlatlarında gidererek mutlu oldu.

Ortaokulda ikinci yıl bitmiştir. Genç karneleri Müdür Bey tarafından dağıtılanlar arasında idim. Sözlerinin sonunda bize Eylül'dde açılacak parasız yatılı imtihanlarına gireceğimizi, Ağustos 20'den sonra bu imtihan için kayıtlarımızı yaptırmamızı tembih etti. O yıl beni arkadaşım Ali Rıza Ünal bağ evine davet etmişti. Orada Ali Rıza ve ortaokuldaki diğer Eğridirli arkadaşlarla eğlendik, güzel de vakit geçirdik. Sık sık da gölün suyunda yüzüyorduk. Misafirliğimin son günlerine yakın zehirli bir sıtmaya yakalandım. Hastalık öldürücü idi. Bana bakmaya gelen doktor da ümidi kesmişti. Bir yaylı arabada Atabey'e götürüldüm. Yavaş yavaş gözlerimi açtım. Ama yatağa çakılmışım. İmtihani falan unutmuştum. Tabii herkes çiftliğe gitmişti. Bana ninem bakıyordu. Atabey'de nadir duyulan bir korna sesinden sonra yatağımın başında Müdür Beyi gördüm. Nineme imtihana geleceğimi, neden gelmediğimi soruyordu. Ninem de;"A oğlum, ne imtihanı, canıyla uğraşıyor." dedi. Fakat ben hazırlandım ve arabaya kondum. Meğer Müdür Adnan Bey, Zekai Bey 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle Atabey'e gelmişler, Müdür benim hasta olduğumu öğrenince ilgilenme ihtiyacı duymuş. Böylece Isparta'ya geldik. Doğruca askeri hastaneye gittik. Naci Bey isminde bir binbaşı vardı. O zamanlar sıtma iğnesi falan yoktu. Sadece kinin vardı. O da kolay bulunamıyordu. Halbuki Naci Bey İstanbul'dan şahsı için yeni çıkan kinin iğneleri getirmiş. Bununla sıtma tedavisinde süratli netice alıyordu. Civarda da sıtmayı tedavide şöhret yapmıştı. Müdür Bey Naci Bey'e şunları söyledi; "Bu benim yetenekli bir öğrencim. Parasız yatılı imtihanına girecek, o gün ayakta isterim."

O yıl Isparta Ortaokulundan 73 kişi imtihana girmişti. Köşeleri siyah bantla kapanan ve kime ait olduğu açılmadan belli olmayan imtihan kağıtları Ankara'ya, Milli Eğitim Bakanlığı'na gitmişti. Sonuçlar iki ay sonra belli oldu. Hepimiz için

hayati olan bu imtihanı yalnız ben kazanmıştım. Müdür Bey benim kazanmama sevinmekle beraber, ortaokulu bitirmiş, liselerde okuma olanağı olmayan ve çok parlak bir öğrencisi, Kuleönü İstasyonu makasçısının oğlu Ali'nin kaybindan sonsuz bir üzüntü duymuştu. Isparta'dan bir kişinin kazanması da ona dokundu. Kendi olanaklarıyla Ankara'ya giderek Isparta için sonraki yıllara, üçün üstünde kontenjan almıştır. Sonraki yıllarda arkadaşım Süleyman Demirel, Ali Rıza Ünal, sonradan damadı olan Mehmet Aldan da sağlanan kontenjanlardan, parasız yatılı imtihanlarını kazanarak, liselerde okuma olanağı bulmuşlardır. Müdür parasız yatılı imtihanını kazanamayan öğrencilerini yetenekleri ölçüsünde askeri liselere, öğretmen okullarına, astsubay okullarına göndermek için kendi olanaklarını kullanmış ve bunda da başarılı olmuştur."¹¹⁶

Reşat Nuri Güntekin, Anadolu gezileri sırasında tuttuğu notlarda; büyük şehirlerin birkaç saat uzağında parasızlıktan dolayı getirilemeyen temiz su olduğunu, pis suyun tifo, dizanteriye neden olduğunu, halkın kuyu suyu içmek mecburiyetinde olduğunu, kuyuların da çoğuna lağım karıştığını ifade etmiştir. Adana gezisi sırasında yüksek ateş, mide bulantısı, kulak uğultusu ve terlemeyle kendini gösteren sıtmaya yakalanmış ve sıtma aşısı yaptırmıştır.

Sıtmanın şiddetini "Ateş kim bilir kaç tane bulmuştu. Yerde miyim, gökte miyim farkında olmuyor, sağlık zamanında olsa beni mutlaka belli başlı bir adam haline getirecek bir hayal zenginliği içinde uçuyordum. Odanın penceresinden Seyhan'ın bir parçasıyla köprü ve karşı kıyıdaki bahçeler görünüyor. Onu seyrederken nehrin hummalı, zehirli suyu kendi yatağından benimkine taşıyormuş gibi vücudumu bir titreme kaplıyor, sırtımın derileri ürperip acıyor, safram kabarıyordu. Fakat gene de gözümü ondan alamıyordum." sözleriyle ifade etmiştir.¹¹⁷

2.4. İZMİR'DE SITMA İLE MÜCADELE

1893 büyük kolera salgınına kadar geçen süre içinde, kentte ve çevrede etkili olan hastalıklar, elbette ki, yalnızca çiçekten de ibaret kalmamıştır. Gazete haberlerinden, örneğin 1872 yılı bahar aylarında Uşak'ta, tifo ve sıtmanın canlar

¹¹⁶ Hakkı Uyar, **Topraktan Parlamenta Muammer Erten**, Boyut Yayınları, İstanbul, ss. 26-40.

¹¹⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Anadolu Notları I-II**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ss. 82-83.

aldığı, aynı sıralarda Sisam Adası'nda, köpeklerden bulaştığı belirtilen ve adı verilmeyen bir hastalığın, hızla ilerleyerek, halkı korku içinde bıraktığı, o yılın sonlarına doğru, İzmir'de, daha önce de hüküm süren bir göz hastalığının yeniden ortaya çıktığını, 1878 yılında ise İzmir'de sıkça tifüs vakalarıyla karşılaşıldığını öğreniyoruz. 1881 yılında İzmir'de, çok sayıda ölümlere neden olan bir tifo salgınından söz edilmektedir. 1883 yılında ise, kentte, tifüs vakalarıyla karşılaşmıştır.

Sıtma, bilindiği gibi, çok eski dönemlerden beri, İzmir ve yakınlarında kendini sık sık gösteren yaygın hastalıklardan biri olmuştur. 1893 kolera salgını öncesi gazetelerinde de çok önemsenmemekle beraber, sıtmadan zaman zaman söz edilmekte olduğunu görüyoruz. 19. yüzyıl sonlarında, İzmir'in yakın çevresinde ve içinde, sıtmanın kaynağı sayılan bataklıklar bulunmaktadır. Bunlardan, kente çok yakın olan bir tanesi, Halkapınar ve çevresinde oluşan bataklıktır. Çayın, sayısız kollara ayrılarak denize ulaşması ile bu bataklığın bir kesimi de Alsancak burnunun -şimdiki liman çevresi- uç kısımlarında, yani, o günkü kent yapılaşma alanının hemen yanı başına kadar sokulmuş durumdadır.

Buralarda, suların terk ettiği arsaların, Aydın Demiryolu Kumpanyası tarafından doldurulmaya başlanmasıyla, kentin bu kesiminin sağlık koşullarına kavuşturulması yolunda önemli birtakım girişimlerde bulunulduğunu yazan gazete, bu işlemin çabuklaştırılması istemini de dile getirmektedir. Bu arada aynı sıralarda, buradaki su birikintilerinin, kentin genel sağlığını büyük ölçüde bozduğuna değinilen Demostene Issigoni imzalı bir mektupta da, girişimden dolayı, ilgililere teşekkür edildiğini okuyoruz.

İzmir ve çevresinde, sağlığa zararlı etkilerde bulunan bir bataklık alanın da, Yenikale çevresinde olduğu bilinmektedir. 1889 yılının son günlerine ait bir gazete haberinde, bunun kurutulma ve doldurulma işlemlerine girişildiği, bunun için, gerekli görülen bir dekovil bağlantısı için istenen malzemenin satın alınarak hazırlanmış olduğu açıklanmaktadır. Gazetenin Şubat 1890 başındaki sayısından ise, dekovil inşaatının tamamlanarak bataklığın doldurulma işlemlerine başlandığı ve çalışmalarını denetlemek üzere vilayet defterdarlığı nezdinde bir kurul teşkil edildiği ve bu kurula bilgi ve hesap vermek ve inşaatın seyrini bizzat izlemek amacıyla, İzmir İkinci Belediye Dairesi Reisi Emin Bey'in başkanlığında, İstihkam İnşaat Komisyonu Reisi

Binbaşı Hakkı ile Ramazan ve Fotaki Efendilerden oluşan bir komisyonun görevlendirildiği bildirilmiştir.

Başka yerlerde olduğu gibi, İzmir'de de kamu kuruluşlarının yapım ve bakımı için ayrılan ödeneklerin yetersizliği karşısında başvurulacak çare, hep halktan yardım istenmesi şeklinde olmuştur. Yenikale Bataklığı'nın doldurulması konusunda da, aynı çareye başvurulduğunu ve bir süre sonra, halktan yardımlar toplanmaya başlandığını görüyoruz. İşlerin ve çalışmaların, bu yardımların da katkısıyla sürdürüldüğü ve bataklığın doldurulmasında çalışan işçileri buraya getirip götürmek üzere, Hamidiye vapur şirketince özel seferler konduğu, daha sonraki bir sayıda belirtilmiştir. Yenikale Bataklığı'nın, bu çabalar sayesinde, 1891 senesi sonlarına doğru tamamen kurutulduğu ve böylece, İzmir kentini tehdit eden bir sıtma kaynağının daha yok edildiğini görüyoruz. Kentin biraz daha uzağında olmakla beraber, yine de zararlı etkilerinden söz edilmesi gereken bir diğer bataklık alanı da, kuzeyde Gediz Çayı'nın denize ulaştığı yerde olmuştur. Bu alanın hemen yanı başında yer alan Menemen'in, kavunları kadar sıtmasıyla da meşhur olduğu yolundaki bir tanımlama, aslında, bu bataklığın varlığından kaynaklanmış olmalıdır.

Daha çok körfezi, getirdiği kum ve mil yığınlarıyla doldurup ağzını kapatmaması için yüzyıl sonlarına doğru nehir yatağının değiştirilmesi, kuşkusuz, sıtmanın yayılmasını biraz kontrol altına alabilme açısından da yarar sağlamış olmalıdır. Ancak, nehrin, yeni yatağının açılmasından sonra da, zaman zaman taşıdığı ve etrafında, geçici de olsa, birtakım küçük bataklıklar meydana getirmeye devam ettiğine de burada işaret etmekte yarar olacaktır. Sıtmanın, İzmir dışında diğer yerleşme alanlarında da oldukça etkili olduğunu biliyoruz. Torbalı-Kozpınar arasında yer alan Cellat Gölü ya yada bataklığı, isminden de anlaşılacağı üzere, çevrede hastalığın oluşması ve yayılmasının belli başlı kaynağını teşkil etmiştir.

Bunun gibi, daha küçük çapta bataklık ya da su birikintilerinin diğer yakın bölgelerde de, tehlikeler yarattığını ve sıtmanın, böylece, vilayetin pek çok yerinde görülmekte olduğunu biliyoruz. Ancak, çok olağan karşılandığı ve yaşamın adeta bir parçası kabul edildiği için olsa gerek, gazetelerde sıtma hastalığına ilişkin haberlere çok ender rastlanabilmektedir. Yine, Eşme Kazası'nda yaygın olan sıtma hastalığının iyileştirilmesi için, Saruhan (Manisa) Mutasarrıflığı'nca, Alaşehir Belediye Tabibi Şükrü Efendi'nin oraya gönderildiği ve onun aldığı ve uyguladığı sağlık önlemleri

sonucu, salgının son bulmak üzere olduğu belirtilirken, Bozdoğan Kazası ve köylerinde de kendini gösteren bu hastalığın ilçe kaymakamı ve belediye doktorunun çabalarıyla hemen hemen son bulduğu yazılmaktadır. Doktorun, bu arada, 900 hastaya bakarak ilaçlarını ücretsiz olarak verdiği bilgisi, aynı yazıda yer almıştır.

İzmir ve yakın çevresinde, 19. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına rastlayan dönem içinde görülegelen çeşitli hastalıklara ilişkin genel nitelikteki haberlerin bir kısmını, o yıllarda İzmir'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun konsolosu olarak görev yapan ve bu yönden, İzmir'i çok iyi tanıyan De Scherzer'in 1872 yılında yayınlanmış olan "*Smyrne*" adlı kitabından elde edebiliyoruz. Öncelikle ekonomik sorunlara değinen ve daha sonra, kentte görülen çeşitli hastalıkların anlatımına da geçen yazar, İzmir çevresinde çeşitli bataklıkların varlığı ve taşkınların sıkça meydana gelmesinin neden olduğu sıtmadan söz ederken özellikle yaz ve kış aylarında sıtma nöbetlerinin çokça görüldüğünü ve yine çok kere ağır vakalarla karşılaşıldığını belirtmektedir. Scherzer'e göre Typhoide de aynı şekilde rastlanılan ve sıtma gibi daha çok yöresel karakterli bir hastalıktır. Buna karşılık, ciltte de birtakım tezahürler gösteren tifüs, nadir rastlanmakla beraber, pek te belli bir alan içinde kalmayıp hızla yaygınlaşma eğilimleri gösteregelmektedir.

Vilayet Sağlık Müfettişi Ali Rıza Efendi tarafından yazılmış ve hemen hemen aynen aktarılmış olan uyarıda şöyle denilmektedir: "*Malum olduğu üzere, bu yıl çok yağmurlu geçti. Yağan yağmurlardan hemen hemen her tarafta ve özellikle, çukur olan yerlerde, su birikintileri peydah oldu. Daha sonra da, sıcakların geldiği ve mevsim gereği bunların etkisiyle su birikintileri buharlaştıkça zararlı birtakım mikroplar oluştuğu bilinmektedir. Bu mikroplar, gündüzleri, meydana gelen buharla birlikte, havaya, yükseklerle çıkar ve insana belki fazla zarar vermez. Ama geceleri durum başkadır. Yukarıdaki hava soğuyunca yere ve çiğ damlacıklarıyla beraber o mikroplar da toprağa iner. İşte o zaman, bu gibi bataklık, birikinti su olan yerlerin yakınında yatanlara bu mikroplar bulaşır. Sıtma ya da humma hastalığına tutulmalarına neden olur. Sonra, bundan başka hastalıklar da türeyerek insan dertli olur, hastalıklara uğrar. Bir de, o gibi yerlerin halkının, öyle birikinti suları içmeyip, etrafta bulunacak temiz sulardan içmeleri lazımdır. Çünkü, o dediğimiz zararlı mikroplar su içinde de bulunabilir.*"¹¹⁸

¹¹⁸ Rauf Beyru, 19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam, Mart, 2005, ss. 129-170.

2.5. 1900 YILI ÖLÜM İSTATİSTİKLERİ

Tablo 1: 1900 Yılı Ölüm İstatistikleri

Hastalık Adı	Ölü Sayısı
Veba	7
Çiçek	2
Difteri	14
Difteri Kızamık	24
Menenjit	34
Sıtma	41
Tifo	181
Lohusa Humması	14
Verem	545
Zatülcenp	104
Zatüriye	201
Mide ve Bağırsak İltihabı	117
Kaynak: Rauf Beyru, 19. Yüzyıl'da İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam , İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2005, s. 184.	

Sıtma İzmir ve çevresinde pek alelade ve olağan kabul edilen bir hastalıktır. Öyle olduğu için de şiddetini arttırdığı ve fazlaca yaygınlaştığı dönemler dışında gazete haberlerinin pek de konusu olmamaktadır. Böyle bir yaygınlık dönemi olsa gerek ki, 1897 sonlarında, kentin bazı semtleri ve özellikle muhacir mahallesinde hastalığın şiddetle hüküm sürdüğüne ve hemen hemen aynı tarihlerde, Akhisar, Kırkağaç, Soma, Bergama ve Balıkesir yörelerinde de kendini hissettirdiğine dair bölük pürçük haberlerle karşılaşabiliyoruz.

Örneğin, 1853 yılına ait London Times gazetesinin bir sayısında okunan bir ibareye göre Türk ordusunun sağlık örgütlenmesi, belki de, olabileceklerin en kötüsüdür. Ordudaki cerrahların çoğunluğunu, herhangi bir mesleki özel eğitimden

geçmemiş, birtakım İtalyan maceraperestleri oluşturmaktadır. Kaldı ki bunların eğitimleri de olsaydı, durum pek değişmeyecekti. Çünkü, ellerinde bulunan ilaçlar işe yaramaz cinsten olup, ordunun, çoğu zaman bataklık arazilerde konuşlandırılmasına karşın, sıtmaya karşı en etkili ilaç olan kınakına kabuğu dahi elde bulundurulamamaktadır. Yazıda, bu koşullar altında, ölüm oranlarının çok yüksek olduğundan endişe duyulduğu da belirtilmiştir. Bu sırada, Aydın'da da, kuşkuyla bir hastalık izlenimi veren iki hasta ile karşılaşılması ve bunlardan birinin ölmesi üzerine, İstanbul'dan gelerek, bir süreden beri İzmir ve çevresinde incelemelerde bulunan sağlık heyetinin Aydın'a gittiği yazılmaktadır. Daha sonra, hastalığın, sıtmadan ibaret olduğu ve söz konusu heyetin ertesi gün, İzmir'e döndüğü açıklanmıştır. İzmir'de, sağlık durumunun iyi gitmesi üzerine, heyetin 17 Ocak 1904 tarihinde İstanbul'a avdet ettiği ayrıca bildirilmiştir.¹¹⁹

2.6. SITMANIN GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDEKİ ÖNEMİ

Anadolu'da sıtma olarak tanınan hastalık, dünyada malarya, paludismus, remitten fever ve wechsel fieber olarak da isimlendirilir. Bir yandan tedavi alanında çağdaş ilaçlar kullanıma sokulmuş öte yandan da sivrisineklerle mücadelede çok etkili bir kimyasal olan DDT bulunmuştur. Bu gelişmeler sıtma ile baş edilebileceği ve hatta eradike edebileceği umut ve düşüncesini doğurmuştur. Bu umudun bir ürünü olarak, 1950 yılında DSÖ tarafından "Sıtma Eradikasyon Programı" başlatılmıştır. Hakkında eradikasyon programı başlatılan ilk hastalık olmuştur.

Sıtma Eradikasyon Programı dünyanın sıtma durumunda önemli bir iyileşme sağlamıştır. O yıllarda, birkaç gelişmiş ülke hariç, hemen tüm dünyada yerleşik olan sıtma, bu programın uygulanması ile başta Kuzey Amerika, Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere, birçok ülkede kontrol altına alınmıştır. Programın başlamasından 20 yıl sonra, yani 1970'li yıllarda sıtma ve sivrisineğin yok edilmesinin imkansız olduğu anlaşılmıştır. Bundan da öte, sivrisinek ve sıtma ile birlikte eradikasyon kavramının kullanılmasından vazgeçilerek onun yerine kontrol kavramı kullanılmaya başlamıştır. Çünkü; programa karşın, sivrisinek ve sıtmanın

¹¹⁹ Beyru, ss. 184-201.

eradike edilmesi bir yana, her ikisinin de boyutları daha da büyümüş ve insanlık için tekrar bir tehlike ve tehdit haline gelmiştir.

Programın başarısızlıkla sonuçlanması; korunma ve tedavide çok başarılı sonuçlar veren klasik sıtma ilaçlarına karşı parazitin direnç geliştirmesi, DDT ve diğer etkili birçok insektisite karşı sivrisineklerin direnç oluşturmaları, kentlerin büyümesi ve nüfusun yoğunlaşması, kır-kent sınırının ortadan kalkması, paraziti taşıyan nüfusların hareketliliğindeki artış gibi demografik değişikliklerin oluşması, ormanların yok edilmesi, yol yapımı, madencilik, toprak sanayi, barajların yapımı ve sulu tarımdaki artış gibi nedenlerle yaygın yapay su birikintileri yaratılması, dünyanın sıcaklığının artması nedeniyle tropik ve subtropik alanların genişlemesi gibi nedenlere bağlanmaktadır. Bu sonuç, toplumları eradikasyon programından soğutmakla kalmamış, genel sıtma kontrol çalışmalarının gevşetilmesi ve ihmal edilmesine de neden olmuş ve adeta kısır bir döngü yaratmıştır. Buna bir de toplumsal çalkantıların ve savaşların eklenmesi ile sıtma tekrar hızlı bir yayılma eğilimine girmiş ve günümüzde yeniden aciliyet kazanan hastalıklar listesinde yerini almıştır.

1990'lı yıllarda sıtmanın görüldüğü ülke sayısı 90 iken, her geçen on yılda sayı 100'ü geçmiştir. Sıtmayı yok etme çalışmalarının olumlu neticeler verdiği Kuzey Afrika, Doğu Avrupa ve Orta Asya gibi ülkelerde sıtma tekrardan görülmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda yaklaşık 101 ülkede üç milyar nüfus sıtma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dünyada nüfusun yarısına yakını sıtmanın yoğun olduğu bölgelerde yaşamaktadır. Her geçen yıl 160-170 milyon sıtma vakası ortaya çıkmakta, yıllık klinik sıtma vakası ise 300-500 milyon civarındadır. Dünya nüfusunun %10'u sıtmaya tutulmaktadır. Hastaların 2.7-3 milyonu ölmektedir. Bu ölümlerin 1 milyonu 5 yaş altı çocuklarda görülüp her gün ölen sıtmalı çocuk sayısı 300'dür.

Tüm dünyada hemen hemen 52 milyon kişi ölmekte, bu ölümlerin nedeni ise sıtmadandır. Ölümlerin nedeni bulaşıcı hastalıklar, kanserler ve kalp damar hastalıklarıdır. İnsanlarda meydana getirdiği kansızlık, güçsüzlük, vücutta kırgınlık sebebiyle hem fiziksel hem de zihinsel üretimin düşmesine neden olur. Kısacası, sıtma hem ölümlere sebep olmakta, hem de ülke ekonomisine zarar vermektedir.

2.6.1. Sıtma Türlerinin Dünyadaki Dağılımı

Plasmodium vivaksın eritrositlere girmesini sağlayan reseptöre Duffy faktörü adı verilir. Siyah ırkın eritrositlerinde Duffy faktörü bulunmaz. Bu nedenle de vivaks, tropik bölgelerde az rastlanan, buna karşılık subtropik bölgelerde daha yaygın olan türdür. Buna karşılık, Hindistan'daki olguların büyük çoğunluğu Plasmodium vivaks ile oluşurken, Plasmodium falsiparum olgularının sayısı oldukça azdır. Türkiye'de yerleşmiş olan sıtma türü vivakstır.

Plasmodium ovale Duffy faktörü bulunmayan eritrositleri de enfekte edebilir ve bu sebeple Doğu Afrika, Güney Pasifik ve Tropik Afrika bölgesinde görülmektedir. Vivaks ve faicparum'un beraber görüldüğü yerler, Güney Amerika, Okyanusya ve Güneydoğu Asya'dır. Plasmodium malaryanın gerek sivrisinek gerekse insan üzerindeki ilerlemesi yavaştı. Bu sebeple subtropikal bölgelerde nadir görülür.

Türkiye'de son dönemlerde Plasmodium malarya yerli bulaşma oluşturmamaktadır. Önceden gerek saf gerekse vivaks ile karışık yerli bulaşma gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda da görülme ihtimali mümkündür. Bir insandan diğerine geçmesi için sivrisineğe ihtiyaç vardır. Çevre sıcaklığı sıtmada önemli ve belirleyici bir etmendir. Sivrisineklerin insandan yeteri kadar kan emebildiği /yeterince aktif olduğu çevre sıcaklığı 17-30 dereceler arasındadır. Genel olarak tüm parazit türlerinde sivrisinekteki sporogoninin olabilmesi için çevre sıcaklığı ortalaması 15 derecenin altında olmamalıdır. Bu sıcaklık falciparumda 18 derece, vivaks da ise 15.5 derecedir.

2.6.2. Gelecekte Sıtma

Dünyanın en önemli sağlık problemlerinden birisi sıtma olmuştur. Dünyada sıtmanın en yoğun olduğu bölgeler, nüfus artışının en hızlı olduğu bölgelerdir. Yapılan projeksiyonlara göre, sıtmanın endemik olduğu bölgelere 2035 yılına dek, salt nüfus artışı nedeniyle, yarım milyar yeni nüfus eklenecektir. Yakın dönemde sıtma tehlikesiyle karşı karşıya kalan nüfus üç buçuk milyarı bulacaktır. Risk

altındaki nüfusun artması sıtmanın nüfus sayılarını da arttıracaktır. Üstelik bu artış, doğrudan nüfus sayısındaki getireceği doğal sayıdan çok daha fazla olacaktır.

Yakın bir geçmişte dek, sıtmanın yaygın olduğu bölgelerde yaşayan toplumlar kapalı ekonomilere sahip olan ve izole bir yaşam süren topluluklar idi. Günümüzde bu bölgeler hızla ticarete açılmaktadır. Ulaşım imkanlarının da artmasıyla bölge nüfusundaki hareketlilik dünya boyutuna ulaşmıştır. Bu durum bir yandan parazit taşıyan insanların çok farklı bölgelere yolculuk etmelerine diğer yandan sivrisineklerin hareket sahasının büyümesine sebep olmaktadır.

Kent-kırsal bölge arasındaki fiziki sınırlar kaybolmaktadır. Kentlerin hızla büyümesi kırsal bölgeleri içine dahl etmektedir. Ulaştırmanın sağladığı olanaklarla kent ya da kır yerleşimi anlamını yitirmekte kentlerde çalışan nüfusun önemlice bir kısmı kırdan oturmakta ya da tam tersi bir durum söz konusudur. Dolayısı ile kır ile kent arasında günlük nüfus alışverişi yaşanmaktadır. Bunun sonucunda gerek sıtma gerekse sivrisinek kentleşmektedir. Sıtmanın yoğun olduğu yerlerde, bol sayıda barajlar, kanallar ve kanaletler yapılmakta ve hızla sulı tarıma geçilmektedir. Buna bir de uygunsuz sulamanın eklenmesi ile yapay sivrisinek tarlaları (jitlerinin) hem sayısal olarak hem de alansal olarak artmaktadır. Buna koşut olarak, bu bölgelerde sivrisinek yoğunluğu da artmaktadır. Sivrisinek yoğunluğunun artması ise, doğrudan olgu sayılarının da artması anlamına gelir.

Dünyada hızlıca yaşanan iklim değişikliği ve tropikal ve subtropikal alanların sıcaklığının artması sıtmanın görülme olasılığını artırmaktadır. Yapılan incelemelere göre, 2050 yılına kadar sıtma tehlikesiyle karşı karşıya kalan nüfusun 500 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Böylece risk altında olan nüfus üç milyar iken, nüfus artışının 2035 yılına dek getireceği yarım milyarlık nüfus eklendiğinde sıtma riski altında yaşayan nüfus dört milyara ulaşacaktır. Sonuçta sıtmanın mutlak sayıları günümüzdekinden çok daha yüksek olacaktır.

2.6.3. Sıtmanın Türkiye'deki Önemi

Sıtma, asırlarca Anadolu'da salgınlar yaratan, Akdeniz ve Ege kıyılarında birçok medeniyetin yok olmasına sebep olmuş bir hastalıktır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde sıtma, Anadolu'daki yıkımlarına devam etmiştir. Dönemin romanlarından

"kara hastalığın" (sıtmanın) ve "ince hastalığın" (veremin) yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Kurtuluş Savaşı ve onu takip eden yıllarda Türk milleti birçok zorluk yaşamıştır. Birçok tarihçi bu zorlukların arasında sıtma ve veremi de saymaktadır. Sıtma tarladaki ekinlerin toplanamamasına ve cephede mücadele eden askerlere un ve ekmek gönderilememesine sebep olmuştur. Savaş süresince yaşanan kıtlıkta savaş kadar sıtma da önemli bir rol oynamıştır.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki yeniden yapılanma sürecinde, tarımı geliştirme / köylüyü kalkındırma projelerinin en önemlilerinden biri olan ve bizzat ulu önder Atatürk tarafından yürütülen Modern Tarım Üretim Çiftlikleri'nin ilk örneği Atatürk Orman Çiftliği uygulamasıdır. Bu uygulama arzu edilen başarıyı gösterememiş ve Modern Tarım Üretim Çiftlikleri'ne güçlü bir örnek olamamıştır. Bunun nedenlerinden birisi projede çalıştırılan köylünün eğitimsizliği iken diğeri de bölgede çok yaygın olan sıtma ve sivrisinektir.

Sıtmanın toplum üzerinde etkin olması Hükümetin ilk olarak sıtma kontrol programını ele almasına neden olmuştur. Sağlık Bakanlığı bütçesinin %35'lere varan bütçesini sıtma kontrol programına ayırmıştır. Bunun sonucunda büyük başarılar elde edilmiş ve sıtma kontrol altına alınarak olgu sayıları 2000'lerin altına düşürülebilmiştir.

Kısacası sıtma, Türkiye'de hem geçmişte hem de günümüzde en mühim sağlık problemlerinden birisi olmuştur. Türkiye'de sıtmanın yoğun olduğu yerler nüfusun en hızlı arttığı yerlerdir. Kır ile kentler her yönden bütünleşmiş, sıtma ve sivrisinek her geçen gün kentleşmiştir.¹²⁰

Malaria (Mal) Fena (Aria) Hava kelimelerinden müteşekkildir. Eskiden hastalığın bataklık yerlerin havasından olduğuna inanıldığı için bu isim verilmiştir. Halkımız bu hastalığa ısıtma, kızdırma ve yangı tabirlerini kullanmaktadır. Sıtma çok eski zamanlarda bile malum olan bir hastalıktır. Eski Mısır devrinde ve Hipokrat zamanında sıtmanın mevcudiyeti tarihi vesikalarla anlaşılmıştır. Yunanlılar zamanında sıtma hayli tahribat yapmış, inkirazlara, muharebelerde muvaffakiyetsizliklere, hatta muhaceretlere sebebiyet vermiştir.

1400 sene evvelki hintliler ateş ile sivrisinek beyninde bir alaka görmüşler. Afrika yerlileri sivrisineğe de sıtmaya da müştereken inbu demişlerdir. Amerika'dan

¹²⁰ Recep Akdur, **Sıtma Temel Bilgiler**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 1-10.

Kınakına kabukları 1640 yılında Avrupa'ya getirilerek sıtmanın ilacı her tarafa yayılmıştır. 1717'de Lanczi bataklıkların kurutulması ile sıtmanın zail olacağını ileri sürerek sivrisinek mücadelesinin ilk fikrini ortaya atmıştır. 1881'de Havanada Finley sıtmanın nakline ve sağlamlara aşıl原因 amilin sivrisinek olduğunu ve agent patojeninde sivrisinek vücudunda üreyebileceği kanaatını ileri sürmüştür. Ronald Ros1895'te küleks midelerinde kuş sıtması amilinin cinsli şekillerini 1897'de kan emdirilmiş iki sivrisinek midesinde hilallerin sıbağatlı birtakım cisimlere inkılâbını görmüştür. İlk defa olarak insan kanındaki sıtma parazitini bulan 23-11-1880 senesinde askeri bir Fransız hekimi Laveran'dır. 1899'da Robert Koch Laveran plasmodilerinin anofeller ve insana has olduğunu söylemiştir. 1900'de Patrik Manson sivrisinek ısırmasından masum bırakılan kimselerin sıtmaya tutulmadıklarını tespit ederek sıtmadan korunma çarelerinde ilk adımı atmıştır.

Sıtma; üşüme, titreme, ateş ve terleme ile gelen bir hastalıktır. Sıtma her sene milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet vermektedir. Sıtma erkek ve kadında tenasüli kudreti azaltan, gebeliği güçleştiren, prematüre doğumlara sebebiyet veren, süt çocuklarında ishallere, kemik hastalıklarına ve deformationlarına yol açan, zekada geriliğe sebebiyet veren, buluşda gecikme gösteren, yoksulluğa hatta ölüme sebebiyet veren bir hastalıktır.

Yurdumuzda sıtmanın Afrika'dan gelerek yerleştiği tahmin edilmektedir. Sıtma yurdumuzda zaman zaman alevlenmeler göstererek büyük hasarlara sebebiyet vermiş, zengin ve mümbit yerleri adeta mezarlık haline getirmiştir. Bilhassa, harp yıllarında askerleri musap ederek harp gücünün azalmasına, halkın da yüksek yaylalara göç etmesine sebep olmuştur. Sıtmanın bu zararlarını gören Cumhuriyet hükümeti 1924'te sıtma mücadelesinin ayrı bir teşkilat halinde çalışmasına karar verdi. 1926'da da bu hususta meclise kanun layihası arz olunarak tasdik edildi. Bilahare Adana'da bir Sıtma Enstitüsü tesis edilerek Tıp Fakültesi'nden mezun olan genç hekimlerle Sağlık memurlarının sıtma yönünden daha esaslı olarak yetiştirilmesine başlandı. Komprimehane ve ampul imalathanesi tesis edilerek Türkiye'de birçok bölgeler halinde sıtma ile savaşa başlandı. Bu suretle Sıtma Mücadele Teşkilatının feragatla çalışması sayesinde sıtma sıkı bir baskı altında bulundurulmuş bugünkü muvaffakiyetli netice elde edilmiş oldu.

2.6.4. Sıtma Savaş Bölgeleri ve Bu Bölgelere Bağlı İl ve İlçeler

Tablo 2: Sıtma Savaş Bölgeleri ve Bu Bölgelere Bağlı İl ve İlçeler

Bölge Adı	İçine Aldığı İller	Şubeleri
AFYON	Kütahya	Afyon merkez, Bolvadin-Emirdağ, Dinar, Sandıklı, Kütahya merkez, Gediz-Uşak, Simav
ANKARA		Ankara merkez, Birinci köyler, İkinci köyler, Polatlı, Haymana, Keskin, Ayaş, Belâ, Beypazarı, Çubuk, Kalecik, Kırıkkale, Kızılcahamam, Nallıhan, Koçhisar.
ANTALYA	Burdur	Antalya merkez, Manavgat, Fenike, Serik, Kaş, Korkuteli, Elmalı, Alanya, Gazipaşa, Burdur-bucak, Tefenni.
	Isparta	Isparta merkez-Uluborlu, Eğridir, Sütçüler
AYDIN		Aydın merkez, Germencik, Bağarası-Koçarlı, Nazilli, Bozdoğan, Çine, Söke, Kuşadası
BALIKESİR		Balıkesir merkez, Manyas, Bandırma, Edremit-Burhaniye, Ayvalık, Bigadiç, Sındırgı, Gönen.
	Çanakkale	Biga, Çanakkale-Ezine, Ayvacık-Lapseki.
BİNGÖL		Bingöl merkez, Kiğı, Genç, Karlıova, Solhan.
BURSA		Bursa merkez-Orhaneli, Yenişehir-İznik, Karacabey, Mustafa. Kemalpaşa, İnegöl, Gemlik, Orhangazi, Mudanya
ÇANKIRI	Kastamonu	Çankırı merkez, Şabanözü, Çerkeş, Eskişehir, Ilgaz, Tosya, Kargı.

ÇORUM	Yozgat	Çorum merkez, İskilip, Osmaniye, Sungurlu, Mecitözü merkez, Yozgat, Sorgun, Alaca.
DENİZLİ		Denizli merkez, Çivril, Acıpayam, Çal, Sarayköy- Buldan.
DIYARBAKIR		Diyarbakır merkez 1, Merkez 2, Çınar, Bismil, Silvan, Ergani, Çermik
ERZİNCAN		Erzincan merkez
ESKİŞEHİR		Eskişehir merkez, Seyitgazi, Sivrihisar, Mihaliççik.
	Bilecik	Gölpazarı, Osmaniye-Bilecik, Söğüt, Bozüyük.
ELAZIĞ		Elazığ merkez 1, Pertek, Merkez 2, Baskil, Maden.
	Tunceli	Çemişgezek
HATAY		Antakya merkez, İskenderun, Dörtöyl-Ergin, Kırıkhan-Hassa, Reyhanlı.
	Seyhan	Osmaniye-Bahçe
İSTANBUL		İstanbul 1. ve 2. Şube, Üsküdar-Beykoz, Sarıyer-Beşiktaş, Şişli merkez müracaat, Bakırköy, Köyler, Şile, Silivri, Çatalca
İZMİR		İzmir merkez, İzmir köyler, Menemen-Foça, Bergama-Dikili, Torbalı, Bayındır, Ödemiş-Tire, Urla-Çeşme-Seferihisar, Karşıyaka.
KARS		Merkez Iğdır, Kağızman-Tuzluca
KAYSERİ	Yozgat Kırşehir	Kayseri merkez, Develi, Pınarbaşı, Yerköy, Boğazlıyan, Kırşehir merkez, Mucur, Avanos-Ürgüp
	Niğde	Gülşehir, Nevşehir
KOCAELİ		Kocaeli merkez, Sapanca, Adapazarı,

		Hendek, Karasu, Akyazı, Geyve, Kandıra, Düzce
	Bolu	Akçakoca
KONYA		Konya merkez, Ereğli-Ulukışla, Alaşehir, Ilgın-Kadınhan, Karaman-Karapınar, Cihanbeyli, Beyşehir, Bozkır-Seydişehir, Çumra.
	Niğde	Niğde merkez, Bor, Aksaray
	Isparta	Yalvaç-Şarkıkaraağaç
MANİSA		Manisa merkez, Turgutlu, Salihli, Alaşehir, Akhisar, Demirci, Gördes-Soma, Kırkağaç, Kula-Eşme
MARAŞ	Gaziantep	Maraş merkez, Pazarcık, Elbistan-Afşin, Andırın, Göksun, Gaziantep-Oğuzeli-Kilis, İslahiye
MARDİN		Mardin Merkez, Kızıltepe, Nusaybin, Derik-Mazıdağ, Cizre, Midyat, Savur
MUĞLA		Muğla merkez, Marmaris-Yatağan, Milas, Köyceğiz, Fethiye.
MALATYA		Malatya merkez 1, merkez 2, Adıyaman, Hekimhan.
	Sivas	Gürün
SAMSUN	Amasya	Samsun merkez, Bafra-Alaçam, Çarşamba, Terme, Vezirköprü-Havza (Gümüşhacıköy)
	Sinop	Sinop merkez, Boyabat
SEYHAN	İçel	Merkez 1. köyler, 2. köyler, Ceyhan, Karaisalı, Kadirli, Kozan, Mersin, Tarsus, Silifke-Mut, Anamur-Gülpınar
SİİRT	Bitlis	Siirt merkez, Beşiri, Şirvan,Eruh, Bitlis-Tatvan

TOKAT		Tokat-Artova, Turhal, Zile, Erbaş-Taşova-Niksar
	Sivas	Sivas-Hafik, Suşehri-Koyulhisar, Şarkışla.
	Amasya	Amasya-Merzifon
TRAKYA		Edirne merkez, Uzunköprü, Keşan-İpsala-Meriç
	Kırklareli	Merkez, Babaeski, Lüleburgaz
	Tekirdağ	Çorlu, Hayrabolu-Malkara, Saray-Vize
	Çanakkale	Gelibolu-Eceabat
TRABZON		Merkez Akçaabat, Of, Sürmene
	Rize	Rize-Pazar
	Giresun	Giresun, Tirebolu
	Ordu	Ordu Merkez, Ünye-Fatsa
URFA	Gaziantep	Urfa merkez- Akçakale, Birecik-Nizip, Hilvan-Bozova, Siverek, Viranşehir, Suruç
ZONGULDAK		Merkez, Bartın-Ulus, Çaycuma-Devrek, Ereğli, Safranbolu-Karabük
	Bolu	Bolu merkez, Mudurnu
Kaynak: Ertuğrul Akıncı ve Faik Peksimetçioğlu, Sıtma (Tarihçe, Parazitoloji, Klinik, Tedavi, Epidemiyoloji, Antomoloji, Mücadele Usulleri, İstatistik ve Kuyudat) , Varol Matbaası, İstanbul, 1953, ss. 9-12.		

34 Bölge, 247 Şube, 318 İlçe, 12.382 köy sayısı sıtma savaşına dahildir.

2.6.5. Sıtmanın Etiolojisi

Sıtmanın sebebi Plasmodium denilen bir parazittir. İnsanın kanında yaşayarak çoğalırlar. Sıtma paraziti hayvanların Protozoer grubunun Hemosporidia sınıfından

Plasmodium cinsindendir. Hayvanat 3 gruba ayrılırlar: Protozoerler tek hücreli olanlar; Metazoerler çok hücreli olanlar ve Mezazoerler'dir.

Birinci gruptaki protozoerler 5 sınıfa ayrılırlar: Spiroketler, rizopotlar, flajeller, sprozoerler ve enfuzuarlar'dır. Plasmodiler cinsli ve cinssiz olmak üzere iki şekilde sürerler. Cinsli şekildeki çoğalma plasmodiumun erkek ve dişi hücrelerinin birleşmesinden sonraki çoğalmalardır. Cinssiz şekildeki üremesi erkek ve dişi hücrelerinin birleşmeden parazitin bölünerek çoğalmasdır.

Plasmodi tek hücreli bir parazittir. Erkek ve dişi hücrelerin birleşmesinden sonraki çoğalmaya sporogoni derler. Sporogonik çoğalma Anofel cinsi sivrisineğin vücudunda husule gelmektedir. Cinssiz şekildeki çoğalmaya da şizogoni derler. Şizogonik çoğalma insanlarda eritrositler içinde husule gelmektedir. Plasmodium 3 çeşittir:

- 1- Tersiyana sıtmasını yapan Plasmodium vivax
 - 2- Quartana sıtmasını yapan Plasmodium malaria
 - 3- Tropika sıtmasını yapan Plasmodium immaculatum veya falciparum
- Bir de tersiyanaya benzeyen bir sıtma yapan Plasmodium ovale vardır.

2.6.6. Plasmodium Vivax

Bu parazitin en genç devirde büyüklüğü bir alyuvarın 1/5'i kadardır. Enfekte bir anofelin sokması ile kazanılan bir enfeksiyondan takriben 10 gün sonra eritrositlerin içine girerek kırmızı kromatin kütleleri ile birlikte sitoplasma halkası şeklinde ilk parazitler görünürler. Buna genç halka şekli denir. Plasmodiumun ilk eritrositin içine girişinden 24 saat sonra büyük halka şekline geçerek eritrositi gittikçe büyütürler. Bu esnada eritrositin içindeki renkli madde olan hemoglobini yemekte ve kırmızı noktalar halinde hemoglobin toplanmasına sebebiyet vermektedirler. Bu nokta şeklindeki toplanmalara şufner cüseymatı denmektedir. Sonra bu halkanın potoplazması genişleyerek dallı budaklı bir şekil alır ki buna ameboit şekil denir. Bu esnada artık parazit eritrositi tamamen doldurmuştur. Alyuvarın yenmesi ile arta kalan maddeler parazitin protoplazması içinde yer yer bir araya toplanmış olarak esmer renkte gözüktürler ki bunlara parazitin sığağ'ları denir.

Bir müddet sonra olgun parazitin çekirdeği parçalanmaya başlar ve protoplasmada çekirdeğin etrafında parçalara ayrılır. Bu şekilde parazit bir duta benzeyerek eritrositin 1.5 misli olur. Bir müddet sonra bölünme tam olur ve 16-24 parçaya ayrılırlar bu parçaların her birine merozoit derler. Sonra eritrositin cidarı çatlayarak sıbağ ve merozoitler serbest kalarak kana dökülür. İşte bu anda sıtma nöbeti görülür. Serbest kalan bu merozoitler yeniden başka eritrositlere saldırarak her 48 saat sonunda bir çember husule getirirler. Fakat bu merozoitlerin %90'ı dalak, karaciğer ve kemik iliğindeki makrofajlar tarafından tamamıyla yok edilirler. Bu çoğalmalar esnasında merozoitlerin bir kısmı cinsli hücre şekillerine tahavvül ederler ki buna (gametocyte) denir. Gametositler eritrositlerin takriben iki misli büyüklüğündedir. Ve sıbağlarda eşit olarak serpilmiş halde bulunur.

Gametositler iki şekildedir: 1- Erkek gametosit küçüktür, buna mikrogametosit derler. 2- Dişi gametosit büyüktür, buna makrogametosit derler. Eritrositi tamamen doldurmuşlardır. Pigmentleri dağınık ve kromatini yaygındır. Erkek parazit giemza veya Romanovski boyaları ile daha açık boyanan sitoplazması ile dişi parazitten tefrik edilirler. Demek ki plasmodium vivax kanda eritrositler içinde cinssiz şekilde üremekte ve bazen de cinsli şekilde üremesi için gametosit şeklin inkılâp etmektedir. Erkek ve dişi gametositler insan kanı içinde birleşip üreyemezler, ancak dişi sivrisineğin vücudunda birleşerek cinsli üremelerini yaparlar. Şu halde cinsli üremenin husule gelmesi için dişi sivrisineğin hasta bir insanı ısırarak kanındaki erkek ve dişi gametositleri emmesi lazımdır.

2.6.7. Plasmodium Malaria

Quartana sıtmasını yapar. Eritrositin içindeki gelişme çemberini tamamlaması için 72 saat lazımdır. Büyüme ve olgunlaşması en yavaş olan sıtma parazitidir. Düşük metabolizma faaliyeti hesap dışı edilecek olursa Plasmodium vivax'a çok benzer. Bu parazit alyuvayı büyütmez ve soldurmaz. Morfoloji bakımından genç parazit eritrosit içinde bir yandan bir yana şerit şeklinde görülür. Çekirdek 6-12 merozoite ayrılarak sıbağatın etrafında papatya şekli meydana getirirler. Bilahare eritrositi parçalayarak kana dökülürler. Gametleri aynı plasmodium vivax gametositi gibidir. Yalnız ondan küçüktürler.

2.6.8. Plasmodium Falciparum (Pl. immaculatum precox)

Bu parazitin cinssiz şekline ait çemberi ilk önce eritrosit içinde Plasmodium vivax'taki halkanın aşağı yukarı yarı büyüklüğünde olmak üzere gayet küçük yüzük taşı şekli ile tanılır. Eritrositlerdeki ilerlemiş fazları ancak şiddetli vakalarda görülür. Bu çok hızla büyüyen ve çoğalan bir parazittir. Diğerlerinin hepsinden fazla gametosit husule getirirler. Tropika parazitin halka şekillerinden başka olan şekilleri muhiti kanda görülmezler, ancak dalakta, kemik iliğinde, karaciğerde ve beyin damarlarında görülürler. Parçalanma şekillerinin muhiti kanda görülmesi tehlike işaretidir. Bu sebepten ateş zamanında kandan alınan preparatlarda ancak halka ve gametositler gözükür. Tropika halkalarından bazen birkaç tanesi (2-8) bir alyuvar içine girerek çift halka gözükür, bu hal tropikada çok görülür. Tropika paraziti alyuvarı büyütmez ve soldurmaz. Uzun müddet boyanan preparasyonlarda tropika paraziti bulunan alyuvarların bazılarının içinde esmer, kırmızı renkte lekeler görülür ki bunlara Maurer benekleri denir. Tropika halkaları çok defa çift çekirdekli. Bu da teşhis için ehemmiyetlidir. Tropika parazitleri tersiyanadan daha koyu boyanırlar, gametositleri muz şeklindedir. Erkek gametositler ufak ve kromatini protoplazmanın ortasındadır.

Giemza ile boyanırsa protoplazma kırmızımtırak renkte ve sıbağlar ortada görülür. Dişi gametositler ince ve uzun olup giemza ile boyandıklarında protoplazma kırmızı menekşe renkte ve kromatin seyrek bir şekilde görülür. Sıbağlar ise serpilmiş bir halde olup kromatini tamamen örtmüştür. Tropika parazitlerinin büyüme ve çoğalması için 36-48 saat lazımdır.

2.6.9. Plasmodium Ovale

Aynı tersiyanaya benzer. İnsandaki çemberini 48 saatte tamamlar. Merozoitleri 8 tanedir. Tersiyana gibi alyuvarı büyütmez. Ovale adının verilmesine sebep onu barındıran eritrositlerin daima oval şekil almasıdır. Bu parazit çok az gözükür, ancak Afrikanın doğu ve batısında vardır.

2.6.10. Sporogonik oğalma

Parazitin sivrisinekteki cinsli üremesi şöyle hülâsa edilebilir; Merozoitler schizonte şekline girecekleri yerde differencie olarak Gametocyte haline gelirler. Enfeksiyona uğramış bir insan kanındaki şizogonik gelişmede gametositin ilk olarak ne zaman görüldüğü bilinmiyor. Sivrisinek midesinde gametosit çekirdekleri bir reduction bölümü geçirerek (gametler) husule gelir. Sivrisineklerin anofel cinsinin yalnız dişileri insan kamı emerler. Emerken kanla birlikte sıtma parazitlerinin gametositlerini de yutarlar. Parazitlerin merozoitleri, halkaları, olgun şekilleri anofelin midesinde parçalanıp harap olur. Gametlerse mideye gidince; dişi gamet erkek gamete doğru bir çıkıntı yapar. Erkek gametin verdiği çıkıntıdan bir parçası dişinin çıkıntısına yapışır. Ve içeriye girer ve bir çiftleşme husule gelir. Bu birleşmiş hücreye zigot derler. Bundan da hareketi olan küçük bir kurt şekli ookinet halini alarak mide duvarını delerek dış tabakasına gelir ve yuvarlak bir kese meydana getirir ki buna ookist derler. Bu kesenin içinde tali kesecikler meydana gelir. Keselerde de bir sürü bölünmeler husule gelerek nihayet ince uzun şekilde küçücük sıtma parazitleri meydana gelir ki bunlara sporozoit derler. Sporozoitler Oocyste'in çatlaması ile serbet kalarak lenfa kanalından yumurtalıklar hariç olmak üzere bütün vücuduna ve vücut boşluğuna oradan da tükrük bezlerine gelirler. Anofel insanı sokunca kanın pıhtılaşmaması için tükrüğünden bir miktarını akıtır. Bu sırada Sporozoitler insana geçerler. Sporozoitin husule gelmesi için 15 gün lazımdır.

2.6.11. Plasmodiumun Exo-Eritrositler ve Pre-Eritrositler Devri

İnsan vücuduna giren sporozoitler kanda henüz alyuvarların içine girmeden evvel reticulo-endotelial hücrelere geçerek birtakım tahavvülâta uğradıktan sonra eritrositlere geçerler. Sporozoit ilkin insan kanına aşılmasını müteakip çok kısa bir müddet zarfında nüvesi bölünerek çoğalır. Çoğaldıktan sonra husule gelen parçalar, Protozoite tahavvül ederek mezanşim örgülerinin muhtelif hücreleri tarafından yakalanırlar. Protozoitler orada da çoğalarak şizontlara tahavvül ederler ve deveran eden kandaki eritrositlere geçerler. Bazı protozoitler ise organizmada kalırlar. İşte parazitlerin eritrositlere girmeden evvel reticulo-endotelial hücrelerde geçirdiği devre

Pre-eritrositler devir denir. Parazitin şizogonik çoğalmasında husule gelen merozoitlerin bir kısmı hemotropturlar, yani tekrar eritrositlere giderek çoğalmalarına devam ederler. Bir kısmı ise Histiotropturlar. Burada da şizontların tekrar reticulo-endotelial hücreler tarafından tutulduğunu görürüz bu da exo-eritrositler devirdir.

Sporogoni için asgari 17 dereceye ihtiyac vardır. Parazit 16-35 gün arasında tekâmül eder. Plasmodium vivax 60 gün, immaculatum 40 gün intana salihdir. Sporozoit-Gametosit zamanı on gündür. Plasmodium Falciparum sporogoni için 16 derecede tekâmül edemez. 19-20 derecede bu müddet 20-30 gündür. 25 derecede 14 gündür. 30 derecede 10 gündür. Plasmodium vivax'ta ise 16 derecede 38 gün, 19-20 derecede 15-17 gün kâfidir. 25 derecede 10-11 gün yeter. Plasmodium malaria 16 derecede belli değildir. 19-20 derecede 30-35 gün, 25 derecede 24 günde tekâmül husule gelir.¹²¹

Türkiye'de sıtma mücadelesinin örgütlenmesi uygulamaları üç alt dönem içerisinde incelenirse, 1924-1936 yılları arası birinci alt dönem, 1937-1944 ikinci alt dönem, 1945-1957 yılları ise üçüncü alt dönem olarak adlandırılır. 1945-1957 yıllarında ülkemizde tüm dünya ülkeleri paralelinde Dünya Sağlık Örgütü ve Unicef ile birlikte Sıtmanın Yok Edilmesi (eradication) programını uygulamaya başlamış, sıtma mücadelesine yeni bir aşamaya geçmiştir. Müslüman nüfusun özellikle 19. yüzyıl sonunda, 20. yüzyıl başında modern eğitim görmüş kesimi de savaş içinde büyük kayıplar vermişti. Var olan nüfus da ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Verem, frengi, trahom, sıtma ciddi anlamda mücadele edilmeyi gerektiren, çalışma işgücünde verimliliği azaltan hastalıklardı.

Sıtma vücutta kırıncılık ve neşesizlik dönemlerinin beraberinde getirdiği sıtma nöbetleriyle meydana gelir. Bir sıtma nöbetinde üç evre görülmektedir. İlk evre 1-2 saat aralığında üşüme ve titremeevresidir. İkinci evre 4-6 saat sürmekte ve ateş yükselmektedir. Bundan sonra üçüncü iki-dört saat süren bir şiddetli terleme evresi yer alır. Ter boşanınca hasta rahatlar, açılır, halsizliği sürmesine rağmen sokağa çıkar hatta işe bile gidebilir. Sıtma hastalığının cinsine göre bu nöbetler her gün, gün aşırı ya da üç günde bir gelir.

¹²¹ Ertuğrul Akıncı ve Faik Peksimetçioğlu, **Sıtma (Tarihçe, Parazitoloji, Klinik, Tedavi, Epidemiyoloji, Antomoloji, Mücadele Usulleri, İstatistik ve Kuyudat)**, Varol Matbaası, İstanbul, 1953, ss. 7-22.

Sıtmalıların kanı üzerinde yapılmaya başlayan çalışmalar sıtmanın gizinin açıklanmasında en önemli adımları oluşturmaya başladı. 1847'de H. Meckel yuvarlak veya iğ şeklinde içinde düzensiz boya taneleri bulunan protoplazma kitlelerini gizledi, bunların sıtmayla ilişkili olduğunu söyledi. 1872'de Francis Delafield sıtmada en sabit bulgunun kanda kara veya kırmızı boya parçacıklarının bulunması olduğunu söyledi. Sıtmanın etkeninin kandaki bir parazit olduğunu Cezayir'de bir askeri hastanedeki çalışmalarına dayanarak Charles Louis Alfonso Laveran 1880'de buldu. Bu buluşundan dolayı Nobel Ödülü aldı. 1885'te Ettore Marchiafava ve Angelo Celli parazitli kanın başkalarına verilirse sıtma yarattığını gösterdiler ve bu parazite plasmodium adını verdiler. Bundan sonra değişik tarihlerde bu plasmodilerin türleri bulundu. İtalyan Camillo Golgi iki tür sıtma paraziti saptadı. 1889'da saptadığı plasmodium vivax sıtma nöbetinin gün aşırı geldiği tersiyana sıtmasını yapıyordu. 1890'da saptadığı plasmodium malariae, sıtma nöbetinin üç günde bir geldiği quartana sıtmasının yaratıcısıydı. Golgi bir üçüncü tür olabileceğini söylediyse de bu konuda bir saptama yapamadı. 1897'de William Henry Welch üçüncü tür plasmodi için heamotizon falciparum adını önerdi. Gerçekte bu Laveran'ın ilk saptamasında gördüğü parazit türüydü. Başlangıçta düzensiz nöbetler gösteren, daha sonra tersiyana karakteri gösteren tropica sıtmasına neden oluyordu. Ölümle sonuçlanan pernisiyöz akut sıtmalarını genellikle bu parazitler yapıyordu. Bu üç türe daha sonraki yıllarda ancak bir dördüncüsü eklendi. 1900 yılında C.H.Craig, Filipinler'den gelen bir hastanın kanında diğerlerine benzemeyen bir parazit saptadı. Buna plasmodium ovale adı verilmesi 1922 yılında Stephans tarafından gerçekleştirildi. Bu parazit türü selim tersiyana sıtması yaratıyordu. Nöbetleri tersiyana karakterindeydi.

Sıtmanın etkeninin parazitler olduğunun saptanmasından sonra bu etkenin insana nasıl geldiğinin saptanması için de bir süre geçti. 1894'te Manson sıtma parazitlerinin sivrisinekler yoluyla bulaştığını iddia etti. Manson sıtma parazitlerinin ölen sivrisineklerden suya geçtiğini, oradan da insana bulaştığını sanıyordu. Manson Hindistan'dan gelen öğrencisi Ronald Ross'u etkiledi. Onun Hindistan'da deneyler yapmasını sağladı. 1895'te deneylerine başlayan Ross sıtma parazitlerinin sivrisineklerin midesindeki evrimini belli bir düzeye kadar inceledi. 1897'de sivrisinekler yoluyla insana bulaştığını gösterdi. Ama sivrisinek türlerini tanıımıyordu. Londra'ya getirdiği sivrisineğin anofel cinsi olduğu tanımlandı, Ross

çalışmaları dolayısıyla Nobel Ödülü aldı. 1899'da İtalyan G. B. Grassi ve A. Bignami sıtmalıları ısıran dişi anofellerin emdikleri kanla birlikte midelerine giren parazitlerin evrim geçirerek sivrisineklerin tükrük bezlerine geldiğini, buradan insanlara geçtiğini gösterdi. 1900'de Manson iki deneme yaptı, İtalya'da Roma'dan aldığı anofel türlerini İngiltere'ye getirdi, oğlunu bu sineklere sokturdu. 14 gün sonra sıtma nöbeti geldi. Öte yandan her tarafı tellerle kaplı bir kulübe yaptırdı. Üç hekimle birlikte bunu İtalya'da çok sıtmalı bir yere kurup bütün yaz günleri içinde yaşadılar, hiçbiri sıtmaya yakalanmadı. Böylece sivrisineğin sıtmanın taşıyıcısı olduğu kanaati pekişti.

Böylece sıtma mücadelesinde sivrisineklerin tanınması önemli hale gelmişti. Sivrisineklerin oluşturduğu Culicidae ailesi çok geniştir. Bunlar; Anopheles, Culex, Aedes, Theobaldia, Mansonia, Uranotaenia, Othopodomyia olmak üzere 6 genus içinde toplanmaktadır. Sıtmanın yayılmasında yalnız, Anopheles'ler etkili olmaktadır. Anofellerin dünyada yayılmış olan 400 tür ve alt türü vardır. Bunlardan da yalnız 51 türü sıtmanın yayılmasında rol oynamaktadır. Anopheles'ler de tüm sivrisinekler gibi yaşamlarında dört evreden geçerler. Bu evreler; yumurta, larva, pupa ve erişkin sinek dönemidir. Durgun ya da az akıntılı suya bırakılan yumurtalardan 24-48 saat içinde larvalar çıkarlar. Larvalar dört dönemde oluşan dokuz günde gelişmelerini tamamlayarak pupa halini alır, daha sonra da erişkin sivrisineğe dönüşür. Isının uygun olduğu koşullarda yumurtadan uçan yetişkin sinek haline gelme 12 günlük süre almaktadır. Sıcaklığın düşük olduğu dönemlerde bu süre 30-40 güne kadar çıkabilmektedir. Bir sivrisineğin ömrü 1-2 ay kadardır. Kışlayan sineklerin ömrü 4-5 aya kadar çıkabilmektedir. Anopheles'ler yaşamlarının her evresinde diğerlerine göre farklılık gösterir ve diğerlerinden kolayca ayrılırlar. Erişkinleri gövdesinin üzerine konduğu satıha 45 derece eğimle durmasıyla ayrılırlar. Diğerlerin gövdeleri paralel durur.

Sıtmanın anofellerle insan kanına giren sıtma parazitlerinden kaynaklandığı anlaşıldıktan sonra uzun yıllar parazitlerin doğrudan alyuvarlardan üremesiyle hastalığın ortaya çıktığı sanılıyordu. Ancak 1931 yılında İngiliz bilgini James anofellerden gelen parazitlerin önce retiküloendotelyal sisteme yerleştiğini, orada çoğalarak kana döküldüğünü göstermiştir.

Sivrisineğin ısırmasından ilk ateşli nöbete kadar geçen hastalığın kuluçka dönemleri plasmodium türlerine göre farklılık göstermektedir. Plasmodium vivax'da

14 gün, Plasmodium malariae'de 28 gün, Plasmodium falciparum'da 11 gün, Plasmodium ovale'de 14 gündür. Bununla beraber her tür için daha kısa ya da aylarca uzayan kuluçka süreleri olabilmektedir. Sıtma ile savaş için getirilen değişik önlemler sıtmanın üç yayılma kümesinin birbiriyle ilişkisini kesmeye dönük olmuştur. Bu üç küme sıtmalılar, anopheles, ve sağlam insanlardır. Bu sıtmayla mücadelede her grup için yapılması gerekenler vardır. İlk yapılacak olan sıtmalılar konusundadır. Sıtmalı hastaların tedavi edilmesi bu insanların sıkıntılardan kurtulması için zaten yapılması gereken bir şeydir. Eğer tüm sıtmalılar tedavi edilirse anopheles'ler sıtmalı bulamayacağı için sıtma parazitlerini yeniden üretemeyeceklerdir.

Sıtma mücadelesinin yöneleceği ikinci küme anopheles'lerdir. Bunun arkasındaki mantık da çok basittir. Sıtma parazitlerinin esas ürediği yer dışı anopheles'lerin midesidir. Bunlar yok olunca sıtma da yok olacaktır. Bunun için yapılacak mücadelenin yöneleceği hedef bellidir. Bunları üç başlıkta toplamak olanaklıdır. Bunlar; su birikintilerinin önlenmesi, sürfelerle savaş ve sivrisineklerin öldürülmesidir. Bunlardan birincisi için durgun su birikintileri ve bataklıkların saptanması, haritasının çıkartılması, daha sonra drene edilerek sularının akıtılması ya da 5-10 cm. derinlikte su bulunan yerlerde sürülerek kenevir ekilmesi ya da okaliptüs ağacı dikilmesi yollarına gidilebilir. Su birikintilerinin önlenmesinde büyük bataklıkların kurutulması yanı sıra köylerdeki çeşme ayaklarının kurutulmasına, kentlerdeki inşaat çukurlarında, ev bodrumlarında biriken suya kadar hiçbir birikinti göz ardı edilmemelidir.

Durgun su birikintilerinin önlenmesi kesin bir çözümdür. Bu tam olarak gerçekleştirilemeyince ikinci yola başvurmak gerekir. Bu birikintilerde sivrisineğin üremesini önlemektir. Bunun için değişik yollara başvurulabilir. Bunlardan biri yumurtaları, larvaları ve pulpları yiyen balıklar ve böceklerden yararlanarak ekolojik bir denetim yapmaktır. İkincisi su birikintilerini belli aralıklarla karıştırarak larvaların ölmesini sağlamaktır. Üçüncüsü ise bunları öldüren lavrasitler kullanmaktır. Sivrisineğin üreme süresi Mart ve Nisan aylarında 25 gün iken Temmuz ve Ağustos aylarında 8-9 güne düşebilmektedir. Sineğin yetiştirme süresini göz önünde tutan aralıklarla bu lavrasitleri su yüzeyine belli bir konsantrasyon düzeyini sağlayacak biçimde dökmektir. Bu su yüzeyinin büyüklüğüne bağlı olarak

uçakla serpmenden, sırt plverizatrleri kullanımına kadar uzanan değişik biçimlerde gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla petrol, mazot, motorin ve Paris yeşili kullanılmıştır.

Sivrisineklerin yetişmesi önlenmemiş ise yapılacak iş, üçüncüsü olmakta, yetişmiş sivrisinekleri öldürmeye çalışmaktır. Bunun için uçaklardan, ev içinde pompalara kadar değişik araçlarla sinek öldürücüler havaya sıkılarak belli bir kesimdeki sinekler öldürülmektedir. Uzun yıllar sinek öldürücü olarak Pyrethrum'un gaz yağındaki eriyiği (filit) kullanılmıştır. Daha sonra DDT devreye girmiştir. DDT 1874'te Othmar Zeidler tarafından sentetik olarak üretilmişti. Ama bir böcek öldürücü olarak patenti 1934'te alınmış olmasına karşın, yaygınlaşması 1939 yılından sonra Geigy firmasının çalışmalarıyla oldu. Kullanımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında oldu. DDT kullanıldığı ilk yıllarda çok etkili olmuş ve sıtmanın ortadan kaldırılabileceği konusunda büyük bir iyimserlik yaratmıştır. Sıtma mücadelesinde ilişkisi koparılabilecek üçüncü küme sağlıklı insanlardır. Eğer anopheles'lere karşı başarılı bir mücadele yapılmadıysa yapılacak olan sağlıklı insanların bu sivrisineklerin enfeksiyonuna karşı korunmasıdır.

1924 yılında Schulemen ve arkadaşları plasmochine'i ürettiler. 1926 yılından beri sıtma tedavisinde kininle kullanılmaya başlamıştır. Tek başına etkili olmamakta, sıtmanın tamamen kandan temizlenmesi gametlerin ortadan kaldırılması için kullanılmış. 1930 yılında da Alman kimyager Kikuth ve arkadaşları Mietzsch ve Mauss tarafından atebrine (mepacrine) sentetik olarak üretilmiştir. 1938 yılında Alman kimyacıları atebrinden chloroquine'i türetmişlerdir. Tüm plasmodiumların eşseysiz üremesinde çok etkilidir. Etkisi kinine göre 15-60 kat, atebrine göre 3-10 kat daha güçlüdür. Amerika Sağlık rgt'nce kabul edilip uygulamaya geçilmesi 1943 sonrasında olmuştur.

1945'te ABD'de Adams Maigraith ve arkadaşları proguani (paludrine) geliştirdiler. 1946'da gametosit öldürücü olarak pentaquine yapıldı. 1948'de Hincking ve arkadaşlarının bulduğu primehamine 1952 yılından sonra uygulanmaya başladı.

2.7. TÜRKİYE'NİN SITMA COĞRAFYASI

Subtropical ve tropikal bölgelerin hastalığı olan sıtma, aylık sıcaklığın 16 derecenin altında olan bölgelerde sıtma paraziti üretememektedir. 18-27 derece sıcaklıktaki yerler ve dönemler sıtma parazitlerinin yetişmesi için elverişlidir. 33 derecenin üstünde ise parazit üremesi durmaktadır. Yüksek rakımlı yerlerde sivrisineğin etkili olmayışı da sıcaklığın yetersizliği yüzündendir. Genellikle 1500 metreden yüksek yerlerde sıtmanın bulunmayacağı kabul edilir. 1200 metre yüksekliklere kadar sıtma önemli bir sorun olabilmektedir. 1000 metreden yüksekte ise epidemi yaratmayacağı kabul edilmektedir. Doğu Anadolu, Karadeniz sahilleri ve Trakya'da sıtmanın 1200 metreye kadar, Ege ve Akdeniz'de 1500 metreye kadar, Güneydoğu Anadolu'da 1800 metreye kadar çıktığı saptanmıştır.

Havadaki nem miktarı da önemli bir etkidir. Sıtma epidemiyolojisinde nem önemli bir rol oynamaktadır. Hareket eden sivrisinekler çok su kaybına uğramaktadır. Bu yüzden Temmuz ve Ağustos aylarında kısa mesafelere uçarlar ve sıtmayı çok az yayarlar. Sıcak ve nemli olan Eylül ve Ekim ayları sıtmanın yayılması için uygundur. Sivrisineklerin uçuş mesafesi sıcak ve kuru aylarda 3 kilometreyi geçemez. Adana'da Mart, Nisan, Ankara'da Nisan, Mayıs aylarında 5 kilometre kadar uçmaktadır. Bu uçuş uzaklıkları bir sivrisinek üreten su birikintisinin etrafında hangi dönemlerde, ne büyüklükte bir sıtmalı alan yaratabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Özel koşullarda uçuş uzaklığı artmaktadır. Türkiye'de 15 kilometre kadar uçan anofeller gözlenmiştir.

Türkiye'de sıtma coğrafyasının üzerinde gereken bir konu da sıtma parazitlerini taşıyan anopheles'lerin türleri ve yayılımıdır. Türkiye'de tespit edilen anopheles tür ve alt türlerinin sayısı 15'tir. Bunlardan 7 tür sıtma naklinde etkili olabilmektedir. Bu yedi türden ikisi anopheles sacharovi ve anopheles myzomyia superpictus esas olarak etkili türlerdir. Diğer 5 tür, Anopheles claviger, Anopheles hyrcanus, Anopheles malcupennis vardır. Meseae, Anopheles multicolor, Anopheles sergenti, Anopheles hyrcanus vardır. Pallas ancak yoğunluğu yüksek durumlarda sporadik olarak parazitlerin naklini sağlamaktadır. Türkiye'de sıtma türlerinde mevsimlik bir farklılaşma da görülmektedir. İlkbaharda Tersiyana fazladır. Yazın da Tersiyana fazla olmasına karşın Tropikanın oranı artar. Sonbaharda Tersiyana azalır,

Tropika devam eder. Kuvartana Türkiye'de az olmasına karşın, olduğu kadar sonbaharda görülür.

1924 tarihli sıtma haritasındaki sıtmalılı alanları ve bu alanlardaki tıbbi istatistiklerin değerlerini incelediğimizde; Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sahil kesiminde özellikle dağlardan inen derelerin kıyıya ulaştığı yerlerde bir sıtmalılı alan bandı bulunmaktadır. Bu bant Ordu, Yenipazar, Fatsa, Ünye, Terme'de derinleşmekte, Yeşilırmak'ın deltası Çarşamba'da ve Kızılırmak'ın deltası Bafra'da özellikle önem kazanarak Sinop'a kadar uzanmaktadır. Bu sahil şeridinde bulunan yerleşmelerden Giresun'da ise diğer yerleşmelere göre düşük %19 olan bir kan endeksi değeri saptanmıştır.

Sinop'tan Kırklareli'ye kadar uzanan Karadeniz sahilllerinde ve Marmara sahilllerinde bir sıtmalılı sahil bandı uzanması görülmemektedir, yer yer denize dökülen çaylar boyunca içerilere kadar uzanan sıtmalılı şeritler vardır. İstanbul sıtmalılı yerler dışındadır. İstanbul civarında sıtmanın yoğunlaştığı yer Çekmece gölleri civarındır. Burada dalak endeksi 1924'te %80 olarak saptanmıştır. 1925 yılı için Kırklareli'nde dalak endeksi %5 olarak verilmiştir. Trakya içinde sıtmanın en yoğun olduğu alan Ergene ve Meriç nehirlerinin çevresidir. Haritada Meriç deltası yoğun bir bataklık sıtmalılı alan oluşturulmaktadır.

Kıyıları izlemeyi sürdürürsek Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısı boydan boya bir sıtmalılı alan oluşturmaktadır. Bu bantta sıtma Pınarbaşı, Kumkale'de yoğundur. 1924 yılında dalak endeksi Kumkale'de %64, Pınarbaşı'nda %62, Ovacık'ta %25 bulunmuştur. Ege Denizi'nde sıtmalılı alanlar sahil boyunca bir bant halinde uzanmamaktadır. Buna karşılık denize dökülen Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes deltalarında, vadilerinde yoğun sıtmalılı alanlar bulunmaktadır. Ege'nin güneyinde Köyceğiz Gölü çevresi, Dalaman deltası ve Fethiye Körfezi çevresi yoğun bir sıtmalılı alan oluşturmaktadır. Gülhane'den bir heyet 1924 yılı Ağustos ayının ilk yarısında yaptığı bir incelemede Küçük Menderes deltası civarındaki köylerde kan endeksini %32.5, dalak endeksini %72 bulmuştur.

Antalya Körfezi'nin batısında Finike, Kumluca, Antalya ve Manavgat'ta büyük sıtmalılı alanlar bulunuyordu. 1921 yılında Hıfzıssıhha-yı Umumiye Müdürü Ekrem Hayri Üstündağ Antalya'da dalak endeksini %86 olarak saptamıştı. Gazipaşa'dan Silifke'ye kadar sahilde sıtmalılı bir bant uzanmaktadır. Silifke'den

sonra çok genişleyen sıtmal ı alan Mersin'e kadar uzanmakta, daha sonra t ım Adana Ovası'nı i ıne alarak Osmaniye Cebelibereket'te sona ermektedir. Burası T ırkiye'de sıtmanın en yoğun olduğu b olgedir. 1924'te Mersin'de dalak endeksi %60'dır. Adana Vilâyeti Sıtma M cadelesi Reisi Ekrem Tok'un 1925 yılı saptamalarına g ore tahal endeksi vilâyet merkezinde %69, Karataş nahiyesinde ve k oylerinde %94.3, Yumurtalık ve k oylerinde %29.5, Ceyhan kazası merkezi ve k oylerinde %62.6'dır. Aynı yıl Adana Sıtma M cadelesi Laboratuvarı'nda yapılan kan muayenelerinde kan endeksi, merkezde %26.1, Karataş'ta %14.7, Karataş merkezine bağlı k oylerde %17.4, Yumurtalık kazası ve k oylerinde %18.3, Ceyhan kazasında %37.6 olarak saptanmıştır.

лке i inde de g ı ıvireleri ve akarsu vadileri sıtmalık alanları oluşturuyorlardı. Yeşilırmak'ta Tersakan ayı civarında, Gelgit g ı ıvresinde ve Kelkit Vadisi'nde Niksar'da sıtma vardır. Kızılırmak ve kollarının oluşturdukları vadilerde Tosya, Boyabat, Taşk ıpr ı, ankırı'da sıtma yoğuncadır. Kızılırmak Vadisi'nde Kayseri vilâyeti sınırları i inde Yahyalı Sermes Bataklığı, Yozgat Vilâyeti sınırları i inde ekerek, Saray, G ndelek, Kanaksuyu derelerinin yakınlarında sıtma yoğunluğu artmaktadır. orum Vilâyeti Kızılırmak Vadisi'nde Borak ayı, Alaca ayı ve ekirdek suyu civarında sıtma yoğuncadır. Sungurlu ve Mecit ı ı'nde kan endeksi %25 bulunmuştur. Filyos ayı'nda Ara ve vadisi sıtmalık alanlardı. Daha batıda Karadeniz'e d ıken Melen ayı'nın ge ıtiği D ızcce Ovası bir başka sıtmalık alanı oluşturuyordu. Sakarya ve Porsuk vadilerinde de sıtmal ı alanlar yer almaktadır. 1917 yılında Ankara'da bulunan Alman sari hastalıklar laboratuvarı yaptığı alışmalarda halk arasında kan endeksini %1.3, askeri hastaneye yatan hastalar arasında da %3.4 bulmuşlardı. 1925 yılında Ankara'da kan endeksi Mayıs ayında %16.8, Haziran ayında %21.9, Temmuz ayında %30.1 olarak saptanmıştı. 1925 yılında tahal endeksi ise %40 bulunmuştu. Bu saptamalar sıtmanın Ankara'da arttığını g steriyordu. Bu artış sıtmanın Ankara'ya insan hareketleriyle taşınmasıyla a ıklanabilir.

Marmara Denizi'nin g neyindeki g ller ve bu denize d ıken akarsu vadileri nemli sıtmalık alanlar yaratıyordu. Bunlar kuzeyde Sapanca G ı ı'nden başlayarak İznik, Apolyont, Manyas g lleri ıvireleri, Bursa Ovası ve Susurluk vadileriydi. Bursa Vilâyeti'nde 1924'te dalak endeksi %37.7 olarak saptanmıştır. Bir başka sıtma

yoğunlaşma alanını Eğridir, Havran, Beyşehir, Kestel, Avlan, Anbahan, Eber, Akşehir, Çavuşçu gölleri, Akgöl, Çumra ve Ereğli bataklıkları ve çevresi oluşturmuyordu. Bu göl ve bataklıkların önemli bir kısmının yer aldığı Konya'da, 1926 yılı başında yapılan bir saptamada kan endeksi %18.9, dalaklı oranı %29.6 olarak bulunmuştur. Doğu'da, Maraş'ta Ceyhan Nehri kenarlarında Büyük Karapınar, Söğüt civarında sıtma yoğundur. Bu alanlarda tahal endeksi %50'dir.¹²²

2.8. SIVRİSİNEKLERİN YAŞAYIŞLARI

Sivrisinekler göl, bataklık, havuz, sahranç, bırakılmış kuyu, çeşme ayağı, fıçı, kova, ağaç kovuğu gibi yerlerde ve lâğımlarda bulunan büyük küçük her türlü durgun sulara ve yavaş akan derelerin kenarlarındaki su otları, yosunlar ve taşlar arasına yumurtlarlar. Aedeslerin birçokları yumurtalarını çayırılık ve ormanlık yerlerde içinde kış suları toplanacak ve ilkbaharda bu yumurtalar kâhil sinek haline geçinceye kadar kurumayacak olan çukurların kenarlarına yaprak aralarına teker teker bırakırlar. Anofel plümbeüs, aedes ekinüs, aedes jenikülatüs, aedes pülhritarsis, ortopodomya albiyonensis çeşitleri çınar, kaba meşe, sakız gibi ağaçların kovuklarına yumurtlayarak kışın buralarda toplanan yağmur suları içinde yetişirler.

Aedes marye, deniz kenarlarında kayalar arasında biriken deniz sularına yumurtlarlar. Mizomya süperpiktüs dere kenarlarındaki taşlar, çakıllar arasında bulunan suları sever. Aedeslerin stegomya fasyata denilen evcil çeşidi de evlerde kova, fıçı, sahranç ve lâğımlarda bulunan sulara yumurtlar. Stegomya yumurtaları uzun zaman kuruluğa dayanırlar. Anofeller yumurtalarını suyun yüzüne teker teker, küleks ve teobaldyalar birbirine yapışık olarak bir sandal gibi bırakırlar. Bir sivrisinek bir kerede 100-400 kadar yumurta yumurtlar. Yumurtalar sıcaklarda bir buçuk-dört günde sürfe haline geçtikleri halde sonbaharda yumurtlanan aedes yumurtaları kışı yumurta halinde geçirirler ,sürfeler yazın 1-2 haftada şüfeyre halini alırlar, kışı sürfe halinde geçiren çeşitler de vardır. Şüfeyreler 2-5 günde kâhil haline geçerler.

¹²² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı**, Köktenci Modernleşmenin Ekonomik - Politikasının Gelişimi, Cilt: 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004, ss. 108-130.

Sürfe ve şüfeyreler suda yaşarlar. Sürfeler yosun ve protozoerler gibi nebati ve hayvani maddeleri yerler, teobaldyalar kendilerinden küçük sürfeleri de yerler, şüfeyreler yemez içmezler yalnız soluk alırlar. Sivrisinekler ot ve yemiş suları ile beslenirler, uçarken karın karına çiftleşirler, dişiler çiftleştikten sonra yumurtlamak için insan ve her türlü hayvanların kanını emerler, bir takımı insan kanını hayvan kanından daha çok sever (anthropophile) bir takımı da hayvan kanından daha çok hoşlanır (zoophile). Güneş battıktan sonra gece kan emerler, gündüz emenler de vardır. Gerek sürfe ve gerek kâhilller güneş ışığından kaçarlar. Erkek sinekler çiftleştikten ve dişileri yumurtladıktan bir zaman sonra ölürler. Bununla beraber iki üç kere yumurtlayan sineklerde çoktur. Dişilerin bir kısmı kışa doğru evlerin ve ahırların kuytu yerlerine ve bodrumlara girerek kış uykusu yaparlar ve ilkbaharda havalar ısınınca uyanırlar ve yine kan emerek yumurtlarlar, birtakım çeşitlerin kâhilleri kışlamazlar. Anofeller yuvalarından 1-3 kilometrelik yerlere kadar uçarlar, yel, demiryolu arabaları, gemi ve arabalarla daha uzak yerlere de götürülürler. Stegomyalar yuvalarından ancak 50 metre kadar uzaklaşırlar. İnsan sıtmasının aşılajıcısı olarak bilinen sivrisinekler anofel ve mizomya çeşitleridir.

2.8.1.Sürfe ve Şüfeyre Aramak, Tutmak, Göndermek

Sürfe ve şüfeyreler sivrisineklerin yumurtalarını bıraktıkları sularda bulunurlar. Yüzünde ot bulunmayan dibi derin göllerin ortalarında bulunmazlar, bu gibi yerlerin kenarlarında bulunabilirler. Sürfe ve şüfeyreler uzun saplı kepçelerle veya ağzına 15 santimetre kutrunda bir demir halka geçirilmiş uzun saplı küçük buz torbalarla (filel) aranır ve tutulurlar. Bu kepçe ve ağlar bulunmadığı vakit tas, bardak gibi kaplarla da tutulabilirler. Sürfeler kendilerine yaklaşıldığı vakit derinlere kaçtıklarından suyun yüzüne çıkmaları için kımıldamadan biraz bekledikten sonra kepçe veya ağ suya daldırılır ve çabucak sürfelerin alt tarafına doğru sürülerek sudan çıkarılır. Torba su dolu bir kapta tersine çevrilerek çalkalanırsa sürfeler bu kaba alınmış olur.

Ağaç kovuklarında yetişen sürfeler buralarda toplanmış olan yağmur sularını (Mart, Nisan, Mayıs aylarında) bir küçük kepçe ile veya kalınca bir lastik boruyu sifon gibi kullanarak bir kaba aldıktan sonra bir bez veya tel süzgeçten süzerek üstte

kalan ağaç ve yaprak çürükleri arasında aranır. Sürfeler yakın yerlere içinde tutuldukları su ile üçte ikisine kadar doldurulmuş şişe ve kavanozlarda ve elden geldiği kadar çalkalanmadan götürülür. Şişelerin ağızları bir tülbentle bağlanır ve üzerlerine sürfelerin tutuldukları yer ve tarihi gösterir bir yafta takılır. Şişelerde sürfeleri yiyecek başka hayvanlar bırakılmamalıdır.

2.8.2. Erişkin Sivrisinekleri Aramak, Tutmak, Göndermek

Kâhil sivrisinekleri açık yerlerde tutmak zordur. Evlerde ve ahırlarda, kümeslerde, bodrumlarda, kulübelerde kuytu ve loş yerlerde aranır. Aramak ve tutmak için bir cep feneriyle Noht tüpü bulundurulmalıdır. Noht tüplerinin bir tarafı huni gibidir öteki tarafları da bir mantarla kapatılmıştır. Tüpün hunili tarafı deliğinde bulunan pamuk alındıktan sonra konmuş olan sinek üzerine birdenbire kapatılır, sinek uçarak huninin deliğinden tüpün içine girince bu delik pamukla kapatılır, böylece bir yerde bulunan birçok sivrisinekler bir tek tüp içine toplanabilir. Bir petrol idare lambası camının dibine tenekeden bir huni yaptırılarak geçirilirse Noht tüpünün işini görebilir. Bunların bulunmadığı yerde sinekler ağzı genişçe bir şişe veya bir bardakla da tutulabilir. Ancak böyle tutulan bir sinek kloroformla bayıltılarak veya öldürülerek bir kutuya alınmayınca ikinci bir sinek tutulamaz.

2.8.3. Sinek ve Sürfeleri Lâboratuvarlarda Beslemek ve Yetiştirmek

Sivrisinekler lâboratuvarlarda yumurtlatmak, sürfe ve kâhillerini elde etmek ve incelemek, endeks, deneme enfeksiyonları yapmak ve paralizi jenerâlde sıtma ile sağıtmak için alt kısmı tahtadan ve köşeleri tel veya tahta çubuklardan ve duvarları tül den yapılmış sandık biçimindeki kafeslerde beslenirler. Bu kafeslerin bir tarafında bulunan tül kısmı açılmaya ve büzülerek kapanmaya elverişli bir kol gibi yapılmıştır.

Sineklere yiyecek olarak %20 şekerli veya ballı su (pamukla) ve yarılmış olduğu halde üzüm, incir, armut, muz gibi yemişler verilir ve üç günde veya haftada bir kan emdirilir. Bir cibinlik içinde veya kafese sokulan bir koldan kan verilebilir. Sıtma almış veya şüpheli sineklere bacakları yolunmuş güvercinlerden kan verilir. Sık kan emen sinekler çabuk yumurtlar ve az yaşarlar. Yumurtlatmak için kafese

içinde su bulunan bir kap ve bu kaptaki suyun üzerine de üstü kağıtlı küçük ve ince bir mantar parçası konur. Kafesler loş yerlerde bulundurulur ve üzerlerine ıslak bezler serilerek nem verilebilir.

İçinde sürfe bulunan bir kabı ağzı geniş bir kavanoza koyarak kavanozun ağzını bir tülbentle kapamak ve bağlamakla da çıkacak kâhiller elde edilebilir. Lâboratuvarın sıcaklığı 24-30 dereceler arasında olmalıdır. 18-14 derecelerde sinekler daha uzun yaşatılabilir. Sürfeler 24-27 derecelik suda en kısa bir zamanda büyürler. Oocyteler sineğin kursak örgüleri içinde kan emildikten 36 saat sonra görülebilir. Bunlar 17'de 53 günde, 25'de 11-14 günde, 30'da bir haftada gelişerek sporozoitleri meydana getirmek üzere parçalanmaya başlarlar. Sporozoitli sinekler 4 derecelik odalarda saklanabilir. Sivrisineklerin bütün yaşama şartları iyice bilinmediğinden hele anofellerin en iyi kurulmuş lâboratuvârlarda bile birbiri ardından birçok döleri yetiştirilememektedir.

2.8.4. Sivrisinekleri Zorla Yumurtlatma

Noht tüpleriyle tutulan dişi sineklerden gebe olanları yumurtlatmak için bunlara pek az kloroform vererek bayılttıktan sonra noht tüplerinden çıkarılır ve kalınca kısa tüplere teker teker konur. Her bir tüpe tüp boyunda şerit gibi kesilmiş ve suda biraz ıslatılmış bir sünger kağıdı parçası sokularak tüpün ağzı bir mantarla kapatılır. Sünger kağıdı suyu tüpe sızacak kadar çok ıslatılmamalı ve ıslatılmadan önce üzerine kurşun kalemle sineğin tutulduğu yer yazılmalıdır. Böylece sinek kısa bir zamanda ıslak sünger kağıdı üzerine yumurtlar.

2.8.5. Sivrisinekler Üzerine İnceleme ve Araştırmalar

Yumurtaları incelemek: Sünger kağıdı üzerindeki yumurtalar bir kalem ucu ile alınarak bir lâm üzerinde bulunan küçük bir damla su içine konur ve mikroskopla incelenirler.

Sürfeleri incelemek: Sürfeler bir lâm üzerinde bir damla su içinde diri olarak veya bir lâmelle örttükten sonra veyahut hazırlama halinde mikroskopla incelenirler. Sürfeler dört devre geçirirler ve her devre sonunda gömleklerini bırakırlar.

Gömler sürfenin bir devre önceki bütün morfolojik sıfatlarını taşıdıklarından sürfeler gibi çeşitleri ayırmaya yararlar. Üçüncü ve daha iyisi dördüncü devrede bulunan sürfeler ve gömleri çeşitleri ayırmaya elverişlidirler. Dördüncü devrede sürfelerde başın iki yanında birer hilâle benzeyen katın gözler meydana gelmiş bulunur.

Erişkin sinekleri incelemek: Dişi ve erkeklerin antenlerindeki ayrılık gözle görülebilir. Skütellümün biçimine, kanat lekelerine, göğüse ve ayaklara kuvvetli bir pertavsuzla veya en küçük objektifi takılı mikroskopla bakılır. Çiftleşme takımı ve hortum hazırlamalarındaki incelemeler ve kursakta ve tükürük bezlerindeki araştırmalar mikroskopla yapılır. Kurumuş sinekler kapaksız bir petri kutusu gibi kuru bir kap içinde olmak üzere dibinde ıslak kum bulunan kapaklı bir kutu veya küçük bir sandık içine konarak 10-12 saat bırakılırsa yumuşarlar.

2.8.6. Hazırlamalar

Sürfe ve gömlek hazırlamaları: Sürfeler ve gömleri klorallı zank suyu (liquide Faure) ile lâma yapıştırılır.

Klorallı zank suyu: 50 gram inbik suyu, 20 gram gliserin, 30 gram iyisinden gom arabik ve 50 gram kloral ile yapılır. Önce gom arabik sık bir tülbent içinde olmak üzere su ve gliserin içinde eritilir sonra kloral katılır. Sürfe veya gömlerler sıra ile 30-50-70-90-100 derecelik ispirotlarda onar yirmişer dakika bırakıldıktan sonra veya bir godeye alınan canlı sürfe üzerine aynı ölçüde alınarak karıştırılmış ve bir tüp içinde kaynatıldıktan sonra sıcaklığı 40 dereceye inmiş alkol absolü ve ince sedir yağı dökerek bir tarafında asit sülfürikli bir kap bulunan bir kristalizuvar altında bir iki gün bekletildikten sonra bom dö kanada ile veyahut sürfenin suyu alındıktan sonra doğrudan doğruya ispirotoda eritilmiş koyu sakızla da lâma yapıştırılabilirse de en kolayı klorallı zank suyu ile yapıştırmaktır.

Çiftleşme takımı hazırlamaları: Sineğin karın kısmının uç tarafı sekizinci halkanın üstünden keskin bir makasla kesilerek sinekten ayrılır ve bir gode içine konarak üzerine %10 potas veya sud kostikli su dökülür. Burada yazın 5-6 saat, kışın 9-10 saat kadar bırakılır yahut kesilen parça potaslı suda ve bir kapsül içinde bir taşım kaynatılır, parça dibe çöker çökmez kapsül ateşten çekilir, buradan alınan parça

içinde inbik suyu bulunan bir godeye konur; bu su iki kere değiştirildikten sonra üçüncüsünde 20 dakika kadar bırakılır ve dökülür. Son bir kere daha inbik suyu konup döküldükten sonra parça sıra ile 30-50-70-90-100 derecelik ispirotlarda 5-10-15-20-30 dakika bırakılır ve sonra esans dö jirofl içine atılır, burada on saatten on güne kadar bırakılabilir. Esans dö jirofl içinden çıkarılan parça bir lâm üstünde bulunan bir küçük damla sedir yağı içine konarak istenilen duruma getirildikten sonra bom dö kanada ve lâmelle yapıştırılır.

Bütün kâhil sinek ve hortum hazırlamaları da böyle yapılır ancak hortum hazırlamaları yapılırken sineğin başı potaslı suda 2-3 saat kadar bırakılırsa yeter kaynatılırsa maksilla dişlerinin bir takımı eriyebilir. Erkek çiftleşme takımı hazırlamaları çeşitleri ayırmaya ve hortum hazırlamaları da maksilla dişlerini sayarak (zoophile- anthropophile) araştırmalarına yarar.

2.8.7. Erişkin Sivrisineklerden Koleksiyon Yapmak

Kâhil sivrisineklerden koleksiyon yapmak için ince bir kartondan biri üç köşeli biri de uzunca ve dört köşeli iki küçük parça kesilir. Bir toplu iğne alınarak önce üç köşeli ve sonrada dört köşeli parçanın ortalarından geçirilir. Sinek göğüs kısmının yan tarafından üstte bulunan üç köşeli kartonun sivri ucuna bir damla gomlaklı koyu ispiroto ile yapıştırılır; dört köşeli kartona da sineğin çeşidi ve tutulduğu yer ve tarih yazılır. İğnenin ucu kapağı iyice kapanır, aralıksız bir kutunun dibine saplanarak saklanır. Bu sinekleri böceklerden korumak için kutunun dibine naftalin veya kreozotlu bir pamuk parçası koymalıdır. Sinekleri yapıştırmak için kartonun sivri ucuna konan gom laklı ispiroto damlası küçük olmalıdır. Çokça konursa sineğin ötesine berisine yayılarak sıfatlarını bozar.

Sinekler göğüs kısımlarından geçirilerek üç köşeli karton parçasına saplanan başsız çok ince iğnelerle de tutturulabilir. Lâboratuvarda her sürfe numaralı ayrı bir kapta beslenerek bu sürfelerin dördüncü devre gömleklerinden ve şüfeyrelerinin gömleklerinden numaralı hazırlamalar ve bu sürfelerden çıkacak erkek kâhil sineklerin numaralı çiftleşme takımı hazırlamaları yapılır ve sinekler üç köşeli küçük kartonlara yapıştırılarak bu kartonlar da birer iğne ile kalın ve kısa cam tüplerin mantarlarının iç tarafına saplanmak üzere ayrı ayrı tüplere konur ve tüpe de numaralı

etiketi yapıştırılırsa bir sineğin aynı numarayı taşıyan bir sürfe bir şüfeyre bir kâhil ve bir çiftleşme takımı hazırlamaları elde edilmiş olur.

2.8.8. Sivrisineğin Midesinde Oosit Aramak

Kloroformla yeni öldürülmüş dişi anofelin kanat ve ayakları koparılır ,üzerinde bir damla serum fizyolojik bulunan bir lâma yatırılır, yedinci veya altıncı karın halkasının derisi iki tarafından ve sonra da birinci karın halkasının kütikülası yani derisi yine iki tarafından ince iğnelerle zedelenir. Göğüs kısmına batırılan bir iğne ile sinek yerinde tutulur ve yedinci halkanın alt tarafındaki sağlam kısma da bir iğne batırılarak yavaş yavaş çekilir. Böylece eğer varsa önce yumurtalar yoksa malpighi cisimleri görünür, biraz daha çekmekle kursak ön kısımdan koparak dışarı çıkar; eğer göğüs kısmı bir ustura ile enine kesilir ve karın tarafında kalan parçasının yan tarafına saplanan bir iğne ile yerinde tutturularak aşağıdan çekilirse kursak daha kolaylıkla çıkar. İçi kanla dolu kursakların incelenmesi güçtür, bunların kanını serum fizyolojik içinde ve lâmelle bastıra bastıra boşaltmaya çalışmalıdır. Kursak blö dö metilen veya gimza ile bir godede boyanabilir.

2.8.9. Tükürük Bezlerinde Sporozoit Aramak

Bu da ancak yeni öldürülmüş dişi anofellerde yapılır. Sineğin kanat ve ayakları koparılır, bir lâm üstünde bir damla serum fizyolojik içine yatırılır, göğüs kısmı bir ustura ile orta ayaklardan sineğin sırtına doğru giden dike yakın bir çizgi üzerinden ve sonra başın üstünden geçerek sineğin sırt kısmını ayıran ve birinci çizgiye dikine ikinci bir çizgi üzerinden kesilir, başla birlikte kalan göğüs parçasına bir iğne ile basılır, ikinci bir iğne ile tutulan baş da az çok çekilerek tükürük bezlerinin çıkarılmasına çalışır, mikroskopla bakarak çıktığı görülen bezler çevresindeki parçalardan temizlendikten sonra üzerine bir lâmel kapatılır, lâmele azar azar basılarak sporozoitleri meydana çıkarılır ve lâmel altından boya verilerek boyandıktan sonra veyahut boyanmadan incelenir.

Sivrisinekler sineğin kanat ve ayaklarını kopardıktan ve başını bir pensle ve göğüs kısmını ikinci bir pensle tutup çekerek başını gövdesinden ayırdıktan sonra

göğüs kısmının kopan yerinde çıkanve ancak bir pertavsuzla görülebilen küçük damlayı bir damla serum fizyolojikle lâma sürerek taze halinde veya bu damlayı kuru bir lâma sürerek alkol ile yapıştırdıktan sonra boyayarak veyahut sineğin göğsüyukarıda anlatıldığı gibi iki yerinden kesildikten ve başı koparıldıktan sonra içinde tükürük bezleri kalan parçası iki lâm arasında ezilerek alkol eterle lâma yapıştırılıp boyandıktan sonra da aranabilir. Bir sinekte hem oosit ve hem de sporozoit araştırması yapılabilir.

2.8.10. Sivrisineklerin Midelerinde Bulunan Kanın Ne Kanı Olduğunu Ortaya Çıkarmak

Sivrisinek kursaklarında bulunan kanın insan veya hangi çeşit hayvan kanı olduğu bu esasa göre aranarak meydana çıkarılmaktadır. Bu iş için şunlar lâzımdır; Dört milimetre kutrunda ve dört santimetre uzunluğunda tüpler ve bunlar için porte-tube'ler, Pipette capillaire'ler, Serum precipitant specifique'ler, steril %0.35 solüsyon fizyolojik ve sivrisinek kursağındaki kandan hazırlanan solüsyon presipitojen'dir.

Serum presipitan olarak istituto Sieroterapico Milanese de hazırlanan 10.000 de bir titreli (siero precipitante antibue) öküz kanına karşı (siero precipitante anti montone) koyun kanına karşı (siero precipitanteanti uomo) insan kanına karşı gibi hususi serumlar kullanılmaktadır,grup reaksiyonlarının önüne geçmek için titresi daha yüksek serumlar kullanılmıyor, bu serumlar karanlıkta ve -4 derecede bir sene kadar bozulmadan saklanabilmektedir. 10.000'de bir titreli ve beş dakikada reaksiyon spesifik veren serumlar bir sene saklandıktan sonra aynı reaksiyonu on beş dakika sonra vermektedirler.

Uygun bir solüsyon presipitojen yapmak için sivrisinek kursakları üç sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıfta tamamıyla kanla dolu kursaklar, ikinci sınıfta yarıdan çoğu kanla dolu kursaklar, üçüncü sınıfta üçte biri kanla dolu kursaklar bulunur. İçinde üçte birinden az kan bulunan kursaklar kullandığımız serumlarla reaksiyon vermez ve ancak oldukça yeni kan emmiş sabahleyin toplanmış sinekler işe yarar.

Anofellerin kursaklarındaki kan iki türlü elde edilir; ya sineğin karnı yuvarlak bir sünger kağıdı parçası üzerinde ezilir yahut kursak sünger kağıdı üzerinde çıkarılarak orada bırakılır. Kağıdın üzerine kurşun kalemle sineğin çeşidi ve

tutulduğu yer ve tarih ve kursağının sınıfı yazılır. Bu kağıtlar madeni kutular içinde ve kuru bir yerde bir sene kadar reaksiyon dö presipitasyon vermek üzere saklanabilirler. Sünger kağıdının kanlı veya kursaklı kısmı kesilerek 10 santimetre. mükâplık bir tüp içine konur ve üzerine bu kursağın sınıfına göre 6-3-1 santimetre. mükâp solüsyon fizyolojik dökülür. 20-22 derecelerde bir saatte istenilen presipitojen meydana gelmiş olur. Buradan alınacak presipitojenin duru olması gerektir; duru değilse santrifüje edilmelidir.

Teknik: Kullanılacak serum presipitan sayısı kadar tüpler port tüplere yerleştirilir. Bu tüplere pipet kapiller ile 3-5 milimetre yüksekliğinde solüsyon presipitojen konur ve önce kararlaştırılan sıra üzerine serum presipitanlar ayrı ayrı pipet kapillerler ile presipitojenlerin diplerine yavaşça bırakılır. Serum daha ağır olduğu için altta kalır, birde presipitojen yerine solüsyon fizyolojik konmak üzere bir kontrol tüpü hazırlanır. Reaksiyon müspet ise iki solüsyonun birleştiği yerde 5-15 dakikada süt renginde bir halka görünür. Bu halka daha sonra dağınık bir bulanıklığa döner. Reaksiyon; tüpleri kara bir satha karşı tutarak muayene edilir. Bu sırada tüplerin çalkalanmamasına dikkat etmelidir.¹²³

2.9.1923 SONRASI TÜRKİYE'DE SAĞLIĞIN GELİŞİMİ

2.9.1. 1923–1938 Dönemi

1923'lü yıllarda izlenen sağlık politikalarına baktığımızda; Bakanlığa bağlı taşra ve merkez teşkilatını büyütme, sağlık çalışanlarının sayısını artırmaya yönelik girişimler, sanatoryum, dispanser ve numune hastaneleri açmak, halkın sağlıkla ilgili bilinçlenmesini sağlamak, diğer kuruluşlara ışık tutup yardımcı olmak, göçmenlere iyi sağlık koşulları sunmaktır. 18 Mart 1924 tarihinde köylü, köy muhtarı ve ihtiyar meclisinin görevleri, çıkarılan kanun ile mecburi ve kişiye bağlı olarak belirlenmiş, mecburi olanlar yapılmazsa ceza verileceği belirtilmiştir. Sağlık politikalarının insani, kapsamlı ve koruyucu olabilmesi için büyük gayret, fedakarlık ve maddi finans gerekmektedir. İlçelerde doktor açığı 160'dan 96'ya inmiştir.

¹²³ Halil Çavdar, *Sıtmaya Karşı Savaşta Sivrisinek Çeşitleri*, Manisa, 1936, ss. 27-38.

1926 yılında çıkarılan Sıtma Mücadele Kanunu, Manisa ve Elazığ'da akıl hastanesinin açılması, Konya ve Diyarbakır'da kuduz hastanesinin açılması önemli gelişmelerdir. 1926 yılında Türkiye'de 26.744 hasta yatarak, 54.843 hasta ayakta tedavi edilmek üzere toplam 81.587 kişi muayene edilmiştir. 1927 yılı itibariyle verem ile mücadele başlatılmıştır. İlk koruyucu önlemler alınıp BCG aşısı yapılmıştır. Eczacılık kanunu çıkarılıp, Tıp Fakültesinden ilk bayan doktor mezun edilmiştir. Çıkan kanunlarla hukuki düzenlemelerin yapılması, halk sağlığının iyileştirilmesi, bilimsel araştırmaların gerçekleşmesi, bütün imkânların sağlanması hedeflenmiştir. Çeşitli bölgelerde doğum ve bakımevleri açılmış, 1928 yılında Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü açılmıştır.

1929-1933 yılları arasında izlenen sağlık politikalarına baktığımızda; süt çocukları ve okul çağı çocuklarının ölüm oranlarını en aza indirmek, salgın hastalıklarla mücadeleyi desteklemek, sağlık çalışanlarının sayısını arttırmak, halkı bilinçlendirmek, sağlık kanunları çıkarmak, sağlık kurumlarını devlet kontrolünde yürütmek, uluslararası işbirliği yaparak kardeş ülkelere yardım etmektir.

1930 yılındaki istatistikler incelendiğinde, 10 binden fazla nüfuslu belediyeler, çocuk sağlığını korumak için tedavi ve danışma evleri adı altında dispanserler açmışlardır, fakat maddi sebeplerle nedenlerle bu vazifeyi tamamlayamamışlardır. Üsküdar, Beşiktaş ve Edirne'de dispanserler açılıp, birçok yerde sağlık müzeleri kurulmuştur. 1930'lu yıllarda hastanelerdeki hem mevcut yatak sayısı hem de hemşire, doktor, ebe, sıhhat memuru sayıları artmıştır.

2.9.2. 1938–1950 Dönemi

1946 yılında, sağlık hizmetlerinin halkla daha faydalı olması amacıyla, Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı hazırlanarak ülke 7 bölgeye ayrılmıştır. Tüm bölgede açılan hastanelerin 500 yataklı olması ve var olan hastanelerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Plan hedeflendiği gibi uygulamaya geçilememiş, istenilen hedefe ulaşılması zaman almıştır.

Bu dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı çalışmalar yürütmüş, sağlık çalışanları sayısında bir artış gözlenmiştir. Hastanelerde yapılan dalak ve kan muayeneleri, bataklıkların kurutulması çalışmaları sıtmalı hasta oranının düşmesine

sebepe olmuştur. Sağlık istatistikleri incelendiğinde, 1945–1950 yıllarında doğum oranının binde 33.8, ölüm oranının ise binde 17.6 olduğu görülür. Sağlık eğitimi için burs imkânı sağlanarak 153 kişi eğitim almıştır. Sağlık istasyonu kurularak iş kazaları incelenmiştir. Dünya'daki değişiklikler beraberinde uluslararası ilişkileri ön plana çıkarmıştır. Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olan Türkiye, 1947 yılında Dünya Sağlık Teşkilatına da katılmıştır. Ve böylece 1948'de Dünya Sağlık Teşkilatı kurulmuştur. Bu sebeple 7 Nisan Dünya Sağlık Günü olarak kutlanır.¹²⁴

İzmir'in sorunları'na baktığımızda; şehirdeki bataklıkların sağlık açısından yarattığı sorunlar Kokaryalı, Halkapınar, Reşadiye bataklıklarıdır. Tek Parti Dönemi'nde halkın dilekleri ve İzmir'in sorunları'na baktığımızda; seyyar sağlık memurunun düzenli olarak Naldöken ve Dağkızılcaya gelmesi, Değirmendere ve Karaburun'a ebe gönderilmesi, Eşrefpaşa, Tepecik, Kahramanlar, Alsancak, Şehitler ve Pasaporta kreş açılması, Göztepe'ye eczane açılması, Güzelyalı'ya dispanser açılması, Karşıyaka'ya 10 yataklı bir hastane açılması, Karşıyaka ve Aliğa'nın sıtma mücadele sahasına alınması, Menemen'e sıtma mücadele doktoru atanması, Menemen'de dispanserin hastaneye dönüştürülmesi, Karaburun'da fakir hastalara yardım edilmesi, Kuşadası ve Kemalpaşa'da dispansere yardım miktarının arttırılması, Kemalpaşa'ya seyyar doktor gönderilmesidir.

1936 yılına ait dileklere baktığımızda; Halkapınar bataklığının kurutulması, verem ve frengililerin tedavilerinin yapılması, Bayraklı ya da Turan'da eczane açılması, Eşrefpaşa'da Kızılay tarafından dispanser açılması, Cumaovası'na bağlı Kesre, Karacadağ ve Gölovası köylerinde sıtma mücadelesi yapılması, Azmaklar ve Çamurcu gölünün kurutulması, Urla'nın Kızılbahçe nahiyesi ile Balıklıova Köyü'nün sıtma ile mücadele kapsamına alınması ve civardaki bataklıkların kurutulması, Bergama'nın nahiye ve köylerinde sıtma mücadelesi yapılması, Tire'nin Muhtarlar ve Turgutlu köylerinde sıtma mücadelesi yapılması, Torbalı'da köy ecza dolaplarına gümrüksüz ilaç sağlanması, Torbalı'da ve köylerinde sıtma ile mücadele yapılması, Kuşadası Davutlar nahiyesindeki bataklığın kurutulmasıdır.

İzmir 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin en gelişmiş kentlerinden biri olmakla beraber, Yunan işgali neticesinde hinterlandı ile birlikte tahribata uğramıştı. İşgalden sonraki nüfus mübadelesi de kentin nüfusunda önemli bir azalmaya yol

¹²⁴ Nevin Garaz, **Türkiye'deki Sağlık Yönetiminde Hemşirelik Mesleğinin Durumu ve Geleceğinin Analizi**, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, ss. 19-23.

açmıştı. Üstelik azalan nüfus, ekonomide ağırlığı olan bir nüfustu. Giden nüfus, yanan kent merkezi ve gelen 60.000 civarında mübadille İzmir, büyük ama harap bir kasaba görünümündeydi. En temel dert gelenlerin yerleştirilmesi, yanan kentin yeniden imarıydı. Daralan ticaret hacmi bu toparlanmayı zorlaştırıyordu. Tüm bu sorunların üzerine 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı da eklenince kentin yaşadığı sorunların içinden çıkılmaz hale geldi. Büyük ölçüde tahrip olmuş kentin yeniden imarı gerekiyordu; yolların yapılması, yanan yerlerin temizlenmesi ve yeniden imarı, parklar yapılması, kanalizasyon sisteminin kurulması, bataklıkların kurutulması, sıtma gibi salgın hastalıklarla mücadele, okul ihtiyacının karşılanması, çiftçinin desteklenmesi, su, elektrik, ulaşım, güvenlik ve bürokrasinin azaltılması gibi sorunlar parasal ekonominin azlığı ve bütçe imkânlarının darlığı arasında sıkışıp kalmıştı.

Yukarıda sözü edilen sorunların çözümünde dönemin İzmir valilerinden Kazım Dirik ve Belediye başkanlarından Dr. Behçet Uz gibi isimlerin büyük katkıları olsa da, sorunların tamamını kısa vadede çözmek mümkün değildi. Nitekim toplumsal muhalefetin 1930'da SCF'ye ve 1946 sonrasında da DP'ye yönelmesinde bu durumun büyük etkisi vardı.¹²⁵ İkinci Dünya Savaşı yıllarında sıtma ile mücadelede kinin ihtiyacı sıklıkla milletvekili raporlarında dile getiriliyordu. Nitekim Mayıs 1941-Ocak 1942 arasında İzmir İl Sağlık Müdürlüğüne bedava dağıtılmak üzere 37 kilo kinin gönderilmişti. Yine aynı tarihler arasında ucuz satılmak üzere 719 kilo devlet kinini gönderilmişti.¹²⁶

Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunları, özellikle savaş ekonomisi içerisindeki ülkemizde yaşayan dar gelirliiler üzerinde ciddi ve yıkıcı etkilere neden olmuştur. Temel ihtiyaç maddelerinin temininde dahi yaşanan yolsuzluklar, kentlerde ve kasabalarda problemlere neden olmuş, illerde valilik denetiminde Fiyat Murakabe Komisyonu, İaşe Teşkilatı, İhtikari Tetkik Komisyonu kurulmuştur. Bu yolla halkın üzerindeki önemli ölçüde azaltılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, yolsuzluk illeti bu teşkilatlara da bulaşmış ve çalışmalar olumsuz etkilenmiştir. Özellikle büyük kentlerde ekmek, şeker, kahve, yakacak, giyecek ve ilaç sıkıntısı baş göstermiştir. Fırınlarda saatlerce beklenen

¹²⁵ Hakkı Uyar, **CHP Belgelerine Göre Atatürk Dönemi'nde İzmir'in Sorunları (1923-1938)**, ss. 1-18.

¹²⁶ Hakkı Uyar, **Erken Cumhuriyet Döneminden Günümüze İzmir'de Siyasal Partiler, Seçimler ve Seçmen Eğilimleri**, s. 8.

kuyruklardan ve tartışmalardan sonra alınabilen ekmeklerde de buğday miktarı yok denilecek kadar azdı. Bu süreçte yetersiz beslenme, pislik ve yoksulluk kaynaklı verem, tifo, humma ve sıtma gibi hastalıklarda önemli ölçüde artış görülmüştür.¹²⁷

Türkiye’de sağlık çalışmalarının daha iyi hizmet verebilmesi için 2 Mayıs 1920 tarihinde Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti yani Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı açılmıştır. 1923’lü yıllarda Bakanlık yaptığı çalışmalarla sağlık politikaları alanında önemli adımlar atmıştır. Özellikle 1925-1937 arasında Refik Saydam Bakanlığı çok büyük çalışmalar yürütmüştür.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının çalışma alanlarına baktığımızda; teşhis ve muayene merkezleri, doğum ve çocuk bakımevleri, hastaneler, Hıfzıssıhha Müessesesi ve okulu açmak bulunmaktaydı. Aynı zamanda bakanlık, doktor, ebe, hemşire gibi sağlık çalışanı yetiştirmek, tüberküloz, sıtma, trahom, frengi ve cüzzam gibi bulaşıcı hastalıklarla savaşmak ve ölüm oranını en aza indirerek nüfusu artırma yönünde çalışmalar yürütmüştür.

Bakanlığın en çok zaman harcadığı mesele, salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadeledir. 1923’lü yıllarda gerek hem Birinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı yoksulluk ve felaket, gerekse bulunulan coğrafyadan kaynaklı bulaşıcı hastalıklar ölümlere sebep olmaktaydı. Bu nedenle 1923’lü yıllarda halk sağlığını korumaya önem verilerek üretim işgücünü düşüren sıtma, frengi, trahom ve verem gibi hastalıklarla mücadele edilmiştir. Salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek amacıyla 1921’de Frengiyle Mücadele Kanunu, 1926’da Sıtma ve Trahomla Mücadele Kanunu ve 1930’da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1925’te Bakanlığın çabalarıyla verem, trahom ve zührevi hastalıklarla savaş başlamıştır. Bulaşıcı hastalıklarla savaş 1930’ların sonuna kadar devam etmişse de İkinci Dünya Savaşıyla yeniden artmaya başlamıştır.

1923’lü yıllarda izlenen sağlık politikaları, hem merkez hem de taşrada hızla devam etmiştir. 1920’li ve 1930’lu yıllarda açılan sağlık kuruluşlarından biri de Diyarbakır’dır. Diyarbakır’da Trahom Mektebi açılmış, ilde yayılmış diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmiştir.

Diyarbakır’da salgın ve bulaşıcı hastalıkların başında sıtma gelmektedir. Diyarbakır’da 1936’da Sıtma Mücadele Teşkilatı kurulmuştur. Sıtma Mücadele

¹²⁷ Yenal Ünal, "1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme", **Tarih Okulu Dergisi**, İlkbahar 2009, Sayı: 3, s. 80.

Teşkilatı, 62 köyde çalışmalarını yürütmekteydi. Teşkilat, bataklıkların kurutulması, mevcut çukurların doldurulması, çeşme, beton ve su havuzlarının inşa edilmesi ve kuyulara tulumba yerleştirilmesi çalışmalarını yapmıştır. Sıtmaya yakalanan hastalar ilaçla tedavi edilmiştir.

Tablo 3: Diyarbakır Tali Sıtma Mücadele Biriminde Personel Durumu [1937]

Unvanı	Adet	Aylık Maaş (Lira)	Yıllık Tutar
Tabip	1	200	2400
Sıhhi Müşavir	1	60	720
Sıhhat Memuru	6	70	5040
Hademe	1	25	300
Toplam	9	605	8460
Kaynak: Ercan Çağlayan, Diyarbakır'da Sağlık Alanındaki Gelişmeler (1923-1946), <i>International Journal of Social Science</i> , Cilt: 6, Sayı: 6, Haziran 2013, s. 358.			

2.10. DİYARBAKIR'DA BULAŞICI HASTALIKLAR VE DİYARBAKIR HALKEVİ'NİN SAĞLIK ÇALIŞMALARI

1923'lü yıllarda ülkemizde yaygın olan bulaşıcı ve salgın hastalıklar sıtma, verem, frengi, kolera, tifo, veba, kuduz, çiçek ve trahom olmuştur. Özellikle sıtmanın çok geniş bir coğrafyaya yayılması, Hükümetin ilk olarak sıtma ile mücadelesini mecburi kılmıştır. 1926 yılında TBMM, sıtmayı önleyebilmek amacıyla 839 sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu çıkarmıştır. İlerleyen yıllarda sıtmayla mücadele kanunları çıkarılmaya devam etmiştir.

Diyarbakır'da yaygın olan hastalıklar sıtma, tifo, şark çıbanı, çiçek, difteri ve lekeli humma gibi hastalıklardır. Yurt gezisine çıkan dönemin Başbakanı İsmet İnönü 1-2 Temmuz 1935 tarihlerinde Diyarbakır'a gelmiştir. İsmet İnönü, Diyarbakır'da sağlık, bayındırlık, imar ve kuraklık problemlerinin ön planda olduğunu, Diyarbakır'daki subaylar ve memurların en önemli sorunlarının sıtma ve trahom olduğunu, şu ana kadar sıtmayla mücadele başlatılamadığını, trahom ile de mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

1925'te Birinci Milli Tıp Kongresinde sıtmanın en yoğun olduğu yerin Güneydoğu Anadolu bölgesi olduğu ve bu bölgede özellikle Diyarbakır, Ergani, Çermik ve Bismil'de sıtmanın yayıldığı açıklanmıştır. 1934'te Diyarbakır nüfusunun %10'u sıtmalıydı ve bu sebeple Diyarbakır'da Sıtma Mücadele Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilat, Diyarbakır'ın merkez ve köylerinde sıtmaya yakalanan hastaları teşhis ederek kininle iyileştirmiştir. Diyarbakır'da kanalizasyon çalışmaları yapılmış, şehrin içindeki havuzlar ilaçlanmıştır. Aynı zamanda sıtmadan korunmak için ilaçlar verilmiş, bataklık kurutma çalışmaları yürütülmüş ve hastalığın nedenleri sorgulanarak sıtma yok edilmeye çalışılmıştır. 1937-1938 eğitim öğretim yılında; Diyarbakır merkez ilkokullarında 389 öğrenci sıtmaya tutulmuş, Erkek Sanat Mektebi'nde 30, Diyarbakır Lisesi'nde 15 öğrenci sıtmaya yakalanmıştır.

Diyarbakır'da sağlıkla ilgilenen en önemli kuruluşlardan biri de Diyarbakır Halkevi olmuştur. Halkevinin çalışmaları arasında, poliklinik açılması, göçmenlerle ilgilenilmesi, köy gezileri yapılması, köylerdeki sıtmalı hastaların muayene edilmesi bulunmaktadır. 1935 yılıyla birlikte, 500 çocuk çiçek aşısı olmuş, hastalara kinin ve aspirin verilmiştir.

1924'te yalnızca dört ilde açılan numune hastanelerinden biri Diyarbakır'dadır. Aynı zamanda Diyarbakır'ın Silvan, Ergani, Lice ve Çermik ilçelerinde dispanser evleri mevcuttur. Bu kurumlar, Diyarbakır'da salgın ve bulaşıcı hastalıkların yok edilmesinde büyük çaba vermişlerdir.¹²⁸Eğitim ve sağlık temelleri üzerine kurulan Kızılay kamplarına başarılı fakat maddi durumu iyi olmayan, yetersiz beslenen zayıf bünyeli, sağlığı risk altında olan öğrenciler alınmıştır. Kampa sıtmaya yakalanmış tedavi olmayı bekleyen, bünyesi zayıf hastalığı hemen kapabilecek öğrencilerin alınmasına dikkat edilmiştir. Kamplarda sürekli kinin bulundurulmuş, belirli aralıklarla öğrencilere kinin dağıtılmıştır.¹²⁹

¹²⁸ Ercan Çağlayan, "Diyarbakır'da Sağlık Alanındaki Gelişmeler (1923-1946)", **International Journal of Social Science**, Cilt: 6, Sayı: 6, Haziran 2013, ss. 353-363.

¹²⁹ Taner Bulut, "Cumhuriyet'in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Bahar 2007, s. 116.

2.11. DR. REFİK SAYDAM DÖNEMİNDE SAĞLIĞA VERİLEN ÖNEM

1925 yılı itibariyle Doktor Refik Saydam ikinci kez Sağlık Bakanlığı görevine gelmiş, 1937'ye kadar sağlık alanında birçok çalışmaya liderlik etmiştir. Sağlık Bakanı Doktor Refik Saydam'ın yer aldığı 1925 yılı bütçe tartışmalarında, 1924 yılında yapılacağı söylenen 150 dispanserin tamamlandığı ve 100'ünün çalışmalara başladığı, İstanbul ve Sivas'ta olmak üzere iki Sıhhiye Memuru Okulu açıldığı, frengi ve trahomla mücadeleye devam edildiği, ilçelerde doktor eksikliğinin 160'dan 96'ya düştüğü, röntgen aleti, mikroskop ve kinin alındığı ifade edilmiştir. 1925-1937 arasında hazırladığı programda, sağlık teşkilatını büyütme, sağlık çalışanlarının sayısını artırmak, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele etmek, sağlık ve sosyal yardım yasaları çıkarmak, sağlık çalışmalarını köye taşımak, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzısıhha Müessesesini kurmak, Hıfzısıhha Okulu açmak ve kongreler düzenlemek yer almıştır. 4.860.205 lira bütçe Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına ayrılmıştır. 184.000.000 lira genel bütçenin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığındaki payı %2.64 olarak belirlenmiştir.

2.11.1. Dr. Refik Saydam Döneminde Sağlık Alanında Çıkarılan Yasalar

1927 yılı bütçe görüşmelerine gelindiğinde, salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye değinilmiş, sıtma, verem, trahom ve zührevi hastalıklarla mücadelenin devam ettiği bildirilmiştir. Doğumevi, ebe ve tıp öğrencilerine yurt yapılmış ve bu anlamda kanunlar çıkarılmıştır. 1925 yılına gelindiğinde, 6.179 inceleme yapılmış, 1926 yılında bu sayı 11.285 olmuş ve ilerleyen yıllarda da artmaya devam etmiştir. Sağlık Bakanlığı 16 Şubat 1927 tarihli kararname ile 13 Mayıs 1926 tarihli Sıtma Mücadele Kanunu'nun uygulanmasını ilan etmek amacıyla yapılan yönetmeliği yürürlüğe koydu.

2.11.2. Dr. Refik Saydam Döneminde Salgın Hastalıklarla Mücadele Yolları

Devletin salgın hastalıklarla mücadele yollarına baktığımızda; Dr. Refik Saydam döneminde en önemli problem sıtma ile mücadelede görülmüştü. Sıtma ile mücadele etmek amacıyla koruyucu ilaçların dağıtılması, hastaların muayene edilmesi, bataklıkların kurutulması çalışmaları önemlidir.¹³⁰

Dr. Refik Saydam, hastalığın yayılmaması için koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetinin tüm ülkeye yayılmasını hedeflemiş ve bu yolda ciddi çaba sarf etmiştir. Bu çabalarının bir sonucu olarak aynı anda hem yatay hem de dikey örgütlenmeyi uygulamıştır. Dikey örgütlenmede verem, sıtma, trahom gibi hastalıklara çareler aranırken, yatay örgütlenmelerde ise koyurucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri birlikte sunulmuştur. Osmanlı döneminde de görülen hükümet tabipliğinin yanında seyyar tabiplik uygulamasını da başlatmıştır. Finansmanı il özel idareleri tarafından sağlanan, devlet tarafından köylere sağlık hizmeti götürmek amacıyla, yine devlet tarafından belirlenen tabiplerin atanması yoluyla oluşturulan seyyar tabip hizmeti, her ayın 20 gününde köyleri ziyaret etmekte ve ayakta tedavi, halk sağlığı ve çevre sağlığı gibi konularda hizmet sunmaktaydı.

Bir sıtma savaşı hekiminin maaşı validen fazla, trahom savaş teşkilatı başkanının maaşı ise, milletvekili maaşının 3 katı olarak uygulanmıştır. Hükümetin hekimlere verdiği bu ayrıcalıklı statü, sağlık hizmetlerine verilen önemin kanıtı olarak ifade edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde sağlık alanında yaşanan değişikliklere bakıldığında, 1920-1945 arasında Atatürk önderliğinde sağlık çalışmalarına ağırlık verilmiş, TBMM açıldıktan sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kurulmuştur. Sağlık Bakanlığı sık görülen, ölümlere sebep olan, sakatlık gibi yan etkilere yol açan, verem, sıtma, trahom ve frengi gibi hastalıklarla mücadele etmiştir. Hastane, dispanser, doktor ve doktor dışında diğer sağlık çalışanlarının sayısı artırılmıştır. Sağlık sektörünün ihtiyaç duyduğu kanunlar hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur.

¹³⁰ Umut Karabulut, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 15, Güz 2007, ss. 152-158.

Atatürk döneminde uygulanan sağlık politikalarının günümüz sağlık politikalarına ayna tutması ve rol model oluşturması hedeflenmiştir.¹³¹

1913 tarihinde çıkarılan kanunla il Özel İdareleri'ne verilen görevler, göl ve bataklıkların kurutulması, çiftlik, fidanlık ve çiftçilik okulları kurulması, ağaç ve orman yetiştirilmesi ve sağlıkla ilgili çalışmalardır. 18.03.192 tarihli Köy Kanunuyla köy toplulukları bağımsız olmuştur.

Köy Kanunu'nda işler zorunlu olan ve köylüye bırakılan işler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Zorunlu olan işlere bakıldığında, öncelikle köy sınırı içindeki bataklıkları kurutmak, evlerde bulunan odaları ahırla ayırmak, pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmadan gitmesi için kapalı akıntı yapmak; evlerin çevresini ve sokakları temiz tutmak, köyün çöp ve gübrelerini köyden uzakta yerlere götürmek, köy yollarına ve köyün içindeki mezarlıklara ağaç dikmek, köydeki küçük ormanları korumak, köy yollarını düzenlemek, köylülerde bulaşıcı bir hastalık ortaya çıkarsa hükümete bildirmek, köydeki hayvanlarda hastalık ortaya çıkarsa o hayvanı diğerlerinden uzakta tutmak, ekine zarar veren kuş, böcek, tırtıl gibi hayvanları öldürmek, bir hayvana taşıyamayacağından fazla yük vermemek gibi işlerdir. Köylü zorunlu olan işleri yapmazsa ceza alır. Köylünün isteğine bırakılan işlerde ceza uygulanmamaktadır.

2.12. 1923'LÜ YILLARDA SAMSUN'DA SAĞLIK ALANINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte sınırları içinde halk sağlığını tehdit eden Çarşamba ve Bafra deltalarının yer aldığı Samsun'da da bir dizi çalışmalar yürütülmüştür. Çarşamba ve Bafra'daki bataklıklar, hem bölgeye hem de şehir merkezine sıtma ve frengi gibi bulaşıcı nitelikteki hastalıkların yayılmasında baş rol oynamaktaydı. Özellikle sıtma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Samsun bölgesinde birçok cana mal olmuştur. Ayrıca şehirdeki hastanelerin hem niteliğinin hem de niceliğinin yetersizliği, doktor ve ilaç bulunamaması, Samsun'da çok sayıda bulaşıcı hastalık kaynaklı ölüme neden olmuştur.

¹³¹ İsmail Ağırbaş, Yasemin Akbulut ve Ömer Rıfkı Önder, "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2011, ss. 739-746.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte sağlık hizmetlerine büyük önem verilmiştir. Atatürk de 1 Mart 1923 tarihli TBMM açılış konuşmasında bu duruma değinmiş, Cumhuriyet hükümetlerinin sağlık alanında uygulayacağı politikalar hakkında ipuçları vermiştir. Cumhuriyet'in ilanının ardından en önemli problemin salgın hastalıklar ve doktor ve hastanelerin yetersizliği olduğu dile getirilmiş, sağlık sorunlarına ilişkin çözüm önerileri aranmıştır. Dr. Refik Saydam, 1925'te Cumhuriyet döneminin ilk sağlık programını kaleme almış ve çözüm önerileri sunmuştur. Bunlar;

1-İdari ve hukuki çalışma: Planlama yapmak, devlet sağlık örgütünü esnek ve yaygın hale getirmek, sağlıkla ilgili yasaları yapmak.

2-Kurumsallaşma: Bakanlık merkezini organize etmek, numune hastaneleri, sağlık merkezleri, sağlık istasyonları, doğum ve çocuk bakımevleri açmak, sağlık örgütünü köylere yaymak, Hıfzıssıhha Okulu ve Enstitüleri kurmak.

3-Personel temini: Bakanlık merkez kadrosunun oluşturulması, hekim, sağlık memuru ve ebe yetiştirmek, sıtma, verem, trahom, frengi ve kuduz gibi önemli hastalıklarla savaş ekipleri kurmak.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sınırlı ekonomik kaynaklara rağmen, Dr. Refik Saydam'ın çözüm önerileri sayesinde 1923-1950 yılları arasında hem tedavi edici hem de koruyucu sağlık hizmetleri alanında önemli yol kat edilmiştir. İl ve ilçe merkezlerine numune hastaneleri, dispanserler ve doğum ve çocuk bakım evleri açılmıştır. Zamanın koşulları içinde kuduz, frengi, sıtma, verem ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklarla mümkün olan en etkili şekilde mücadele edilmiştir. 1925'e kadar olan dönemde Anadolu'nun kimi bölgelerinde %70'e kadar ulaşan sıtma oranı, 1940'lara gelindiğinde %10'lara inmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin hemen her yerinde olduğu gibi Samsun'da da sağlık alanında görülen başlıca problemleri Kızılırmak ve Çarşamba deltalarının olduğu bölgedeki bataklık meselesi, doktor, ilaç ve tedavi ekipmanlarının yetersizliği ve sıtma ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklar olarak sıralamak mümkündür.

2.12.1. Kızılırmak ve Çarşamba Deltalarında Bataklıklar Sorunu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Samsun'da Kızılırmak ve Çarşamba deltalarındaki bataklıklar, halk sağlığını tehdit eden başlıca unsurların başında gelmekteydi. Bu bataklıklar hem Samsun'un iklimini değiştirmekteydi hem de sıtma gibi bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarmaktaydı. Bu bataklıkların kurutulmasına yönelik ilk çalışmalar 1890'da başlamışsa da başlangıçtan 15 yıl sonra, 1905 yılına gelindiğinde yalnızca dörtte biri kurutulabilmiştir. Daha sonraki dönemde Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Kurtuluş Savaşı'nın da etkisiyle çalışmalar durmuş, 1922 yılında tekrar başlanabilmiştir. Bu bataklıklar, Cumhuriyet'in ardından ıslah edilmiş, gezi ve park inşa edilmiş ve ağaç dikilmişse de problemler ortadan kalkmamış ve sıtma gibi hastalıklar yeniden baş göstermeye başlamıştır.

Bataklık problemi, yerel halkın en çok şikayet ettiği konunun başında gelmiştir. Samsun'da incelemelerde bulunan müfettişler, raporlarında Kızılırmak ve Yeşilirmak deltalarındaki bataklıkların derhal ıslah edilmesi gerektiğini, bu ıslah sayesinde her yıl sıtmadan ölen binlerce vatandaşın kurtarılabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca ıslah sayesinde 1.5 milyon dönümlük arazinin tarım alanı olarak kullanılabileceği de raporda yer almıştır.

1935 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye, Samsun gezisi sırasında bataklık problemi anlatılmış, Başbakan İnönü de bataklıkların ıslahı için 350 bin TL tahsisat ayrılmasını istemiştir. Bu tahsisat ile birlikte ıslah çalışmaları başlamıştır. Çalışmalar kapsamında hazırlanan raporlar ilgili kurumlara iletilmiş ve bu çalışmalar bölge halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Öyle ki hazırlanan raporlarda yalnızca bölge halkının değil Bafra halkının da memnuniyeti dile getirilmiştir.

1940 yılında hazırlanan diğer bir raporda Samsun'un doğusunda yer alan Yeşilirmak deltasında da bataklıklar olduğu ve bunların da sıtmanın yayılmasına neden olduğu belirtilmiş, hükümetten Çarşamba, Bafra ve Terme kazalarına kinin gönderilmesi istenmiştir. Raporda, bataklığın kurutulmaması durumunda kinin gönderimi gibi önlemlerin de işe yaramayacağı ve hastalığın yeniden yayılacağı, bu nedenle kurutma işlemine başlanması gerektiği dile getirilmiştir. Kurutma işleminin Nafia Vekaleti'ne devredilmesi istenmiş, bu vekaletin açacağı kanalların 3-4 yıl içerisinde problemi çözeceği ön görülmüştür. Raporda ayrıca Çarşamba bölgesinde

bir müteahhitin kendi çabaları ile açtığı kanallar sayesinde bir hayli bataklığın kurutulduğu bildirilmiş, ancak bu kanalların denize kadar ulaşamaması nedeniyle su birikintilerinin oluştuğu ve Çarşamba ilçesinin sular altında kaldığı, dolayısıyla bireysel çabaların değil devletin çabasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Samsun'daki bataklıkların kurutulabilmesi için yürütülen en kapsamlı çalışma 1943'te başlatılmıştır. Samsun'da ciddi destek bulan bu çalışmalar üç aşamadan oluşmuştur. 1943 yılı itibariyle 1 milyon 800 bin TL bedelle ihale eden bu çalışma ile kanal hafriyatı başlamıştır. Dolayısıyla 1890 yılında başlayan Samsun'daki bataklıkların kurutulması çalışmaları, 1943 yılına kadar sorunu nihai olarak çözecek hale getirilememiştir. Aradan geçen 50 yıldan fazla zamanda ancak kalıcı olabilecek bir çözüm projesi başlayabilmiştir.

2.12.2 Doktor, İlaç ve Diğer Sağlık Personellerindeki Yetersizlik

Samsun halkı, bölgeye gelen müfettişlere, aşılardan sayısının yetersiz olduğunu, sağlık memurlarının köylere düzenli olarak gelmediği ve Sıtma ile Mücadele Teşkilatı'nın daha işler hale getirilmesi gerektiği gibi istek, öneri ve şikayetlerde bulunmuşlardır.

2.12.3. Sıtma ve Frengi Gibi Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

Hem cumhuriyet öncesi dönemde hem de cumhuriyetin ilanının ardından ülkemizin en büyük sağlık problemi salgın hastalıklar ve bunlara karşı verilen mücadeledir. Sıtma ise bu dönemde en sık görülen hastalık olagelmıştır. Tedavi edilmemesi halinde ölüm oranının %25'e kadar ulaşabildiği bu hastalık, özellikle savaş dönemlerinde hem sivil halkta hem de askerler arasında önemli kayıplara neden olmuştur.

1921 yılında 200 bin olan Antalya nüfusunun yaklaşık 170 bininin sıtmalılı olduğu, o dönemde yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. 1925 yılına kadar sıtma kaynaklı ölümler nedeniyle nüfus artış hızının düşük olması ve işgücü kaybı, muhacirlerin gelişi ile telafi edilebiliyorsa da göçmen akımının durması ile nüfus kaybı önemli bir tehlike haline gelmiştir. Gelen mübadillerin çoğunda da sıtma

vakasının görülmesi, Türkiye'nin sağlıklı ve işgücüne katılabilen nüfusuna yönelik kaygıları daha da artırmıştır.

Cumhuriyetin ilanının ardından hükümetler, ülkemizin en büyük sağlık problemlerinin başında gelen sıtma ile mücadeleye özel önem vererek sıtmaya yönelik kalıcı bir çözüm arayışına girmiştir. Bu amaçla Dr. Rıfat Saydam önderliğinde kurulan komisyon, 79 saat ve 15 oturum ile sıtma ile mücadelede bir hareket planı hazırlamıştır. Oldukça ayrıntılı hazırlanan planda mücadelenin teknik, tıbbi, mali, idari, sosyal, kültürel, örgütsel ve kurumsal boyutları ele alınmıştır. Hazırlanan bu sıtma ile mücadele planı, bugün dahi sıtma ile mücadele eden ülkeler tarafından uygulanabilecek kadar çağdaş ve güncel bir plandır. Raporda sıtmanın mutlaka yok edilmesi gereken bir hastalık olduğu, doğum oranlarını düşürüp ölüm oranlarını artırdığı, insanların çalışma kapasitesinin azalttığı dile getirilmiş, kurulacak bataklıkların da tarım arazisi olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanının ardından sıtma ile mücadele programları hazırlanmış ve uygulanmaya çalışılmış, programın uygulanabilmesi için gerekli olan yasal, örgütsel ve mali gereklilikler yerine getirilmiştir. Dönemin Sağlık Bakanlığı bütçesinin %35'i sıtma ile mücadele programlarına ayrılmıştır. Kısacası, cumhuriyetin ilk yıllarında sıtma mücadelesi büyük bir kararlılıkla devam ettirilmiştir.

Sıtma ile mücadele kapsamında birer mücadele heyeti başkanı ve laboratuvar şefinin de olduğu ilk Sıtma Teşkilatları 1926'da Kocaeli ve Samsun'da kurulmuştur. Bu dönemde Samsun'a gelen mübadillerin sayısının çokluğu, sıtmanın yayılmasını da artırmıştır. 1924 yılında bir yerel gazetede Samsun'a gelen göçmenlerde her gün 4 sıtma vakasının görüldüğü yazılmıştır. Bu nedenle mübadillerin sağlık problemlerini çözmek, atılması gereken ilk adımdı. Bu alanda yapılan bir çalışma olarak Hekim Fikri Bey başkanlığında 3 doktor, 1 eczacı, 4 hasta bakıcının da olduğu 31 kişilik Hilal-i Ahmer Heyeti, 10 yataklı bir dispanser kurarak tedavi ve yardım faaliyetlerine başlamıştır.

Diğer taraftan Sağlık Bakanlığı da bir genelge ile gelen göçmenlerin aşılanmasına ve sıtma taşıyanların karantinaya alınmasına yönelik bir genelge yayınlamıştır. Gelen mübadillerin de etkisi ile sıtma hastalığı şehirde öylesine yayılmıştır ki, 18 Eylül 1924 tarihli bir gazete haberinde şehirde her gün sıtmadan

kaynaklanan en az 100 ölümün gerçekleştiği bildirilmiştir. Nitekim 1926'da sıtma mücadelesi için şehre gelen Profesör Martini'ye getirilen ve bölgenin içme suyu ihtiyacını karşılayan Sarnıç Suyu ve Mert Irmağı'ndan alınan bir sürahi suda sıtma hastalığına neden olan sürfe tespit edilmiştir. Bu durum, Samsun halkının içme suyu olarak kullandığı suyun sıtma salgının baş sorumlusu olduğunun ispatıdır.

Samsun'da yapılan sıtma mücadelesi kapsamında 1934 yılı içerisinde 138.514 hasta muayene edilmiş, bunların 37.150'sinde sıtma görülmesi nedeniyle tedavi altına alınmıştır. Ayrıca 64.864 kan testi yapılmış, bölgedeki sivrisinekler üzerinde de incelemelerde bulunulmuştur. Hastalığın tedavisi için yapılan bu çabaların yanında, sorunun kaynağı olarak görülen bataklıkların kurutulması çalışmaları kapsamında ise 28 km uzunluğunda kanal açılmış, 355 hektar bataklık alan kurutulmuştur.

Şehirde aynı anda hem sıtma ile mücadele edilmiş hem de halkın bu konuda bilinçlenmesi için dönemin Samsun yerel basını aracılığı ile sıtma mikrobundan korunabilmek için yapılması gerekenlere ilişkin uyarılarda bulunulmuştur.

Bu dönemde sıtma ile mücadele konusunda en yaygın yöntem kinin dağıtımı olmuştur. Ancak yalnızca kinin dağıtılarak hastalıkla baş etmenin zor olduğu da açıktır. Sıtma ile mücadele konusunda yalnızca Sağlık Bakanlığı değil, Samsun'daki Halkevleri de çaba sarf etmiştir. Bu hastalıkla mücadele etmek için Halkevinden Köycülük Kolu, köylerde aşı çalışmaları yapmış, kinin dağıtımında ücra noktalara ulaşmıştır. 1942 yılında Çarşamba Halkevi'nin Köycülük Kolu, 480 nüfuslu Demirciler Köyü'ne gitmiş ve burada köyün genel sağlık durumunu kontrol etmiş, fakir ve yoksullar için kinin dağıtımı, onların muayenesi ve bakımı ile ilgilenmiştir. Ayrıca su kuyusu gibi konularda da halka yardımcı olmaya çalışmıştır.

O dönemde Samsun'da yalnızca sıtma değil, frengi, tifüs, nekator gibi bulaşıcı hastalıklar da görülmüştür. Çarşamba ve Terme bölgesinde sıklıkla görülen sel felaketleri, bataklıkların kurutulabilmesi için kanalların denize ulaşmaması nedeniyle oluşan birikintiler, dönemin en önemli problemlerinin başında gelmektedir.

Özetle, cumhuriyetin ilanının ardından Samsun'un sağlık alanındaki en önemli problemleri, bataklıkların kurutulması, doktor, ilaç ve ekipman yetersizliği ve sıtma ile mücadele olduğu görülmektedir. Samsun'un liman şehri olması nedeniyle

dışarıyla temasının sık olması, şehirdeki bataklıklar, merkezden uzak köylere sağlık hizmetinin ulaştırılamaması, sıtma ile mücadele kurumlarının maddi yetersizlikler nedeniyle yeterince yaygınlaşamaması gibi nedenlerle şehirde sıtma, tifüs, frengi ve nekator gibi hastalıklar yayılmıştır.¹³²

2.13. 1923-1933 YILLARI ARASINDA ANKARA'DA SITMA

1920 yılında TBMM'nin açıldığı Ankara, sıtma yuvası olarak tabir edilen bataklıkların olduğu, su sıkıntısının yaşandığı, iklimi sert, 40 bin nüfuslu bir ildi. Ankara, 13 Ekim 1923'te başkent ilan edildi. Bu karar, 24 Nisan 1924 tarihli Anayasada yer almaktadır. Demiryolu ağına bağlılığı, telgrafla iletişim olanaklarının varlığı, Anadolu'nun dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı emniyetli bir konumda olması gibi sebeplerle birlikte, Ankara halkının Milli Mücadele'yi desteklemesinin rolü büyüktür.¹³³

1923'lü yıllarda sağlık sektöründeki en büyük problem salgın ve bulaşıcı hastalıkları yok edebilmektir. 1924 yılında hazırlanan programda, sağlık çalışmalarını köylere kadar taşımak, çok sayıda doktor, ebe ve sağlık çalışanı yetiştirmek, numune hastaneleri, doğumevleri ve çocuk bakımevleri açmak, verem, sıtma, frengi ve zührevi hastalıklar, trahom kuduz gibi salgın hastalıklarla mücadele etmek, Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi ve Hıfzıssıhha Okulu açmak, anne ve çocuğun sağlığını korumak yer almıştır.

1921'de Frengi Mücadele Kanunu çıkarılmış, 1925'te sıtma ile mücadele başlatılmıştır. 1930'da çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha yasasıyla frengi, sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıklarla savaş koşulları düzenlenmiş ve Türkiye'de ilk defa verem ve trahom gibi hastalıklarla mücadele devletin vazifesi olarak kanunlaşmıştır. 1926'da çıkan kanunla, bütün sağlık çalışanlarının atama ve yükselme işlemlerinin Sağlık Bakanlığı tarafından yapılacağı belirlenmiştir. Burada kamudaki bütün sağlık çalışanlarının yönetimini tek elden toplamak amaçlanmıştır. Türkiye'nin sağlık koşullarını iyileştirmek, topluma zarar veren bütün salgın ve bulaşıcı hastalıklarla

¹³² Muzaffer Başkaya, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun'da Sağlık Alanında Karşılaşılan Sorunlar", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, ss. 73-91.

¹³³ Yalçın Lülecı, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: 'Ankara: Türkiye'nin Kalbi' Belgeseli Örneği", **İnsan&İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi**, Sayı: 2, Güz 2014, ss. 47-48.

mücadele etmek, gelecek nesillerin sağlıklı büyümesini sağlamak ve vatandaşa tıbbi ve sosyal yardımda bulunmak devletin görevi sayılmış, askeri sağlık dışında bütün sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinden Sağlık Bakanlığı sorumlu olmuştur.

2.14. BURSA İL SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN SITMA İLE İLGİLİ DİLEKLERİ

1950'ye dek, Türkiye'ye Marshall Yardımından 558.000.000 Türk Lirası gelmiştir. Bu miktar farklı alanlara eşit olarak dağıtılmıştır. Ülkemiz 1950'ye kadar sağlık sektöründe sıtma ve verem gibi hastalıklarla mücadelede büyük sorunlar yaşamaktaydı. Avrupa Kalkınma Programı olan Marshall Planı, bu hastalıklarla mücadeleyi hızlandırmıştır. 5582 sayılı kanunla Marshall Planı ile gelen yardımlar Bütçe ve Hazine hesaplarına geçmiştir. Oluşturulan Yardım Komitesi Başkanlığının başına Mr. Russel Dorr gelmiştir. Mr. Dorr, ülkemizde üst düzey yöneticilerle iletişime geçmiş, dönemin Maliye Bakanları ve Başbakanıyla görüşmeler düzenlemiştir. Ülke içi gezilere katılarak Türkiye'nin ilerleyen yıllarda daha fazla yardım alması için tespitlerde bulunmuştur.¹³⁴ Kurtuluş savaşından çıkan ülke nüfusunun yarısı sıtmalı, %12'si trahomlu –bunların da yarısı kör ya da ağır görme özürlü-, % 5'i frengili idi, her ailede bir ya da birkaç veremli vardı.¹³⁵

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti) ait dilekler, Vekil Dr. Hulusi Alataş'ın huzurunda görüşüldü. Bataklik kurutulması, dispanser açılması, doğumevi ve sanatoryum açılması, eczane açılması ve sayısının artırılması, frengi ve sıtma mücadelesi, Hükümet tabibi gibi dileklerde bulunuldu. Hatay'da parti teşkilatlanması henüz olmadığı için teşkilat ve dilek kongreleri yapılamadığından, Hatay delegelerinin ayrıca ilettikleri dilekleri ise; Hatay'da büyük sıtma yuvaları teşkil eden Amik bataklığının kısa zamanda kurutulması, Hatay'da en kısa zamanda sıtma ve trahom mücadelesi teşkilatının kurulması, Eti Türkleri arasında Türkçe dilinin kısa bir zamanda yayılması için Maarif ve Parti cephelerinden acil hareketler faaliyetlere geçilmesi, Antakya'da bir memleket

¹³⁴ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı ile İşbirliği Yapma Süreci", **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt: 8, Sayı: 5 Bahar 2013, Ankara, s. 931.

¹³⁵ Haluk Çağlayaner, "Sağlık Personeli İçin Kolera Rehberi", **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:3, 2006, s. 142.

hastanesinin yapılması, Demiryolunun Antakya'ya kadar uzatılması, Ziraat bankası ile diğer ticaret bankalarının kurulması, Hatay ile Türkiye arasındaki iktisadi mübadeledeki kayıtların derhal kaldırılması, İskenderun limanının vücuda getirilmesidir.

Kurultaya gelen dilekler sağlık alanında yoğunlaşmıştır. Kurultayın gündemindeki konular, bataklıkların kurutulması, hastane, dispanser, doğumevi, sanatoryum, eczane açılması, ebe, doktor, hemşire gönderilmesi, frengi ve sıtma ile mücadele yapılmasıdır. Encümen Raporu'ndaki istatistiğe göre, ülkede 10.000 nüfusa 7 yatak düştüğü, bu oranın 10 yıl içinde 15'e çıkarılmasının hedeflendiği, Çoruh, Erzurum ve Kütahya'da hastane işlerinin de bu program içine dahil edildiği görülür.¹³⁶

2.15. DEVLET KİNİNİ UYGULAMASININ ORTAYA ÇIKIŞI

Kinin, başta Peru ve Güney Amerika'ya ait Cinchona (Kınakına) türlerinin kabuklarındaki kimyasal bileşiktir. II. Dünya Savaşı bitene kadar sıtmanın tek ilacı kinin olmuştur. 17. yüzyılla birlikte kınakının Avrupa'da kullanılmaya başladığı görülür.

Sıtma, çok eski çağlardan beri varlığını sürdürmektedir. Kınakının 18. yüzyıl ve öncesinde Osmanlı Devletine geldiği bilinmektedir. 1732'de Bursalı Ali Münşî Kınakına Risalesi'nde kınakınadan söz etmiştir. 1837-1838 yılında Maltepe Askeri Hastanesinin ecza listesinde kınakına ve sülfato yazmaktadır. Kinin Türkiye'de sülfato olarak tanıtılmıştır. O dönemde, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin başöğretmeni Dr. C. A. Bernard derslerinde sıtmaya yakalanan hastalar için sülfato tavsiye etmiştir.

1912-1913 I. Balkan Savaşında Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun dörtte üçü sıtmaya yakalanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi durumu daha da zor hale getirmiştir. Orduda çok sayıda asker sıtmaya tutulmuş ve bunların büyük bölümü hayatını kaybetmiştir. Hicaz ve Irak gibi sıcak ülkelerde askerler sıtmanın yayılmasına sebep olmuştur. Kan muayeneleri neticesinde Samsun'da % 70, Ordu'da

¹³⁶ Sevdâ Mutlu, **Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: "Dilek Sistemi"**, ss. 77-81.

% 50, Toros tünellerindeki işçilerde % 50, Söke'de % 44 ve Kurtuluş Savaşı askerlerinde % 40 oranında sıtmalılı olduğu bildirilmiştir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müdürü Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, 1921 yılında hazırladığı raporda, Antalya'da sıtma olaylarının 172.000'e ulaştığını ve altı ay içinde Söke, Koçarlı, Burdur, Yenipazar, Bağarası'ndaki Kızılay merkezlerine başvuran hastaların %70'inin sıtmalılı olduğunu açıklamıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Bursa, Eskişehir, Afyon, Haymana, Ankara, Porsuk, Sakarya bataklıklarında mücadele eden orduda sıtma artmaya başlamış ve bu sebeple askerlere kinin dağıtılmıştır. 1923'lü yıllarda sıtmadan ölüm oranı da artmaktaydı. Sıtma, Anadolu'nun en önemli sağlık sorunu olarak kabul edilmiş ve sıtmayla mücadele için ciddi adımlar atılmıştır. Sıtmayla Mücadele Komisyonu oluşturularak 1924'te Sıtma Mücadele Teşkilatı açılmıştır. Sıtma, I. Dünya Savaşı ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun, 1923'ten sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli sağlık problemi olmuştur. Sıtma ile mücadelede gereken bütün önlemler alınmış, devlet eliyle kinin dağıtılmıştır.

Kininin devlet eliyle yada bedava dağıtılması ilk 1900'de çıkarılan bir yasa ile oluşturulmuştur. Bu yasayla yurtdışından getirilerek ülke içinde üretilecek kininin eczacılar veya yetkili kişiler eliyle satılması devlete, denetleme ve beğenilmesi ise Büyük Sağlık Meclisi'ne bırakılmıştır. Kinin tabletleri Torino'daki Askeri Ecza Fabrikası tarafından hazırlanmıştır. İtalya'da sıtma ile mücadele başlatılmış, sıtmalılı hasta sayısı ve sıtmanın yayıldığı bölgeler belirlenmiş ve mücadele başarılı bir şekilde yürütülmüştür.

Yasada fakirleri hem tedavi etmek hem de sıtmadan korumak amacıyla bedava kinin dağıtılması öngörülmüştür. Sıtmalılı bölgelerde yaşayan günlük işçi ve çırakların ailelerinin de bu uygulamadan faydalanması kararlaştırılmıştır. İtalya'daki devlet kinini uygulaması olumlu sonuç vererek 1900'de 16 000'e ulaşan ölüm sayısı 9.907'ye düşmüştür. İtalya'da ortaya çıkan devlet kinini uygulaması kısa süre içerisinde Yunanistan, Bulgaristan, Arjantin ve Romanyada da kabul edilmiştir.

2.15.1. Osmanlı Döneminde Sıtma ile Mücadelede Kinin

Türkiye’de 1910’da sıtmayla mücadele kapsamında bedava kinin dağıtılmıştır. 1917’de kinin temini ve satışıyla ilgili bir kanun çıkarılmıştır. Yapılan düzenlemelerde İtalya’daki devlet kinini uygulaması örnek alınmıştır.

2.15.2. Sıtmalı Yerlerde FakirHalka ve Köylülere Parasız Kinin Dağıtımı Hakkında Nizamnâme [22 Cemaziyelâhir 1331/16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913)]

Fakirlere ve köylülere bedava kinin dağıtımını düzenleyen 11 maddelik bu nizamnâmede İtalya’daki devlet kinini uygulaması örnek alınmıştır. Osmanlı Devleti’nde sıtma mücadelesi 1910’da yoksullara bedava kinin dağıtılmasıyla başlamıştır. Her sene sağlık bütçesine konulan beş bin lira ile kinin tedarik ediliyor ve dağıtılıyordu. 1910-1914 arası iki bin kilogram kinin ücretsiz dağıtılmıştır. 1915 yılına gelindiğinde savaş yüzünden Avrupa’dan alınan kinin pahalı olduğu için bu miktar 308 kilografa inmiştir. 1916’dayeniden getirilen kinin fiyattaki artıştan dolayı 608 kilogram olmuştur.

2.16.CUMHURİYET DÖNEMİNDE KİNİN VE SITMA İLE MÜCADELE

2.16.1. Kinin Elde Edilmesiyle İlgili 4 Nisan 1333 Tarihli Kanunun Dördüncü Maddesinin Değişikliğine Dair Kanun [26 Nisan 1926]

Kinin elde edilmesiyle ilgili kanunun Cumhuriyet kurulduktan sonra da yürürlükte kaldığı 1926’da çıkarılan bir yasayla anlaşılmaktadır. 26 Nisan 1926 tarihinde kinin elde edilmesiyle ilgili 4 Nisan 1333 tarihli kanunun dördüncü maddesinin değişikliğine dair kanunla kinin temini konusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yalnız dördüncü maddede değişikliğe gidilmiştir. 1931, 1936 ve 1937 yıllarında kinin ücretlerinin ödenmesiyle ilgili kanun çıkarılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı döneminde çıkan kinin temini ve satışıyla ilgili düzenlemeler, Cumhuriyetin ilanından sonra da yürürlükte kalmıştır.

2.16.2. Sıtma Mücadelesi Kanunu [13 Mayıs 1926]

Bir yandan kinin satışlarını düzenleyen yasalar çıkarılırken, diğer taraftan 13 Mayıs 1926 tarihinde sivrisinekleri yok etmeyi amaçlayan Sıtma Mücadele Kanunu çıkarılmıştır.¹³⁷

2.17. İZMİT YÖRESİNDE SITMA MÜCADELESİ VE BATAKLIKLARIN KURUTULMASI ÇALIŞMALARI

Nemli ve deniz seviyesinden yüksek olmayan alanlarla ilişkili olan sıtma, Anadolu'da çok eski zamanlardan beri varlığını sürdürmektedir. Bataklik, çok derin olmayan sularla örtülü, suyun yüzüne ve daha yukarıya doğru bataklık bitkilerinin çıkabildiği ve üzerine basıldığında çöken çamurlaşmış topraklı bölgedir. Bataklıklar, çevresine göre çukur olan kesimlerde, su geçirmez tabakaların (kil, marn, dip buzultaşlarıvb.) yüzeyde bulunduğu yerlerde yağmur ve kaynak sularının birikmesiyle meydana gelir. İzmit Körfezi'nden Sapanca Gölü'ne kadar olan alanda, yer yer bataklıklar bulunduğu İzmit şehri Antik Çağ'da yamaçta kurulmuş, Osmanlı Dönemi'nde de o bölgede gelişmiştir.

1870'li ve 1890'lı yıllarda demiryolu inşaatı sırasında İzmit yöresindeki bataklıklarla yoğun şekilde mücadele edilmiştir. Yöredeki bataklıkların kurutulması için en önemli adım, İzmit Mutasarrıfı Sırrı Paşa tarafından atılmıştır. 1890'lı yıllarda İzmit Körfezi kıyılarında ve çeşitli yerlerde bulunan tuzlalar ve bataklıkların büyük bir kısmının kurutulmuş olduğu görülmektedir. Rıfat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi adlı eserinde bir mühendis olan Sırrı Paşa'nın aynı zamanda halkın sıhhati ile de ilgilendiğini söylemekte, İzmit'in doğu tarafında Tuzla mevkiilerinin meydana getirdiği bataklıklar yüzünden oluşan sıtmanın İzmit halkını etkilediğini ve özellikle Baç mahallelerinde sıtmasız kimse kalmadığını belirtmektedir.

Rıfat Yüce, Sırrı Paşa'nın bataklıkları ne şekilde kuruttuğunu şöyle yazmaktadır: *"İzmit merkez kazası halkı ile diğer kaza köylerinin merkeze yakın köyler halkını davul zurna ile toplayarak birer gün çalıştırmıştır. Ve bu bir gün için çalgıcılar da dahil olduğu halde hiçbir kimseye gündelik ücret verilmemiştir. Buna*

¹³⁷ Gürkan Sert ve Emre Dölen, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet Kinini", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, XIV/2, 2013,ss. 69-86.

köylü halk ‘Mutasarrıf Paşa’nın Meclisi’ adını vermiştir.” Sırrı Paşa’nın icraatlarından biri de İzmit Körfezi’nin doğusunda Bahçecik yolunu yaptırmak olmuştur. Maksudı, bu yolu ileride Karamürsel ve Yalova’ya kadar götürmenin yanı sıra, İzmit bataklığının kurutulmasını da sağlamaktır.

Körfez ucundaki bataklığın kurutulmasına Cumhuriyet Dönemi’nde de devam edilmiştir. İlk Vali Vehbi Demirel zamanında, adı geçen bataklık bir müteahhide ihale olunmuştur. İki yıl bu bataklığın kurutulması üzerinde çalışıldıktan sonra, vilayetin emriyle bataklığın kurutulmasına o dönem için son verilmiştir. 1927 yılı yaz ortalarında Kocaeli valiliğine tayin olan Eşref Sayıt, Kocaeli vilayetindeki bataklıkların kurutulması hedefine ulaşmanın eski usul yalnızca bedenen çalışma ile mümkün olamayacağını takdir etmiş ve yöredeki bataklıkların yaygınlığını da göz önünde bulundurarak bir ekskavatör almak için vilayet hususi muhasebe bütçesine ödenek koymuştur. Eşref Sayıt’ın bu teşebbüsü vilayetteki bataklıkların kurutulması konusunda çok etkili olmuştur. Gündoğdu (Altıncıoğlu çiftliği) ile Dipsiz bataklıklarının kurutulmasına da başlanmıştır.

1939 yılında Kocaeli Valisi olan Ziya Tekeli de bataklıkların kurutulmasına dair başarılı çalışmalar yapmıştır. İlin merkezi bölgelerinde olan bataklıkların hem küçük hem de büyüklerine önem verdiği gibi bin dekarlık Gökçeören bataklığının kurutulmasını başarmıştır. Dr. Nusret Fişek, Sıtma Epidemiyolojisi adlı kitaba yazdığı önsözde *“İkinci Dünya Savaşı öncesinde oldukça denetim altına alınmış bulunan sıtma İkinci Dünya Savaşı’nda ve savaş sonrasında yeniden büyük salgınlar yapmıştır. 1945 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın kayıtlarına geçen sıtmalı sayısı 2.5 milyon idi. Bu, ülkemizdeki her on kişiden birinin sıtmaya yakalandığı anlamına gelir. Bakanlığın başarılı çalışmaları sonucu 1970’li yılların başlarında hastalığın kökü hemen hemen kazınmış idi. Ne yazık ki bu başarı uzun sürmedi. Köy ve kentlerde ilk basamak sağlık hizmetlerinin olmayışı ve diğer bazı nedenlerle sıtma yeniden başkaldırdı.”* demekte ise de İzmit’te durum tamamen farklıydı.

11 Nisan 1973 tarihli Hürsöz gazetesinin 11 Nisan 1973 tarihli nüshasında *“Kocaeli hudutları içinde son sekiz yılda hariçten ve sıtması önlenemeyen illerden gelen 23 kişinin kanında sıtma paraziti bulunmuş ve yerli hiç kimseye bulaşmadan Kocaeli Sıtma Teşkilatı tarafından kısa zamanda ele geçirilerek bu parazit kanlarda*

yok edilmiştir. 1971’de bir kişide sıtma paraziti tespit edilirken, 1973 Mart ayında yine dışarıdan gelenlerde hastalığa rastlanmıştır.” haberi yer almaktadır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ne göre, Kocaeli ilinde Sıtma Teşkilatı’nın kurulması 18 Nisan 1928’de bir mücadele heyeti başkanı ile laboratuvar şefi kadrolarının verilmesi ile başlar.

1967’de Kocaeli ilinde bir Sıtma Savaş Bölge Başkanlığı mevcut olup emrinde dört şube faaliyette idi. Başkanlıkta bir bölge başkanı (doktor), bir bölge başkan yardımcısı (savaş memuru), bir sağlık eğitimcisi, bir kâtip ve ayniyat memuru, üç laborant, beş şoför vardı. Her şubede bir şube şefi ve ona bağlı yeteri kadar sürveyans köylerde faaliyettedir. Böylece dört şube şefi ile otuz iki sürveyanstan ibaret personel görev yapmaktaydı. 1967 yılı içinde bölgemizde yerli sıtma tespit edilmemişti. Bu bakımdan DDT tatbikatı yapılmamaktaydı. Sıtma ile mücadele faaliyeti, her evi ziyaret suretiyle sürveyanslar vasıtasıyla yürütülmekte, ayrıca her ateşliden veya ateş geçirmiş hastadan, misafirlere, yabancılardan ve şüpheli görülen şahıslardan kan alınmak suretiyle yapılmaktaydı. Kanlar ilimizdeki laboratuvarlarda muayene edilmekte, kontrol ve teşhisin teyidi bakımından ise Ankara’ya gönderilmekteydi. 1967 yılında 24.048 kan muayenesinde Kocaeli’deki laboratuvar teşhisi ile kontrol laboratuvarlarının teşhisi uyum halindeydi. Bu süre zarfında sekiz yabancı sıtma vakası tespit edilmiş, tedavileri sağlanmıştı.

Kocaeli Halk Sağlığı Müdürlüğü’nden alınan bilgiye göre ilde 1982–2013 yılları arasında en son 2003 yılında olmak üzere toplam 22 yıllık süreçte 332 yerli ve aynı yıllarda toplam 20 yurtdışı kaynaklı sıtma vakası tespit edilmiştir. 2014 yılında Kocaeli Dokümantasyon Merkezi tarafından yapılan bu çalışmada yaşları 59-90 arasında değişen 18 kişi ile görüşülmüş, bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bu örnekleme 1939 yılından sonra dünyaya gelen kişilerde sıtma geçirmiş olana rastlanmamıştır.¹³⁸

¹³⁸ Dilek Ayrıbaş, Rüşen İzgi, Müzeyyen Ünal ve İlker Kumral, "İzmit Yöresinde Sıtma Mücadelesi", **Hacettepe Üniversitesi Faculty of Health Sciences Journal**, Cilt: 1, No: 1, 2015, ss. 1-9.

2.18. II. DÜNYA SAVAŞINDA İZMİR'İN SITMA MÜCADELESİ

Büyük Selçuklu Devletinden Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar Anadolu'da sıtma salgınları meydana gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde yaygınlaşan sıtma, II. Dünya Savaşı'nda ciddi yıkımlara yol açmıştır. 1940-45 yıllarında pek çok insan sıtmadan ölmüştür. Sıtma 1940'ta özellikle İzmir ve civarında büyük bir sorun haline gelmiştir. Hem hükümet yetkilileri ve valilik hem de savaş yüzünden bölgedeki İngilizler sıtmaya çözüm aramışlardır.

Devletlerin güçsüzleştiği zamanlarda artan sıtma, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışında da artarak devam etmiştir. Gerek kinin kullanılması, gerekse bataklıkların kurutulması gibi müdahalelerle sıtma önlenmeye çalışılsa da, hem Balkan Savaşları hem de I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sıtmanın şiddetini artırmıştır. Sıtma ile mücadele kapsamında ordu birtakım önlemler almış, 1917'de kinin temini ve bedava satılmasıyla ilgili kanun çıkarılmış, fakat bunlar sıtmanın yayılmasını önleyememiştir. Savaş süresince sıtmaya tutulan 412.000 askerden 20.000'i ölmüştür. Milli Mücadele zamanında erlerin %40'ı sıtmaya yakalanmış, vatandaşların ise yarısı sıtmalıydı. İzmir ve civarında ise bu oran %40'tı. Sıtma Türkiye Cumhuriyetine Osmanlının mirasıdır. I. Dünya Savaşı sebebiyle sıtma artmaya başlamış, 12 milyon nüfuslu Türkiye Cumhuriyeti'nin yarısı sıtmaya tutulmuştur. 1923'te Sıhhiye Vekâleti tarafından 1381 kilogram kinin halka verilmiştir.

Sıtma ile mücadele etmek amacıyla 18-28 Eylül 1924 tarihinde Sıtma ile Mücadele Komisyonu, ardından İstanbul'da Bakteriyoloji Kliniği kurulmuştur. Şubat 1925'te Ankara'da, Temmuz 1925'te ise Aydın'da sıtma ile mücadele kapsamında kurslar verilmiştir.

13 Mayıs 1926'da çıkarılan Sıtma Mücadele Kanunuyla, bataklıkların kurutulması ve kurutulan bataklıkların tarım alanlarına dönüşmesiyle ekonomiye katkısı amaçlanmıştır. 1925'te sıtma ile mücadelede illere kinin dağıtılmış, Prof. Dr. E. Martini ve Dr. H. Vogel isimli uzmanlar Almanya'dan getirilerek Türkiye'deki uzmanlarla beraber 1928'de Adana Sıtma Enstitüsü hizmete sunulmuştur. 1929'a kadar Bursa, Samsun, İstanbul, İzmit ve Konya'da, 1937'nin sonuna kadar ise

Balıkesir, Diyarbakır, Eskişehir, İçel, Kayseri, Manisa, Maraş ve Trakya olmak üzere 16 ilde sıtma savaş komisyonu kurulmuştur.

II. Dünya Savaşında, savaş koşullarının etkisiyle altyapı yetersizliği, sağlık çalışanlarının yetersizliği, temizlik ve hijyen eksikliği, yetersiz ve dengesiz beslenme, ilaç tedarik etmede karşılaşılan sorunlar, fiyat artışlarının sağlık alanını etkilemesi gibi durumlar yaşanmıştır. Kinin ve mazot sıkıntısı ise en büyük problem olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı boyunca, 19 bölgede sıtma ile mücadele edilmiştir. 19 bölgede 33 il, 108 ilçe, 4614 köy sıtmaya yakalanmıştır. Sıtma ile mücadele kapsamında 151 hekim, 563 sağlık çalışanı, 3.650.068 kişidir. 1945'te ise 54 il, 321 ilçe, 16.934 köy sıtma olmuştur. 7.549.280 nüfusun 5.552.487'si muayene edilerek 2.542.272'si tedavi altına alınmıştır.

2.18.1. II. Dünya Savaşı'nda İzmir'de Sıtma Salgınına Karşı Alınan Tedbirler

İzmir'de özellikle Foça, sıtmanın yoğun yaşandığı yerlerden biri olmuştur. 1929'da Foça'da 200 kişi sıtmadan ölmüştür. İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz, sıtma ile mücadelede alınan tedbirlerin yanında, 1922-1930 arasında Sağlık Savaşı isimli bir dergi çıkarmıştır.

Geniş bataklıkların olduğu İzmir, II. Dünya Savaşında sıtmanın en yoğun yaşandığı bölgelerden biridir. Yerel yönetimin aldığı önlemlere bakıldığında; 16–25 yaş aralığındaki erkeklere 3 gün boyunca bataklık kurutma çalışmalarına katılması zorunlu hale getirilmiştir. 1931'de İzmir'in Torbalı ilçesindeki Hamidiye çayından sivrisinekleri yok etmek amacıyla tatlı su balıkları getirilerek evlerdeki havuzlara konulmuştur. Çukurlara mazot dökülerek, yazın kullanılmak amacıyla 4 ton mazot temin edilmiştir. Sıtma ile mücadele kapsamında İzmir'de 12 hekim, 9 sağlık personeli, 9 polis görev almıştır.

Behçet Uz'un görev aldığı 1931 yılında, Karşıyaka'da eskiden ismi Kokoryalı olan Bostanlı'daki bataklık kurutulmuş, yerine 200 ağaç dikilmiştir. Sıtma o kadar yaygınlaşmıştır ki İzmir Valisi Kazım Paşa 1931 Temmuz'unda sıtmaya yakalanmıştır. Sıtmanın en yoğun olduğu yer olan Cellat Gölünün kurutulmasına 28

Nisan 1935'te başlanılmış ve hatta Mustafa Kemal Atatürk tarafından ismi Sağlık Ovası olarak değiştirilmiştir.

İzmir konumu itibariyle bataklıkların olduğu ve sıtmanın yaşandığı bir bölgedir. Halkapınar, Bostanlı, Güzelyalı, Kavaklıpınar, Talebe Çayırı, Kemer Bataklıkları 611.060 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Özellikle Halkapınar bataklığı İzmir'de büyük bir problem olmuştur. Menemen'in Buruncuk köyünde bataklık kurutma çalışmaları yapılmıştır. Aliğa ilçeleri ve köylerinde de müdahaleler yapılmış, Çaltılı dere ve Çıtak köylerinde çocukların yarısı sıtmaya yakalanmıştır.

1936 yılında Menemen'de Bozköy'de Ilıca bataklığı kurutulmuştur. Sıtmayı önlemek amacıyla hem bataklıklar kurutulmuş hem de bataklıklarda ağaçlandırma çalışmaları başlamıştır. Orman Umum Şube Müdürü Fuad Adalı, diğer orman mühendisi arkadaşlarıyla İzmir'de kurutulan bataklıklarda çam fidanlığı oluşturmıştır. 1938 yılında Sıhhat Vekaleti Müsteşarı Dr. Asım Bey ve Sıtma ile Mücadele Umum Müfettişi Dr. Rüştü Gerensıtma mücadele kapsamında Manisa ve İzmir bölgesinde bir gezi düzenlemişlerdir.

1940 yılında, Sağlık Bakanlığı sıtmaya yakalanan bölgeleri iki gruba ayırmıştır. İzmir ve civarı, sıtmanın en yoğun yaşandığı bölge olarak birinci gruptadır. 1940 yılı İzmir için gerek savaş koşulları, gerekse doktor temini ve kinin gönderilmesi konusunda zor bir yıl olmuştur. Hem İzmir'de hem de yakın bölgeler olan Aydın, Nazilli, Menderes, Gemlik'te sıtma salgın halini almıştır. Bu bölgelere kinin dağıtılmış, 1942 yılında Buruncuk köyü ve Çakmaklı köyü bataklıkları tamamen kurutulmuştur.

Karşıyaka'nın Dedebaşı köyünde 266 kişi sıtma muayenesine gitmediği için mahkemeye verilmiştir. Hükümet savaş koşulları nedeniyle sıtmanın yayılmasını önlemek için gereken bütün tedbirleri almıştır. İngiliz Doktor R. F. Jarett İzmir ve civarında sıtma ile mücadele kapsamında çalışmalarda bulunmuştur. İngiliz Doktor Henry Ford ise Çiğli, Boşnak köyü, Cumaovası, Seydiköy bölgelerinde incelemeler yapmıştır. 14 Nisan 1941 tarihinde sıtmaya karşı alınan tedbirlerle ilgili kararnamede, Gaziemir hava meydanında 15 kişinin 1 ay, Cumaovası hava meydanında 50 kişinin 1 ay, Çiğli iniş meydanında 50 kişinin 2 ay, Halalca hava

meydanında 30 kişinin 2 ay çalıştırılacağı bildirilmiştir. Manisa sıtma mücadele merkezinden uzman ve işçi İzmir'e getirilmiştir.¹³⁹

19. yüzyıl ortalarında, savaşlarda yaralananlara yardım etmek amacıyla yapılan girişimler 1864'te Cenevre'de 16 devletin katıldığı bir konferansla neticelenmiştir. İlk genel başkanlığını Makro Paşa'nın yaptığı Cemiyet, II. Abdülhamit'in desteğiyle halktan büyük yardım görmüş, çalışmalarına Dolmabahçe Sarayı'nda devam etmiştir. Cemiyet İstanbul ve Rumeli'de 22 hastahane kurarak Trablusgarp, Balkan ve Kurtuluş Savaşlarında yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan değişikliklerle cemiyetin adı "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. Cemiyetin ismi 1935 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından "Türkiye Kızılay Cemiyeti" olarak değiştirilmiş, 1947'de ise "Türkiye Kızılay Derneği" adıyla günümüze kadar gelmiştir. İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 33 kişiden oluşan kurucu üyelerle 1908 yılında kurulmuştur.

1916 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin İzmir şubesi Birinci Kordon'da faaliyet göstermekteydi. 31 kaza ve nahiyede şubesi bulunan İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti 653.337 kuruş yardım toplamıştır. İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti 25.000 parça çamaşır, 1.300 yeni yatak, 1.000 yün battaniye, 5.000 parça yatak levazımı ihtiyaç sahiplerine dağıtmış ve hastahanelere 1.000 lira yardımda bulunmuştur. İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Mondros Mütarekesi imzalanıncaya kadar açık kalan 80 yataklı hastahanesi, açtığı hastabakıcı okulu ve 309 üyesi ile büyük yararlılıklar göstermiştir.

Cumhuriyet döneminde Dr. Mustafa Enver Bey'in gayretleri ile İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden örgütlenmiştir. İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1929 yılında İzmir ve Torbalı depremlelerinde zarar gören 1.317 kişiye 45.074 lira yardımda bulunmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti hem halka yardımda bulunmuş hem de halk sağlığını korumaya yönelik adımlar atmıştır. 1934 yılında Pazaryeri, İkiçeşmelik, Tepecik, Namazgah, Halil Efendi Mahallelerinde hamamlar açarak fakir insanların ücretsiz yıkanması sağlanmıştır.

İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti, halkı bilgilendirmek amacıyla Hilal-i Ahmer gazetesini yayınlamıştır. Gazete yayın hayatına 21 Temmuz 1923'te başlamıştır. Cemiyet tarafından İkiçeşmelik, Karşıyaka, Kahramanlar ve Tepeköy'de bir

¹³⁹ Tuğba Korhan, "II. Dünya Savaşı Sırasında İzmir'in Sıtma İle Mücadelesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 31, ss. 370-375.

dispanser açılmıştır. Cumhuriyet döneminde Himaye-i Etfal Cemiyetinin İzmir şubesi 1923 yılında kurulmuştur. Cemiyet Basmahane'de bir çocuk bakımevi ile fakir anne ve çocukların ücretsiz tedavi edildiği bir dispansere sahipti.

Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından çocuk sağlığına yönelik atılan önemli adımlardan biri de "Süt Damlası"nın kurulmasıdır. 1923 yılında Çocuk Yuvası olarak inşa edilen Gazi Bulvarı girişindeki bina, 1926 yılından itibaren "Süt Damlası" haline getirilmiştir. İzmir'indeşında İstanbul, Ankara ve Tokat'ta da Süt Damlaları açılmıştır. İzmir Himaye-i Etfal Cemiyetine Dr. Ethem Bey (1923-1929), Dr. Fikret Tahsin Saydam (1935-1937), Hamdi Akyürek (1938), Osman Yunus (1938), Cevdet Alanyalı (1944) ve Ömer Lütfü Arpağ (1947) başkanlık yapmıştır.¹⁴⁰

2.19. 29/5/1926 TARİHLİ VE384 SAYILI SITMA MÜCADELESİ KANUNU

Birinci Madde:Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından sıtmalı olduğu belirlenen bölgenin gerekli bulunmasına göre sıtma mücadelesine özel heyetler kurma ve enstitü, laboratuvar, hastane ve dispanserlerde sıtma mücadelesinde görevlendirilecek doktor ve sağlık memurlarının eğitime ait kurslar açılmalıdır.

İkinci Madde:Sıtma mücadelesine ait tüm kurum ve kuruluşlar doğrudan doğruya Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine bağlı olup Vekaletin göstereceği zaman ve bölgelerde tüm devlet teşkilatı mücadeleye katılmalıdır.

Üçüncü Madde:Kasaba ve şehirlerdeki fakir halka ve sıtma mücadele bölgesi ilan edilen bölgelerde gerekli görülen kişilere Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından kinin veya sıtma ilacı dağıtılır.

Dördüncü Madde:Zorunlu ihtiyaçların sağlanması, havuzlar ve gölcükler ayrı tutulmak üzere oturma yeri, bağ, bahçe, özel ve genel kuruluşlar ile köy, kasaba, şehir sınırları içerisinde veya kasaba ve şehirlere zarar vereceği sıtma mücadele heyetlerince belirlenen uzaklıklarda sivrisineklerin üremesine yol açan su birikintilerinin oluşmasına sebep olmak yasaktır.

¹⁴⁰ Mehmet Karayaman, **20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Nisan 2008, ss. 255-268.

Sekizinci Madde:Sıtmalı olduğu belirlenen bölgede özel ve genel kuruluşlar, çiftlik ve büyük arazi sahibi ve kiracılarına, ücretsiz kinin ve sıtma ilacı dağıtılmasına ve bu bölgede Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından altıncı ve yedinci maddelerde yazılı zorunluluklar dışında bu kuruluş dahilinde bulunan kişileri sıtmadan korumaya mecburdurlar.

On Üçüncü Madde:Giderilmesi uzun zaman alan büyük sıtma kaynaklarının üç kilometre çevresinde bulunan köyler, oturma yerleri ve araziler devlet tarafından sağlanmak şartıyla en yakın sıtmasız bölgeye taşınabilirler.

On Dördüncü Madde:Her sene sıtma mücadelesi için Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinde bütçe konusu açılır.

On Beşinci Madde:Sıtma mücadelesinin gerektirdiği tüm masraf ile mücadele, hekim, memur ve hizmetlinin ücret ve yollukları, bedava kinin ve diğer sıtma ilaçları bedelleri sıtma mücadelesi kapsamında yapılacak kuruluş ve ameliyat masrafı ve mücadeleye dışarıdan memur subay katılmasına gerek görüldüğünde kendi maaşına ek olarak verilecek ücret ödenmelidir.

On Sekizinci Madde:Sıtma mücadele heyetlerince sağlanan genel muayenelere veya hanesi veya avlu, ahır, bahçe, ardiye, kömürlük gibi alanlarda yapılan teftişe engel olan veya gerek kendisi gerekse ailesi hakkında önerilen tedbirlere uymadıkları anlaşılanlar hakkında ceza kanununun 526. maddesi uygulanır.¹⁴¹

2.20. 24/4/1930 TARİHLİ VE 1593 NUMARALI UMUMÎ HIFZISSİHHA KANUNU

Madde 1:Memleketin sağlık koşullarını iyileştirmek ve milletin sağlığına zarar veren bütün hastalıklar veya diğer zararlı etkenlerle mücadele etmek ve gelecek neslin sıhhatli olarak yetişmesini sağlamak Devletin genel hizmetlerindendir.

Madde 18:İl özel idareleri bütçelerinde genel kanuna göre ayrılmış ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin uygun görmesiyle toplumsal ve sağlıkla ilgili işlere harcanan ödenek, il merkezinde veya uygun görülen diğer bölgelerde açılacak hastaneler ve dispanserlerle gezici sağlık araçları temimine, temizlik istasyonları

¹⁴¹"Sıtma Mücadele Kanunu",**Resmî Gazete**, 13 Mayıs 1926, ss. 700-702.

kurulmasına, verem, frengi ve çocuk ölümleri mücadelesine engel olan toplumsal sağlık dispanserlerine ve sıtma ve frengi ilacı teminine ve sıtma kanununda belirtilmiş durumlarda sıtma alanlarının yok edilmesine çaba harcanır.

Madde 27: Genel sağlık meclisleri, bölgenin sağlık koşullarını göz önünde bulundurarak, şehir, kasaba ve köylerde sağlık koşullarının iyileştirilmesine ve mevcut engelleri kaldıran tedbirleri almaya çalışırlar. Salgın ve bulaşıcı hastalıklar hakkında alınan bilgileri düzeltme, salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korunmanın çareleri ve sağlıklı hayatın faydaları hakkında halkı bilgilendirme ve bir bulaşıcı hastalık ortaya çıktığında hastalığın giderilmesi için alınan tedbirleri yerine getirmelidir.

Madde 97: Sıtmalı olduğu Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletince ilan edilen bölgelerde sıtmanın her türlü şeklinin açıklanması zorunludur.

Madde 98: Sıtma mücadelesi, özel kanuna ve talimatnamelere göre yapılır. Askerî makamlar Sıhhat Vekâletince kabul edilen esaslar dahilinde asker birliklerinde sıtma mücadelesi yaparlar ve yapılan tedbirleri sıtma mücadele reislerine veya sıhhat müdürlüklerine bildirirler.¹⁴²

¹⁴²"Umumi Hıfzıssıha Kanunu", **Resmî Gazete**, 6 Mayıs 1930 , Sayı: 1489, ss. 8895-8900.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİVRİSİNEKLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Sivrisineklerin bağlı bulunduğu Culicidae familyası, içerdiği 2500 kadar tür ile insan ve hayvan yaşamında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu familya içerisinde Anopheles, Culex ve Aedes gibi insan sağlığını tehdit eden cinsler yer almaktadır. Sivrisinekler tam metamorfoz geçiren Holometabol böceklerdir. Yumurta, larva ve pupa evreleri suda, ergin evreleri ise karada geçer. Sivrisinekler sıtma ve filarya gibi paraziter hastalıklar ile sarı humma, ensafalitler gibi arthropod kökenli viral hastalık etkenlerinin vektörüdür.

Subtropikal kuşakta yer alan ülkemizde iklim koşulları ve doğal şartlar, sivrisineklerin yaşaması ve üremesi için son derece uygundur. Ülkemizde Anopheles cinsinin on türü bilinmektedir. Bu türlerden Anopheles Sacharovi Çukurova bölgesinde oldukça yaygın olup, tüm yıl boyunca görülmekte, hatta kış aylarında bile kan emmiş dişilerine rastlanmaktadır.

Anopheles Sacharovi larvalarına deniz seviyesinden 1720 metre yüksekliğe kadar olan bölgelerde rastlanması ve 21-32 derece arasındaki sıcaklıklara uyum sağlayabilmeleri, ayrıca erginlerin yüksek sıcaklığa ve neme toleranslı olmaları ülkemizde ve özellikle Çukurova bölgesinde bazı Anopheles türlerinin yaygın olarak bulunmasına ve sıtmanın yayılmasına neden olmaktadır. Anopheles Sacharovi dişileri Çukurova bölgesinde tüm yıl boyunca bulunmakta ve yumurta gelişiminin durması çok kısa bir periyoda (sadece Aralık-Ocak ayları) rastlamaktadır. Vektör kış aylarında, sıcak ve kuru olan insan barınaklarından ziyade kuytu, nemli ve sıcaklığı 15-16 derece olan, içinde hayvan bulunan barınakları tercih etmektedir.

İnsektisit genel olarak böcekleri herhangi bir biyolojik safhada öldürmek için kullanılan bir kimyasal madde veya madde grubudur. Türkiye'de tarımsal ve halk sağlığını koruma amacıyla insektisit uygulaması 1947 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Kimyasal yapılarına göre insektisitler doğal organik ve sentetik organik bileşikler olarak sınıflandırılır. İnsektisitlerin doğal organik kökenli olup bitkilerden Chrysanthemum türlerinin çiçeklerinden elde edilen prethroidler kalıcılık süresinin kısalığı ve pahalı oluşu nedeniyle fazla tercih edilmeyen bir insektisit grubudur.

Sentetik organik bileşikler grubuna dahil olan insektisitler organoklorlu, organofosforlu, karbamatlı olarak üçe ayrılır.

Organoklorlu İsektisitler:Bu grup insektisitlerin çoğu temas yolu ile bazıları da mide zehiri ya da solunum yolu ile vücuda girip kas sinir sistemi üzerinde zehir etkisi yaparlar.DDT, DLN (Dieldrin), BHC (Benzen heksaklorit) bu gruptandır.

Organofosfatlı İsektisitler:Bu grup bileşikler kolinesteraz enzimini baskı altına alıp sinir impulslarının sürekli kaslara geçmesini sağlayarak zehir etkisi yaparlar. Kalıcılık etkileri organoklorlulara göre daha kısadır. Malathion, Fenitrothion, Parathion, Diclorvos, Fenthion, Temephos (abate) ve Pirimiphos methyl (Actellic) bu gruptandır.

Karbamatlı İsektisitler:Bu grup insektisitlerin etki mekanizması organoklorlu bileşiklerde olduğu gibi kas-sinir sistemi üzerinde ve organofosfatlılar gibi asetilkolinesteraz aktivitesinin bloke edilmesi prensibine dayalı olan temas etkili insektisitlerdir. Bendiocarp, karbaryl ve propoxur bu gruptandır.

Pyrethroid Grubu İsektisitler:Sentetik olarak elde edilen Pyrethrinlerin, etki mekanizmaları kas-sinir sistemi üzerindedir. Bunlar genel olarak ani etki (knock-down) yaparlar. En çok kullanılanları allethrin, remethrin ve permethrin'dir. Böcek büyüme hormonları, feromonlar ve mikrobiyal insektisitlerde sentetik organik bileşikler grubuna dahil olup kullanımları şu anda sınırlıdır.

3.1. ÇUKUROVA'DA İSEKTİSİT ÇALIŞMALARI

Çukurova ve özellikle Adana bölgesinde 1957 yılından itibaren planlı bir şekilde kullanılmakta olan değişik insektisitlerin, Anopheles Sacharovi'de geliştirdiği fizyolojik rezistans farklı olup, rezistans ve sıtma vakalarındaki artış arasında da çok belirgin bir ilişki vardır. Türkiye'de 1957-1959 yılları arasında sıtma vektörü sivrisineklerle mücadele için konutlarda kalıcı insektisit olarak klorlu hidrokarbonlardan DDT kullanılmıştır. Bu insektisite karşı Anopheles Sacharovi'de 1959 yılında gelişen direnç nedeniyle 1959 yılından itibaren aynı gruptan DLN (Dieldrin) kullanılmaya başlanmıştır. Bu insektisite karşı da direnç geliştiğinden 1971 yılında terk edilmiştir.

Daha sonra organofosforlu inektisitlere geçilerek Malathion kullanılmaya başlanmıştır. Malathion'a karşı hafif bir direnç gelişmekle beraber kötü kokusu ve duvarlarda bıraktığı lekeler yüzünden 1984 yılında vazgeçilmiş ve 1990 yılına kadar aynı gruptan Pirimiphos-methyl (Actellic) kullanılmıştır. Pirimiphos methyl'e karşı herhangi bir direnç oluşmamış ancak uzun yıllar kullanıldığından, sivrisineklerde gelişecek muhtemel bir direnci önlemek için kullanım dışı bırakılmış ve daha toksik etkileri olduğu kabul edilen karbamatlar grubuna geçilerek 1970 yılından sonra Bendiocarb (Ficam) kullanılmaya başlanmıştır. Pirimiphos methyl, kalıcı insektisit olarak kullanıldığı yıllarda hem ıslanabilir granül (WP) formu hem de sıvı formülasyonu (EC), 2g a.1/m² olarak konutların duvar tavanlarına püskürtülerek uygulanmıştır. Altı yıl gibi uzun bir uygulama süresinden sonra Anopheles Sacharovi'nin bu insektisite karşı halen hassas olduğu, sıvı formülasyonun 1g a.1/m² bile kullanımının bu vektörle mücadelede yeterli olduğu bulunmuştur.¹⁴³

3.2.SITMA ERADİKASYON DÖNEMİ

1957 yılında, Dünya Sağlık Teşkilatının çağrısı ile eradikasyon uygulaması başlatılmış ve bir yıllık hazırlık döneminden sonra, hücum dönemi 1964 yılına kadar sürmüştür. Sıtmalılarının korunan nüfusa oranı dönemin başlangıcında %01.25 iken dönem sonunda %00.17'ye düşmüştür. 1964'den sonra epidemiyolojik surveyans çalışmalarının ağırlık kazandığı konsolidasyon ve idame dönemi'ne girilmiştir. Böylece 1970'de sıtmalılarının korunan nüfusa oranı en düşük değer olan %00.57'ye kadar düşmüştür. 1974'te 2877 olan sıtmalılı sayısı, 1975'de ani bir yükselme ile 9828, 1977'de ise en yüksek değer olan 115.512'ye ulaşmıştır.1977 yılında Türkiye dört ana bölgeye (strata) ayrılmıştır. Çukurova, Amik ovası ve Güneydoğu Anadolu'yu içine alan strata I, sıtmanın en yoğun olduğu bölge olup, 1978 yılında saptanan olguların %96,69'unu oluşturur. Ülkemizde karşılaşılan parazit türü Plasmodium vivax'tır. Seyrek olarak görülen Plasmodium falciparum ve Plasmodium malariae'ya yalnızca hudut kapılarında rastlanmıştır.

¹⁴³ Ümit Lüle yap, **Sıtma Vektörü Anopheles Sacharovi Erginlerde Atpaz Aktivitesi ve Sivrisinek Mücadelesinde Kullanılan Pirimiphos Methyl'in Bu aktiviteye Etkisi**, (Bilim Uzmanlığı Tezi),Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana, 1992,ss. 1-3.

Tablo 4:Türkiye'nin Stratifikasyonu

STRATA 1	STRATA 2	STRATA 3	STRATA 4
Adana	Antalya	Afyon	Ağrı
Adıyaman	Aydın	Amasya	Artvin
Antakya	Balıkesir	Ankara	Bitlis
Diyarbakır	Bolu	Bilecik	Erzincan
Gaziantep	Burdur	Bingöl	Giresun
Hakkari	Bursa	Çankırı	Gümüşhane
Kahramanmaraş	Çanakkale	Çorum	Kars
Mardin	Denizli	Elazığ	Kastamonu
Mersin	Edirne	Eskişehir	Muş
Siirt	Isparta	Kırşehir	Ordu
Urfa	İstanbul	Konya	Rize
Van	İzmir	Kütahya	Sinop
	Kayseri	Malatya	Trabzon
	Kırklareli	Sivas	Tunceli
	Kocaeli	Tokat	Zonguldak
	Manisa	Uşak	
	Muğla	Yozgat	
	Nevşehir		
	Niğde		
	Sakarya		
	Samsun		
	Tekirdağ		
Kaynak: Kamuran Konca, İndirekt Fluoresan Antikor Tekniği İle Sıtma Antikorlarının Tayini , (Uzmanlık Tezi) Çukurova Üniversitesi, Adana, 1982, s. 5.			

Strata 1: Çok yüksek risk bölgesi

Strata 2: Yüksek risk bölgesi

Strata 3: Orta risk bölgesi

Strata 4: Düşük risk bölgesi

3.2.1. Sıtmanın Morfolojik Evrimi

Morfolojik olarak eşeyli çoğalma 6 döneme ayrılır:

1. Makro ve mikro gametler: Sıtmalı bir ara konağın kanını emen sivrisineklerin midesinde alyuvarlardan makrogametositler çıkar. Yuvarlak yapıda, iki adet polar cisimcik taşıyan bu makrogametositlerden 1-2 saat sonra, polar cisimciklerin atılmasıyla makrogametler oluşur. Aynı şekilde mikrogametositlerden de çekirdeğin parçalanması, sitoplazma uzantıları olan kamçıların oluşması ve bu kamçıların da bir süre sonra koparak hücreden ayrılması ile mikrogametler oluşur. Bu şekilde her mikrogametositten ortalama 5-6 mikrogamet ortaya çıkar.

2. Zigot: Döllenme sonucu oluşan kalın zarlı yuvarlak yapılardır. Kabuğu giderek inceler ve hareketli hale gelir.

3. Ookinet: Olgunlaşan ve hareket edebilen zigota verilen isimdir. Sivrisineğin mide mukozasını geçip seroza altında yerleşirler. 3-5 x 15-25 mikron büyüklükte dirler. Bir süre sonra çeperleri kalınlaşıp hareketleri durur.

4. Ookist: Çeperi kalınlaşıp hareket yetisini kaybeden ookinete verilen isimdir. Sivrisineğin mide çeperinin dış yüzünde genellikle 15-20 'li gruplar halinde bulunurlar. Olgun ookistlerin çekirdeğinin bölünüp etrafının sitoplazma ile çevrildiği görülür. Bunlar daha sonra, iki ucu sivri sporozoitlere dönüşürler.

5. Sporokist: İçinde çok sayıda sporozoit (on bin kadar) taşıyan ookiste verilen isimdir. Bir sivrisineğin midesinde 50 kadar bulunabilir.

6. Sporozoit: 10-15 mikron uzunlukta ve iğ veya orak şekillidir. Bir sitoplazmik zar ve hareketlerini sağlayan periferik fibrilleri vardır (mikropil).

Eşaysız üreme sırasında 6 dönem gözlenebilir :

1. Genç trofozoit: Genellikle halka biçiminde (1.5-3 mikron), sitoplazmalı, bir veya iki kromatini ve içlerinde vakuolü bulunan pigmentsiz şekillerdir. Ortadaki

vakuol nedeniyle ışık mikroskopunda taşlı yüzük şeklinde görülürler. Giemza veya Wright boyası ile sitoplazmaları açık mavi, çekirdek koyu kırmızı görülür.

2. Olgun trofozoit: Genç trofozoitlerin büyümeleri sonucu, düzensiz kromatinli, sitoplazmaya dağılmış ince yada kaba pigmentli, değişik yapıda vakuolleri olan, bazen ameboid bazen bant şekli gösteren dönemdir. Ameboid hareketleri de vardır.

3. Genç şizont: Parazitlerin eritrositler içinde büyümesi ile oluşan yuvarlak, sitoplazma uzantıları kaybolmuş, çekirdekleri kesif ve büyük, bölünmeye başlamış ve vakuolleri kaybolmuş yapılardır. Pigment türlere göre kaba veya ince taneler şeklinde görülür. Sitoplazma koyu renkte, çekirdek daha iri ve kompakttır.

4. Olgun şizont: Bu dönemde pigment tanecikleri biraraya toplanır. Sitoplazma koyu renktedir. Çekirdek türe göre değişik sayıda parçaya bölünür. (örneğin, vivax'ta 12-18 parça).

5. Merozoit: Olgunlaşmış şizontta çekirdeğin türlere göre değişik sayıda parçaya bölünmesi (8-36) ve etrafını sitoplazmanın örtmesi ile oluşan yapılardır. 1-1.5 mikron büyüklüğündedirler.

6. Gametosit: Türe özgü morfolojileri olan bu dönem, eritrositlerin içine giren merozoitler tarafından oluşturulur ve iç organların kapillerlerinde olgunlaştıktan sonra erkek ve dişi gametositler halinde periferik kana dağılırlar. Plasmodium vivax 'ın gametositleri 12-16 mikron büyüklüktedir. Sitoplazma içinde iri düzensiz pigment birikimleri vardır. Boyanmış preparatlarda makrogametosit, oval-yuvarlak, koyu mavi renkte, içinde koyu kırmızı renkte, kompakt ve eksentrik yerleşmiş çekirdeği görülür. Mikrogametositler de şekil bakımından makrogametositlere benzer. Ancak sitoplazmaları açık mavi yada mor boyanır. Çekirdek açık kırmızı olup merkeze daha yakındır. Pigment tanecikler halinde sitoplazmaya dağılmıştır.

3.3. SITMANIN İMMÜNOLOJİSİ

Belli bir sıtma türü ile enfekte olmuş kişilerde, o sıtma türüne ve suşuna karşı yüksek oranda direnç meydana geldiği, bu direncin, aynı türün değişik suşlarına karşı aynı düzeyde olmadığı bildirilmektedir. Sıtmanın yaygın olduğu bölgelerde yaşayan

kişilerde meydana gelen direncin, reenfeksiyon sayı ve şiddetine göre değişik düzeyde olduğu saptanmıştır. Sıtmanın sporadik olduğu bölgelerde ise, toplumda çok düşük düzeyde immünite meydana gelmekte ve şartlar uygun olduğu takdirde epidemiler ortaya çıkmaktadır.

Sıtmaya karşı olan dirençte immünolojik olmayan pek çok faktörün etkisi vardır. Sicle cell ve Duffy antijenleri ile sıtma arasındaki ilişki buna iki örnektir. Bu direnç eritrositlerin membran özelliklerinden ileri gelmektedir. Öte yandan yeni doğan bebekler doğumdan üç ay sonrasına kadar anneden geçen antikorlarla ağır enfeksiyonlara karşı korunmaktadırlar. Üç aydan itibaren, birkaç yıl boyunca çocuklar sıtmaya karşı savunmasız kalırlar ve bu arada tekrarlayan parazitemiler sonucu, yaş ilerledikçe sıtma antikorlarının miktarı da artar. Sıtma antikorlarının yüksek düzeyde olduğu kişilerde parazitemi hatta bazen klinik olarak enfeksiyon gözlenmiştir.

Parazitin insan vücuduna girdiği sporozoit dönemine karşı antikorların olduğu yakın zamanlarda sporozoit çevresi presipitasyon yöntemi (circumsporozoit precipitation assay) ve indirekt immünofluoresan metotlarla gösterilmiştir. Sporozoitlerin kanda birkaç saat gibi kısa bir süre kalmaları etkili bir immün yanıt oluşmasını önlemektedir. Daha sonra parazitin karaciğer parankim hücreleri içine girmesi, onu vücutta meydana gelen ilk bağışıklık etkenlerinden korumaktadır. Ayrıca primer veya sekonder doku ve daha sonraki eritrosit dönemlerinde, parazitin geçirdiği büyük morfolojik evrim yanında antijenik yapısında da büyük değişiklikler olmaktadır.

3.4. İNDİREKT FLUORESAN ANTİKOR TEKNİĞİ (İFAT)

Sıtma için kullanılan indirekt fluoresan antikor tekniği, diğer fluoresan yöntemlerden farklı değildir. Burada antijen olarak, sıtmalı hasta veya deney hayvanlarının kanından hazırlanan yaymaların, antikor seviyesi tayin edilecek serum ile muamele edilmesi esastır. Daha sonra antijenler fluoresein bağlanmış anti-insan serumu ile inkübe edilerek fluoresan mikroskopta incelenir. Bu şekilde antikor tayini ilk kez 1962'de Kuvin ve arkadaşları tarafından yapılmıştır.

Kuvin ve arkadaşları akut enfeksiyondan sonra, gönüllüler üzerinde 121. güne kadar sıtma antikorlarını izlemişler, bu süre sonunda antikor değerinin düşük ve sabit bir düzeyde kaldığını bulmuşlardı. Bu çalışmada daha önce sıtma geçirmemiş gönüllüler kullanılmıştır. Bu nedenle de olay primer immün yanıtı göstermektedir. Sıtmanın endemik olduğu bölgelerde uzun süre yaşayan kimselerde, tekrarlayan parazitemiler sonucu kişilerde antikor titresinin daha yüksek olacağı aşıkardır. Collins ve Skinner'in çalışmaları ile de, daha önce sıtma geçiren kimselerin tekrar bu hastalığa yakalanmaları halinde, kandaki antikor seviyesinin, ilk hasta olduklarında görülene oranla çok daha yüksek olduğu gösterilmiştir.

1966 yılında bazı araştırmacılar ise *Plasmodium vivax* ile enfekte insanlarda, chloroquin tedavisi altında, IFA tekniği ile antikor cevabının gözlenemediğini, tedavi bırakıldıktan sonra antikor cevabının görülebildiğini, bu nedenle yöntemin, tedavinin değerini ölçmek amacıyla kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir.

IFAT anti-malarial antikorların tip tayininde de kullanılmış ve IgG ve IgM yapısındaki antikorların sıtma yönünden kuvvetli reaksiyon verdiği, IgA yapısında olanların ise sıtma antijenlerine karşı çok az aktif olduğu saptanmıştır.

İnsanda hastalık yapan *Plasmodium* türlerinin (*vivax*, *falciparum*, *malariae*), Güney Afrika maymunlarında (*Aotus trivirgatus*) da enfeksiyon meydana getirdiğinin bulunması bu çalışmalarda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylelikle homolog antijenlerin deney hayvanlarından elde edilebilmesi olanağı doğmuştur. Bununla beraber Güney Afrika maymunlarının pahalı laboratuvar hayvanları olmaları, araştırmacıları hala ucuz ve bol bulunabilen türlerden sıtma parazitlerini üretme düşüncesine yöneltti ve bu amaçla değişik laboratuvar hayvanları kullanılmaya başlandı.

Gentilini ve arkadaşları, 1972 yılında, *Plasmodium falciparum* ve *Plasmodium vivax* ile enfekte 75 insandan aldıkları serumları, *Plasmodium berghei*, *Plasmodium gallinaceum*, *Plasmodium cynomolgi* ve *Plasmodium falciparum* ile hazırlanmış antijenler kullanarak IFA ile test etmişlerdir. Alınan sonuçlara göre en fazla duyarlılık *Plasmodium falciparum* ile elde edilmiştir. Diğer taraftan toxoplasmosis, hidatidosis ve diğer parazitler hastalıklarda, 1.80 sulandırma derecelerinde bile çapraz reaksiyonların görülebilmesinin mümkün olduğunu bildiren

araştırmacılar, sıtma vakalarında 1.60 ve üzerindeki sulandırma derecelerinde elde edilen pozitif sonuçların doğru olarak değerlendirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

Kısaca belirtmek gerekirse, IFA tekniği malarial antikorların saptanması ve ölçülmesinde en uygun tekniklerden biri olarak kesinlik kazanmış, akut enfeksiyonların tanısında pratik değeri olmamasına rağmen, epidemiyolojik çalışmalarda, bir toplumun sıtma parazitleri ile olan ilişkisini değerlendirme açısından çok yararlı bir yöntem olduğu herkesçe kabul edilmiştir.¹⁴⁴

3.5. SITMANIN VEKTÖRLERİ

Sıtmayı bulaştıran vektör, parazitin sporogoni evresini tamamladığı *Anopheles* cinsinden dişi sivrisineklerdir. Bunların yeryüzünde 450 kadar türü bulunmakta, 80 kadarı da sıtmanın bulaşmasında etkili olmaktadır. Sıtma vektörü olan dişi anofel insan kanını emdikten sonra yumurtlamaya başlamaktadır. Döllenmiş yumurtalarını tek tek veya küçük gruplar halinde durgun, tatlı suların yüzeyine bırakmakta; bir defada 300-500 yumurta yapabilmektedir. Su ısısı uygun 24-27 derece ve çevre koşulları elverişli ise 3-4 gün sonra yumurtalardan 1 milimetre boyunda larvalar çıkmaktadır.

3.5.1. Sıtmanın Etkenleri

İnsan sıtmasına *Plasmodium falciparum*, *Plasmodium vivax*, *Plasmodium ovale* ve *Plasmodium malariae* sebep olmaktadır. *Plasmodium Falciparum*, hastalık hali ve ölüm hızı dikkate alındığında, en şiddetli sıtma türüdür. Parazitin olgun hepatik şizontunda 30.000-40.000 hepatik merozoit, olgun eritrositik şizontunda ise, 8-24 eritrositik merozoit bulunabilmektedir. Eşeysiz eritrositik şizogoni bir süre devam ettikten sonra, kemik iliğinde tutulan bir kısım parazitli eritrositlerde gametositogoni değişimi başlamakta, haploid mikro ve makro gametositler oluşturulmaktadır. Ortalama 9 gün süren bu gelişmenin ardından, eritrositlerin içinde yine dolaşıma giren gametositler çevresel kanda 2-3 hafta yaşamaktadır.

¹⁴⁴ Kamuran Konca, **İndirekt Fluoresan Antikor Tekniği İle Sıtma Antikorlarının Tayini**, (Uzmanlık Tezi) Çukurova Üniversitesi, Adana, 1982, ss. 3-23.

Plasmodium vivax, morbiditesi daha hafif, mortalitesi daha düşük benign tersiyana tipinde sıtma tablosu oluşturmaktadır. Hepatik şizogoniye uyan kuluçka dönemi ortalama 14 gün olmakla birlikte, 8-27 gün arasında değişebilmektedir. Kana dökülen hepatik merozoitler eritrositik şizogoni sonunda sıtma hastalığına yol açarken, çoğunlukla 1-11 ay seyrek olarak 15 yıl sonra gelişme gösterebilen hipnozoitler, sekonder hepatik veya sekonder ekzoeritrositik şizogoniye başlatabilmekte, böylece hastalığın yinelenmesine neden olabilmektedir.

Hepatik merozoitler kana dökülünce retikülositleri ve en genç eritrositleri istila edebildikleri için, parazitemi düzeyleri %1-3 arasında değişmektedir. *Plasmodium vivax*'ın 48 saatte tamamlanan eritrositik şizogoni evresinin sonunda olgun eritrositik şizontlar oluşmaktadır. Her olgun şizont ortalama 14 eritrositik merozoit içermekte, bu sayı 8-27 arasında değişebilmektedir. Başlangıçta senkronize olmayan eritrositik şizont rüptürleri 1-2 haftada senkronize hale gelmekte ve düzenli sıtma nöbetlerini oluşturmaktadır.

Plasmodium ovale, sahra altı Afrika'nın orta ve batı bölgelerinde *Plasmodium vivax*'ın yerini almıştır. Duffy kan grubu A ve B reseptörlerini taşımayan eritrositlere girebilmesi, *Plasmodium vivax*'tan farklı yanını oluşturmaktadır. Benign tersiyana tipinde sıtma tablosu oluşturan *Plasmodium ovale* en genç eritrositlere girebildiği için, parazitemi düzeyi %2'yi aşmamaktadır. *Plasmodium ovale* sporozoitlerinin de bir bölümü hepatositlerin içinde gelişmeden hipnozoit halinde kalabilmekte bu hipnozoitler hastalığın aylar veya yıllar sonra yinelenmesine neden olabilmektedir.

Plasmodium malariae, orta ve batı Afrika'da biraz daha sık olmakla birlikte, tropikal bölgelerin tümünde seyrek olarak görülmektedir. Nöbetleri 72 saat ara ile yineleyen iyi gidişli kuartana tipinde sıtma tablosu oluşturan bir malarya parazitidir. En yaşlı eritrositleri enfekte edebildiği için, parazitemi düzeyi %1'i geçmemektedir. Kuluçka dönemine uyan hepatik şizogoni evresi ortalama 20 gün sürmekle birlikte 15-30 gün arasında değişebilmektedir. Bu parazitin hepatik şizontu 2000 kadar hepatik merozoit içermektedir.

3.5.2. Epidemiyoloji

Plasmodium vivax, dünyada tropikal, subtropikal ve ılıman bölgelerde, *Plasmodium falciparum* ise genellikle tropikal bölgelerde görülür. *Plasmodium malariae*'nin dağılımı ise düzensizdir. *Plasmodium ovale* ise daha çok Batı Afrika ve bazı Güney Pasifik adalarında görülür.

Genel olarak sıtma, yaş, cinsiyet, ırk ayrımı yapmadan herkesi yakalayan bir hastalıktır. Ancak *Plasmodium ovale*'ye karşı yalnızca Batı Afrika ve Pasifik yerlileri duyarlı olup diğer ırkların bu türe karşı doğal direnci olduğu bilinmektedir. Afrika yerlileri, diğer ırklara oranla *Plasmodium falciparum*'a daha duyarlıdır ancak *Plasmodium vivax*'a karşı daha dirençlidir. İmmün sistemi bozuk olan kişiler kötü prognoz açısından en başta gelen riskli grubu oluşturmaktadır. Bunları çocuklar ve gebeler izlemektedir.

Sıtma, 64. kuzey ve 32. güney enlemleri arasında, anofellerin üreyebildiği her bölgede görülebilmekle beraber, epidemik olarak daha çok tropik ve subtropik bölgelerde görülür. Deniz seviyesinden 2600–2800 metreden daha yüksek olan yerlerde bulaş görülmez. Tropikal bölgelerde sıtmanın aylara ve mevsimlere dağılımı eşit şekilde, subtropikal bölgelerde ise bulaş sadece yaz aylarında gerçekleşir Soğuk mevsimlerde hem parazit sporogoni evresini tamamlayamaz hem de sivrisinek kış uykusuna yatar. Bunun sonucu olarak olgu sayısı yaz aylarında artar, kış aylarında ise azalır.

İnsanda hastalık oluşturan dört *Plasmodium* türü için insan hem ara konak hem de rezervuar konaktır. Hem son konak hem de vektörü ise dişi *Anopheles* sivrisinekleridir. Ülkemizde *Anopheles* türlerinden *Anopheles sacharovi* ve *Anopheles superpictus* sıtma vektörlüğü bakımından önemlidir. *Plasmodium* türleri, insanlara dişi anofel kan emerken bulaştığı gibi kan ve doku nakli, konjenital ve kontamine enjektörlerin kullanılması ile de bulaşabilir. Gebelik esnasında sıtma geçiren kadınların yaklaşık %1'nin bebeklerinde konjenital sıtma görülmektedir. Bebeklerde sıtma daha ağır seyretmektedir. Bebeklerde sıtma görülmesi, son bir yılda yerli bulaşın olduğuna kesin kanıt teşkil etmesi açısından önemlidir. Bireyler arasındaki farklılık açısından bakıldığında, immün sistemi zayıf olan kişiler, G6PDH enzim eksikliği ve Akdeniz anemisi olanlar sıtmayı daha ağır geçirmektedirler.

3.5.3.Patogenezi

Sıtma hastalığında patogenezin temelini; parazitlerin eritrositleri istila etmeleri, endotel gözelerine yapışmaları, rozet formlarını oluşturmaları, paroksimal şizont rüptürü ve buna eşlik eden proenflamatuvar sitokinlerin salınması oluşturmaktadır. Klinikteki belirti ve bulguları oluşturan aseksüel eritrositik şizogoni ve bunun ürünleridir. Normalde 48 veya 72 saat ara ile yineleyen sıtma nöbetlerindeki titreme ve ateşin, olgun eritrositik şizontların senkronize olarak patlamaları, olgun eritrositik merozoitlerin ve diğer maddelerin kana dökülmeleri ile eş zamanlı olduğu kabul edilmektedir.

Plasmodium falciparum sıtmasının en ağır komplikasyonu olan serebral malarya, bu hastalığa bağlı çocuk ölümlerinin %80'inden sorumlu tutulmaktadır. Otopsilerde şizont içeren ve rozet oluşturmuş enfekte eritrositlerin tıkaçlar yaparak kapiller dolaşımı engelledikleri görülmektedir. Erişkinde serebral sıtmanın daha seyrek görüldüğü vedaha iyi seyir gösterdiği dikkati çekmektedir. Bunun olası nedeni, parazitlerin sekestrin gibi antijenlerine karşı oluşan ve parazitli eritrositlerin erken yıkımını sağlayan güçlü, yüksek titreli ve uzun etkili antikorlardır. Ancak, sekestrin yapısının suşlara göre farklılıklar göstermesi, oluşan bağışıklığın bütün *Plasmodium falciparum* suşlarına karşı koruyucu olmasını engellemektedir.

Malaryada titreme ile yükselen ateş, çoğunlukla senkronize eritrositik şizont rüptürü ile aynı zamanda veya bunun biraz sonrasında ortaya çıkmaktadır. Ön hipotalamusta bulunan ateş düzenleme merkezini yeni bir ateş düzeyi belirlemeye zorlayan endojen pirojen etkisinin nereden kaynaklandığı kesin olarak bilinmemektedir. Yeni ateş düzeyini belirleyen ateş düzenleme merkezi, bunu sağlayacak uyarıları kortekse ve perifere göndermekte, ısı kaybını azaltacak ve üretimini arttıracak önlemleri almakta, vücut ısını gereksinimlere göre hızlı veya yavaş olarak yükseltmektedir. Hızlı ısı üretiminin merkezi çizgili kaslardır. Bunların hızlı biçimde kasılıp gevşemesi sıtmanın simgesi olan titremeyi oluşturmaktadır.

3.5.4. Patoloji

Malarya, organları değişik biçimde etkilemektedir. Plasmodium falciparum enfeksiyonunun başlangıcında konjestiyona bağlı olarak büyüyen, mikro sirkülasyon alanları parazitli eritrositlerle dolu olan ve ağırlığı 1000 grama kadar çıkabilen dalak, RES aktivitesi arttıkça büyümekte, kapsülü kalınlaşıp fibröz geliştikçe trabeküller de sertleşmektedir. Hemozin cisimcikleri ile dolan RES hücreleri dalağa siyahımsı görünüm vermekte, makrofajlar içinde fagosit edilmiş parazitler görülmektedir. Hastalık uzadıkça karaciğer de büyümekte, rengi koyulaşmaktadır. Ağır malarya kalpte de nonspesifik fokal hipoksik lezyonlara yol açabilmektedir. Giderek artan anemi ve dolaşımı yavaşlatan parazitli eritrosit tıkaçları, oluşan hipoksiden sorumlu tutulmaktadır. Bazı alanlarda fokal interstisyel enfiltrasyonlar da görülebilmektedir. Bununla birlikte, malaryanın yol açtığı miyokard değişikliklerinin kalp fonksiyonları üzerinde olumsuz etki yaptığı gösterilememiştir.

Böbrek tutulması erişkinlerde çocuklardan sık görülmektedir. Patogeneizde, renal kan akımını engelleyen, dokuda hipoksiye ve metabolizma bozukluğuna yol açan parazitli eritrosit tıkaçlarının rol oynadığı kabul edilmektedir. Daha çok akut tübüler nekroz bulguları görülmekte, renal kortikal nekroz ile karşılaşmamaktadır.

3.5.5. Klinik

Enfekte dişi anofel tarafından sokulan hastalar, bir hafta veya biraz daha fazla süreyle asemptomatiktirler. Bu süre içinde parazit, karaciğerde pre-eritrositik siklusunu tamamlamaktadır. Sıtma nöbetleri, parazit karaciğeri terk edip eritrositleri enfekte ettikten sonra, eritrositlerin rüptürü ve metabolik atıklarının kana geçmesi ile ortaya çıkmaktadır. Şizogoni sonucunda kana dökülen merozoitler, pigment ve eritrosit artıkları, aktive makrofajlardan tümör nekroz faktör salgılanmasına neden olmaktadır.

3.5.6. Sıtmanın Tanısı

Sıtmanın tanısında birden çok tanı yöntemi olmasının yanında; tanıda temel ilke, hastadan alınan kanda, enfekte eritrositlerin uygun boyanmış periferik yaymalarda gösterilmesidir. Bu amaçla kalın damla preparasyonu ile parazitin var olup olmadığı, periferik yayma ile de parazitin türü tespit edilir. Bu yöntem sıtma tanısında Altın Standart olarak bilinir.

3.5.7. Konvensiyonel Mikroskopi

Sıtma tanısında kalın damla ve ince yayma kan örneklerinin mikroskopla incelenmesi altın standart olarak kabul edilmektedir. Parazitlerin ışık mikroskopunda görülebilmesi için Giemsa ile boyanması gerekmektedir. Bu yöntem ucuz ve basit olmakla birlikte, iş yükü açısından zahmetlidir. Kalın damla, ince yaymaya oranla daha duyarlıdır. Konvensiyonel mikroskopi ile dört Plasmodium türünün tamamı saptanabilmekte, parazit sayısı belirlenebilmekte ve prognostik faktörler ortaya çıkarılabilmektedir. Kalın damla metodunda negatif sonuç rapor edilmeden önce en az 200 alanın incelenmesi gerekmektedir. Çünkü 100 alanın incelenmesinde bile olguların %20'si atlanmaktadır.

3.5.8. Quantitative Buffy Coat (QBC) Yöntemi

Quantitative Buffy Coat (QBC) yöntemi, sıtma tanısında kalın damla yöntemine oranla daha büyük hacimde kanın görüntülenmesini sağlayan yüksek duyarlılıkta bir yöntemdir. QBC yöntemi ile parazit bulunan hücreler kan tüpünün dar bölgesine yoğunlaştırılır ve tüplerde santrifüj edilmiş kanda eritrositler 10 ile 30 saniye arasında incelenebilir. QBC sıtma saptama tüpleri, akridin oranj boyası, potasyum okzalit, sodyum heparin ve dipotasyum EDTA gibi antikoagülanlar ile kaplanmıştır. Akridin oranj boyası parazitlerin DNA'sını boyar. Floresan mikroskobu ile incelendiğinde, floresan olmayan kan hücreleri arasında parazitler parlak ışık kümesi şeklinde görülürler. İncelemede tüpün en üstünde bulunan trombositler portakal sarısı renginde, ortadaki lenfositler ve monositler yeşil renkte,

bunun altında bulunan granülositler ise sarı renkte görünürler. En altta da eritrositlerin bulunduğu kırmızı tabaka vardır. Bu tabakada floresan veren enfekte eritrositler, enfekte olmamış eritrositlerin arasından ayırt edilir. Ağır sıtmalı bir hastada tüm eritrositlerin %2'den azı Plasmodium içerir. Böyle küçük oranı saptayan klasik kalın damla yöntemi son derece yetenekli kalifiye elemanları gerektirir. Çünkü pozitif bir sonucu saptamak için 300'e yakın alan, negatif bir sonucu saptamak için 100 alan taramak gerekir ve her preparatı incelemek 10 dakika alabilir. QBC yönteminde bu süre bir dakikadan azdır.

Ayrıca QBC yüksek duyarlılığa sahiptir. Kalın damla yönteminde 0.1-0.25 µl kan ile 100 alan taranabilirken, bir QBC tüpü bu hacmin 500 katını içermektedir. Konvansiyonel mikroskopi referans standart kabul edilerek yapılan bir çalışmada QBC tekniği ile ParaSight-F testi karşılaştırılmış, ParaSight-F testinin duyarlılığı %90-97, özgüllüğü %99 olarak bulunmuş buna karşılık QBC tekniğinin duyarlılığı %88-98, özgüllüğü ise %58-90 olarak tespit edilmiştir.

3.5.9. OptiMAL Test

Laktat dehidrogenaz (pLDH), Plasmodium'ların hücre içi spesifik metabolik bir enzimidir. Türe özgü pLDH kullanarak insanda sıtma yapan dört Plasmodium türünün 10 dakikadan kısa bir sürede bu yöntemle saptanması mümkündür. Bunun yanında pLDH sadece canlı parazitler tarafından sentez edildiği için, bu testin canlı organizma ile ölü organizma ayrımını sağlayan bir özelliği de bulunmaktadır.

Palmer ve arkadaşları 202 sıtma şüpheli hastanın kanlarını Giemsa ile boyanmış kalın damla ve OptiMAL test metodları ile incelemişlerdir. Hastaların %48'i kalın damla ile %45'i OptiMAL test ile pozitif bulunmuştur. OptiMAL test ile pozitif bulunanların %82'i Plasmodium vivax, %19'u Plasmodium falciparum çıkmıştır. Kalın damla ile pozitif olanların ise %82'i Plasmodium vivax, %18'i Plasmodium falciparum çıkmıştır. Bununla beraber parazit yoğunluğunun 100 parazit/µl'den az olduğu kişilerde OptiMAL test negatif çıkmıştır.

3.5.10. ICT Malaria Testi

ICT Malaria testi, immunokromotografik tekniğe dayanan iki yüzeyi nitroselüloz membranla kaplı küçük bir kart şeklinde bir sistemdir. Plasmodium falciparum'un spesifik histidinden zengin protein-2 (HRP-2) antijeni ve panmalarial antijen saptanır. Panmalarial antijen ile Plasmodium falciparum ve Plasmodium vivax saptanır. Nadiren de olsa Plasmodium ovale saptanabilmektedir ama Plasmodium malariae şimdiye kadar saptanamamıştır. Araz ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada ICT testi kullanmışlar ve mikroskopi ile karşılaştırdıklarında testin özgüllüğünü %100, duyarlılığını %85,7 olarak bulmuşlardır.

3.5.11. MAKROmed Rapid Malaria Testi

MAKROmed testi ile kanda bulunan Plasmodium falciparum'a spesifik HRP-2 antijeni immunokromotografik olarak saptanabilmektedir. Test klinik belirtilerin başlamasından 9-12 gün sonra olumlu sonuç verir. PCR ile karşılaştırıldığında testin duyarlılığı %95 ve özgüllüğü %94'den fazladır. Richardson ve arkadaşlarının yaptıkları bir çalışmada MAKROmed rapid malarya testini, PCR ile karşılaştırdıklarında duyarlılığını %97 ve özgüllüğünü %96 olarak bulmuşlardır.

3.5.12. ParaSight-F Testi

Bu testin sıtmanın endemik olarak görüldüğü bölgelerde yüksek bir duyarlılık ve özgüllüğe sahip olduğu bildirilmiştir. Plasmodium falciparum'un kanda bulunan asexual kan formları ve gametositler tarafından salgılanan HRP-2'yi tanımaya dayalı hızlı bir antijen tespit yöntemidir. Humar ve arkadaşlarının 151 ateşli hasta üzerinden yaptıkları bir çalışmada, ParaSight-F testini, PCR ile karşılaştırdıklarında ParaSight-F testinin duyarlılığı %88 ve özgüllüğü %97 bulmuşlardır. Testin duyarlılığı parazit yükünün 50 parazit/μl'den az olan hastalarda %40, 50-100 parazit/ml olanlarda %89, 100 parazit/μl'den fazla olanlarda ise %93 bulmuşlardır.

Cropley ve arkadaşları ateş ve sıtmanın endemik olduğu bölgelere seyahat hikâyesi olan 160 kişiyi ParaSight-F testi ve mikroskopi ile incelemişlerdir. Bu 160

kişinin 45 tanesinde bu iki yöntemle göre Plasmodium falciparum saptamışlardır. Tek başına mikroskopi ile 42 ve yine tek başına ParaSight-F testi ile 42 olgu Plasmodium falciparum olarak saptanmıştır.¹⁴⁵

3.5.13. SD Bioline Malaria Antigen Testi

Plasmodium falciparum'a spesifik HRP-II monoklonal antikor ve diğer türlerdeki pLDH poliklonal antikorlar içeren çift zonlu bir kaset testtir. Sei Won Lee ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada bu testin duyarlılığı %96.4, özgüllüğü %99.6 olarak tespit edilmiştir. Parazit yükünün az olduğu durumlarda (100 parazit/μl'nin altında) hızlı tanısal testlerin duyarlılığının düşük olduğu gösterilmiştir. İspanyol hastanelerinde kullanımı hızla artan hızlı testlerin duyarlılık ve özgüllükleri PCR ile karşılaştırıldığında, referans laboratuvarlarda PCR'a dayalı testlerin bulunması gerekliliği ortaya çıkmış, yurt dışından geri dönen turistlerin ve göçmenlerin kontrolünde ilk etapta hızlı tanısal testlerin yardımcı olabileceği ama bu ve diğer çalışmaların sonuçlarında PCR teknolojisi ile konfirme edilebilen daha duyarlı laboratuvarların geliştirilmesine ihtiyaç olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁶

3.6. PİRİNÇ EKİMİ VE PİRİNÇ EKİMİNDE YAPILAN TETKİKLER

Köylerin etrafında pirinç ekiminin yasak edildiği küçük birer mıntıka tesis etmişlerdir. Köy ve kasaba büyüdükçe bu mıntıkada daha büyük tutuluyordu. En küçük köy için bu mıntıka yarım kilometre ve daha büyüklerde ise 2-3 kilometre kutrunda idi. Aynı zamanda pirinç tarlalarında çalışan ameleler için münasip evler kurulmakta ve lâzım olan gıda temin edilerek güneş doğmadan evvel ve battıktan sonra çalışmaya mecbur tutulmakta idiler. Bulgaristan'da pirinç tarlalarının anofel yetiştirme kaynağı olduğu hakkında yegane ve metodik tetkikat Konsuloff tarafından 1921'de yapılmıştır. Mumaileyh bu işi sıhhat idaresinin talebi üzerine yapmıştır.

¹⁴⁵ Abdullah Taşkın, **Sıtma Hastalarında Lökositlerin Oksidatif Stresinin Araştırılması**, Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, ss. 3-22.

¹⁴⁶ Mehmet Fehmi Yüksel, **Şanlıurfa Yöresinde Görülen Sıtma Olgularının Tanısında Konvansiyonel Yöntemlerle Moleküler Yöntemlerin (PCR) Karşılaştırılması ve Tür Tayini**, Harran Üniversitesi, (Uzmanlık Tezi), Şanlıurfa, 2008, ss. 4-21.

Konsuloff bu işle tavgiz edilince mahalli pirinç ekimi tecrübeleriyle alakadar yazıları araştırmaya başladı. Ziraatçıların yirmi senelik tecrübelerine göre aralıklı sulama usulünün mahsulü artırmaya en müsait bir tedbir olduğunda karar kıldıklarını Bulgar Ziraat Fakültesinin dosyalarında gördü. Bunun yüksek bir tâli eseri olarak telâkki etti; çünkü pirinç tarlalarının zaman zaman kurutulması Anofel sürfelerinin ölümünü mucip olabilirdi. Bundan sonra pirinçliklerin bir ile üç gün kurutulması ile sıtma naklinde en mühim âmil olan Anofelis makulipenis (*Anophelis maculipennis*) sürfelerinin ölmesine yaradığını gördü. Onun düşüncesine göre bazı gayri tabii haller müstesna olmak şartıyla bir gün kurumak için kâfidir. Halbuki daha sonraki etütler üç günün bile güç kifayet edeceğini göstermiştir.

Konsuloff'u bu ziraî tetkikatı yapmaya sevk eden âmil Sadovo'daki ziraat tecrübe istasyonunun birçok seneler müdürü olan Dr. S. Dospevsky'nin mesaisidir. Aynı derecede mukni birçok misaller arasında bir tanesini Dr. Dospevsky Pazarcık civarındaki bir tarlada 1909'da izah etmiştir. Burada ekinden hasara kadar olan neşvünema müddeti 140 gün idi. Bu müddetin 63 günü sulu ve 72 günü kuru geçmiştir. Mevsimin bütün imtidadınca, yalnız iki defa tarlalar altı günden fazla su altında kalmış ve bu da mevsimin ilk zamalarına rastlamıştır. Bunlardan biri on altı ve diğeri on üç gün sürmüştür. Kuru günler aralıksız beş günden aşağı olmamış ve en çok mevsim başlangıcında bir defa on ve bir defa da on bir gün sürmüştür. Bu şekilde işlenen tarlalardan alınan mahsulün her dekarı vasatı iki yüz elli kilogram olmuş, halbuki memleketin o seneki vasatı mahsulü her dekar için 132.8 kg. bulunmuştur. Teşkilata hazırlanırken üç mühüm noktanın hatırdâ tutulması lâzım geliyordu:

1) Konsuloff'un pirinç tarlalarındaki kurutma müddetinin anofelleri iyice azalttığını gösteren müşahedelerinin doğru olup olmadığını tahkik etmek.

2) Aralıklı sulama usulünün, köylülerin âdetleri veçhile sulama usullerine nazaran rüçhan ve mahzurlarını anlamak; eğer bu usulün eski usule nazaran büyük rüçhanı görülmezse tabiidir ki köylülere tatbik ettirmek ihtimali de o nisbette azalır.

3) Bu usul tatbik edildiği takdirde, etrafında pirinç ekili tarlalar bulunan bir köyün malaryadan müessir bir surette korunmasının kabil olup olmadığını anlamak.

A) Köy civarındaki pirinç tarlalarından bir kısmının aralıklı sulama usulüne tabi tutulması ile evlerde ve ahırlarda kâhil anofellerin adetçe azaldığı görüldü.

Vasatî her adamın bir saatte yakaladığı anofel adedine ait ilk defa 1930 senesindeki dört aylık müşahadat neticesi aşağıdaki rakamlar elde edilmiştir.

Tablo 5:1930'da Yakalanan Sivrisinek ve Her İnsanın Bir Saatte Tutuşu Miktar

AY	VII	VIII	IX	X
KORUNAN KÖY	42	8	20	33
KONTROL KÖY	86	29	32	52
Kaynak: Ralph K. Collins, Pirinç Ekimi ve Sıtma , Receb Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1936, s. 7.				

B) Bir diğeri de, ikinci bir köyün hikâyesidir. Burada da başka sivrisinek türeme kaynakları yüzünden korunmanın eksik olduğu bilindiği halde yakalanan Anofel adedindeki azalmanın büyüklüğü bir hayli ümit vermiştir. Bunun hiç olmazsa kısmen pirinç tarlalarının kontrolü yüzünden olduğu kesindir. Aşağıdaki tabloda bu delil görünmektedir.

Tablo 6:Yakalanan Ortalama Anofel Adedi(Ahırlarda Her Metre Murabbainın İsabet Eden Miktar)

AY	Korunan Köy		Kontrol Köy	
	1934	1935	1934	1935
Mayıs	1.2	2,6	13.5	5.3
Haziran	1,9	4,4	35.7	37.8
Temmuz	7,7	6,7	40.8	96.0
Ağustos	2,3	3,4	19.1	76.0
Eylül	2,7	1,6	3.3	19.2
Kaynak: Collins, s. 7.				

C) Üçüncü şayanı dikkat delil de, piriñ tarlaları, kat'i bir kontrol altında olan Petriç istasyonu civarındaki köylerden birisinden gelmektedir.

3.6.1. Kuruluğun Sürfe Üzerindeki Etkisi ve Ekinin Tesiri

Su altında 7-15 gün kalan piriñ tarlalarını zaman zaman muayene ederek hayat safhalarının bütün devirlerini geçirmekte olan sürfeler bulundu. Bunlar her kepeçede asgari birden az ve azami yirmi beş otuz tane idi. Tarlayı beş gün müddetle kuruttuktan sonra yeniden su verildiği zaman iki ile üçüncü günlere gelinceye kadar hiçbir sürfe bulunamadı ve bu andan itibaren de birinci safhası ile sürfe zuhura başlamıştır. Bu tarzdaki müsait neticeler aşağıdaki şartlar dahilinde meydana gelebilir.

1) Tarlanın sathı öyle olmalıdır ki drenaj başladığı zaman sular tarlayı tamamıyla terk etsin ve birikintiler kalsın. Eğer tarlada bazı çukurlar varsa kuruluk günlerinde su buralarda kalır ve tarlaya yeniden su verildiği zaman da bu çukurlardaki sürfeler tarlaya yayılır.

2) Toprağın sathı tamamıyla kurumalıdır. Eğer tarlanın sathında en ufak bir yaşlılık kalırsa sürfenin yaşamasına kâfi gelir. Koyu çamur içinde hareket imkânı olmayan öyle sürfeler bulundu ki hala yaşıyorlardı.

3) Tarla, su verilmesi durdurulduğu zamandan itibaren çabucak kurumaya başlayacak kadar mesameli olmalıdır. Aksi taktirde suyun drenajı geç kalarak sürfelerin uçmasına ve kâhil sivrisineklerin tahassülüne sebep olur. Tecrübeler göre en muvafık şart toprakta bir miktar kumun bulunmasıdır. Toprağın safi balçıktan teşekkülü diğerinin zıddına en gayri müsait bir haldir.

Mahsul hakkında müşahedeler iki tiptir. Bizzat köylülerden aralıksız ve aralıklı sulamanın verdiği mahsuller hakkında malumat arandı. Tamamıyla memnun edecek bir cevap alınamadı; çünkü köylü ne kadar piriñ istihsal ettiğini söylemekte tereddüt ediyordu. Memlekette pirince konulan oldukça yüksek vergi mahsul miktarının yanlış gösterilmesine sebep oluyordu. Mahâza bu yolda elde edilen malûmat aralıklı sulama lehinde idi. Aşağıdaki cetvelde aynı mevki veya tarlanın muhtelif senelerdeki mukayeseli mahsul miktarları gösterilmiştir.

Tablo 7:Aynı Mevki veya Tarlanın Muhtelif Senelerdeki Mukayeseli Mahsul Miktarları

Her dekara isabet eden kilo mahsul	Kilo üzerinden mahsul yekûnu	Dekar adedi	Sulama usulü	Sene	Ekenler adedi
182.6	100.600	536	Daimi	1929	5
180.9	178.200	935	Daimi	1929	7
184.2	129.900	705	Daimi	1930	5
240.2	198.440	826	Aralıklı	1930	7
Aynı tarlalarda muhtelif senelerde alınan mahsuller					
291.0	10.770	37	Mütemadi	1929	4
191,9	119.765	599	Mütemadi	1929	13
191.8	7.100	37	Mütemadi	1931	4
306.2	185.910	607	Aralıklı	1931	13
Kaynak: Collins, s. 9.					

Filibe tecrübî ziraat istasyonu ile kooperasyon yaparak iyice kontrol edilen diğer sulama sistemleri de incelendi. Burada tetkik edilen muhtelif usuller aşağıdadır:

- 1) Bütün neşvünema mevsimince kat'i ve mütemadi bir sulama.
- 2) Mahalli pirinçilerin kullandığı umumi usul olup pirinç köklendikten sonra daimi bir sulama; yani ilk iki üç hafta müstesna bütün neşvünema mevsimince su verme.
- 3) Beş gün aralıklı usul. Beş gün tarlaya su vermek ve beş gün kesmek.
- 4) On gün aralıklı usul. Yani tarlaya on gün su vermek ve beş gün kurumaya terk.
- 5) On beş gün aralıklı usul. Yani tarlaya on beş gün su vermek ve beş gün kurumaya terk.

Bu araştırmalardan alınan netice, daimi ve halkın usulü ile sulama suretinde sürfe ve kâhil sivrisinek pek çok, on beş gün aralıklı sulamada sürfe pek çok ve

sivrisinek oldukça çok bulunmuştur. Beş ve on günlük aralıklı sulama usulünde sürfeler neşvünema etmişse de bunlar sivrisineğe tahavvül edememişlerdir.

Tablo 8:Pirinç Tarlalarının Muhtelif Tarzda Sulanmaları İle Alınan Mahsul

Metod	Sene	Gün Sulu	Adedi Kuru	Kurutma adedi	Dekar başına Mahsul kilo
	1933	90	-	-	278.87
Aralıksız	1934	71	2	1	198.50
	1935	96	-	-	193.87
	1933	35	6	1	305.60
Adi	1934	66	6	4	211.88
	1935	87	9	2	180.40
	1933	39	51	8	240.87
5 gün aralıklı	1934	56	34	7	176.85
	1935	-	-	-	-
	1933	57	34	5	282.77
10 gün aralıklı	1934	46	21	6	227.63
	1935	68	29	6	209.37
	1933	67	24	4	271.43
15 gün aralıklı	1934	37	15	4	215.63
	1935	78	18	5	215.67
Kaynak: Collins, s. 11.					

Daha o kadar çok tafsilat vardır ki bu küçük muhtırada bunları tamamıyla ihataya imkan yoktur. Mesela su sarfıyatı çok mühümdür. Muhtelif usullerde mevsim müddetince sarf edilen suyun miktarı kemali ihtimamla ölçülmüş ve aşağıdaki neticeler alınmıştır:

Tablo 9: Mevsim Müddetince Sarfedilen Suyun Miktarı

Metre mik'abı	3325	tamamıyla aralıksız
Metre mik'abı	2926	adi halk usulü
Metre mik'abı	450	beş gün aralıklı
Metre mik'abı	1426	on gün aralıklı
Metre mik'abı	1348	on beş gün aralıklı
Kaynak: Collins, s. 12.		

On gün aralıklı usul ile sulamada, halkın kullandığı adi usulden çok az su sarfiyatı vardır. Bunun diğer bir avantajı daha vardır ki elde sulamak için her zaman su bulunur ve arazinin kenar kısımları da susuz kalmaz. Eğer her zaman su tedariki kabil değilse çiftçi tarlasındaki suyu saklamak ve harice akıtmamak ister. Müşkülâtın en mühimlerinden birisi de budur.¹⁴⁷

Ali Osman Alkanlar Babam Sıtmadan Öldü adlı eserinde babasının sıtmaya yakalanma sürecini şu sözlerle anlatmıştır: *"Babam bir ara boğulur gibi öksürdü. Anama tükürük kabını işaret etti, kanla karışık tükürüğünü kaba boşalttı. Diğer taraftan zavallı babam, bir türlü istediği ortamı yaratamadı. Sonunda sıtma alıp götürdü. Babam sıtmadan öldü. Günler birbirini kovaladı. Yaz ortalarına gelmiştik. Babam tezek telaşına düşmüştü. Akşamları anamla birlikte bu konuyu konuşuyorlardı. Babam, yine dostuna haber gönderip çetenini isteyeceğini söylüyordu. Anam da fikrini destekliyordu. Sonbahara yakın ve köylünün boş bir zamanında çeteni almayı kararlaştırdılar. Dünden beri dağlardan teten topluyoruz. Babama zaman zaman bir üşüme geliyor. Üşüme geldikçe de, tipide kalmış gibi zangır zangır titriyor ve dişleri birbirine çarpıyordu. Bir süre sonra titreme geçiyor, sapasağlam oluyordu."* Anam babama:

"Herif, anlaşıldı. Seni sıtma tutuyor. Molla Cabbar'a bir görün. Onun nefesinin iyi olduğunu söylüyorlar. Sıtmalıların sıtmasını o kesiyormuş." diyordu.

Babamın hastalığı iyice belli olmuştu. Sıtma tutuyordu. Molla Cabbar'a gitmiş, bir çare bulamamıştı. Doktor yok ilaç yoktu. O yıllarda hastalar hocalara veya yerli hekimlere başvururlardı. Sıtmanın çaresi de hocaya başvurmaktı. Hocalar

¹⁴⁷ Ralph K. Collins, **Pirinç Ekimi ve Sıtma**, Receb Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1936, ss. 3-12.

sıtma duasıyla sıtmayı keserlerdi. Başvuran sıtmalılar için bir yorgan ipliği alır, okuduğu her dua için ipliğe bir düğüm atardı. Kırk düğümde sıtmayı kesmiş oluyordu. Okunmuş ipliği hastanın koluna bağlar, hastaya:

-*"Bunu kolundan açma. Sıtmanı kestim. İplik kendiliğinden kopup düşünce, Allahın izniyle sıtman da geçer."* derdi.

Sıtma ve sarılık hastalığının başka sağaltım yöntemi de vardı. Bu yöntem ise "Aniden korkutulmak." idi. Sıtmalılar veya sarılıklı birine aniden biri tarafından bir tokat vurulması veya hasta kendisini birden soğuk suya atması gibi, şokların hastalığı geçireceğine inanılırdı. Babam, hoca denemesinden sonra, suya atlama şokunu da denemişti. Son güzün kendisini değirmenin buz gibi suyuna atmıştı. Eve yetişinceye kadar da soğuğu, ayazı yemişti. Eve titreyerek geldi. Duvara doğru itti. Sağ elini yumruk yaparak, duvarı yumrukladı. Bir taraftan da titreyen dudakları arasından fısıltı halinde:

-*"Seni yendim, seni yendim."* diye söylenip, durdu!

Ne çare, babam hastalığı yenememişti! Yeni bir hastalığa yakalanmış, yatağa düşmüştü. Doktor yok ilaç yoktu. En yakın doktor, ulaşılması olanaksız uzaklıktaydı. Üstelik yolları kar kapatmıştı. Ancak Mayıs'ta, Haziran'da açılabilirdi!"¹⁴⁸

Bahar günleri geliyor. Yakında ağaçlar bezenecek, kırlar, bağlar yeşerecektir. Fakat baharla beraber nasıl kuşlar meydana çıkıp şaklamaya başlar, türlü türlü çiçekler açarsa hele ovalarda, düzlerde Sıtma da canlanır ve günden güne etrafa yayılmaya başlar. Sıtmanın tohumları hastaların kanlarında dolaşan kırmızı yuvarlakçıklara musallattır. Onun özünü emerek, kemirerek büyür, çoğalır, zaman zaman derinlerde bulunan azalara, dalağa kemiklerin iliklerine çekilip sinsi sinsi dinlenirler.

Bu mikroplar vücutta bulundukça insan vakit vakit titrer ateşler içinde yanar, ter dökerek nöbetler geçirir. Hemen ölmese bile sürünür. Günden güne sararır solar ve avurtları çöker, gözlerinden fer gider. Dalağı şişer. İşten güçten zürriyetten kalır. Küçükler de gebeş, sıksa olur, kavruk düşerler. Sıtma insana öyle hava çalmasından, pis sular içmekten, ham erik, sararmış salatalık, abur cubur yemekle geçmez.

Bir cins sivrisinek vardır; sıtmalılar ısıracak olursa kan emerken mikropları da beraber sömürür, ilk önce kendi vücudunda besler, büyütür ve üretir,

¹⁴⁸ A. Osman Alkanlar, **Babam Sıtmadan Öldü**, Eğitim Alanları Yayınları, 1923, ss. 5-6-152-153.

sonrada gidip sağlam adamları soktukça bulaşık tükürüğü ile onları da aşılar. Böylece ondan ona, ondan ona hastalık ta az zaman içinde ulanır gider. Bu kötü sivrisinekler bataklık, sazlık, çay kenarları, ark, çeşme ayakları, gölcük, havuz, küp, gerdelerde bulunan, hatta boş gaz tenekeleri, kıyıya köşeye atılmış fiçı ve saksılarda biriken durgun sulara yumurtlarlar.

Yumurtalardan az zaman sonra ipek böceğinin kurduna benzer yavrular çıkar, bir müddet büyür, uyur, yumurcak olur, çatlar ve anaç haline gelip uçarlar. Çardaklara, koruluklara, izbelere, ahırlara, evlere sokulurlar. En çok gün battıktan sonra meydana çıkarlar. Ertesi sabah güneş doğuncaya kadar dışarıda dolaşır, hem de insana sessiz sedasız sokularak saldırırlar. Kayseri ve etrafındaki köylerde; 3000 metre mikâp toprak ve taş elden geçirilerek;

- 5600 metre hark açıldı.
- 7500 metre hark temizletildi.
- 4 büyük bent yıktırarak,
- 1000 dönüme yakın bataklık kurutuldu.

Bu işler için 1500 amele çalıştırıldı ve ayrıca 2300 lira sarf olundu. Yine öyle ihtiyar ninelerin, koca dedelerin sandıkları gibi nefes edilmiş pamuk ipliği bilezik takmakla, ağaç dallarına bez parçaları bağlamakla yahutta bir parça sulfatayı sirke ile, sütliyenle karıştırıp içmekle, insan yakasını sıtmadan kurtaramaz. Sıtmanın baş ilacı nizamına göre kinin yutmaktır. Sıtma mücadele hekimleri, Sıhhiye memurları en sapa köşelerine varıncaya kadar mahalleleri, köyleri dolaşüyor, kapı kapı uğrayıp halkımuayene ediyor, hastaları tedaviye alıyorlar; işe başlanıldığı günden beri böylece;

- 39048 kişi muayeneden geçirildi ve bunların %37.5'i de sıtmalılı bulundu.
- 81500 gram kinin,
- 8500 tane ökinin dağıtıldı, ağır hastalara şırıngalar vuruldu.

Sıhhat Vekaleti1939 yılı içinde sandık sandık kinin, kutu kutu tatlı sulfata ve en yeni, en kuvvetli şırınga ilâçları gönderdi. Bunlar da yine tamamen bedava ve bol bol dağıtılmıştır. Hastaneler, Belediye, Hükümet hekimleri de sıtmalılara bedavaca bakıyor ve reçeteler veriyorlar. Hükümet ayrıca bir de ucuz kinin hazırlatmış, her yerde on altı haplık bir kutusunu on beş kuruşa sattırmaktadır. Kutuların içinde ilacın

nasıl kullanacağını bildiren bir de güzel tarife vardır. Ancak bir yandan da herkes kendi kendisini korumalı, hiç olmazsa evinin içini, etrafını temiz tutmalı, geceleri her tarafı kapalı, deliksiz bir cibinlik içinde yatmalı, sıtmaya tutulduğu zaman bunun vücuda yerleşip kökleşmesine fırsat bırakmamalıdır.

Evde, komşuda, köyde, mahallede sıtmalı sivrisinekleri üreten birikinti durgun su görüldüğünde ihmal etmeyip sıhhat memurlarına sıtma mücadele tabiplerine haber vermek, göstermek ve onların öğütlerini can kulağıyla dinleyip tutmak yurdun ve yurttaşın sağlığını korumak için halka düşen bir vazife, hatta borçtur.¹⁴⁹

Sıtma, dünyada en çok görülen bir hastalıktır. Sıtmaya "*Bataklık Humması*" da denilir; bataklık olan yerlerde sıtma çok olduğu için bu ad verilmiş, hatta çok zamanlar sıtmanın sebebi bataklıklardan çıkan pis kokular olduğu sanılmıştır. Lâkin, sonradan, sıtmalıların kanlarında, hastalığı yapan ve ancak mikroskopla görülebilen bir hayvancık bulunmuştur. Demek ki; sıtmaya tutulmak için orada başka bir sıtmalı bulunması ve arada sivrisineklerin vasıtalık etmesi şarttır. Sıtma nakillliğini her nevi sivrisinekler yapmaz; sıtmayı hastalardan sağlamlara nakleden sivrisinekler "*Anofel*" denilen nev'idir. Bu nev'i öteki sivrisineklerden ayırt etmek kabildir.

1) Anofellerin yumurtaları dağınıktır, ötekilerinki topludur.

2) Anofel sürfeleri suyun yüzünde dümdüz dururlar; öteki sivrisineklerinki baş aşağı durur.

3) Anofel sivrisinek düz bir yere, mesela duvara konduğu vakit kuyruk tarafı kalkık olarak eğri konur, başka neviler baş ve kuyrukları bir hizada dümdüz konurlar.

Sıtmayı nakleden Anofeller dişilerdir. Dişi bir sivrisinek bir haftada 200-400 kadar yumurta yumurtlar; her yumurtadan bir sivrisinek çıkacağı ve onların da yumurtlayacağı hesaplanırsa bir sivrisinekten bir sıtma mevsimine milyonlarca döl yetişeceği kolayca anlaşılır. Sivrisinekler yumurtalarını durgun sulara bırakırlar; lâkin bir kere uçtular mı artık her yere dağılırlar ve sokulurlar. Çoğunlukla havaların sıcak olduğu zamanlarda ve gece vakti aktiftirler. Sinekler kışın ev, ahır, tuvalet, bodrum gibi açık olmayan ve loş yerleri tercih ederler.

¹⁴⁹Sıtma, Kayseri Mintakası Sıtma Mücadele Heyeti, Kayseri, 1938, ss. 1-8.

3.7. SITMANIN BELİRTİLERİ VE SITMA İLACI

Sıtmalı sivrisinek sağlam bir kişiyi sokarsa hastalık hemen başlamaz, 9-17 gün geçmesi gerekir. Sıtma ateşli nöbetler yapar. Nöbetler ya her gün, ya gün aşırı, ya üç günde bir veya dört günde bir gelir. Hastanın kanından bir, iki damla alınıp mikroskop altında muayene edilirse hastalığın kaç günde bir nöbet yapan sıtma olduğu anlaşılabilir.

Nöbet gelmeden önce hasta kırıklık, baş ağrısı, iç sıkıntısı duyar; bundan sonra şiddetli bir üşüme ve titreme gelir; daha sonra hararet yükselir, hasta kendini kaybeder, birkaç saat sonra bol bir ter ile nöbet geçer, hasta da ayılır, açılır. Bir de gizli sıtma nöbetleri vardır ki hafif nöbetler, baş ağrıları, burun kanamaları, kırgınlık, hazımsızlık, kesiklik, beniz uçukluğu gibi bir yığın haller gösterir ve diğer birçok hastalıkları andırarak hekimleri bile aldatılabilir; lâkin kan muayenesi herşeyi meydana çıkarır. Sıtmanın bir de kara sıtma veya zehirli sıtma denilen türü vardır; daha ziyade sıcak mıntikalarda görülür. Bu sıcak memleket sıtması hasta eğer tedavi edilmezse pek az zaman içinde, hatta bazı defa yıldırımla vurulmuşçasına birdenbire öldürebilir.

Yeni veya eski nöbeti kesmek için de, sıtmadan korunmak için de, dalağı eritmek için de bir tek ilaç vardır ki o da kinin'dir. Kinin'in birkaç nev'i varsa da Hükümet fakir halka bedava dağıtılmak üzere daima Sıhhat memurlarına kinin komprimeleri göndermektedir. Bundan başka, vakti ve hali yerinde olanlar için de ucuzca kinin sattırmaktadır. Devlet kininlerinden bedava olanlarının rengi mavi, ucuz satılanları pembedir. Her ikisi de aynı şey ise de bedava ile ucuzun karışmaması ve bedava verileceklerin şunun, bunun eline geçipte satılmaması için böyle boyanmıştır. Bu kininler en tesirli kininlerdir. Çocuklar için ayrıca tatlı kininler vardır.

Sıtmayı nakleden Anofel sivrisinekler olduğu ve bunlar bataklıklarda, durgun sularda üredikleri için bir yerden sıtmayı kaldırmak bir taraftan sıtmalıları tedavi ederken bir taraftan da sivrisineklerin köklerini kesmekle kabildir; bundan dolayı Hükümet büyük bataklıkları sırasıyla kurutuyor; küçük gölcükler, su birikintileri, lağımlar, çukurlar, su sarnıç ve küpleri, tenekeler, konserve kutuları, hususiyle ahır köşeleri de sivrisinekler için birer ocak olduklarından bunları korumak ve kapatmak

işi de kendisinin ve milletin sağığını isteyen her vatandaşı düşen bir vazifedir. Sivrisinekler çoğunlukla gece vakti aktif olduklarından sıtmal bölgelede geceleri pencerelerin açılmaması, kapan ve pencerelere sık örgülü tel geçirilmesi, cibinlikle yatılması tavsiye edilir.

1) Sıtma dünyada en çok öldüren bir hastalıktır ve insana yalnız sivrisinek ısırmasıyla geçer.

2) Sıtma nöbetleri insanı işinden, gücünden alıkoyarak fakir düşürür, iktisadi zararları mucib olur. Sıtmalı köy ve ailede refah ve saadet yoktur.

3) Sıtma insanı uzun zaman hasta yatırır, dalağı büyüterek malül yapar, kansız ve mecalsiz bırakır, tedavi edilmezse hatta öldürür. Sıtmalı yerlede nüfus artmaz.

4) Sıtmalı ailelede zurriyetle azalır, hatta büsbütün tükenebilir.

5) Sıtmadan korunmak için sivrisineklerden kaçmalı ve arasına usulü dairesinde kinin almalı.

6) Sıtmadan kurtulmak için yegâne ilaç kinindir ve bunu usûlünde almak lâzımdır.¹⁵⁰

3.8. SITMADAN KORUNMANIN YOLLARI

Korunulması da diğle bütün sari hastalıklara nazaran daha emin olduğı halde sıtma hala sıcak memleketlede şimal memleketlelerine kadar münteşir ve bilhassa sıcak memleketlede her sene yüz binlerce insanı harap etmesi dolayısıyla bu memleketlele hastalıklarının kralı mesabesindele. Tropikte her sene tahminen halkın beşte biri sıtmadan muzdarip bulunmaktadır.

Sıtmayı husule getiren 3 muhtelif parazit esasen insan paraziti olmaktan ziyade sivrisineklerin bağırsak epitelleri parazitlerilele. Bu parazitlelele sporogenez devrini sivrisineklede yapmaları, aynı familyadan koksidilele ve memeli hayvanların bağırsak paraziti olmaları da buna delilele. Bu parazitlelele tarihten evvelki devirlede insanlardan evvel hayvanlarda münteşirle. Bugün bir kısım hayvanlardaki evolusyonunu ikmal ederek yalnız bazı kuşlarda ve Afrikanın garbındaki bir cins

¹⁵⁰Sıtma, İttihat ve İctimai Muavenet Vekaleti, Ankara, 1939, ss. 1-8.

maymunlara münhasır kalmıştır. Reichenau'a nazaran maymunlardaki bu parazitin insan parazitinden tefriki imkansızdır.

Wenyon ismindeki protozoolojist muhtelif 3 sıtma parazitinin insanlara bulaşmasını tarihten evvelki muhtelif devirlere atfeder. Ve ilk evvela bulaşan ve dünyayı saran Plazmodium malaraya olduğu için bugün evolusyonunu tamamlayarak şurada burada serpili olarak bakıyye birkaç mihrağa münhasır kalmıştır. Halen muhtelif memleketlerde ve iklimlerde sıtmanın izalesi hakkındaki usuller umumiyetle iki esasta toplanır. Biri antipilazmodi diğeri antianofel esastır. Bir tâli eseri olarak hasta insan sivrisinek ve sağlam insan arasındaki sıtma devrini kurabilmek için aradan zincirin tek bir halkasını koparmak kâfidir. Gayet değerli Avrupa malaryolojistlerinden bir gruba nazaran sivilize olan memleketler halkı için malaraya bir anomali halidir. Bu memleketlerde cemiyetin iktisadi ve kültürel vaziyeti de geridir. Andemik sıtma ne tıbbi ve ne de antomolojik bir mesele değildir. Daha ziyade içtimai ve iktisadi bir hastalıktır. Halkın içtimai ve iktisadi seviyesi yükselmeden sivrisineklerle mücadele beyhudedir.

Halkın iş kabiliyetini arttırmak ise bolca ve serbest bir tarzda kinin tevziyle kabildir. Kinin sayesinde hastalığın ârazı bastırılır ve ölümlerin önüne geçilebilir. Böylece halkın iktisadi ve irfan seviyesi tedricen yükseldikçe sıtma da kendi kendine otomatik olarak zâil olur. Humma devri geçtikten uzunca bir zaman sonraya kadar kinine devam edilmeli ve bu esnada mümkün mertebe diğer yollardan da hastanın sıhhi şeraitini ıslaha çalışmalıdır. Yani hasta iyi beslenmeli ve iyi bakılıp evinin pencereleri tel örgüler ile kaplanmalı ve hususî tabibinin verdiği formül ne olursa olsun kâfi kinin ile uzunca bir müddet tedavi edilmelidir. Fakir halkın ucuzca kinin tedarik edebilmesi için kinin istihsalâtını arttırmalı ve kinin satışını hükümetler inhisarı altına almalıdır.

Bataklıkları kurutarak tamamen ortadan kaldırmak suretiyle daimi ve esaslı olarak veyahut da kurutulması mümkün olmayan bataklıkların sathına muhtelif larvisid ilaçlar tatbik ederek muvakkat bir suretle anofelleri imha etmenin de tatmin edici bir netice olmadığı komisyon azalarınca tesbit edilmiştir. Yalnız iki yerde antilarval faaliyetten bir netice alındığını zikrediyorlar ki biri Dalmaçya diğeri de Suriyedir. Sıtmanın önüne ancak larvisid istimaliyle geçilebilmiştir. Suriye'de ise sıtmanın evlerin sahrınçlarında üreyen bifürkatüs anofelleri meydana getiriyordu.

Sahrınçların üzerleri kapatılıp su tulumba ile alınmaya başladıktan sonra burada da sıtma zâil olmuştur. Demek ki larvisidin işe yarayacağı yer kurak yerler, bilhassa ilkbaharları yağışlı ve yazın kurak geçen yerlerde bu yağışların meydana getirdiği muvakkat birikintilerdir.

Bataklıkların kurutularak anofellerin daimi ve esaslı bir surette imhası meselesine gelince; bu esas itibariyle bir Amerikan nazariyesidir. Ve Amerika'da tamamen durgun bataklıklarda üreyen "*Quardrimakūlatūs*" anofellerinin imhasında tam bir muvaffakiyet vermiştir. Fakat maalesef bu usul Avrupa'da aynı neticeyi vermediğinden buna yanlış bir Amerikan nazariyesi nazarıyla bakıldı. Mesela İtalya'da Grassinin Po deltası ile Tiber vadisindeki tecrübeleri buna misaldir. Filhakika burada en mükemmel drenaj ameliyelerine ve arazinin mükemmel bir surette kurutulmasına rağmen sıtmanın şiddetinde herhangi bir selâh husule gelmemiştir. Yer altı drenajları ise pek pahalı ve halkın iktisadi vaziyetini büsbütün sarsacağından iktisadi ve içtimai seviyenin yükselmesiyle sıtmanın kalkmasına bağlı olan ümitlerle boşa çıkacaktır ve pratik değildir.

İtalya'da ve umumiyet itibariyle Avrupa'da iki tip epidemiyolojik sıtma vardır. Biri mutaden sırf insan kanı ile beslenen anofel cinslerinde vardır. Biri mutaden sırf insan kanı ile beslenen anofel cinslerinden husule gelir ki bu cinsler; *Anopheles Labbranchiae*, *Anopheles Atroparvūs* ve *Anopheles Elutus*'tur. İkinci tip normal şeraitin değişerek evvelce hayvan kanı ile beslenen anofellerin itiyatlarını terk ile insan kanına musallat olması ile sıtma husule getirir ki bu cins anofeller; *Anopheles Messeae*, *Anopheles Typicus* ve *Anopheles Melanoon*'dur.

Birinci sınıf ehli hayvan miktarı ile hiç alâkadar olmayarak ve sırf bu cins anofellerin üremesine müsait jitlerin bulunması ile meydana gelen sıtmadır. Bu tip sıtmanın izalesi evlerin mihanikî olarak sivrisinekten korunması ve jitlerin izalesi ile mümkündür. İkinci tipte ise sıtmanın derecesi, ehli hayvanların sivrisineklere bir tuzak teşkil edebilmeleriyle mütenasiptir. Yani anofeller ile insanlar arasında ehli hayvanatın bir tampon vazifesi görmekteki kabiliyetine tabidir. Bundan başka Zoophilic anofellerin pek ziyade ürediği takdirde bir kısmının insan kanına inhimak edeceği de görülmüştür. İtalyada ve cenubî Avrupada zürraî selahın husulü ve ehli hayvan miktarının artması ile sıtmanın kendi kendine zâil oluşu ancak ârizî olarak insan kanına musallat olan zoophilique sivrisinekler için vârittir. Sıtmaya karşı

doğrudan doğruya hiçbir tedbir alınmadığı halde halkın iktisadî ve içtimaî vaziyetinin düzelmesiyle hastalığın meydana kayboluşu bu gibi lokalitelere münhasırdır. Po, Tiber ve Romano ve Campagna da da ehlî hayvanların bir tampon gibi kullanılması sıtmadan kurtulmakta ve buraların kültive edilebilmesinde başlıca âmil olmuştur.¹⁵¹

Eskiden bahar ve yaz mevsimi geldiğinde herkes sıtmaya tutulacağını katiyen bilerek hazırlığa başlar, müshil ve ilâç alır ve hemen hemen her evde beş on kişi sıtmadan hastalandığı görülürdü. Eskiden havanın pisliğinden, suların bozukluğundan daha birçok sebeplerden sıtma olduğu kanaati vardı. Hatta peri, cin çarpması gibi efsanevi şeyler düşünülür, nuska yazdırmak, bir koluna düğümlü iplik okutup bağlamak gibi manasız tedaviye inanılırdı. Devlet ve Sıhhat Vekâletinin Türk milletinin vergi ve parasından yaptığı sıtma mücadele teşkilâtına yardımcı olarak her Türkün uhdesine düşen vazifeyi yapması lâzımdır. Herkes köy, kasaba etrafındaki bataklıkları kurutur, Sıtma ve sıhhat kanunlarına itaat ederek köy ve kasabasında tatbik etmeye başlarsa memleketin gerek düşmana karşı harici müdafaasında ve gerekse dahilde zinde, çelik gibi insanlar yetişerek iktisat, ziraat, sınaat aleminde de kuvvetleneceği tabiidir.

Sivrisineklerin muhtelif cinsleri vardır. Sıtmayı nakleden cinsine Anofel sivrisineği derler. Diğer sivrisinekler gibi durgun sularda ürerler. Durgun suların yüzüne yahut rutubetli olan otlar ve yapraklar üzerine, hatta hayvan ayağı izinde kalan bir avuç su birikintisine bile sivrisinek yumurtlar. Neslini çoğaltır. Dişi sivrisinek her defasında 100 tane yumurtalar, haftada bir defa 100 yavru yetiştirdiğine nazaran yavrunun yavruları olmak üzere dört haftada on milyon sivrisinek olur. Durgun suyun yüzüne yumurtlanan yumurtalar küçük kurtlar gibi hayvancıklar olur. Suyun yüzünde veya dibinden yukarı, yukarıdan dibine doğru yüzmeye başlarlar. Evdeki su küplerinde, fiçılarda, görülen kurtçuklar ekmek parçaları dökülmesinden yahut kurtlanmasından ileri gelme değildir.

Sivrisinekler, sudan çıktıktan sonra yüksek ve uzak yerlere kadar uçarlar. Köy veya kasabanın etrafındaki su gölcükleri, bataklıkları sivrisinek üremesine yaradığı için buralardan çıkan sivrisinekler kasaba ve köydeki evlere hücum ederler, insanları ısırırlar. Sivrisineklerin ürettiği gölcükler, havuzlar yahut bataklıklara bir miktar gaz

¹⁵¹ Zeki Yalçın, **Sıtmadan Korunma Çareleri**, Ankara, 1939, ss. 45-53.

yağı yahut mazot dökülürse derhal öldüklerini ve suyun dibine cansız olarak düştüklerini görürüz.

Kasaba ve köy etrafındaki göller ve su birikintilerini tarlalara yayarak akıtmak ve kurutmak mümkün olmazsa su üzerine haftada bir defa gazyağı ve mazot dökmekle insan düşmanı olan ve sıtma hastalığını geçiren sivrisinek yaşatmamaya muvaffak olur. Sivrisinekler yazın sıcak memleketlerde Nisan'dan Teşrinlere kadar üreyebilir. Kışın soğukta ölmeyen kâhil sivrisinekler yolunu bularak ahırda yahut bodrum katta hatta yatak odasında bir köşeye saklanır, uyuşuk bir halde sıcak mevsimi bekler ve üreme zamanı geldiğinde uçarak durgun suyun yüzüne yumurtalarını bırakarak tekrar çoğalır. Hatta mücadele olan yerlerde Sıhhat Vekâletinin Sıtma mücadelesi doktorları ve Sıhhat memurları evlere kadar giderek kışın konaklayan sivrisinekleri ilâçlarla öldürürler. Herkes hanesindeki sivrisinekleri öldürmeye yardım ederse yazın üremek için sivrisinek kalmaz ve sıtma mücadelesine de yardım edilmiş olur.

Sıtmanın ya sıcaklıkla veyahut titremek ve üşümekle başladığı herkesçe malûmdur. Bazen de gizli sıtma dediğimiz kırıklık, beniz sararması, kansızlık, dalak büyümesi gibi cinsleri vardır. Yeni başlayan sıtma hastalığı esaslı tedavi edilmezse vücutta yerleşir. Arasıra meydana çıkar. İnsanı zayıflatır. Dermandan kuvvetten düşürür. Başka hastalıkları almaya veyahut vücutta gizli kalmış verem gibi hastalıkları da meydana çıkarmaya yardım eder. Evvelâ baş, bel ağrısı, kesiklik, gerneşmek, iştahsızlık başlar, nihayet ya sıcaklık yahut titreme ile hastalık aşikâr olur. Sıtmadan şüphelenildiği zaman mücadele olan yerlerde derhal doktora veyahut Sıhhat memuruna müracaat etmeli, alınacak kinin ve ilâçlarla hastalığın önüne geçilmelidir. Sıtmanın yegâne ilâcı kinin yani sulfato'dur.

Sıtma olduktan sonra tedavisi için yalnız kinin verildiği gibi sıtmaya tutulmadan da hastalıklı kimseyi ısırmış ve hortumunda sıtma mikrobu taşımakta olan sivrisineklerin ısırığında vücuda sıtma getirmemek için korunma kinini almakla da sıtmayı almamak çaresi vardır.

Mücadele teşkilâtı olmayan yerlerde ahaliye kolaylık olmak ve devlete mal olduğu fiyata satılmak üzere devlet kinini gönderilmektedir. Ziraat Bankalarında tütüncü dükkanlarında ucuz fiyatla satılmaktadır. Bir insan üç ay zarfında 25 gram kinin aldığını hesap ederek ayda insan başına 35 kuruş ile kendisini ve aile halkını

sıtmadan korumuş olur. Diğer bir çare de sivrisinek üretmemektir. Yazın ziraat ve tarlada çalışmak sebebiyle yatmak mecburi ise cibinlik kullanmak en iyi çaredir. Fakat akşam karanlık olduğu zaman çoğunluk yatılmadığı hem de birkaç saat cibinlik haricinde vakit geçirildiği için cibinlik ile beraber korunma kinini almak en iyi çaredir. O halde sıtma olmazdan evvel korunmak sıtma olduktan sonra tedavi için muntazaman ve usulu dairesinde kinin almakla sıtmadan kurtulmak ve sıtma ile savaş yapmak mümkündür.¹⁵²

3.9. KÖYLÜLERE SITMA HAKKINDA VERİLEN BİLGİLER

Sıtma hastalığı Afrika'da, Asya'da ve Amerika'da çoktur. Avrupa'da hemen hemen kalmamış gibidir. İtalyanlar elli seneden beri sıtma ile mücadele ediyorlar. Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'da da sıtma ile mücadele vardır. Türkiye'de on iki seneden beri esaslı bir surette sıtma ile mücadele yapılmaktadır. Yurdumuzun en bereketli topraklarında yaşayan köylüler tam çalışacakları bir zamanda, yaz ortasında sıtma yüzünden tarlalarında titremekte ve ateşler içinde yanmakta idiler. Adana, Aydın ve Manisa ovalarında en bereketli topraklarda köylü tam bir sağlıklı çalışmıyordu. Sıtma hepsini cılız ve çalışamaz bir hale getirmişti. Çocuklar büyüymiyordu. Çok sıtmalı yerlerde çocuk bile yetişmiyordu. Yetişen çocuklarda sıtma yüzünden ölüyorlardı.

Kadınlar sıtmadan ve dalaktan kısırlaşıyorlardı. Nesil günden güne zayıf ve cılızlaşıyordu. 50 sene evvel memlekete sıtmasız yerlerden gelen göçmenler, karlı dağlardan, Kafkasyadan gelen Türkler ve Çerkezler yurdun bazı sıtmalı yerlerine yerleştirilmişti. Bunlar 40-50 sene içinde tamamıyla sıtma yüzünden mahvolmuşlardı. Tarih gösteriyor ki, bundan binlerce sene evvel büyük medeniyetler, eski Bizans İmparatorluğu, eski Yunan Medeniyeti hep sıtma yüzünden mahvolmuşlardır. Afrikalıların geri kalması ve Avrupalıların elinde esir gibi bulunmaları da sıtma yüzündendir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulurken en evvela köylünün sağlık durumu düşünüldü. Dünyanın hiçbir tarafında hiçbir memleket köylüye bu kadar yardım etmemiştir.

¹⁵² Dr. Remzi, *Sıtma Nedir? Nasıl Korunulur?*, Mersin Halkevi, Yeni Mersin Matbaası, Mersin, 1934, ss. 2-11.

Sıtma insana yalnız sivrisineklerle geçer. İnsanı sıtmalı bir sivrisinek sokmadıkça insana sıtma geçmez. Sivrisineklerin hepsi sıtma yapmaz. Pirinçliklerde, dere kenarlarında ve sazlıkların içinde üreyen bir nevi sivrisinek vardır ki bunlar sıtmayı insana aşılır. Bunlarda evvelâ sıtmalı bir adamı ısırarak zaman sıtma mikrobi alırlar, ondan sonra sıtmalı olmayanları soktukları zaman onlara da sıtma mikrobunu verirler.

Sıtma mikrobi vücudumuza girince kanda kırmızı yuvarlacıklar vardır. Onların içine girer ve onları yemeğe başlar. İlk nöbetler şiddetli üşüme ve titreme ile başlar. Bu üşüme ve titreme çok kuvvetlidir. Yarım saattten bir saate kadar devam eder. Ondandır şiddetli bir ateş ve hararet başlar. Bu sıcaklık 8-10 bazen daha fazla 24 saat kadar sürer. Ondandır da bol bir ter boşanır ve hasta gözlerini açar.

Her sıtma nöbetinden sonra hasta biraz daha halsiz ve yorgın düşer, gittikçe zayıflar, rengi sararır, kanı azalır, dalağı şişer, iştahı kalmaz, çalışmaya takati kesilir. Sıtma nöbetleri bilhassa çocukları çok sarsar, bir iki nöbet ile çocuk balmumu gibi sararır. Eğer hemen tedavi edilmezse çocuğu öldürür. Sıtma büyükleri de öldürür. Sıtmanın habis bir şekli yani arap sıtması dedikleri bir şekli vardır. Bu şekil memleketimizde de vardır ve insanı öldürebilir. Birçok hastalıklar sıtma gibi insanı üşütür ve ateş yapar. Onun için her ateşli hastalık sıtma değildir. Sıtma insanda dalak yapar ve sıtmalı insanların kanında sıtma mikrobi vardır, bu suretle sıtma hastalığı meydana çıkartılır.

3.9.1. Sıtmanın Akıbeti ve Sıtma ile Mücadele

Sıtma mikrobi bir kere insanın vücuduna girdimi kolay kolay ölmez; senelerce insanın vücudunu kemirir. Biraz zayıf düşerseniz, biraz yorulsanız veyahut üşüseniz veyahut da mideniz, bağırsaklarınız biraz bozulsa sıtma hemen kendini gösterir. Bu vücutta uyuyan gizli sıtmanın meydana çıkması demektir. Sıtma mikrobi vücut kuvvetlenince dalağın bir tarafına gider, gizlenir ve vücudun zayıf bir zamanını kollar. Bunun için vücudu daima kuvvetli bulundurmak ve sıtma olur olmaz hemen tedavi ettirmek lâzımdır. Tedavi edilmeyen sıtmalılar öyle zayıf düşerler ki en küçük bir hastalık onları kuruyan bir dal gibi deviriverir. Sıtma

mikrobu kanı yer, harap eder. Sıtmasını tedavi ettirmeyenler çabuk vereme tutulurlar. Sıtma kadınları ve erkekleri zürriyetten mahrum eder.

Sıtma, ocak söndürür, bir köyü mahveder, milletleri inkıraza uğratır. Sıtma ekonomik bakımından ticarete ve ziraate mani olur. Köylünün en çok çalışacağı yaz mevsiminde sıtmalanması ve günlerce çalışmaması, rençperliğini ve işini yapamaması, yurt için her bakımdan zararlıdır. Sıtma sosyal bir hastalıktır. Zengin, fakir dinlemez.

Sıtmanın baş ilacı sulfatodur. Sıtmanın ilâci kinindir ve fakat kinini usulü dairesinde içmek lâzımdır. Üç beş kinin almakla belki sıtma nöbetleri durur fakat sıtma kökünden geçmiş sayılmaz, mikropları gizlenir. On beş gün, iki ay veyahut altı ay, bir sene hatta 3-5 sene sonra aynı sıtma tekrar canlanır ve yine eskisi gibi nöbetler yapmaya başlar. Her şeyde bir usul olduğu gibi sıtma tedavisinde de bir usul vardır. Sıtma mücadelesi tarafından sıtmalılara verilen sarı kartlar vardır. Bu kartlara göre ilk hafta yedi gün ara ile kinin alınır, iki gün fasıla verilir. Ondan sonra üç gün alınıp dört gün bırakmak şartıyla dört hafta kinine devam edilir. Küçük çocuklar için iki yaşına kadar tatlı sulfato verilir. Üç yaşında bir çocuğa sıtma mücadelesi tarafından verilen yeşil sulfatolardan günde bir hap 4-5-6 yaşındaki çocuklara günde iki hap 7-8-9 yaşındaki çocuklara günde üç hap on yaşındaki ve ondan büyük olanlarada günde dört hap vermek lâzımdır.

Kinin dalağı eritir, insana zindelik verir. Gebelik kinin almaya mani değildir. Kinin çocuk düşürmez. Sıtmalı gebe kadınlar kinin yutmazlarsa sıtma çocuklarını düşürtür. Çocuğunu düşürmezse bile doğacak çocuk cılız ve hasta doğar. Sıtmalı gebe kadınların bilhassa daha iyi daha fazla tedavi edilmesi lâzımdır. Sıtmanın kininden başka ilâçları da vardır. Fakat devletin bugün kabul ettiği en iyi ilâç kinindir. Kinin şırıngası çok ağır sıtmalılara yapılan bir tedavi usulüdür. Her sıtmalıya yapılmaz. Kinin şırıngası kendini kaybetmiş, içtiğini kusan veya ishal suretiyle çıkartan ağır sıtmalılara yapılır.

Cumhuriyet kurulurken halkın ve köylünün sağlığı en önde düşünülmüştü. On iki seneden beri yurdun en çok sıtmalı yerlerinde sıtma savaşı başlamıştı. Bu savaş bilhassa köylüler ve kasabalardaki fakir halk için kurulmuştur. Bu savaş; devletin, sağlık bakanlığının köylere kadar uzanan en büyük yardım koludur.

Bu savaş; sıtmalıları hiç köyünden ve sıcak ocağından ayırmadan yatağında tedavi eden ve orada hastalığı söndürmeye çalışan devletin şıfa kaynağıdır. Sıtma mücadele doktoru tarafından yapılan umumî muayenelerde herkes ve bütün köy halkı muayene olmaya mecburdur. Muayene olmayanlar 839 numaralı Sıtma Kanununun 18. maddesi mucibince cezalandırılır. Umumî muayenelerden sonra sıhhat memurları her hafta köylere gelerek sıtmalılarının kininlerini verir, bu arada yeniden sıtmalılarına bakar.

Sıtma mücadelesinde köylünün yapmaya mecbur olduğı şeylere baktığımızda; 839 numaralı Sıtma Kanununun 6. maddesine göre köyün etrafında sıtma yapan küçük bataklıkları, gölcükleri kurutmak için 15 yaşından 65 yaşına kadar bütün köylü senede beş gün sıtma mücadelesi için çalışmaya mecburdur. Köyün etrafında kerpiç çukurları zarar verecek şekilde ise köylü tarafından doldurulur veya akıtılır. Kerpiç kesilmeden evvel mutlaka kerpiç kesilecek yeri sıtma mücadele doktoruna göstermek lâzımdır. Köyün içinde ve köyün yakınında hayvan sulamak için bent yapmak suretiyle su biriktirmek ve sivrisineklerin çoğalmasına sebebiyet vermek memnudur.

Köy ihtiyar heyetleri, köy içinde veya köy hududu dahilinde çeşme ayaklarına su birikintisi yapmayacak şekilde bir sızıntı vermeye mecburdur. Gübreleri uzun müddet ahırlarda ve evlerde bırakmak memnudur. Köy haricinde seçilen gübreliğe atmak lâzımdır. Köy evlerinde üstü kapalı abdesthane çukurları yapmak mecburidir. Esasen köy kanununda da yazılı olan bu işleri yapmak köylünün ve köyün sağlığı için lâzımdır. Sivrisinekler, durgun sulara ve hafif akan dere kenarlarına yumurtalarını bırakır; bu yumurtalar bir iki gün içinde çatlar, içinden çıkan kurtlar sivrisinek yavrularıdır. Bu kurtlar on günde büyür ve sivrisinek olup uçarlar. Sivrisinek insanları sıtmaya aşıladığı için insanların en büyük düşmanıdır. Onların yetiştiğı su birikintilerini kaldırmak bu bakımdan insanlar için bir borçtur. Köyün çeşme ayakları düzgün olmazsa şurada burada birikinti yapar, sivrisinek kaynağı olur.

Köyün etrafında kerpiç kesmek için kazılan ve alınan topraklardan husule gelen çukurlar yağın yağmurlarla dolar ve içinde su kaldıkça köyde de sivrisinek ve dolayısıyla sıtma çoğalır. Köyün etrafında ve köye yakın gayri fennî yapılan pirinçlikler çok sivrisinek yetiştirdiğı için daima zararlıdır. Köyün yanından veya

yakınından geçen küçük dereciklerin yazın suları azalır; şurada burada sazlıklar ve birikintiler yapar. Bu sazlık ve birikintilerde sivrisinekler kolaylıkla ürerler; bu sebepten bu derelerin de her sene temizlenmesi lâzımdır.

Kurutulamayan ve akıtılamayan su birikintilerine sıtma mücadele memurları tarafından zehirli ilâçlar dökülür. Bu ilâçlar suların içinde yalnız sivrisinek yavrularını öldürür; diğer hayvanlara bir zarar vermez.¹⁵³

3.10. SITMA BELALİ BİR HASTALIKTIR

Sıtma işlerin sıkı olduğu bahar ve yaz aylarında çoğalır. Çalışan insanı yatağa düşürür; işinden gücünden alıkor. Çekirge gibi, sel gibi, dolu gibi, yangın gibi belâlı âfetlerdendir. Hükümet 53 ilin ve 299 ilçenin 13317 köyünde sıtma ile savaş yapıyor. 299 hekim ve 1150 sağlık memuru bu hastalıkla uğraşmaktadır. Savaş bölgeleri olan yerlerde sıtmalılarla bedava ilâç dağıtılıyor. Başka yerlerdeki fakir yurttaşlara da hükümet ve belediye hekimleri parasız sıtma ilâcı veriyorlar. Bu savaş için devlet hazinesinden 1947 yılında üç milyon liradan fazla para harcandı. 1945 yılında devletin parasız baktığı sıtmalılarının sayısı iki buçuk milyonu buluyordu. Bu sıtmalılarının her biri on gün işinden kalsa 25 milyon iş günü kaybolmuş demektir. Her iş günü için iki lira ziyan sayılırsa bir yılın ziyarı 50 milyon lira eder.

3.10.1. Sıtma İnsanı Nasıl Tutar?

Sivrisinekler insanların kanını emerek beslenirler, oradan oraya uçup konarken sıtmalılarla bir insana rastladıkları da olur. Sıtmalılarla insanın kanını emen sivrisinekler, sıtma plâzmodilerini de yutarlar. Sıtma plâzmodileri "*anofel*" adı verilen sivrisineklerin karnında bir zaman kalıp ürer; sonra sineğin ağzına kadar gelip beklerler. Karnında ve ağzında plâzmodi dolu olan sivrisinekler sıtmasız insanların kanını emerlerse, iğnelerinden onların lanına plâzmodi akıtırlar. Böylece sağlam insanlara sıtma hastalığı bulaşır.

Sıtma plâzmodileri, sağlam insanın kanına karıştıktan sonra kan damarları içinde dolaşmaya başlarlar. Sivrisineğin kanı soğuk olduğu, insanın kanı da sıcak

¹⁵³ İzzet Arıkan, **Köylüler İçin Sıtma Hakkında Kısa Bilgiler**, Trakya Umumî Müfettişliği Köy Bürosu, İstanbul Halk Basımevi, 1936, ss. 3-19.

olduğu için insan kanına giren plâzmodiler ilk günlerde bir parça sersemleşirler. Sersemlikleri geçip kendilerini toparladıkları zaman da kandaki alyuvarlara hücum ederek bunları kurt gibi deler ve içine girerler. Burada büyüyüp halka halka bölünürler ve alyuvarların içine sığmaz olurlar. Nihayet alyuvarlar yumurta kabuğu gibi çatlar ve küçük plâzmodiler kan damarlarının içine dökülürler. İşte böylece plâzmodiler alyuvarları çatlatıp çıkarırken insanda önce titreme sonra yanma ile sıtma nöbeti başlar. Plâzmodilerin kanımıza gelmesinden sıtma nöbetinin başlamasına kadar aradan aşağı yukarı on beş gün geçer.

Alyuvarları çatlatıp kan damarlarına dökülen plâzmodiler rahat durmazlar. Bu sefer de sağlam kalan başka alyuvarların içine girerler; orada üreyip parçalanır ve yine alyuvarları çatlatıp kana dökülürler. Böylece bir defa daha sıtma nöbeti gelir. Plâzmodilerin bir çeşidi her gün nöbet yapar; bir çeşidi gün aşırı, bir çeşidi de iki gün aşırı nöbet yapar. Bunların en zararlısı en tehlikelisi hergün nöbet yapandır.

Plâzmodiler alyuvarlara girip orada büyüyerek parçalana parçalana artık parçalanmaz olurlar. Bundan sonra sıtma nöbeti de kesilir. O zaman plâzmodilerin bir kısmı yuvarlaklaşır, bir kısmı da hilâl şeklini alır. Şimdi plâzmodilerin erkeği dişi belli oldu demektir. Erkek dişi birleşmesi insan kanında olamaz. Bunların eşleşip yavru yapmaları için mutlaka sivrisineğin karnına gitmeleri lâzımdır. Sivrisineğin karnı sanki onların gerdek yeridir. İnsan kanında üreyemeyen, sivrisineğin karnına da geçemeyen erkek ve dişi plâzmodiler, insanın dalağında ve kemik iliklerinde toplanırlar; oradan çıkmak için fırsat gözlerler. Bunların adına "*gamet*" denir. Gametler kanda az bulunur.

Sıtmalı insanın kanını emen sivrisinekler, erkek ve dişi gametleri de yutarlar. Erkek gametler, sivrisineğin karnında yuvarlak bir şekil alarak kamçı gibi kollar çıkarırlar. Sonra bu kollar kopar ve dişi gametlerin içine girerler. Bundan sonra da dişi gametler yumurtaya benzer bir şekil alır ve büyüyüp parçalanır. Parçaların iki ucu ince, ortası şişkince olur. İşte bu parçaların yeniden üremeleri de sivrisineğin karnında olamaz; ancak insanın kanında olur. Yani bunlar üremek için sivrisineğin ağzına gelir ve orada insanların damarlarına geçelim diye beklerler. Sivrisinek sağlam insanın bedenine konup da hortum iğnesini batırdığı zaman plâzmodiler insanın insanın kanı içine akar. Böylece sıtma plâzmodileri sivrisinekten insana, insandan sivrisineğe gidip gelirler. Sıtmalık yerlerde sivrisinekler hiç durmadan

insanların damarlarına plâzmodi getirip dökerler. Bu sebeple, aylarca sıtma nöbetlerinin arkası kesilmez. Çünkü ilk girenler gametleşip dalağa saklandıkları halde yenileri gelip gene nöbet yaparlar. Bu nöbetlerin arkası kesilmezse insanın kanındaki alyuvarlar azalacağından hastanın benzi sararıp solar; bu hale "*kansızlık*" adı verilir. Kansızlık insanın gücünü kuvvetini keser.

3.10.2. Çocuklara Ne Kadar İlâç İçirilmelidir?

On yaşından büyük olan herkes günde dört tane kinin hapı içebilir. Fakat on yaşından küçük olan çocuklara günde dört tane hap içirilemez. Eğer çocuk bir yaşında ise her gün bir hapın dört bölükte bir bölümünü içmelidir. İki yaşında ise, gene bir hapı dörde bölmeli, sabahleyin bir bölümünü, akşam bir bölümünü içmelidir. Yani günde yarım hap içmelidir. Çocuk üç yaşında ise, kinin hapının dört bölükte bir bölümünü sabahleyin, bir bölümünü öğleyin, bir bölümünü de akşam içmelidir. Dört yaşındaki çocuklara sabahleyin, dört bölükte bir bölük, öğleyin bir bölük, ikindi vakti bir bölük, akşam da bir bölük içirilmelidir. Yani günde bir hap içirilmelidir. Dört yaşından altı yaşına kadar olan çocuklara sabah bir hap, akşam bir hap yutturmak lâzımdır. Altı yaşından on yaşına kadar olanlara da sabah, öğle, akşam birer hap yutturmalıdır. Çocuklar da büyükler gibi üst üste yedi gün ilâç içerlerse sıtmadan kurtulurlar. Eğer çocuklar kinin hapını acılığından ötürü yutamazlarsa ya şekerli hap içirmeli, yahut tatlı bir yiyecek içine kinini katıp öylece yutturmalıdır. Doktor tembihlemişse daha fazla da verilebilir.

3.10.3. Kininin Yol Açtığı Rahatsızlıklar

Kinin, ufak tefek rahatsızlık yapar. Mesela kinin içen insanın kulağı çınlar; bazılarının başı döner, midesi bulanır. Bazı kimselerin de bedenleri kızarır veya kabarır. Gebe kadınların çocuğu kinin yüzünden düşebilir. Gerek gebe kadınlar, gerekse vücudu kininden kabaran kimseler, hekime danışmadan kinin içmemelidir. Ama çınlamasının, baş dönmesinin zararı yoktur. Evvelce sıtma geçirmiş olan gebe kadınlara, doğum ağrısı çekerken bir buçuk hap içirmek faydalı olur. Yoksa birdenbire sıtması depreşebilir. Emzikli kadınların içtikleri kinin, sütlerine geçer;

fakat süte geçen bu kinin sağlam çocuğa hiçbir zarar vermez; sıtmalı çocuğu da iyi etmez. Çünkü miktarı çok azdır. Sıtmalı çocuğa ayrıca kinin içirmek şarttır.

Yurdumuzda üç türlü kinin hapi vardır. Birisi yeşil haptır. Bu hapları hükümet, hasta yurttaşlara parasız dağıtır. İkincisi pembe haptır. Bu hapları hükümet hazırlatır ve para ile halka sattırır. Üçüncüsü beyaz haptır. Bunları da Kızılay Derneği hazırlatır ve para ile sattırır. Bu üç türlü hapın hepsi de birdir. Yalnız boyaları başkadır.

3.10.4. Kinin Dışındaki Sıtma İlâçları Nelerdir?

O dönemde kininden başka sıtma ilâcı yoktu. Fakat bilginler ve hekimler çalışa çalışa yeni ilâçlar buldular. Bunlardan birisi "*plâzmokin*" denen ilâçtır. Bu ilâç, kininin öldüremediği gametleri de öldürür. Yalnız bazı kimselere zararı dokunduğu için doktora danışmadan içmek doğru değildir. Yeni sıtma ilâçlarının birisi de "*atebrin*" dir. Bu ilâç kininden kuvvetlidir. Hem acı olmadığı için içmesi de kolaydır. Yalnız insanın benzini bir parça sarartır. Atebrin, yemeklerden sonra içilmelidir. Sekiz yaşından büyük olan kimseler, sabah, öğle, akşam birer hap içmelidir. Bir yaşına kadar olan çocuklara günde yarım hap, bir yaşından dört yaşına kadar olanlara günde bir hap, beş yaşından sekiz yaşına kadar olanlara günde iki hap içirilmelidir. Atebrinle sıtmadan kurtulmak için de bu hap yedi gün üst üste içilmelidir.

3.10.5. Sıtmadan Nasıl Korunmalıyız?

Sivrisineklerden insanlar kendini her zaman koruyamaz. Zaten sadece sivrisinekten korunma tedbirleri almak da yetmez. Asıl yapılacak iş, sivrisineklerin kökünü kurutmaktır. Sivrisinekleri öldürmek için keskin bir ilaç vardır; adı D.D.T.'dir. Bu ilaç, beyaz bir tozdur. Çok zaman gazyağı, benzin gibi şeyler içinde eritilerek satılır. Bu ilaç tulumba ile bir yere püskürtülürse oraya konan bütün sinekler, sivrisinekler, tatarcıklar ve orada gezinen pireler, tahtakuruları kötürüm olup ölürler. İlacı kendiliğinden püsküren D.D.T. bombaları da vardır.

D.D.T.'nin tesiri çabuk geçmez; haftalarca sürer. Eğer insanlar yatacakları yerin duvarlarına, tavanına, yataklarının ve örtülerinin üzerine ilaç püskürtürse, hem

geceleri rahat uyur, hem de sıtmadan kendilerini korur. Sıtma mevsimi içinde iki üç defa ilaç püskürtmek yeter. Yalnız yiyeceklerin üzerine ilaç püskürtülmemelidir. Sonra ilaç püskürtülecek yerde arı kovani varsa dışarı çıkarılmalıdır. Bu ilaç, arıları da öldürür; lâkin ağzından yutmadığı takdirde insana bir şey yapmaz. Bir de ilaç insanın bedenine bulaşırsa hemen sabunlu su ile yıkamak lâzımdır. İlkbaharda bir dişi sivrisinek öldürülürse gerçekte binlerce sivrisinek öldürülmüş sayılır. Çünkü bu bir tek sivrisineğin yavruları ile torunları sonbahara kadar binleri bulur. Sivrisinekler kışın ahırlarda ve evlerin karanlık yerlerinde saklanırlar. Bunları bahara çıkmadan öldürmek için böyle yerlere kış aylarında ilaç püskürtmek lâzımdır.

Sadece sivrisinekleri öldürmekle de iş bitmez. Bunların yumurtlayacakları yerleri bozarak, yavrularını öldürerek üremeleri önlenmelidir. Sivrisinekler yumurtalarını ufak tefek su birikintilerine, bataklık yerlere, her çeşit durgun suların kıyılarına, akarsuların durgun yerlerine, sulu yerlerdeki sazların ve otların diplerine, çeltik tarlalarına, pınar ve kuyu başlarına, manda havuzlarına, kenef ayaklarına bırakırlar. Köylerin içinde ve çevresinde sivrisinek yumurtlayacak yerler pek çoktur. Buralarda sivrisineklerin üremesini önlemek için herkes kendi evinin önünde, bahçesinde, tarlasında sivrisinek yumurtlayacak yer bırakmamalıdır. Kenef ayaklarına kuyu kazmalı ve üzerini sivrisinek girmeyecek şekilde örtmelidir. Su birikecek çukurlar doldurulmalıdır. Ufak gölcükler ve küçük bataklıklar kurutulmalıdır. Bahçedeki, tarladaki su arkalarının kıyıları temizlenmelidir; oralarda ot bitirilmemelidir. Şuraya buraya ağzı açık su dolu kap bırakılmamalıdır; içinde su bulunan küp, kova, fıçı gibi kapların ve bostan kuyularının ağızları kapatılmalıdır. Bu işlerde sıtma savaşı memurlarının verecekleri öğütlere uymak lâzımdır.

Yalnız başına körletilemeyen sivrisinek yatakları da köyce el birliği ederek körletilmelidir. Pınar ve kuyu başları birlikte temizlenmelidir. Sıtma, yangın gibi, sel veya çekirge baskını gibi beâli bir salgındır. Onlara karşı nasıl kendiliğinden el birliği yapılıyorsa, sıtma getiren sivrisineklere karşı da öyle yapılması boyun borcudur. Bazı bataklıkların suyu azdır. Fakat bu az suyun önünü yarıp akıtmak pek güçtür. Böyle yerlere söğüt, kavak, sıtma ağacı gibi çok su emen ağaçlar dikilirse, hem bu ağaçlardan istifade edilir, hem de bataklık kurur. Bu gibi bataklık yerlerde ağaçlar çabuk büyür. Her yıl dökülen yaprakların çürümesiyle orada ekim ve dikime çok elverişli bir toprak peydah olur. Mesela Tarsus ovasındaki bataklıkta Hükümet

böyle büyük bir fidanlık meydana getirmiştir. Büyük bataklıklar ancak devlet kuvvetiyle kurutulabilir. Hükümet, gücü yettiği kadar böyle bataklıkları kurutuyor. Bataklıklar kuruyunca, yerinde bir tek topraklar kalır; buralar sağlık ve gelir kaynağı olur.

Sivrisinek yumurtaları üç dört gün suda kaldıktan sonra çatlar ve içinden küçük küçük kurtlar çıkar. Bu kurtların bedenleri suyun içinde bulunur; fakat baş taraflarını sudan dışarı çıkarıp soluk alırlar. Bu yavrulara soluk aldirmayıp boğmak için durgun suların yüzüne gazyağı, mazot ve başka ilaçlar püskürtülür. Bu işi sıtma savaşıyla uğraşan sağlık memurları yapar veya yaptırırlar. İnsanlara düşen vazife, ilaçlanmış suları karıştırmamak, bulandırmamaktır.

Evlerde, bahçelerde bulunan durgun sulara ve halâ çukurlarına ilaç serpilmelidir. Böylece savaş memurlarına yardım edilmelidir. Eğer sivrisinek yatağı çok büyük olur da el tulumlarıyla ilaç serpilemez yahut püskürtülemezse, o zaman ya büyük tulumlarla veya uçaklarla bu bataklıklar üzerine ilaç püskürtülür. Binlerce adamın uzun bir zamanda püskürteceği ilacı bir uçak birkaç saat içinde püskürtebilir.

Bazı küçük balıklar, sivrisinek yavrularını avlayıp yerler. Bunun için sivrisinek yatağı olan yerlerde balık üretmek çok faydalıdır. Yurttan sıtmanın adını kaldırmak için herkes elinden geldiği kadar bu hastalıkla savaşmalıdır. Bir yandan sıtmaya tutulanlar kendilerini tedavi ettirmeli; bir yandan herkes sıtmaya tutulmamak için her türlü tedbiri almalı; bir yandan da, köylü, kasabalı herkes nerede sivrisinek görürse öldürmelidir. Nerede sivrisinek yatağı görülürse o da ortadan kaldırılmalıdır. Eğer milletçe, devletçe savaşa katılınırsa yurttan sıtma çok azalır. Nitekim sıkı savaş yapan milletler bu hastalığın kökünü kesmişler ve canlarını kurtarmışlardır.¹⁵⁴

3.11. TÜRKİYE'DE SITMANIN ARTMASININ VE ÜREMESİNİN ŞARTLARI

Sivrisineklerin yumurtladıkları yumurtadan haşere haline geldikleri her çeşit su birikintisine sivrisinek barınağı derler. Barınaklar Doğal (tabîî) ve sunî olarak iki kısımdır. Doğal diye adlandırılan barınaklar sellerin, kaynakların meydana getirdiği

¹⁵⁴ Hamdi Dilevurgun, *Sıtma*, Milli Eğitim Bakanlığı Köy Kitaplığı, İstanbul, 1948, Milli Eğitim Basımevi, ss. 3-37.

su birikintileri, göllerin sığ yerleri, yazın dere ve ırmak sularının azalmasıyla meydana gelen ve gelmiş olan bataklıklardır. Sunî bataklıkların meydana gelmesine insan sebep olmaktadır. Bunlar tren yolları ve şoselerin kenarlarındaki menfez ve köprüler altındaki birikinti sular, tarla ve bahçelerdeki sulama birikintileri, arklar, havuzlar, sarnıçlar, çeltikliklerdir.

1)Doğal Şartlar

Ortalama 800-1000 metre arası bir yüksekliğe sahip olan Anadolu, Birinci Milli Tıp Kongresinin tespitlerine göre, bataklık alanı bakımından iki kısma ayrılmıştır:

A) Kıyı bölgesi ve Güney Doğu Anadolu

B) İç kısım (Orta ve Doğu Anadolu)

A) Kıyı Bölgesi ve Güney Doğu Anadolu

Karadeniz Kıyı Bölgesi:Nehirlerin aşağı kısımları, Yeşilırmak, Kızılırmak deltaları, Düzce ve Adapazarı ovaları, Sapanca gölü çevresi ve bu suretle Anadolu ve Paşaili kıyıları ve içerek sahaları.

Marmara Bölgesi:Trakya'nın Ergene ve Meriç su yolları, Yenişehir, Bursa, Mustafa Kemal Paşa ovaları, Güney ovası, Apulyont-Manyas gölü çevresi, Çanakkale boğazında Kumkale çevresi.

Ege Bölgesi:Balıkesi ovası, Gediz ovası, Küçük Menderes, Büyük Menderes ovaları, Büyük Menderes ağzından Fethiye'ye kadar kıyı bölgesi.

Akdeniz Bölgesi: Antalya ovası, Silifke ovası, Aşağı Göksu vadisi, Adana ve Ceyhan ovaları, Hatay'ın İskenderun Körfezi kıyıları ve Amik Ovası.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi:Maraş'ta Ceyhan ırmağı kenarları, Büyük Karapınar, Söğüt Vadisi, Diyarbakır ve Dicle kıyılarındaki (Beşiri ve Diyarbakır civarlarında) bataklıklar; Mardin'de Cizre ve Nusaybin civarındaki bataklıklar.

B) İç Anadolu Bölgesi:

a) Akarsu yolları:Sakarya ve Porsuk vadileri (Bilhassa Gölü ve Reşadiye) ve Kızılırmak yolları; Çekerek, Saray, Gündelen, Kaynak Suyu gibi akarsu kenarları, Budaközü, Alacaçay boyları, Yeşilırmak, Tersakan, Kelkit boyları; Fırat kıyıları, Tokmaçay kıyıları, Mersin'de Karasu kenarları, Kars'da Aras vadisi (İğdır).

b) Göl ve geniş bataklıklar: Eğridir, Beyşehir, Kestel, Avlan, Anbahan, (bu göller mintikasında sayısız küçük göl ve bataklıklar) Eber, Akşehir, Çavuşçu gölleri. Karaman, Çumra, Ereğli bataklıkları.

2) İklim Şartları

Sıtmayı yakından ilgilendiren iklim unsurları sıcaklık, nemlilik ve yağıştır.

a) Sıcaklık: Memlekette yıllık ortalama sıcaklık derecesi coğrafi bölgelere göre şöyle değişiklikler gösterir. Kuzey kıyılarda 14°-15° güney kıyılarda 18°-20°, batı kıyılarımızda 15°-18°'dir. İç kısımlarda deniz seviyesi yüksekliğine göre; Diyarbakır'da 16°, Afyon'da 12°, Sivas'da 8°, Kars'da 4°'dir. Sıtma meselesinde önemli olanı aylık sıcaklıktır. 16°'den yüksek olan aylık ortalamalar anofelin faaliyet ve gelişmesine elverişlidir. Bu derece sıcaklık ise memleketin muhtelif bölgelerinde Nisan'dan hatta Mart'tan itibaren başlayabilir. 16°'nin üstünde sıcaklıklar mesela Antalya ve Diyarbakır'da Nisan'la Ekim arasında, Kars'da Haziran-Eylül, Rize'de Mayıs-Ekim, Sivas'da Haziran-Eylül arasında görülür.

Kuzey Anadolu dağlık bölgesi, Güney Anadolu dağlık bölgesi Sivas, Kayseri doğusunda Malatya, Elazığ, Muş, Van arasını birleştiren çizginin kuzeyinde kalan Doğu Anadolu yüce yeri, sıcaklık düşüklüğünden genel olarak yazın anofellerin yaşayamayacakları bir bölge teşkil ederler. Diğer kısımlar yani deniz kıyıları İç Anadolu, Marmara, Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ilkbahar ve yaz sıcaklıkları bilhassa yaz sıcaklıkları sıtmanın varlığını sağlayacak derecededir.

b) Yağış: Sıtma için en önemli olan genel olarak yağış miktarı veya yıllık yağış değildir. Sıcaklığın 16°'den yüksek olduğu mevsimlerde yağan yağmurlardır. Bilhassa yaz mevsimi başlarındaki yağışlar önemlidir. Memleketin büyük bir kısmında hâkim olan kış yağışlarıdır. Yaz mevsimi bütün Akdeniz memleketlerinde olduğu gibi kurak geçer. Yalnız Doğu, Kuzey Doğu Anadolu bölgesi bu mevsimlerde yağışlıdır. Yağmurlar Marmara bölgesi ile Ege bölgesinde sonbaharda başlar. İlkbahar sonlarına kadar sürer. Akdeniz kıyılarında yağmur kışa doğru başlar. İlkbahar da yağmurludur. Güneydoğu Anadolu'da bilhassa kış ve ilkbahar yağışları görülür. Bütün İç Anadolu ilkbahar yağmurları hâkimdir. Bu suretle yaz kurakları bir taraftan suları az olan ırmak boylarını tesbih dizisi gibi bataklık sıraları haline koyarken, yağışlar da, çukur yerlerde su birikintileri hasıl eder. Göl kenarlarındaki

sazlıklar sivrisinek yuvaları olur. Anofelin faaliyet devresi de bölgeden bölgeye 3-8 ay arasında değişir. Burada nem meselesine temas etmek lâzımdır. Anofelin yaşama alanında kuru sıcaktan fazla nemli sıcaklık önemlidir. Kuzey Anadolu deltaları ve İskenderun kıyılarında olduğu gibi.

3) Suni Barınaklar

Sivrisineğin yaşama tarzlarıyla ilgili suni barınaklar şunlardır:

Köylerde: Pınarbaşlarında ve kuyubaşlarında su birikintileri, üstü açık helâlar, arklar (Milli Eğitim, Sağlık, Bayındırlık, Belediye ve Köy Odaları ile ilgilidir.)

Çeltik Tarlaları: (Tarım ile âlakadardır).

Şehirlerde: Üstü açık lâğım çukurları, havuz, sahrınç, bahçe arklarından taşan suların yaptığı birikintiler bahis konusu olabilir. (Bu da imar ve sağlık işleri ile ilgilidir).

3.11.1. Türkiye'nin Sıtma Bölgeleri

Türkiye'yi sıtma salgını bakımından sıtması kesif olan yerler, sıtması az kesif olan yerler diye ikiye ayırmak mümkündür.

a)Sıtması kesif olan yerler: Trabzon, Ordu, Samsun, İzmit, Çanakkale, İzmir, Çorum, Amasya, Tokat, Erzincan, Malatya, Ergani, Muş, Aydın, Muğla, Denizli, Antalya, Silifke, Mersin, Adana, Cebelibereket, Maraş, Mardin, Eskişehir, Ankara, Afyon, Isparta, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Yozgattır. Şu hale göre vilâyetlerin yarısı sıtma salgınının öldürücü darbesi altındadır.

b)Sıtması az kesif olan yerler: Sıtmanın insafsız salgınlarına maruz vilâyet ve kazalar 33'e ulaşmıştır. Bunlar da; Bitlis, Van, Şarkikarahisar, Sivas, Kırşehir, Çankırı, Kütahya, Çölemerik, Siirt, Siverek, Urfa, Gaziantep, Kozan, Burdur, Manisa, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Uzunköprü, Gelibolu, Edirne, Lüleburgaz, Kırklareli, Tekirdağ, Çatalca, İstanbul, Bolu, Zonguldak, Sinop, Giresun, Rize, Artvin'dir.

3.11.2. Türkiye'de Sıtmanın Yayılışına Dair Resmi Tespitler

Umumî harpte savaşıyan Türk erleri arasında yapılan muayene neticesinde 461.000 sıtmalılı tespit edilmiştir. Bunlardan ölenlerin sayısı takdire bağılıdır. Bilâhara İstiklâl harbinde kısmî asker muayenelerinde kanda endeks %49 olarak bulunmuştur. Kezalik Ordu Tababetince iki vilayette (Samsun, Ordu) yapılan 7560, 5972 kan muayenesinde kanların %75 ve %50'sinde sıtma mikrobu bulunmuştur.

3.11.3. Ankara Yayılışına Dair Resmi Tespitler

1916 Ocak ayından 1917 Temmuz'una kadar Alman bulaşık hastalıklar laboratuvarı Ankara'da çalışan Augen, Bedman ve Edvard'ın eseri olduğunu Bursa mebusu Malaryolog Doktor Talat makalesinde bildirmektedir. Bu yabancı hekimler asker hastanesinde yaptıkları 3931 kan muayenesinin 143'ünde malarya paraziti tespit etmişlerdir. Halk arasında yaptıkları 1702 kan muayenesinin 35'inde ise malarya paraziti bulmuşlardır. Bunların 523'ü Ankara yerli halkından olduğuna göre askerde %3.4, halkda %1.3 nisbet bulunmuş oluyordu.

1923-1924 yılları Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim aylarında Ankara'da hemen herkes sıtma ile uğraşan bir gönüllü haline geldi. Atatürk, İnönü, bu sinsî düşmanla uğraşılmasını büyük Devlet adamı Refik Saydam'dan istemişler ve bu büyük adam da kendi derunî hisleri sağduyusuyla tamamen tetabuk halinde bu arzuları yerine getirmenin yolunu bilmiş ve bugünkü Ankara'da sivrisineksiz hayatı temin eden savaşın kurulmasına ve bunun gelişmesine çalışmıştır. Gitgide bu savaş alanına 200 köy sokulmuş bir taraftan ısıtma âmillerini ortadan kaldıran tedbirler alınmış ve bir taraftan da mevcut sıtmalılıları tedavi ile koruyucu hekimliğe hizmet edilmiştir.

Ankara'da 1925'den 1930 tarihine kadar muayene olunan kan yekûnu 80.056'dır. Bundan 7464'ünde kan endeksiyle sıtma sabit görülmüştür. Bunların cinslere dağılışı şöyledir; 3715 tersiyana, 2303 tropika, 574 kuvartana ve 872'si cinsinin tayinine imkân bulunamayan plazmodidir. Yukarıda verilen rakamlara göre kan endeksi %9.3 olup %4.6'sı tersiyana %2.8 tropika, %0.7 kuvartanadır. Ankara vilâyetinde sıtma her yerde olduğu gibi çocuk katili olmak vasfını taşımaktadır. 6-10 yaşındaki çocuklar sıtmalılı olarak ömürlerinin bedbaht saatlerini geçirmek

zaruretinde kalmışlardır. Anofeller; bu mıntıkadaki anofellerin %80'ini Macules Penis ve %15'i vahşi ve anut ve her yerde yaşayan yüksek mukavemetli ve savaşması zor Superpictus'lerdir. Buranın en çok sıtmal kısımları Hatip Çayı Bentderesi, İncesu ve Çubuk Çayı çevreleridir.

1941 Aralık ayından 1942 Ekim ayına kadar yaptığı 10 aylık muayeneleri neticesi 24918 kandan 10404 'ünün mikrobi müsbettir. Bunun 6442'si tersiyana, 3018 tropika, 264'ü kuvartana, 680'i plazmodidir. Buna göre %40'ından fazlası müsbettir. 1924 'den beri bütün gayretlerle ve hatta silah başına vaziyetinde yapılan savaşa rağmen 1925' den 1930' a kadar Ankara'da yapılan kısmî kan muayenelerinde tespit edilen kandaki mikroplu sıtma %9.3 olduğu halde bütün sıtma savaşının himmetine ve fedakârlıklarına ve Ankara'da bu fedakârlıkların nümune olarak yapılmasına rağmen savaşın başlangıcından tam 17 yıl sonra yapılan on aylık 24.918 kan yüzdesinin azalmış değil dört mislini tecavüz etmiş olması gözleri açmak için çok yerinde bir rakamdır.

3.11.4. İstanbul Yayılışına Dair Resmi Tespitler

Sıtma, 1923 harbinden sonra Kozyatağı, Erenköy ve Göztepe'ye yerleştirilen göçmenlerle İstanbul'a girmiştir. Balkan harbinden sonra ve umumî harpte sıtma salgınları görülmüş, malî fedakârlıklarla yerleştirilen bu muhacirler heder olup gitmişler ve muhitlerine sıtma enfeksiyonu yerleştirmişlerdir. Dünyanın en güzel sayfiyeleri olan Erenköy ve civarı da sivrisinekten oturulamaz bir hale gelmiştir. Bu yüzden 1929'da İstanbul'da sıtma savaşı başlamıştır.

3.11.5. Aydın Yayılışına Dair Resmi Tespitler

Aydın'da mücadele 1925 Temmuz'unda başlamıştır. Aydın savaş Başkanının Sıhhat Mecmuasındaki yazısı, âlimane, işini bilen, vazifesini yapan ve yaptığı iş de nümune olan bir faaliyet nüvesidir. Bu tetkik yazısından arazi öğrenilir. Entemolojik bilgilere vakıf olunur. Bu mıntıkada en çok tesadüf edilen tropika yani zehirli arap ısırtması olup, nisbeti %47.2'dir. Geriye kalan %35.5'i tersiyana, %17'si kuvartana'dır.

3.11.6. Adana Yayılışına Dair Resmi Tespitler

Adana'da mücadelenin başlangıcı 1925 Temmuz'udur. Sıtma Adana'nın tarihi belâsı ve bu yurt parçasının en mühim derdidir. Köy ve kentlerinde her ağaç gölgesinde ve her yol köşesinde yerlere serilmiş binlerce sıtmalı görüldüğünü ilk araştırmalar ispat etmiştir. 8 ay içinde 30.204 kişiden 22.773'ünün kanının sıtma mikrobu ile bulaşık olduğunu hâlen Sıhhat Bakanlığı müsteşarı Sayın Ekrem Tok'un Sıhhat Mecmuasındaki yazısından öğrenmekteyiz. Aşağıdaki cetvel muhtelif yıllardaki sıtmalıların hangi cinssıtma ile malûl oldukları hakkında bir fikir vermektedir.

Tablo 10:1925-1928 Yıllarında Sıtmalıların Malûl Oldukları Sıtma Cinsi

Yıllar	1925	1926	1927	1928
Tersiyana	716	2652	2038	2498
Tropika	280	1197	1016	437
Kuvartana	101	362	337	665
Cinsi meçhul	249	841	420	81
Muhtelif	-	-	12	14
Kaynak: M. Şerif Korkut, Isıtma ve Çeltik , Türk Ocağı Koleksiyonu, 1946, s. 25.				

Etimolojik etüt neticesi bu mıntıkada en çok rastlanan anofel neveleri şunlardır: (Etilus, Superpictus, Sinensis, Maculupenis).

3.11.7. Konya Yayılışına Dair Resmi Tespitler

Sağlık Müdürlüğü bu havalide dalak yüzdesini 70 olarak tespit etmiştir ki bu büyük bir felakettir. 1926 başında Konya'da 10 yaşından küçük 1375 çocuktan 349'unda dalak görülmüştür ki yüzde nisbeti 29.6'yı buluyor. Çeşitli yaşlarda 10.910 insanın kanında %18.9 parazit yani mikrop bulunmuştur. Bundan ötürü sıtma savaşına bu vilâyet dahilinde 1926 Mayıs'ında başlanmıştır. 1927'de teşkilât kuvvetlendirilmiştir. 1928'den 1934'e kadar koruyucu tedbir olarak bataklıklar

kurutulmuş ve çeltik ekimi buraya girmediğinden yeni yeni bataklıklar tesbihlenmek suretiyle sıralanmamıştır. 9 yıl içinde yapılan 475.658 kan muayenesinden 35.039 kanda ısıtma mikrobi görülmüştür.

3.11.8. Eskişehir Yayılışına Dair Resmi Tespitler

Egemenlik savaşının emamesini teşkil eden Sakarya boyunca ileri geri gidip gelen askeri hareketler burada zaten var olan sıtmayı daha çok canlandırmıştır. Buralardaki askeri harekete iştirak eden Mehmetçikler üzerinde yapılan kan muayenesinde %40 sıtma mikrobi tespit edilmiştir. Yunus'un Porsuk vadisindeki feryadı hala değerini kaybetmemiştir. Sakarya çevresinde yapılan kan muayeneleri, halkın %78'ini büyük dalaklı, %30'unu da kanı mikroplu olarak tespit etmiştir. 10 yaşına kadar çocuklar arasında dalak yüzdesi 89, kanda mikrop %65 olarak görülmüştür. Bu Türkün topraklarında katliâm derecesindeki bu büyük felâkete karşı, bu vilâyet dahilinde 1929'da sıtma savaşı açılmıştır. 1930 en faal bir savaş yılı olarak Türk hekiminin vicdanını, vekarını gösteren bir faaliyet yılı olmuştur.

3.11.9. Kocaeli, Bursa, Balıkesir Yayılışına Dair Resmi Tespitler

İzmit'te Türk vatanının diğer parçaları gibi malaryanın bedenlen ve ruhen çok zararını gören ve nüfus zayıfına uğratan bu belâ ile karşı karşıya gelen bir ildir. 1926'da bu sebepten dolayı sıtma savaşına başlanmıştır. Adapazarı civarında 40 köyde yapılan muayenede dalak yüzdesi 67; Kandıra sahil ve göller mıntıkasında %76 olarak tevsik edilmiştir. 1928'de mücadeleyi daha genişleterek faydalı olunmaya çalışılmışsa da çeltikçiler oraya da yetişmişler ve kanunun siperine sığınarak memleket kalkınmasında atılacak adımlarda cesareti kırarak ihmal ve teseyyüpler göstermek suretiyle içinde bulunulan D.D.T. asrında insanlara yapacakları vaatlere inandıramayacak gülünç vaziyetlere düşmüşlerdir. Jeolojik vaziyet dolayısıyla Bursa eskiden beri sıtmadan haberdar ve bizardır. 1924 salgınında idealist gençler ve genç doktorlar büyük hezimetler etmişlerdir. Bu gençler Bursa içinde, Türk Ocağında poliklinik yaparak ve evleri dolaşarak 7000 kişi muayene etmişler, bunların %29'unu sıtmalı bulmuşlardır.

3.11.10. Antalya Yayılışına Dair Resmi Tespitler

1929'da sıtma savaşı başlamış ve daha önce Türk Ocağına bağlı idealist gençler ve genç doktorlar, yüz binlerce lira sarf edilerek yaratılmış, mübadil halkın iskân sitelerindeki göçmen köylerinde kadınların kısırlaştığını, bu âfetten ötürü birkaç yıl içinde 3/2'si ölen göçmenlerin köylerinde çocuk görülmediğini bu rapor öğretmiştir.

3.11.11. Samsun Yayılışına Dair Resmi Tespitler

1824'de Kafkasya'dan gelen ve Çarşamba 'ya yerleştirilen 2294 göçmen ev halkının hemen hepsi sıtma yüzünden ölmüşlerdir. 1916-1917'de Profesör Tevfik Sağlam Heyeti Sıhhiyesinden hâlen Müsteşar Ekrem Tok Çarşamba'da kanda mikrop yüzdesini 66, Samsun'da 77, Bafra'da 66 olarak tespit etmiştir. Hastaların %27.6'sının sıtmal olma kan muayenesiyle sabit olmuştur.

Bu fecaat dolayısıyla 1925'de Samsun savaş mıntıkası ilân edilmiştir. Böylece Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Kayseri, Diyarbakır bölgeleri de o zamanlar aynı felâketten dolayı savaş sahasına alınmıştır. Yurdun hemen her yerine serpilmiş olan 130'a yakın çeltik mıntıkları bu yurt içinde sıtmasız yer bırakmamış ve bu ekim yüzünden yorulmadan para kazanan, zengin olan bir sınıfın kabaran iştahı halkı ölümle karşı karşıya getirmiştir. Bu cins ziraat amelesi bilhassa bu salgın mıntıkası içerisinde kalmışlardır. Toprak işçisinin bu sıhî vaziyetinin, henüz Çalışma Bakanlığınca ele alınmamış olması medenî hüviyetimiz için bir leke teşkil edecek mahiyettedir. Şimdiye kadar yapılan muayenelere göre Adana'da %90, İstanbul Çekmecelerinde %80, Konya'da %70, Çanakkale'de %64, Pınarbaşı'nda %64, Mersin'de %60 olarak tespit edilmiştir. Maraş, Söğütlü, Karapınar havalisinde dalak nisbeti bu rakamlara yakındır.

3.12. TÜRKİYE'DE ÇELTİK ZİRAATI VE ÇELTİK EKİMİNİN ZARARLARI

Son beş yıllık istatistiklere göre Türkiye'nin çeltik ekim sahaları ve istihsal miktarları şöyledir:

Tablo 11:1944-1948 Yılları Ekim Sahası Hektar ve İstihsal Ton Miktarı

Yıllar	Ekim sahası hektar	İstihsal miktarı ton
1944	15.536	27.024
1945	18.129	32.482
1946	18.158	40.498
1947	21.217	56.875
1948	21.891	77.922
Kaynak: Korkut, s. 39.		

Yukarıdaki rakamlar çeltik ekiminin yıldan yıla arttığını gösterir. Bunun manası anofellerin barınmasına yarayışlı olan sunî barınakların genişlemesi demektir. Çeltik'in yayılış alanlarını öğrenmek üzere istatistiklere göz atacak olursak, 1944 yılında 36 vilayette, 1945'de 32 vilayette, 1946 yılında 31 vilayette, 1947'de 28 vilayette, 1948 yılında 24 vilayette çeltik ekildiği görülür. 1947 yılına 28 vilayetin 69 ilçesinde çeltik ekilmiş olup bunların iller itibariyle ilçelere dağılışı aşağıda gösterilmiştir:

Ankara: Polatlı, Ayaş, Nallıhan, Kızılcahamam, Beypazarı.

Bolu: Akçakoca, Mudurnu, Seben.

Çankırı: Çankırı merkez, Ilgaz.

Denizli: Merkez ilçesi.

Diyarbakır: Merkez ilçesi, Besmil, Çınar, Çermik, Silvan.

Maraş: Merkez ilçesi, Pazarcık, Enderin.

Mardin: Nusaybin, Derik, Midyat, İdil, Cizre.

Muğla: Gölceğiz, Dalaman.

Samsun: Vezirköprü, Terme.

Seyhan: Ceyhan, Bahçe, Osmaniye, Kozan, Kadirli.

Eskişehir: Sivrihisar, Mihalıççık.

Hatay: Reyhanlı, Dört Yol, Hassa, Kırıkhan.

İzmir: Torbalı.

Kastamonu: Tosya, Kargı.

Manisa: Merkez İlçesi, Muradiye, Salihli, Akhisar.

Edirne: İpsala, Meriç.

Tekirdağ: Çorlu, Saray.

Gaziantep: İslâhiye.

Urfa: Hilvan.

Siverek: Siverek.

Zonguldak: Safranbolu.

Çorum: Merkez ilçesi, Osmancık, İskilip.

Elazığ: Merkez ilçesi.

Malatya: Merkez ilçesi, Akçadağ, Hekimhan, Behisni, Kâhta, Adıyaman.

Kars: Iğdır

Sinop: Boyabaz.

Ordu: Ünye.

Bitlis: Merkez İlçesi.

Çoruh: Yusufeli.

Sıhî zararlarına rağmen çeltik ekiminin Türkiye'de yıldan yıla artması sebepleri şöyle toplanabilir; Bir yandan çeltik çok verimli bir ziraat çeşitidir. Mahsulü bereketlidir. Mahsulün idraki dört ay içinde olur. Ekeni birkaç yılda zengin olur. Bu itibarla bilhassa büyük arazi sahipleri çabuk zengin olmak hırsıyla bu ziraate kendilerini kaptırırlar. Çeltiğin küçük arazi sahibi köylüler tarafından yapıldığı nadirdir. Buna ancak Tosya ve Nallıhan gibi mahdut yerlerde rastlanır. Öte yandan pirince konmuş olan gümrük himayesi çeltik ziraatini koruduğu ve teşvik ettiği gibi, 3039 sayılı Çeltik Kanunu da herkese çeltik ekimi hakkını tanımaktadır.

Bursa ilinde 1941 yılına kadar 15-17 bin dekarlık sahada çeltik ekiliyordu. Bu ekimlerin 3/4'ü Karacabey, Mustafa Kemal Paşa ovalarındaydı. Geri kalanı da diğer

ilçelerdeydi. Halkın yerinde olan şikâyeti üzerine çeltik ziraati 1941 yılında kısmen ve ertesi sene de kâmilten kaldırılmıştır. Sekiz yıldan beri Bursa'nın hiçbir yerinde çeltik ekilmemektedir. Bursa'daki çeltik ziraatinin kesif olarak yapıldığı Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa ilçeleri çok sıtmalıydı. Bu iki ilçede 1941 ve 1947 yıllarına ait ölüm, doğum vakaları çeltik ekiminin sıtma ile münasebeti hakkında çok canlı bir fikir verir. İki ilçeye ait ölüm, doğum vakaları köylerde isim üzerine tespit edilen rakamlara dayanır. Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa'da çeltik ekiminin kalktığı günden bugüne kadar ölüm ve doğum nisbetinin takip ettiği seyir aşağıya bir cetvel halinde çıkarılmıştır

Tablo 12:Bursa'nın Mustafa Kemal Paşa ve Karacabey İlçelerinde 1941-1947 Yılları Arasında Ölüm ve Doğum Oranı

MUSTAFA KEMAL PAŞA				KARACABEY		
Seneler	Doğum	Ölüm	Çocuk ölümü	Doğum	Ölüm	Çocuk Ölümü
1941	17.95	31.48	146.81	17.62	29.47	166.23
1942	28.70	23.46	129.15	24.32	18.03	73.58
1943	29.43	20.53	156.58	25.61	17.56	62.50
1944	27.29	13.06	138.06	23.91	13.66	86.08
1945	31.78	10.36	47.91	26.47	12.25	75.57
1946	32.49	10.51	69.01	26.16	8.82	83.62
1947	31.74	10.31	72.72	26.16	7.82	83.62
Kaynak: Korkut, s. 62.						

Bu cetvelde görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa'da doğum nisbeti 17.95'den 1947'de 31.74'e çıkmıştır. Ölüm nisbeti ise 31.45'den 10.31'e düşmüştür. Çocuk ölümü de 1941 yılında 146.81 iken 1947'de 72.72'ye düşmüştür. Diğer taraftan 1940-1945 yıllarında birçok kuranın silah altında olduğunu ve bu yüzden doğumların azalması gerektiği halde eskisine nazaran bir artış olması sıtmanın en amansız bir düşman olduğunu daha iyi anlatır. Karacabey ilçesinde 1941 yılında doğum 17.62'den 1947'de 26.16'ya yükselmiş buna mukabil ölüm nisbeti 28.47 'den 7.82'ye

ve çocuk ölümü de 166.23'den 83.62'ye düşmüştür. Doğum nisbetinin yükselişinde, ölüm nisbetlerinin azalışında, çeltiğin kalkmasıyla sıtmanın azaldığı açık olarak görülmektedir. Bu ciheti 1941 ve 1947 yıllarında her iki ilçede yapılan umumî muayenelerden elde edilen dalak endekslerine ait şu rakamlar da teyit eder:

Tablo 13:Karacabey ve Mustafa Kemal İlçelerinde Dalak Endeksi

İlçe	1941	1947
Karacabey	28,7	6,4
M. Kemal Paşa	40,7	3,5
Kaynak: Korkut, s. 63.		

Yine bu iki yıl içinde tedaviye alınan sıtmalılardan azalması da çeltik ekiminin oynadığı kötü rolü ortaya çıkarmaktadır. Filhakika M. Kemal Paşa ilçesinde 1941 yılında 17.043 kişi tedaviye alınmışken, 1947 yılında tedavi edilenlerin sayısı yalnız 3.060'dır. Karacabey ilçesinde 1941 yılında 14.817 kişi tedaviye alınmışken 1947'de bu miktar 4475'e inmiştir. Ayrıca 1941 yılının harp yılı olduğu ve sıtma ilaçlarında bir azalma bulunduğundan ancak hakikî sıtmalılardan tedaviye alındığı unutulmamalıdır. Bu rakamlar gösteriyor ki bu iki kazada çeltik ziraatinin kalkmasından sonra sağlık durumu düzelmiştir.

3.13. SİTMA İLE SAVAŞ İLKELERİ

Sıtma ile savaşta esas, sıtmanın âmili olan anofelleri, sürfeleri ve barınaklarını yok etmek ve sıtma portörü insanları tedavi etmektir. Bu maksada vusul için de savaş usulleri, yerine göre anofele veya sürfeye hücum sistemleridir. Hackett sıtma savaşında kullanılan usulleri yukarıdaki ana prensibe dayanarak şöyle sıralamaktadır:

1) Hendek açmak, doldurmak ve diğer drenaj usulleriyle anofel kütlelerinin devamlı olarak ortadan kaldırılması,

2) Anofellerin üreme mevsiminde (Larvisid) maddeler (sürfeyi öldürecek petrol müştakları, D.D.T. vesaire gibi maddeler),

3) İnsanları sivrisineklerin sokmalarından korumak (evleri tel kafesle perdelemek, cibinlikte yatmak ve erişkin anofelleri duvarlara badana ve püskürme ile D.D.T. tatbik etmek suretiyle evlerde öldürmek).

4) Isıtma portörü insanlarda muhtelif ilaçlar yardımıyla gametleri imha etmek (kinin, atebrin ve diğer ilaçlarla)

5) Sivrisinek ve Anofel sürfelerinin imhası için tabii usullerden faydalanmak (psikültür, çok hayvan beslemek ve hayvan kordonu yapmak).

3.13.1. Türkiye'de Sıtma Savaşı Nasıl Yapılmalıdır?

Savaş usulleri, aslında birkaç esas biyolojik prensibe dayanmakla beraber geniş ölçüde anofel çeşitlerine göre tertiplenmektedir. Şu hale göre mücadelenin başarılı olması, her vilâyetin ve her bölgenin anofel çeşitleri hakkında sağlam bilgi edinilmesiyle mümkündür. Bu realitelere dayanarak diyoruz ki;

1) Sıtma mücadelesinin verimli, başarılı olması için sıtma sağlık coğrafyasının daha çok vakit kaybetmeden belirtilmesi şarttır. Çünkü ancak bu sayede sıtma mücadele bölgelerinin ortaya konması ve orada alınacak savaş tedbirlerinin kesin ve sıhhatli olarak belirtilmesi mümkün olacaktır.

2) Sıtma ile mücadele için önemli vasıtalarından birisi de, birkaç sıtmalılı bölgeyi içerisine alan mahallerde Sıtma Enstitüleri tesisi işidir. Anofel çeşitlerini incelemek, anofellerin ve sürfelerinin imhası usullerini, mücadelede kullanılacak vasıta ve ilaçları tespit eylemek ve mücadele için gerekli elemanları yetiştirmek gibi görevleri yapmakla mükellef olan Sıtma Mücadele Enstitüleri; 21 yıldan beri bu işle uğraşılmasına rağmen mevcut değildir. Adana'da 1928'den beri faaliyette bulunan bir Sıtma Mücadele Enstitüsü bulunur. Fakat bunun da özlenen ve beklenen faaliyetleri tam ve mükemmel surette başardığı iddia edilemez.

3) Sıtma ile mücadelenin esaslarından biri olan, hem de sıtmalılı tedavi usullerini tespiti yarayacak olan sıtma mücadele dispanserleriyle antomoloji laboratuvarlarının da her bölgede kurulması gerektiğine işaret etmek yerinde olur. Sıtma Mücadele Enstitülerine bağlı olması gereken antomoloji laboratuvarlarının yardımı ile her bölgenin anofel cinsleri, mıntıkadaki yoğunluk derecesi hakkında bilgi elde edilecek ve bu sayede savaş ünitelerinin belirtilmesi mümkün olacaktır.

4) Sıtma mücadelesinin başarılı ve verimli olmasında bugün için tayin ve tespit edilmiş olan sıtma savaş usullerini büyük bir sabır ve metanetle tatbik edecek olan teşkilâtın rasyonel bir şekilde kurulmuş bulunması şarttır. Teşkilâtın belli bir şemaya göre değil, tespit edilmiş realitelere göre kurulması, teşkilâtta elemanların mücadelenin yoğunluğuna göre ayarlanması, diğer bir deyişle maksada vefa edecek şekilde rasyonel olması şarttır. Mücadelenin başında bulunan elemanların ise bilgili, kendilerine verilen vazifeyi görececek kabiliyet ve kudrette olmaları ve bu maksat için evvelden yetiştirilmiş bulunmaları gerektir. Mücadele bakımından mıntıkanın bütün özelliklerine vukuf peyda etmiş olan baş elemanlara da sık sık yer değiştirtmemeli, terfileri de unutulmamalıdır. Diğer taraftan elemanların başka yerlere kaymalarına mani olunacak şekilde tatmin çareleri de bulunmalıdır.

5) Sıtma ile mücadelede bütün işlerin kül halinde mütalâa edilmesi ve bir elden yürütülmesi başarılı netice elde etme bakımından son derece lüzumludur. Bizde anofel ve sürfe savaşı için mevcut mevzuat çeşitli olduğu gibi, bunları tatbik ile mükellef olan makamlar da başka başkadır. Ekseriyetle bu makamlar arasında iş birliği de yoktur.

6) Memlekette sıtmanın kaldırılması esaslı bir program, etüd ve teşkilât işi olduğu kadar yıllar boyunca bu işe hasredilecek paranın temin ve tedariki de önemlidir. Kısa devreler için devletçe yapılmış büyük para yardımlarının sıtmayı bertaraf edemediğini 21 yıllık tatbikat ile görebiliriz. Bu iş için her yıl Devlet bütçesinden muayyen miktarda ödenek ayrılmalı, ayrıca Özel İdarelerin, Belediyelerin ve Köylerin nakdî ve aynî yardımları devamlı olarak sağlanmalıdır. Kurutulacak bataklıklardan elde edilen arazinin değerlendirilmesi de malî kaynağı besleyen ayrı bir unsurdur.

7) Sıtma mücadelesinde halkın aydınlatılması işi mücadeleyi muvaffakiyete ulaştıracak en mühim tedbirler arasında sayılmalıdır. Halkın yetiştirilmesinde çeşitli yayının hissesi büyüktür. Bilhassa hastalığın mahiyetine ve sirayet tarzına dair hazırlanmış filmlerin gösterilmesi, seyyar müzeler tertibi çok önemlidir. Günlük matbuata da bu hususta büyük vazifeler düşmektedir. Radyo bu maksat için kullanılabileceği gibi konferansların rolü de inkâr edilemez.¹⁵⁵

¹⁵⁵ M. Şerif Korkut, **Sıtma ve Çeltik**, Türk Ocağı Koleksiyonu, 1946, ss. 1-80.

3.14. SITMA ERADİKASYONU PROGRAMLARINDA KULLANILAN SITMA İLÂÇLARI

3.14.1. Chloroquine

Diphosphate = Aralen, Avlochlor, Resochin vs.

Sulphate = Nivaquine, Nivaquine B. vs.

Mecaprine gibi süratle ve tam olarak imtisas olunur ve iç organlarda birikerek uzun müddet kalır. Plazmada müessir olacak bir konsantrasyona süratle ulaşma bakımından tedavi başında yükleme dozu verilmesi tavsiyedir. Yavaş metabolize olur, vücuttan eliminasyonu hayli gecikir. Bu kinine nazaran bir avantajdır.

Tedavi dozlarında toksisite çok azdır. Fakat sıtmadan gayrı birçok hastalıkların tedavisi için uzun zaman verilirse toksisite görülmektedir. Yüksek dozlarda mapacrine kadar toksiktir. 2.6 gr. chloroquine alınması ile 2 saat sonra ölüm meydana getiren bir intihar neşredilmiştir. Şiddetli entoksikasyonlarda kalp ve sinir sistemi ârazı görülür ve ölüm teneffüs felcile olur. Genel olarak toksik hudut, insanda 20 mgr/kg.'dır. Kanda 2-3 mgr/1t. veya plazmada 0.25 mgr/1t olursa tahammülsüzlük ârazı başlamaktadır. Sıtma tedavileri yapılırken arasıra görülen hafif entoksikasyon ârazı olarak baş ağrısı, spastik mide-bağırsak bozuklukları ve görme bozukluğu bulunabilir.

Çocuklara entramüsküler ilâç verilirken çok dikkat edilmelidir. İmalâtçılar 5 yaştan aşağı çocuklara yarım ampulden fazla vermemeyi (5 cc.'lük 250 mgr. ihtiva eden Bayer ampülü) tavsiye etmektedir. Harns'e göre en yüksek doz 5 mgr/kg.'ı geçmemelidir. Kâhillerde 300-400 mgr. baz ihtiva eden %5'lik ampullerden 10 cc.'lük bir enjeksiyondan fazla yapılmamalıdır. 24 saat sonra ikinci bir enjeksiyon yapılırsa da total günlük doz 900 mgr.'ı geçmemelidir.

Chloroquine genel olarak ya diphosphate (%62 bazlı) veya sulphate (%76.5 bazlı) tuzu halinde kullanılır. Diphosphate tuzlu suda daha fazla eridiğinden enjeksiyonlarda kullanılmaktadır. Çocuklar için hazırlanan tatsız naphthoate tuzu iyi imtisas etmediğinden satıştan kaldırılmıştır. Chloroquine anne sütü ile bebeğe geçmez veya çok az miktarda geçse de bu chloroquine'le ilâçlı tuz hazırlamaya bir mahzur teşkil etmektedir.

Tek doz halinde chloroquine genel olarak ateşi düşürür. Yarı-muaf hastaların falsiparum enfeksiyonları radikal olarak tedavi olabilir. Akut sıtma nöbetlerinde âdet haline gelen 3 günlük tedavi ile (kâhil için total 1.5 gr. baz) non-immunlarda bile Plasmodium falciparum radikal olarak tedavi edilir ve diğer türlerde kanda parazit kalmaz. Sekonder doku safhalarına tesiri olmadığından nüksler önlenemeyecektir. Amodiaquine ve quinine gibi Plasmodium falciparumdan gayrı türlerin gametositlerini de öldürmektedir. Chloroquine tesiri altında Plasmodium vivax'ın bazı suşlarında gametositlerin kaybolmadan evvel, sprontosidal tesir yapacak şekilde canlılığı gider.

3.14.2.Amodiaquine

Dihydrochloride = Camoquine, Flavoquine, Cam-aqi vs.

Amodiaquine'in tesir tarzı, dozu ve toksisitesi chloroquine'in aynıdır. Fakat süpressan olarak kullanıldığında Amodiaquine'i 400 mgr. vermek âdet haline gelmiştir. Halbuki chloroquine'de mutad doz 300 mgr.'dır. Tek doz ve günlük tedavilerde doz chloroquine'le aynıdır. Amodiaquine chloroquine'den daha pahalı olmakla, niçin amodiaquine'in tercih edildiği düşünülebilir. Bazı lokalitelerde amodiaquine daha süratli tesir eder görülmektedir.

Bir misal Grounds'dan alınabilir. Müellif 600 mgr. baz chloroquine ve amodiaquine'i mukayese etmiştir. Bulgulara göre amidiaquine ateşi ortalama 30.5 saatte, chloroquine 56 saatte düşürmüştür. Aynı şekilde bir grupta 800 mgr. mecaprine 72 saatte müessir olmuştur. Denemede şahıs başına amodiaquine için 60 sent, chloroquine için 38 sent sarfedilmiştir.

3.14.3. Pyrimethamine

Baz olarak hazırlanmıştır = Daraprim, Malocide, Erbaprelina, Chloridine.

Hemen tatsız, toksisitesi çok az, ucuz bir ilâçtır. Sıtma eradikasyonu programlarında çok kıymetli olup, rezistans olmadığı zaman bazı suşların şekillerine ve hepsinde sporogoniye tesir ederek 4-aminoquinoline'lerin tesirini tamamlar. Ağızdan verilirse imtisas süratlidir. Birkaç saatte plazmada en yüksek seviyeyi bulur.

Organlarda biraz birikirse de yükleme dozuna lüzum yoktur. 72 saat sonra eliminasyonu yavaşlar, 100 mgr. verildikten 30 gün sonra hala vücutta 1 mgr. bulunmaktadır.

Mutad dozlarda toksisitesi az olmakla beraber yüksek dozlarda veya uzun zaman alımda insanda nükleo-protein sentezini durdurmakta ve makrositik anemiye sebep olmaktadır. Bu sebepten uzun müddet verileceği zaman (toxoplasmosis) folic acid ve folinic acid'le beraber verilmesi tavsiye edilmiştir. Bu asitler ilâcın antimalaryal tesirini durdurmaktadır. Bu asitlerin verilişi ile riske girmeden yüksek doz pyrimethamine verilebilir ve bu suretle tesir müddeti uzatılmış olur. İlâç tatsız olduğundan çocukların yetişebilecekleri yerlere bırakılmaması unutulmamalıdır. Aksi halde zehirlenmeler olabilir. 15 mgr. pyrimethamine ve 150 mgr. baz chloroquine ihtiva eden tabletler piyasada satılmaktadır. Soberon y. Parra'nın bulgularından sonra 25 mgr. pyrimethamine ve 10 mgr. primaquine ihtiva eden tabletler hazırlanmıştır.

3.14.4. Proguanil

Monohydrochloride = Biguanil, Chlorguanide, Chloriguane, Paludrine, Palusil v.s.

Proguanil süratle imtisas eder. Yutulduktan 4 saat sonra plasmada azamî konsantrasyona erişir. Plasmadan ziyade eritrositlerde daha çok konsantre olmaktadır. Eliminasyonu oldukça yavaş olmakla beraber pyrimethamine'den daha süratlidir. Son doz proguanil verilmesinden bir hafta sonra plasmada bulunmaz. Toksisite çok yavaştır. Mutad dozların tahminen 10 misli verilirse karın rahatsızlıkları ve mide, bağırsak bozuklukları gibi tâlî tesirler görülür. Yüksek dozda nadiren böbrek ârazı, hâtta hematüri meydana gelebilir.

3.14.5. Chlorproguanil

Hydrochloride = Lapudrine

Chlorophenyl halkasındaki bir hidrojen yerine bir klor eklenmiş olması ile proguanil'den tefrik olunur. Terkibi NI-(3,4-di-chlorpehnyl)-N5-isopropyl

biguanide'dir. Proguanil'den daha kalıcı ve daha aktif olması ile haftada bir defa bile alınsa iyi bir süpressan olduğu iddia edilmiştir. 20 mgr. chlorproguanil ve 150 mgr. chloroquine ihtiva eden tabletleri (Lapaquin) vardır.

3.14.6. Primaquine

Sıtma tedavisinde birçok 8-amino-quinoline'ler kullanılmışsa da bugün en çok diphosphate tuzu revaçtadır. Bütün 8-aminoquinoline'ler süratli imtisas ve süratle, elimine olurlar. Dokuda pek azı bağlanmaktadır.

Bu grup sıtma ilacının ilki olan pamaquine kullanıldığından beri bir kısım insanlara zararsız olan dozların bazılarında, bilhassa zencilerde hemolitik anemiye ve methaemoglobinaemi'ye sebep olduğu anlaşılmıştır. Bu grubun en son keşfolunan primaquine'i de günde 30 miligramlık dozlarda yapmaktadır. Amerika zencilerinin kâbillerinde %10-%15 nisbetinde homolitik anemi yaptığı tespit olunmuştur. Bunun sebebi evvelâ glikoz oksidasyonunda muhtelif tesirleri olan bir enzimin (glucose-6-phosphate dehydrogenase), ikinci olarak eritrositlere koruyucu tesir eden azalmış glutathione yetersizliğidir. Methaemoglobin teşkil edilmekte ve bunun hemoglobine dönmesi tam yapılamamaktadır. Bu suretle entoksikasyonu klinik belirtileri yâni bulantı, mide ve karın ağrıları, kusma, karasu hummasını hatırlatan koyu idrar tezahir etmektedir.

Primaquine hassasiyeti gösterenler diğer birçok ilâçlara ve meselâ sulphonamide, sulphone acetanilid vs.'ye de hassastır. Bazı hususî durumlarda çiğ veya az pişmiş baklava da (Vicia taba, bundan favism hastalığı) hassastırlar. Zencilerden başka bilhassa Plasmodium falciparum'un yaygın olduğu ekvatorun iki tarafındaki şeritte oturan halkta primaquine'e hassastır. Bu yetersizlik Sardunya'da Hindistan'ın bazı kısımlarında, Sephardic Yahudilerde de sık görülmektedir. Amerika zencileri %10 nisbetinde eritrositlerde (G.6.P.) yetersizliği göstermektedirler.

3.14.7. Quinocide

Hydrochloride = Chinocid

Bu ilâç primaquine'in izomeridir. İlâç ilk defa 1949 senesinde Elderfield tarafından sentetize edilmiş. CN-1115 kod numarası almış ve fakat Amerika'da insan sıtmasında denenmemiştir. Çünkü maymunlarda yapılan ilk tecrübelerde aşağı yukarı primaquine kadar toksik bulunmuştur. 1952 senesinde Rusya'da Braude ve Stavroskaya tarafından müstakilen sentezi yapılmış ve Chinocid diye isimlendirilmiştir. Bu terimle hydrochloride tuzu kastedilir. Quinocide süratle imtisas eder. Doz alındıktan 3 saat sonra plasmada en yüksek seviyeyi bulur. Diğer 8-aminoquinoline'ler gibi süratle elimine olur. Rusya'da quinocide bulununcaya kadar geniş çapta kullanılmış bir 8-amino-quinoline olan plazmocide'e nazaran quinocide hayvanlarda daha az toksik bulunmuştur. Lysenkoinsanlarda yaşla daha sık tâlî tesirler (baş ağrısı, dispepsi, siyanoz, çok nadir ilâç ateşi) meydana geldiğini göstermiştir.

7 gün müddetle günde 31 mgr. ilâç alan 214 kişiden 15 yaştan az olanlarda %4.9, 16-49 yaş arasında %6.2 ve 50 yaştan yukarıda 56.6 nisbetinde yan tesirler görülmüştür. Yalnız primaquine'e hassas bir toplulukta mı quinocide denenmiştir, bilinmez. Diğer sıtma ilâçları ile beraber alınırsa maalesef daha az tahammül edilmektedir. Quinine ve pyrimethamine (Chloridine) beraber alınırsa vakaların %100'ünde tâlî tesir görülmüştür. Amodiaquine'le (Cycloquin, amodiaquine ekivalanı) verilirse daha az nisbette, proguanil (bigumal) ile alındığında en az (126 kişide %33) toksik yan tesirler görüldüğü bildirilmiştir. Demek oluyor ki diğer ilâçlarla verilirse methaemoglobinaemia daha sık meydana geliyor ve siyanoz beliriyor.

Primaquine, diğer sıtma ilâçları ile verilmesine mukabil Quinocide'de toksik tesir artması ters bir tesirdir. Primaquine kinin ile verilirse de mepacrine ile verilmez. Alving ve Johnson'un tetkiklerine göre primaquine, quinocide'den daha az hemolize sebep olmakta ve daha az gastro-intestinal belirti göstermektedir.

Quinocide ile standart tedavi 10 gün, günde 23 mgr. veya 15 gün, günde 15 mgr. verilmekle yapılmaktadır. Total doz 210 mgr.'dan az olmamak üzere muhtelif müellifler, hepsine izafeten Lysenko 2.889 Rusya vivaks enfeksiyonları tedavisinde

%0.62 nisbetinde nüks görüldüğünü bildirmiştir. Diğer taraftan Alving ve Johnson Chesson suşu iki vivaks enfeksiyonunda chloroquine'le beraber 8 hafta müddetle haftada 45 mgr. CN-1115 vererek bu iki hastada nükse mâni olamamıştır.

3.14.8. Pamaquine ve Plasmocide

Bazı memleketlerde geniş stokları mevcut olup hâlâ kullanılmaktadır. Meselâ İspanya'da tam chloroquine tedavisinden sonra bazen pamaquine verilmektedir. Hollanda'da eski usul kinin tedavisi (300 mgr. quinine) 10 mgr. pamaquine günde 3 defa verilerek 2 hafta devam etmekte ve vivaks enfeksiyonlarının radikal tedavisinde kullanılmaktadır. Rusya'da quinocide kullanılması umumuna teşmil edilmeden evvel "nükslerden koruyacak tedavi" 200 mgr. Acriquine ve 40 mgr. Plasmocide her gün veya 2 gün müddetle her hafta bütün yaz boyunca verilirdi. Pre-epidemik profilaksi denilen uzun bir tedavide de bir evvelki dozların %50 fazlası ile yapılırdı. Yâni 5 gün 300 mgr. Acriquine, 60 mgr. Plasmocide, bir hafta ara, aynı tedavi 3 gün tekrar, bir hafta ara, 3 gün daha tedaviden ibarettir.

3.14.9. Mepacrine

Dihydrochloride dihydrate = Atebrin, Atebrine, Quinacrine, İtalchina ve Rus ekivalanı olup aynı olmayan Acriquine.

Bundan evvelki iki ilâç gibi mepacrine de sıtma eradikasyonu programlarında tavsiye edilmemektedir. Çünkü birçok memleketlerde büyük stoklar halinde mevcut olup, en azdan yakın zamanlara kadar kampanyanın devamı esnasında kullanılmıştır.

Mepacrine bir acridine boyasıdır. Bu sebepten cilde ve konjunktivalara sarı bir renk vermektedir. Çok süratle imtisal eder, dokularda birikmeye çok meyleder. Bu sebepten tedavi başlangıcında yükleme dozuna ihtiyaç vardır. Eliminasyonu çok yavaştır. Bu avantajı ve şizontosit olarak iyi tesir etmesi maalesef toksik tesirlerle assosiyel olur. Toksisite modern ve daha kuvvetli şizontositden ve meselâ 4-amino-quinoline'lerden daha fazladır. Cildi sarıya boyamasına itiraz olduğu gibi bilhassa tedavi başlarında ekseriya bulantı, karın rahatsızlıkları, kusma, ishal gibi belirtilere de sebep olur, ilâç kesilmesi ile mutad olarak bunlar kaybolur.

Sıcak memleketlerde sık görülen ve daha ciddi atipik lichen planüs başlaması ile bütün vücudu kaplayan eksfoliatif dermatit meydana getirebilmektedir. Nadiren çok şiddetli aklî tezahürat meydana getirmektedir. Fakat bunların süratle düzelmesi de memnuniyete mucip olmaktadır. Kinin gibi mepacrine de tuz halinde verilmektedir. (dihydrochloride dihydrate %78.5 mepacrine baz ihtiva eder).

Mepacrine keşfedildiğinden beri ve bilhassa İkinci Dünya Harbi'nden sonra sıtmadan hastalık günlerini çok azaltmış ve birçok hayat kurtarmıştır. Plasmodium falciparum'da kolaylıkla radikal tedavi yapmak suretiyle tedavilerle veya aynı türün süpressiv temin eden süpresyon ile bu başarıyı sağlamıştır. Süpressiv tedavi mâruz kalmadan 10 gün evvel veya normal süpresyon dozu verileceği yerde yüksek doz verilecekse birkaç gün evvel başlamalıdır. Normal tedavide ise ilk günü yükleme dozu verilmelidir.¹⁵⁶

3.15. D.D.T

Bu mühim böcek öldüren ilâcın ismi dichloro-diphenyl-trichloroethan'dır. Adına ihtisar suretiyle D.D.T. denmektedir. Bunu daha 1874'te Zeidler sentez ile elde etmişti. Çok sonraları Müller bu maddelerin böceklerle karşı müessir olduğunu buldu. Teknik evsafı D.D.T. beyaz-kurşunî renkte meyve kokusunu haiz bir tozdur. İri topraklar teşkil etmeye mütemayil olup erime noktası 88 derecedir. Saf hali beyaz, hemen hemen kokusuzdur. Erime noktası ise 108-109 derecedir. D.D.T.'nin kesafeti her milimetre için 1.5 gram kadardır. D.D.T. suda erimez. Petrolde vasat derecede ve birçok organik eriyiklerde fazlasıyla erimektedir. D.D.T.'nin bazı tanınmış eriyiklerde 27-30 derecede erimekabiliyetleri şöyledir.

¹⁵⁶Emilio Pampana, **Sıtma Eradikasyonu**, Adana, 1965, ss. 164-176.

Tablo 14:D.D.T.'nin Tanınmış Eriyiklerde 27-30 Derecede Erime Kabiliyetleri

Eritken	100 miligram D.D.T.
Mazot No: 2	10
Mazot No:1	8
Gazyağı (Ham)	8
Gazyağı (Rafine, kokusuz)	4
Cyclo-hexanone	100
Xylene	56
Acetone	50
Eter	27
Ethyl alcol %95	1,5
Kaynak: Akıncıoğlu ve diğerleri, s. 206.	

Fiyatı dolayısıyla umumiyetle organik eritkenler kullanılmakta ve emülsifiye maddesi ilâve etmek suretiyle emülsiyon yapılmaktadır. Maamafih eritkenin seçilmesi tatbik metoduna ve insectisitın kullanılacağı maksada bağlıdır.

D.D.T.'nin tesiri uzun müddet devam eder. 3-4ay ara ile beher metrekaareye 2 gram ilâç tatbik edildiği zaman birçok haşerelere müessir olur. Sürfelere karşı kullanılan petrollü D.D.T. miktarının az ve toksik tesirinin çabuk zail olması dolayısıyla tesir müddeti kısadır. Umumiyetle beher dönüm için 300 gram D.D.T. ihtiva eden %30 nisbetinde 1 litrelik mahlüldür. D.D.T. oldukça dayanıklıdır, fakat devamlı güneş ziyasının ve yüksek hararetin bu maddeyi dekompoze etmesi ihtimali vardır. Kuvvetli kalevilerle devamlı temasta dehydrohalogenationa uğrar ve bütün bu sebeplerle tesiri azalır.

D.D.T.'nin Tesiri ve İnsan İçin Toksisitesi: Zehirli ve öldürücü tesiri soğukkanlı hayvanlar ile bilhassa haşereler üzerindedir. D.D.T. böcek vücuduna temas satırlarıyla girer ve sinir lipoitlerine nüfuz ederek bütün vücuduna yayılır. Hayvanlarda evvelâ bir müvazene bozukluğu, hareket uygunsuzluğu görülür. Ondan sonra klonik ve tonik ilâçlar, daha sonra paralizi ve ölüm husule gelir. Tesirinin

şiddeti D.D.T'nin konsantrasyonuna ve temas müddetine bağlıdır. Karasinek, sivrisinek, pireler, arılar ve karıncalar 30 dakika ile 20 saat zarfında, bitler 4-12 saatte, tahtakuruları 24 saatte ölürlür. Deri vasıtasıyla vücuda giren zehir enstilation tarzı ile yukarı teneffüs yollarıyla göz müközü ile ve mide yoluyla da vücuda girer. Balıklar için de çok toksiktir. Tavşanlar, fareler, keçiler, inekler için de toksiktir. D.D.T. verilen dişi keçilerin gayet tipik zehirlenme ârazları gösterdikleri ve bunların sütleriyle beslenen yavrularında da ölüme kadar giden zehirlenmeler görüldüğü tespit olunmuştur. D.D.T. serpilmiş çayırlarda beslenen veyahut D.D.T. ile muamele edilmiş hububatı yiyen hayvanlar ve bunların sütleriyle beslenmenin tehlikeli olduğuna dikkat etmek lâzımdır. İnsanlara büyük bir toksik tesiri yoktur, fakat D.D.T. mahlûlleri asla insan cildine sürülmemeli, temas edilirse birçok defalar sabunlu ılık sularla yıkanmalıdır. Muhtelif nisbetlerde toz halindeki D.D.T.pudralarıyla pudralanan çamaşır ve elbiselerin vücuda teması zararsız kabul olunur. Toz halindeki tatbikat esnasında ağız, burun gözlerin korunmasına dikkat etmelidir. Nefes almaktan çekinmelidir. D.D.T. tatbik edilmiş odalara en aşağı 1-2 saat sonra bolca havalandırmayı müteakip giderilmelidir. D.D.T. ile şimdiye kadar literatürde %5 D.D.T. mahlûlünü yanlışlıkla içenbir çocuk ölmüştür. D.D.T. şu tarzlarda kullanılabilir:

1- Toz: D.D.T. Talk ve pyrophyllite gibi tozlarla karıştırılarak elde edilir. En tanınmış formülleri %5 ve %10 nispetindeki tozlardır. Bu madde bit mücadelesi için giyim eşyası ile vücutta en iyi tatbik edilebilen şekli olup pireler ve hamam böceklerine karşı döşeme kenar tahtaları ile dolaplara serpilebilir. %5 ve %10 toz halinde ve diğer maddelerle karıştırılmak suretiyle kullanılan bu tozdan ziraatte çeşitli maksatlar için istifade olunmaktadır.

2-Suda Eriyebilen İnce Tozlar: D.D.T. suda erimeyeceğinden suspensiyon meydana getirmesi için toz ıslatan bir madde ile karıştırılmalıdır. Bu tozlar %50, %75 ve %90 olarak temin edilebilir. Son zamanlarda toz ıslatan maddelerde büyük gelişmeler kaydedilmiş olup suspensionların istimali çok memnuniyet vericidir. Buna rağmen püskürtme ilâcını çalkalamak hususunda bir hayli itina göstermelidir. Sulandırılabilen püskürtme ilâçları bazı satırlarda gözle görülebilir beyaz bir iz bırakırlar. Binaenaleyh bu hususu mahzuru olmadığı yerlerde kullanılmalıdır.

3- Mahlül Halinde: D.D.T. tozunu muhtelif eritkenlerde eritmek suretiyle D.D.T. mahlûlleri elde edilebilir. En çok kullanılan eritkenler gazyağı ile mazottur. Erime kabiliyetleri burada düşüktür. Fakat umumi maksat için kullanılabilen %5 püskürtme ilâcı serpmeye maddesi ilâve edildiği takdirde ya satıh püskürtme ilâcı veyahut da sürfe maddesi olarak istimal edilebilir.

4- Emülsiyonlar: Xylene gibi bazı organik eritkenlerde yüksek erime kabiliyeti dolayısıyla emülsifiye konsantrat olarak daha ucuz ve püskürtme ilâcı yapılabilir. Bunlar D.D.T.'yi bir eritken dahilinde emülsifiye maddesi ile eritmek suretiyle hazırlanır. Elde olunan konsantrat su ile beraber arzu edilen nisbette sulandırılabilir. D.D.T. soğuk havada devamlı olarak muhafaza edildiği takdirde teressüp etmesi tehlikesi mevcut olduğundan, kışın %25 ile %30 kuvvetinden fazla konsantratlar bulundurulmamalıdır. Emülsionlar o şekilde hazırlanmıştır ki m²'ye 2 gram isabet eder. Xylol vernikli satıhlara tesir edilebilir ve tedbir alınmadığı zaman gıda maddelerinin tadını bozar. Diğer taraftan teneffüs yolu ile derhal öldürücü bir zehir olduğundan D.D.T.'nin ensektisit tesirine yardım eder.¹⁵⁷

3.16. PÜLVERİZATÖR

En mühim püskürtme malzemesi olan pülverizatör muhtelif şekilde olabilir.

1- Sırt Çantası Tipi Pülverizatör: Büyüklüğü 9.5 ile 15 litre olabilir. Çeşitli tipleri mevcuttur. Esaslı kısımları, meme, hortum, cut-off valve (yaylı mandal), hortum ucuna geçen madeni çubuk, pompa ve ağız lâstiğidir.

2- Tazyikli Hava Sarnıcı: Hava kompressörleri kamyonların ekseriyetinde tesis edilebilir. Kompressör otomatik olup lüzumlu bütün parçalarla teçhiz edilmiştir. Lüzumlu borular, hava deposu sarnıcı, basınç regülâtörü manometre ve basıncı ölçüsü parçalar.

3- Tadil Edilmiş Sırt Çantası Pülverizatörü: Bir otomobil lâstik kapağı pülverizatör lehimlemek vasıtasıyla eklenir. Pülverizatöre hava tazyiki dışarıdaki bir hava deposundan hortum vasıtasıyla verilir. 189 litrelik hava deposu 8.5 atmosferde takribi olarak 27 püskürtme kovasını tekrar depoyu hava vermeden doldurabilir.

¹⁵⁷ Akıncı- Peksimetçioğlu, ss. 206-209.

4- Daimi Basınç Pülverizatör: Yüksek basıncı insektisit tenekesine püskürtmede daimî basınç idame ettiren bir regülâtör vasıtasıyla bağlanmıştır.

5- Motorlu Pülverizatör: İstiap kabiliyeti bakımından 189 litre ile 757 litre arasında değişir. 2-4 hortum takılabilir. Kullanılan memeler sırt pülverizatöründe kullanılan memenin aynıdır. Motorlu pülverizatörlerin ekserisi yüksek tazyikle işleyebilecek şekilde yapılmıştır. Pülverizatördeki basınç regülâtörü 2.7 atmosferde tespit edilmelidir.

6- Sıcak Sis Makineleri: İçeriye giren insektisiti buhar haline getirir. Buhar halindeki insektisit dışarıdaki hava ile temas edince tekâsüf ederek koyulaşır ve sis damlası haline gelir.

7- Cip Ekzosuna Takılan Pülverizatör Tipi

8- Uçak Pülverizatörleri

9- Sis Pülverizatörleri: Memeden yüksek bir süratle neşredilen hava mayi halindeki insektisit küçük zerrelere ayrılır, birçok motorlu pülverizatörler bu hale çevrilmiştir. Tesiri baki kalacak ilâçlar için elverişli muhtelif çeşit pülverizatörler vardır. Bunlar; Brown, Dobbins, Lofstrand, Smith, Myers ve Hudson'dur. Her birinin kendisine göre faikiyet ve mahzurlarının olmasına mukabil hepside işe yarar. Her ekip yanında pülverizatöre ait yedek parçası, sabun, temiz bez, pülverizatörlere yedek hortum ve âlet gibi çeşitli teçhizat bulundurulmalıdır.

Pülverization esnasında muhakkak atomik meme kullanılmalıdır. Memeleri sık sık güzelce temizlemek ve iş hitamında da meme yedeğini muhafaza için ufak bir bezden keseye torbaya konur. Bilhassa son zamanda Hudson markalı pülverizatör kullanılmaktadır. Bu pülverizatör tercihen kalıcı D.D.T. tatbikatında kullanılacaktır. Zaruri hallerde Mazotaj işlerinde de kullanılabilir. Pülverizatörün deposuna 3/4'den fazla mayi koymamalıdır ki bu nisbete tekabül eden miktar 8 litredir. Depoya konacak 8 litre mayiın matlup tazyik altında pülverize edilebilmesi için 60-62 defa pompa ile hava basmak lâzımdır. Mâyi yarıya indiğinde bilhassa Wettable Powder kullanıldığı zaman çalkalanması ve 40-50 pompa daha basarak tazyikin matlup hadde çıkarılması lâzımdır. Yani pülverizatördeki tazyik 2.71 atmosfer olmalıdır. Kolun tatbik sahası ile 60 derecelik bir zaviye teşkil etmesi ve memenin satıhtan 40-50 santim mesafede bulunması lâzımdır. İş hitamında pülverizatör parçaları

temizlenmeli, kurulanmalı, yağlanmalıdır, içinde hiçbir zaman ilâç ve su bırakılmamalıdır.

Lâstik boru pülverizatörden çıkarılmalı ve baş aşağı asılmalıdır. Pülverizatörün muhafazası sırasında mayi konmaya mahsus kapak daima açık bırakılmalıdır. Silindir mihveri zaman zaman açılarak kösele yağlanmalıdır. Sertleşen kösele lüzumu halinde yağla oğularak elle yumuşatılmalıdır. Pülverizatör yelpaze gibi ilâcı püskürtmektedir. Bir köşeden başlayarak yerden tavana ve aşağıya doğru muntazam hareketlerle ilâç püskürtülür. Leke yapacağından koyu cilâlı kısımlar ile pencere pervazları ve cam satırlar üzerine püskürtme tatbik edilmez. Aynı muntazam hareketlerle tavanlara da ilâç püskürtülür, ve tavana erişmek için uzatma çubuğu ilâve edilir. El ile çalıştırılan pompalı pülverizatörler 4-5 dakika kullanmayı müteakip pompalamalıdır. Büyük parça eşyaların arkalarına da ilâç püskürtülür.

Sulandırılabilen tozlar bilhassa kuru tahta ve mayileri massedeabilen satırlarla çamur, kerpiç ve beyaz badana vurulmuş satırlara çok uygundur. Leke yapmaması için dikkat etmelidir. Emülsiyonlar ise boyanmış tahta sıvalara iyice kurumuş boya ve verniklere duvar kağıdı üzerinde tesirleri iyi kalır. Püskürtme için evlerin hazır bulundurulması hususunda köylere önceden tebligat yapılmalıdır. Duvarlar ile tavanlara ilâç püskürtülebilmesi için nakledilmesi mümkün bilûmum eşya duvarlardan uzaklaştırılarak odanın ortasına çekilmelidir. Cilâlı mefruşat cam ve koyu emayeden mamûl eşyalar lekelenmemesi için üzerleri örtülmelidir. Yiyecek maddeleri ile bilûmum mutfak eşyası ya örtülmeli veya ilâçtan mahfuz bir yere konmalıdır. Duvarlar tozdan temizlenmelidir. Badana ve temizlik D.D.T. tatbikinden önce yapılmalıdır. Ahırlardaki örümcekler temizlenmelidir. Küçük çocukları ve arıları, ipek böceklerini, saksıları muhafaza etmelidir.¹⁵⁸

3.16.1. Uçakla Larvisit Uygulaması

Uçakla larvisit tatbikatı sabahın erken saatlerinde, meselâ 3-4 arasında sürfe yerlerine alçak bir seviyeden uçarak yapılır. Saatte 2-3 mil süratle esecek bir rüzgar dahi larvisit tatbikatını bozar. Onun için ilâç tatbiki rüzgarsız bir zamanda olması

¹⁵⁸ Akıncı- Peksimetçioğlu, ss. 230-234.

lâzımdır. Bu sakin zamanda 3-4 arasındadır ve bu saatte bir uçkun olmaz. İlâçlama 200×300 kadem ebatındaki bir sahada iyi netice verebilir. Tatbikatın mükemmeliyetini temin edebilmek için etraftaki ağaçlık ve sazlıkların temizlenmesi lâzımdır. Son senelerde yapılan uçakla tatbikatta pilotun sade uçuş tekniğini değil, sivrisinek savaşı hakkında da bir bilgi sahibi olması lâzımdır. Uçakla tatbikat yapılacak olan yer önceden tespit edilmeli ve pilota da yapacağı vazife hakkında gerekli talimat verilmelidir. Uçakla yapılan tatbikatta uçakta aranılacak vasıfları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- İmkân nispetinde az bir süratte uçabilmesi,
- 2- Yukarı çıkış kabiliyetinin fazla olması,
- 3- Fazla yük taşıyabilmesi,
- 4- Yere inerken asgari süratle inebilmesi.

Bu vasıftaki uçaklar daha fazla 1930 yılında inşa edilen veya bazı askeri eğitim uçaklarından çift kanatlı olanlardır. Bu iki kanatlı tayyare, tek kanatlıdan daha elverişlidir. Kanatları daha kısa olduğundan bu gibi yerlerde daha fazla hareket kabiliyetine maliktir. İki kanatlı uçaklar, uçuş esnasında karşılaşmaları muhtemel olan telefon hatları gibi diğer mâniyalarla karşılaştığında bunlara çarparsa dahi uçakta bir âriza yapmayacak şekilde inşa edilmiştir. Muayyen süratte uçan tayyarenin diğer tayyarelerin pervanelerine nazaran bazı avantajları vardır:

- 1- İnerken %25-30 nispetinde daha emin ve yavaş olarak,
- 2- Çıkarken %15-25 nispetinde daha süratli,
- 3- Seyir süratinde fazlalık 5-15 nispetinde,
- 4- Daha fazla emniyetli,
- 5- Makine ve bakım imkânları daha kolay,
- 6- Gerek dalarken, gerekse dikine çıkarken ve normal uçuşta muayyen uçuş süratini kolayca temin etme imkânları bakımından bu evsafaiki pervane tercih edilir.

3.16.2. Larvisit Tozlarının Uçakla Serpilişi

Toz serpecek malzeme, karıştırıcı cihaz, toz hunisi, valf, toz neşredici ve tabanca lâzımdır. Bu toz hunisi sağlam bir şekilde yerleştirilmeli, malzemesi hafif olmalı ve uçağın siklet merkezine yerleştirilmelidir. Tozlar serbestçe boşluğa

dökülebilmelidir. Bu da rüzgar neşredici bir aletle temin edilebilir. Böylece rüzgarlık denilen kısımdan da hava tazyiki fazlalaşarak toz bulutlarının kafi derecede yayılmasını temin eder. Toz bırakma valfi ile tozun yayılma süratini temin edecek alet muhtelif süratlerde yayma imkanını sağlayabilecek şekilde olmalıdır ki hafif bir el hareketiyle bu temin edilebilsin.

3.16.3. Pülverizatörde Kullanılacak İlâçlar

1-Paris Yeşili:%20 Paris yeşili ve %80 toz huniye doğru boşaltılır, aynı kesafeti temin edebilmek için yüklenen toz aynı miktarda yüklenmelidir. Paris yeşilinin iyi netice vermemesinin bir sebebi tatbikat yapılacak bölgeye inememesidir. Normal hava şartlarında bile ancak %20'si iner, biraz sonra %8'i iner ki mütebakisi kaybolmuş oluyor. Ancak cüzisi tatbikat yerine vâsıl olabiliyor. Paris yeşilinden iyi istifade için parçalarının kaba olması temin edilmişse de iyi netice vermemiştir. Paris yeşili kesif nebatlı yerlerde sivrisinek savaşında aşağıya kadar nüfuz edemediğinden iyi netice vermemiştir. İyi netice için 1 dönüme 1-2 libre dökülmelidir.

2-D.D.T. İle Tozlandırma: D.D.T. ile tozlandırma ile Paris yeşili arasında kullanma bakımından pek fazla bir fark yoktur. Uçuş tekniği ve malzeme itibariyle bir fark göstermez. Umumiyetle %5 nispetinde tozla daha fazla nispette D.D.T. kullanıldığı taktirde zayi olmaktadır. %10 D.D.T. toz karışımını piyasada bulmak mümkün olduğuna göre tatbikat yapmak şartları daha kolaylaşacaktır. Seyrek nebatların bulunduğu 100 kademlik bataklıklarda beher dönüme 0.1 libre sık nebatların bulunduğu 100 kademlik bataklıklarda 0.2 libre D.D.T. püskürtülmesi lâzımdır. D.D.T. zerrelerinin izafi sikleti Paris yeşilinin tahminen yarısı kadardır ve böylece rüzgarın tesirine de Paris yeşilinden daha fazla maruzdur. Anofel sürfeleri üzerinde yapılan lâboratuvar çalışmalarında D.D.T.toz şeklinde tatbik edildiği taktirde Paris yeşilinden 10 misli daha fazla toksik olduğu kanaatine varılmıştır. Kullanılan tozun izafi sikletine mütenasip olarak talkli %5 D.D.T. 40-50 libre beher küp kademe tekabül eder. Beher küp kademedede tozla karışık D.D.T.'nin ağırlığı tıpkı Paris yeşili formülünde kullanıldığı veçhile beher dönüme isabet edecek D.D.T. libresinin tespitinde istenilen miktarda tatbikat yapılabilmesi için valfler ayarlanır.

3- Mayi Larvisit Tatbikatı: D.D.T.'nin müttekâmil şekle konuluşu ile daha evvel keşfedilen larvisitlere müreccah olarak D.D.T.'nin yağdaki mahlûlünün larveler üzerinde daha toksik olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle mayi larvisitlerin tayyarelerden tatbikatı oldukça genişledi. Bu şekildeki D.D.T. kullanılışı tayyareden yağlı mahlûl püskürtme diye toz halindeki müstahzarlara nazaran birkaç türlü üstünlük gösteriyor.

Zerreciklerin büyüklüğü serpmeye aletleri tarafından kolaylıkla kontrol altında tutulabiliyor. Bu D.D.T.'li likit su sathına mükemmel bir şekilde yayılıyor ve sivrisinek larve'larının vücuduna daha iyi nüfuz edebiliyor. Hele su sathındaki ince yağlı tabaka kat'iyen su dibine çökmüyor ve bu rüzgarlar ile su dalgaları toz zerreciklerine tesir ettikleri halde likide hiçbir zarar veremiyorlar. Likit larvisitin bütün ağırlığını teşkil eden zerreciklerin sayısı tamamıyla bu kübik zerreciklerin kuturlarına taksim edilmiş olarak söylenir ve bu rakamlarla anlaşılır. Bu kutur büyüklüğü çok mühimdir. Zira larve'ları öldürmeye yetecek miktarda satha dökülecek likit larvisidin en az hangi vasıfta olacağını tayin ancak bu suretle mümkündür.¹⁵⁹

3.17. 1926-1957 YILLARINDA TÜRKİYE'DE SITMA İLE MÜCADELE

1912 yıllarında Parazitoloji Hocası İsmail Hakkı Bey, ilk defa dikkatleri sıtma üzerine çekiyor, 1914-1918 harp yıllarında orduda 412.671 sıtma ve 20.568 sıtmadan ölüm olduğu bildiriliyordu. Nihayet 1925 'de toplanan 5. Milli Tıp Kongresinde konu tamamen sıtmaya ayrılmış ve bu kongrenin etkili çalışması, kısa zamanda 839 sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile semeresini vermiştir. 5. Milli Tıp Kongresinin başarılı çalışmalarından sonra 1926 yılında girilen ve 1957 yılına kadar devam eden devreyi Sıtma Mücadele Devresi olarak ele almak, bunu da 1926-1945, 1945-1950 ve 1950-1957 yılları arasında safha safha incelemek uygun olacaktır.

¹⁵⁹ Akıncı- Peksimetçioğlu, ss. 240-243.

3.17.1. 1926-1945 Yıllarında Sıtma

1926 yılında yürürlüğe giren 839 sayılı yasayla girilen Sıtma Mücadelesi ilk defa kurulan beş bölge ve bunlara bağlı 130 köyde başlatılmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi 1925'de 1434 olan toplam sıtmalı sayısı, mücadelenin başladığı yıl olan 1926'da birdenbire 14.791'e yükselmiştir.

Tablo 15:1925-1929 Yıllarında Tespit Edilen Sıtmalı Sayısı

YILLAR	TESPİT EDİLEN SITMALI
1925	1434
1926	14791
1927	10190
1928	9928
1929	36186
Kaynak: Berdan Akalın-Utku Ünsal, "Türkiye'de Sıtmanın Dünkü ve Bugünkü Durumu", Sıtma Bilimi ,1. Ulusal Parazitoloji Dergisi, İstanbul, 22-24 Mayıs 1979, s. 188.	

İlk mücadele yıllarında çalışmalar daha çok anofel üreme yerleri üzerinde yoğunlaştırılmış, arazi ıslahatı gibi çok pahalı bir hizmet çeşidi seçilmiştir. Bunun yanında mazot, Paris yeşili gibi maddelerle de sürfe mücadelesi yapılmıştır.

Tablo 16:1930-1945 Yıllarında Türkiye'de Tespit Edilen Sıtmalılar

Yıl	Lokale Sayısı	Nüfus (Kontrol Altında)	Muayene Edilen Kan Sayısı	Bulunan Vak'a Sayısı	Vak'aların Muayene Edilen Kana Oranı %0
1930	3453	2011980	370078	45653	123.3
1931	3756	2109079	530595	61241	115.4
1932	3361	2149574	557081	72500	130.1
1933	3526	2248508	547332	50609	92.4
1934	3623	2416111	570575	48744	85.4
1935	3469	2291715	594580	40842	68.6
1939	4490	2981155	896187	120060	133.9
1940	4450	3324237	586597	115683	197.2
1941	4475	3241068	408812	94534	231.2
1942	4432	3448432	454622	146077	321.3
1943	4564	3603875	377333	115546	306.2
1944	4614	3650068	285528	80387	281.5
1945	16934	7549280	63219	16739	264.8
Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 188.					

Tablo 15 ve Tablo 16'da görüldüğü gibi zaman geçtikçe hem sürveyansın yaygınlaştırılması, hem çalışma sahalarının genişletilmesi sebebiyle sıtma vakalarında bu devrenin sonlarına doğru yüz binlerin üzerinde artışlar olmuştur. 1939'dan sonra vak'aların birden bire artışının bir önemli sebebi de İkinci Dünya Harbi nedeni ile tedavide kullanılan kinin teminindeki güçlük ve artan nüfus hareketidir.

3.17.2. 1945-1950 Yıllarında Sıtma

1945 yılında 4707 sayılı olağanüstü yasanın yürürlüğe girmesi ile sıtma mücadelesinde yeni bir aşama açılmıştır. Bir yıl süreli olan bu yasanın çıkarılmasında hedef, daha büyük bütçe ve daha fazla personelile sıtmanın tamamen ortadan kaldırılmasıydı.

Nitekim bu devrede arazi ıslahatı, sürfe savaşı, klinik olarak dahi şüphelenilenlerin tedavileri ana uygulamalar olmuştur. Bu çalışmalar ve özellikle tedavinin büyük ölçüde klinik araza göre yapılması neticesi, muayene edilen kan sayılarında bir düşme meydana gelmiştir. 1946 yılında, sıtma mücadelesine katılmayanlara, yardımcı olmayanlara ağır cezalar getiren ve halkın büyük ölçüde mücadeleye iştirakını sağlayan 4871 sayılı Sıtma Savaşı Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Tablo 17:1945-1950 Yıllarında Türkiye'de Sıtma

Yıl	Savaş Lokale	Dahil Nüfus	Muayene Edilen Kan Sayısı	Vak'a Sayısı	Müsbetlerin Kana Oranı %0
1945	16934	7549280	63219	16739	264.8
1946	13285	6032573	51329	10373	202.0
1947	13317	6036073	29833	5979	200.4
1948	12543	6403475	41639	7298	175.2
1949	11430	5398767	36151	4973	137.5
1950	11742	5307420	46038	4211	91.4
Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 189.					

Tablo 18:1925-1950 Yılları Arasında Sıtma Bakanlığı ve SıtmaGenel Müdürlüğü Bütçesi

YIL	SAĞLIK BAKANLIĞI BÜTÇESİ	SITMA GENEL MD. BÜTÇESİ	%
1925	6.535.362	600.00 TL	9.1
1930	4.502.216	916.000	20.3
1935	4.821.587	914.076	18.9
1940	8.179.424	494.000	6.0
1945	17.907.024	7.158.000	39.9
1950	56.721.916	3.449.475	6.0

Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 189.

3.17.3. 1950-1956 Yıllarında Sıtma

Arazi ıslahatı ve ıslah edilmiş arazinin bu şekli ile muhafazası çok pahalıya malolan hizmetler olduğundan bu devrede, diğer birçok ülkede kullanılmaya başlanmış ve yüz güldürücü sonuçlar alınan DDT püskürtmelerine Türkiye'de de başlanmıştır. Çalışmalar 34 mücadele bölgesi halinde 12.812 köyde 4871 sayılı yasa hükümlerinin de zorlayıcı etkinliği ile sürdürülmüştür. Bu devrede DDT uygulaması ile ergin anofel ile mücadele edilirken bir yandan da çeşitli larvisit uygulamaları ile de anofel yoğunluğunun düşürülmesine çalışılmaktaydı.

Tablo 19:Sıtma Mücadele Devresinde Alınan Marshall Yardımları

YIL	Alınan Yardım (Dolar)
1951	728.400
1952	1.096.550
1953	699.828

Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 190.

1955 yılında Dünya Sağlık Teşkilâtı, bütün dünyada sıtmanın eradikasyonuna gidilmesi kararını alarak hükümetlere bu yolda çağrıda bulundu. Çağrıya olumlu cevapla katılan Türkiye'de Eradikasyon programı 1957 yılında uygulamaya kondu. Bu devrede 1960 yılında yürürlüğe giren 7402 sayılı "Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun"la çalışmalar süratlendirildi ve etkinleştirildi. Bu bir senelik hazırlık döneminden sonra intikal zincirinin her halkasına etkin olan yoğun çalışmaların bütün Türkiye'de başladığı ve 1964 senesine kadar sürdürülen Hücum dönemine geçilmiştir.

Tablo 20:Hazırlık ve Hücum Dönemlerinde Sıtma

Yıl	Kontrol Altındaki Lokalite	Kontrol Altındaki Nüfus	Muayene Edilen Kan Sayısı	Muayene Edilen Vak'a Sayısı	Müsbetlerin Kana Oranı %0
1957	16917	9530852	906943	5.536	6.10
1958	17281	8905310	1283543	11.213	8.73
1959	19793	9881866	1473007	7.305	1.95
1960	29844	16483208	1675657	3.092	1.84
1961	30166	23694398	1988232	3.498	1.75
1962	28006	23830481	1839971	3.594	1.95
1963	28147	24537659	1808070	4.365	2.41
1964	36387	29552953	1851921	5.084	2.74
Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 191.					

Tablonun tetkikinden de anlaşılacağı gibi seneden seneye artan bir çalışma ile dönem sonunda sıtmalılarının muayene edilen kana oranı %0.3'ün altında muhafaza edilebilmiştir. Burada da görüldüğü üzere sıtmalılarının korunan nüfusa oranları Hücum döneminin başlangıcı 1958'de %01.25 iken, dönem sonunda % 00.17'ye kadar düşmüştür.1975 yılına kadar sıtmalılarının korunan nüfusa oranı %00.12 ile %00.03 arasında değişen çok küçük seviyelerde tutulabilmiştir. Bu devrede en düşük rakama 1970 yılında ulaşılabilmiştir.

1974 yılında 2877 olan sıtmalı sayısının 1975 yılında ani bir yükselme ile 9828'e yükseldiği görülmektedir. Son üç yıla ait değerler saptandığında vak'a sayısının 1976'da 37.320 ve 1977'de de 115.512'ye yükseldiği görülmektedir. 1975'de başlayıp 1977'de en yüksek seviyeye ulaşan bu artışın sebeplerini incelediğimizde; 1968 yılında legal ve illegal hudut geçişleri ile ve bir artış gösteren işçi hareketleri sebebiyle Adıyaman'da bir epidemî olmuş, bu ilde 1968'de 506 olan sıtmalî sayısı 1969'da 986'ya yükselmiştir. Bu tarihlerde Çukurova'da toplam vak'a sayısı 1969'da 49 olarak tespit edilmişti. Etkin bir çalışma ile 1970'de Adıyamanda vak'a sayısı 322'ye düşerken İşçi hareketleri nedeni ile Çukurova'da 149'a çıktığı saptanmıştı.

Türkiye'de tarım alanında bir endüstrileşme patlaması olmuş, barajlar, sulama kanal ve kanaletleri, drenaj kanalları süratle artmış, buralarda su akıntısına mani çalışmalar aynı genişlikte devam ettirilemediğinden yeni ve geniş anofel üreme yerleri meydana gelmiştir. Tarım ve endüstri alanındaki bu gelişmeye paralel olarak hızlandırılan ve genişletilen karayolları çalışmaları sırasında meydana gelen şarampollar bilhassa taban su seviyesi müsait olan Çukurovada geniş anofel üreme yerleri oluşturmuştur. İntikal mevsiminde dışarıda yatan Güney ve Güneydoğu Anadolu halkının vektör anofel ile temasında bir artış meydana gelmiştir. Süratli endüstrileşme, beraberinde plânsız ve gecekondusal bir kentleşmeyi de getirmiştir.

Tarımda verimi artırmak için çeşitli ve düzensiz ensektisit uygulamaları sebebiyle vektör anofelde ensektisitlere karşı bir rezistans oluşmuştur. İç turizm, asker ve hac gibi nüfus hareketlerine gün geçtikçe artan ve bilhassa tarımsal gelişmeye sahne olan Çukurova'ya yönelik işçi hareketi eklenmiş, bu geçici işçilerin sulama kanalları boyunca sıhhi olmayan koşullar altında konaklamaları vektörle insan temasını arttırmış ve sıtmanın bölgeden bölgeye yayılmasını kolaylaştırmıştır. Eradikasyon uygulamasının sonuna gelindiği kanaatı ile Sıtma örgütünde çalışan personel 1969'da 1183 sayılı yasa ile dondurulmuş olduğundan emeklilik ve başka sebeplerle örgütten ayrılan tecrübeli personel yerine yenileri alınıp takviye edilememiştir.

Tablo 21:Konsolidasyon ve İdame Dönemlerinde Sıtma

YIL	KONTROL ALTINDAKİ LOKALİTE	KONTOL ALTINDAKİ NÜFUS	MUAYENE EDİLEN KAN SAYISI	VAK'A SAYISI	MÜSBETLERİN KANA ORANI %0
1965	36481	30285614	1905218	4587	2.40
1966	36431	31554316	1901143	3793	0.12
1967	36748	31608089	1851586	3975	2.14
1968	36574	33203393	1962361	3318	1.69
1969	36710	34227702	2186804	2173	1.00
1970	36799	34445165	2189875	1263	0.57
1971	36804	35931295	2052712	2046	0.99
1972	36970	36862865	2124015	2892	1.36
1973	36915	37712711	2271558	2438	1.07
1974	36903	38264339	2252252	2877	1.27
1975	36938	39147855	2323801	9828	4.23
Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 192.					

3.18. 1976-1978 YILLARINDA TÜRKİYE'DE SITMA

1976 yılında Türkiye'de sıtma vakaları 37.320'ye yükselmiştir. Özellikle yukarıdaki sebeplerden sonuncusu, 1970 yıllarında dış yardımın sıtmadan kesilmesi sebebiyle 1976 ve 1977'de etkin bir vektör savaşı yapılmamasına yol açmış, 1977'de intikal hızla gelişerek vak'a sayısı 115.512'ye yükselmiştir. Bunun üzerine 1977 Ekim ayında Bakanlar Kurulu 'Olağanüstü Hal Kararı" almak zorunda kalmıştır. Bu karar gereğince yurt içi ve yurt dışı bütün kuruluşlarla işbirliği yapılması özellikle 1978 yılında savaşımında yeni bir aşamaya girilmesine vesile olmuştur.

1977 yılında Sıtma ensidansına göre, reseptivite ve vulnearabilite kriterlerine göre Türkiye dört ana bölgeye ayrılmıştır. Çukurova ve Amikovasını, Güneydoğu Anadolu'yu içine alan Strata I, senelerden beri sıtmanın en yoğun olduğu bölgedir.

Burada 12 ilde 15 bölge kuruluşu halinde hizmet yürütülmekte olup, Türkiye'de tespit edilmiş bulunan vak'aların %96.69'unu teşkil etmektedir. 1977 yılında vak'a sayısı Temmuz ayına kadar devam etmekte, Ağustos'tan itibaren düşmeye başlamaktadır. 1978 yılında ise artış Mayıs ayına kadar devam ettikten sonra Haziran'dan itibaren düşmeye başlamaktadır. Bundan başka Mayıs ayına kadar, 1978 yılında buluna vak'aların, aynı aylarda 1977'de bulunanlardan fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu artışın sebeplerini şu ihtimallerde toplamak mümkündür:

1- Sürveyans etkinliği artırılmıştır.

2- Nüks vak'alarda artış vardır ve 1978 intikal mevsimi öncesi bulunan vak'aların nüks olması ihtimali yüksektir.

3- Sıtmanın inkubasyon periyodunda bir uzama söz konusudur.

4- Kış aylarında, özellikle Çukurova'da intikal söz konusudur.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Berdan Akalın-Utku Ünsal, "Türkiye'de Sıtmanın Dünkü ve Bugünkü Durumu", **Sıtma Bilimi, 1. Ulusal Parazitoloji Dergisi**, İstanbul, 22-24 Mayıs 1979, ss. 187-197.

Tablo 22:Sıtma Mücadelesi Başlamadan Evvelki Yıllarda Bazı İllerimizde Tespit Edilmiş Dalak Endeksleri

BÖLGE	SPLENOMEGALİ %
ANKARA	40-90
ANTALYA	86
AYDIN	54.3
BALIKESİR	82
BİNGÖL	60
BURSA	20
ÇORUM	25
DENİZLİ	90
DİYARBAKIR	80
ERZİNCAN	40
ESKİŞEHİR	7
İSTANBUL	80
İZMİR	72
KAYSERİ	25
KOCAELİ	50-100
KONYA	70
MARAŞ	70
MARDİN	80
MUĞLA	25
MALATYA	25
SAMSUN	72
SEYHAN	78
TRAKYA	30
Kaynak: Akalın ve diğerleri, s. 197.	

Anadolu'nun en büyük felaketlerinden biri olan sıtma, Küçük Asya'da birçok medeniyetin yıkılışına neden olmuştur. Dr. M. Şerif Korkut, *"Anadolu'nun bütün dertlerinin başında sıtma vardı. Sıtma Türk'ü bugünkü Türk yurdunda değil dünyaları çevreleyen tarihi boyunca yalnızca kösteklemekle kalmamış yok etmek için didinmiştir."* demektedir. Cumhuriyet hükümetleri 1926 yılında çıkarılan bir yasayla sağlık programının başına sıtma ile mücadeleyi getirmişlerdir. Sıtma hastalığına halk diliyle *"ısıtma"*, *"ısıttım"* denilmektedir.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kaçak kinin ticareti de yapılmaktaydı. Suriye'den kaçak kinin getirilmekte, bazı memur ve subay eşleri yoksullara gizlice kinin dağıtmaktaydı. Halk arasında adı *"sulfata"* olan kinin Anadolu'da bakkallarda bulunur ve satılırdı. Dr. Muhittin Ülker anılarında; *"Niksar'da üç ay kadar kaldım. Bir acil hastaya çağrıldım. Kinin diye bir ilaç almış ve feci bir şekilde yatıyordu. Zehirlenmiş olduğunu farkettim. Genç bir delikanlı olan hasta çektiği sıtma dolayısıyla bakkaldan sulfato (kinin) almak istemiş. Bakkal şişenin üzerinde yazılı sülfat da strichinin yazısının başındaki sülfat kelimesinden bunun sulfato olduğuna kani olmuş ve bir tatlı kaşığı avucuna dökerek, içmiş. Köpekleri öldürmek için kullanılan bu zehir alınır alınmaz arazlar başlamış. Titremeler, kasılmalarla zehirlendiği anlaşıldı ve birkaç saat sonra öldü."* demektedir.¹⁶¹

Mustafa Kemal, Manastır Askeri Lisesinde öğrenciliğini sürdürürken sıtma hastalığına yakalanmıştır. Oğlunun sıtma olduğunu öğrenen annesi Zübeyde Hanım Selanik Askerî Hastahanesinin Başhekimi Muhsin Bey'e; *"Oğlum ağır hastaymış, verem olmuş. Oğlumu getirtiniz, teşebbüse geçiniz. Ben burada tedavi ettireceğim"* der. Muhsin Bey Manastır'a çektiği telgrafta; *"Oğlunuz yarın geliyor, gidip karşılayınız, kendisine üç ay izin verilmiştir."* demiştir.

Mustafa Kemal geçirdiği sıtma nöbetlerinin etkisiyle epeyce zayıflamakta, iki günde bir nöbet geçirmekte, evde kaldığı iki ay süresince annesi ve kız kardeşi kendisiyle ilgilenmektedir. İki ay sonra iyileşir ve tekrar eğitim hayatına devam etmeye başlar. Savaşlar boyunca tertiana tipi sıtma nöbetleri geçirmiş, yedi buçuk ay aralıksız katıldığı Çanakkale Savaşlarında sıtması yeniden tekrarlamıştır.

20 Eylül 1915 günü tekrar rahatsızlanan Mustafa Kemal, Anafartalar Grubu Komutanlığını Tuğgeneral Fevzi Çakmak'a devrederek 10 Aralık 1915'te

¹⁶¹ Eren Akçiçek, "Sıtma Üzerine Düşünceler ve Anılar", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, (Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss. 673-676.

Çanakkale'den ayrılır ve İstanbul'a gelir. 28 Ağustos 1918'de komutasını aldığı 7. Ordu Karargahında böbrek sancıları ve sıtma nöbetleri yeniden başlar. Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığında da sıtma nöbetleri geçirmektedir. 3 Ağustos 1920 tarihinde geldiği Konya'da sıtma sebebiyle ateşi 39 dereceye kadar çıkmıştır. Mustafa Kemal'in 1920 yılında, Ankara Cebeci Askeri Hastanesi'nde yapılan muayenesinde kanında sıtma etkeni bulunmuştur. Mustafa Kemal'in daha sonra yapılan muayenelerinde doktorlar tarafından belirlenen dalak büyüklüğü yakalandığı sıtma hastalığında yada Anadolu'da yaptığı görevleri sırasında kapmış olabileceği enfeksiyonlara bağlanmıştır.¹⁶²

TBMM' nin açıldığı ve Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı 1920 yılında, salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasının temel nedeni Anadolu'nun içinde bulunduğu sefalet ortamı ve art arda yaşanan savaşlardı. Savaşlar ve göçler, salgın hastalıkların Anadolu'nun her tarafına yayılmasına neden olmuştur. Frengi, sıtma ve verem en yaygın görülen hastalıklardı. 3 Mayıs 1920'de toplanan I. İcra Vekilleri Heyeti'nin programında sıtma ve frenginin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması öngörülmüştür.

Savaş boyunca, sıtma hastalığı Meclis tartışmalarında farklı yönleriyle ele alınmıştır. Sıtma hastalığından korunmak için cibinliklerde kullanılan tüllerin ithaline Mart 1921'de Meclis tarafından muafiyet getirilmiştir. Bu konu üzerine Meclis'te tartışmalar yaşanmış, bazı vekiller yurt dışında üretilen tüllerin ülke içinden temin edilmesini önermiştir.

Anadolu'da sıtma ile mücadelede bir başka batıl inanışa "*Nöbet Tedavisi*"denilmektedir. Etraftaki dallara elbiseden yırtılan bir parça bağlanarak kaynağa girilir. Giyindikten sonra suya bir avuç tuz serpilerek tuzun suda eridiği gibi sıtmanın da eriyip gittiğine inanılırdı. 1921 yılında Sıhhiye Vekâleti tarafından görevlendirilen Hıfzıssıhha Umumiye Müdürü Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Antalya ve köylerindeki halkın %80'inde sıtmadan kaynaklı büyük dalak hastalığı olduğunu, nüfusu yaklaşık 200 bin olan Antalya'da sıtmalı hastaların 172 bine ulaştığını, buna yakın oranların Burdur, Isparta, Aydın, Muğla, Konya, Niğde, Ankara ve Kayseri'de olduğuna değinmiştir.

¹⁶² Eren Akçiçek, "Atatürk'ün Sıtma Hastalığı", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, (Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss.695-699.

Dr. Tevfik Rüştü Bey, 12 Şubat 1923 tarihinde yaptığı konuşmada, İstanbul'da veba ile mücadelenin sürdüğünü ama asıl yaygın olan hastalıkların çiçek ve sıtma olduğunu ifade etmiştir. 1 Mart 1923'te, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in birinci dönem dördüncü toplantında salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusuna değinmiştir.

1924 yılında Kırkkilise vekili Doktor Fuat Bey ve arkadaşları, Meclis Başkanlığına "Sıtma İle Mücadele Kanunu" teklifini sundular. Bu kanun teklifi içerisinde, ülkenin sıtma hastalığı karşısındaki çaresizliği ortaya konulmuş, kolera, veba gibi hastalıkların belirtilerinin çok daha açık ve şiddetli olduğu ifade edilmiş, sıtmanın ülkenin her tarafını sardığı, günün üç dört saatinde insanların sıtma nöbetine tutulduğu ve insanları öldürdüğü, sulak alan, nehirler ve akarsuların etrafındaki yerleşimlerin hepsinin sıtmadan muzdarip olduğu, hatta bazı köylerin sadece isimlerinin kaldığı, Adana'daki okullarda çocukların %75'inin sıtma mikrobuna yakalandığı ifade edilmiştir.

1925 yılında, Ankara ve çevresinde yaşanan sıtma salgını Meclis gündemine oturmuştur. Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay, Ankara'da yaşanan sıtma salgını ve alınacak tedbirlere yönelik素 önergesini Meclis Başkanlığına vermiştir. Sıhhiye Vekili Doktor Mazhar Bey, 1924 yılı boyunca Ankara'da her zamankinden çok sıtma salgının görüldüğünü, Ankara'dan başlayarak tüm Türkiye'de sıtma ile mücadele çalışmalarının başladığını ve tedbirlerin alındığını, özellikle İstanbul'dan ve ülke genelinden sıtma ile mücadele kapsamında sağlık personelinin Ankara'ya çağrıldığını ifade etmiştir.

1-3 Eylül 1925 tarihinde toplanan Birinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde Dr. Abdülkadir Lütfü ve Dr. Ahmet Fikri tarafından sunulan raporda, Anadolu'nun çeşitli bölgeleri sınıflandırılarak sıtma hastalığının gelişimiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Raporda, Birinci Dünya Savaşı esnasında Orta Anadoludan Irak, Suriye ve Filistin cephelerinde savaşmaya giden askerin geri dönerken sıtma mikrobunu getirdiklerini, Erzurum, Sivas, Elazığ, Kayseri, Konya, Yozgat illerinde savaş sonrası sıtma salgının yaygınlaştığı ifade edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı boyunca Türk ordusunda sıtmaya yakalanan 451.803 kişiden 23.359'u vefat etmiştir. Savaş sırasında hastalıklardan ölenlerin oranı %13.1 iken, sıtmadan ölenlerin oranı ise %5'i bulmuştur.

1925 yılında sıtma için 600 bin lira, frengi için 145 bin lira, trahom için 120 bin liralık bir ödeme yapılmıştır. Sıtma ile mücadele için ayrılan 600 bin liralık ödenek kinin alımı ve dağıtımı, ülkede laboratuvarlar oluşturulması ve bu laboratuvarlarda çalışacak doktor ve yardımcılarının yetiştirilmesi için harcanmıştır. 1930'lu yılların sonunda,Türkiye'de sıtma ile mücadelede büyük bir başarı görülmüştür. 1935 yılında, Ankara'nın merkezi bölgelerinde sıtma tamamen yok edilmiş, köylerinde de en aza indirilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda devletin maddi imkansızlıklarının yanında, sıtma ile mücadele eden sağlık ekiplerinin bir kısmının ordu emrine alınması başta gelen sorunlar arasındaydı. Üstelik savaş boyunca yoğun yağışlar görülmekte, artan yağışlar sıtma vakalarını iki üç misli artırmaktadır. 1926 yılında yürürlüğe giren 839 sayılı Sıtma Mücadele Kanunu ile 1945 yılında kabul edilen 4707 sayılı Olağanüstü Sıtma Kanunuyla, ülkenin içinde bulunduğu yeni koşullara uygun olarak yeni bir yasa tasarısı Meclis'te gündeme gelmiş ve 15 Şubat 1946 tarihinde "Sıtma Savaşı Kanunu" kabul edilmiştir.¹⁶³

¹⁶³ Fevzi Çakmak,"Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Sıtma Savaşı (1920-1946)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma** (Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss. 421-457.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BASINDA SITMA

4.1. 1929-1939 YILLARINDA BASINDA SITMA

İzmir halkını sıtmaya aşılayan bir göl vardır. Bu göl Halkapınar civarında kışın göl ve yazın da bataklık olan herkesin bildiği mahaldir. Memlekete sıtma getiren bu bataklığın kurutulması için şimdiye kadar birçok defalar teşebbüste bulunulmuştu. Fakat bataklığı kurutmak için müspet bir şekil bulunamamıştı. Son zamanda memleketin sıhhati ile alâkadar olanlar bu yerin kurutulması için bizzat Belediye Reisi Hulusi Bey meşgul olmaya başlamıştır.

1929 senesinde belediye bütçesine bataklığın kurutulması için lâzım olan mühim miktarda tahsisat konulacağı gibi ayrıca Vilâyet Umum Meclisine de teklifte bulunularak vilâyet bütçesine bunun için tahsisat vaz'edilecektir. Bütçelere konulacak olan külliyetli tahsisat ile bataklığın kurutulması kabil olacağı ve 1930 senesinde artık sıtma manbai olan bataklıktan meydanda hiçbir şey kalmayacağına muhakkak nazarıyla bakılmaktadır.¹⁶⁴

Kongre 21 Mart'ta gene toplandı. Müzakeratına devam etti. Sıtma kongresi 22 Mart sabahı Sıhhiye Vekili Refik Bey'in riyasetinde müzakeratına devam etmiştir. Mıntika mücadele reisleri kongreye lazım gelen izahatı tamamen vermişlerdir. Bundan sonraki celselerde müstakbel faaliyet hakkında münakaşalı konferanslar olacaktır.¹⁶⁵ İzmir'in muhtelif semtlerindeki bataklıkları kurutmak için belediye mühim teşebbüslere girişmiştir. Kurutulacak bataklıkların Belediye Fen Heyeti tarafından planları tanzim edilmektedir. Halkapınar, Mersinli bataklıkları ile Eşrefpaşa civarında Sûlûklü Göl, Kokaryalı'da Halim Ağa bataklığının planları yapılmaktadır.¹⁶⁶

Hastalık membaları olan bataklıklar için para ayrıldı. İzmir ile Karşıyaka'nın muhtelif yerlerinde bulunan bataklıkların kurutulması için 1929 senesinde vilâyet bütçesine mühim miktarda tahsisat konulmuştur. Halkapınar, Mersinli, Kokaryalı ve Eşrefpaşadaki bataklıkların kurutulması için 20.000 liralık, Karşıyaka bataklıklarının

¹⁶⁴"Sıtma Manbai Olan Bir Bataklık Bu Sene Kurutuluyor", **Anadolu**, 1 Şubat 1929.

¹⁶⁵"Sıtma Kongresinin Faaliyeti", **Anadolu**, 22 Mart 1929.

¹⁶⁶"Kurutulacak Bataklıklar", **Anadolu**, 27 Mart 1929.

kurutulması için de 4000 liralık tahsisat kabul edilmiştir. Bu tahsisat İzmir ve Karşıyaka Belediyelerine yardım olarak bütçeye konmuştur.¹⁶⁷

Sıtma mücadelesi İzmir'de de yapılmalıdır. Vilâyet dahilinde muhtelif kazalarda sıtma hastalığı salgın halinde devam etmiş ve bununla mücadeleye karar verilmiştir. İzmir Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü aldığı mücadele tertibatı ile sıtma salgınının önüne geçmeye çalışacaktır. Yapılan tetkikata nazaran sıtma salgını yalnız kazalarda değil, İzmir'de de vardır. İzmir'in bilhassa fakir ahalisinin sakin bulunduğu mahallelerde Mevsim hastalığı namı verilen bir hastalık vardır ki bu sıtmadan başka bir şey değildir.

Bu hastalığa yakalananların yüzleri sapsarıdır, ayağa kalkmaya, kollarını başlarına kaldırmaya mecalleri yoktur. İç hastalıkları mütahassıslarının muayenehaneleri her gün bu kabil yüzlerce hastalarla dolup boşalmaktadır. 23 Temmuz'da doktorlardan birisi bu zavallıların muayenesine yetişememekte olduğundan teessürle şikâyet ediyordu. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü'nün sıtma mücadelesi için İzmir'de de tedbirler ittihaz etmesi temenniye şayandır.¹⁶⁸

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü tarafından ittihaz edilen sıhhi tedbirler sayesinde kızıl hastalığı azalmıştır. Difteri vak'aları son günlerde çoğalmıştır. Difteriye yakalanan çocuklar için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü meccanen serum tevzi etmektedir. Sıtma salgınına karşı mücadele için bir tamim kaleme alınmış ve kaza sıhhiye memurluklarına gönderilmiştir. İzmir vilâyet merkezininde sıtma mücadele mıntikasına ithali için Vekâlete müracaat edilmiştir.¹⁶⁹

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti; sıtma mücadelesi için şehirdeki alâkadarlara emir vermiştir. Fazla miktarda kininde gelmiştir. Mücadeleye başlanmıştır. Kazalarda sıhhiye memurları ve doktorlar vasıtası ile kinin tevzi edilecektir. İzmir'de de kinin tevziine başlanmak üzeredir. Sıtma ile esaslı surette mücadele edilecektir. Bilhassa Torbalı'nın Değirmendere nahiyesinde ve köylerinde sıtma hastalığı pek fena şekildedir. Bir evde en az 3 hasta yatmaktadır.¹⁷⁰

Foça kazasında bazı köylerde zehirli sıtma hastalığı zuhur etmiş ve mühim vefiyata sebebiyet vermiştir. Vilâyet makamına gelen malûmat; bu havalideki

¹⁶⁷"Hastalık Membaları", **Anadolu**, 3 Mayıs 1929.

¹⁶⁸"Sıtma Mücadelesi Şehrimizde de Yapılmalıdır", **Anadolu**, 24 Temmuz 1929.

¹⁶⁹"Sıtma Mücadele Mıntikasına İzmir'in İthali İçin Müracaat Edildi", **Anadolu**, 30 Temmuz 1929.

¹⁷⁰"Sıtma Mücadelesi İçin Vekâletten Emir Geldi", **Anadolu**, 4 Ağustos 1929.

hastalığın endişe verici bir şekilde devam etmekte olduğunu göstermiştir. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürü Lûtfü Bey'in hastalık mahallinde tetkikat yapması tespit edilmiştir. Kendisi Karaburun'da yapmakta olduğu tahkikatı bitirerek avdet edince bazı hukûmet doktorları ile beraber Foça havalisine gidecektir.¹⁷¹

Foça havalisindeki köylerde mühim surette vefiyata sebebiyet veren sıtma hastalığı hastaları tedavi etmeye gitmiş olan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü Doktor Lûtfü Bey öğle üzeri avdet etmiştir. Doktor Lûtfü Bey'in verdiği malûmata nazaran sıtma hastalığı Foça'nın Bağarası, Seyrek ve civar köylerde sari bir şekildedir. Sıtma hastalığının bu havalide diğer yerlere nazaran fazla olması; bu mıntıkadan geçen Gedir nehrinin fazla taşkınlar yüzünden bataklıklar husule getirmesindendir. Sivrisinek pek çoktur, fakat son zamanda bataklıklar kurumuş olduğu için sineklerde azalmaktadır.

Kaza Kaymakamı ile hükümet tabibi hastalığa karşı mücadele etmişlerdir. Çok çalışmışlar, hastalık mıntikasındaki halka kinin dağıtmışlar, müteaddit sıtma memurları faal bir surette sarfı mesai etmişlerdir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü Lûtfü Beyle beraber gitmiş olan Hükümet tabibi Foça'da kalmıştır. Bir de askeri doktor çalışmaktadır. Şimdiye kadar yapılan sıtma mücadelesi neticesinde hastalık %70 derecede azalmıştır. Hastalığa yeni tutulanlar yoktur, eskiden yakalanmış olanların tedavisine sarfı gayret olunmaktadır.¹⁷²

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğüne gelen haberlere nazaran vilâyetin her tarafında sıtma hastalığı salgın halinde devam etmektedir. 14 Ağustos'ta alınan malûmata göre Karşıyaka ile Bayraklı ve Mersinli'de zehirli sıtmaya benzeyen bazı hastalıklar görülmüştür. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü hastalık hakkında tetkikat yapmaktadır.¹⁷³

Vilâyet Sıhhiye Komisyonu 18 Ağustos sabahı Bahribaba parkı üzerinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü binasında Vali Kâzım Paşa'nın riyasetinde içtima etmiştir. İçtima saat on birde başlamış ve üç saat devam eylemiştir. İçtimanın sebebi; vilâyetin muhtelif yerlerinde mühim tahribat yapmakta olan ve vefiyata sebebiyet veren sıtma hastalığıdır. Sıtma ile mücadele esasları görüşülmüş, Sıhhat ve

¹⁷¹"Zehirli Sıtma Foça'da Tahribat Yapıyor", **Anadolu**, 6 Ağustos 1929.

¹⁷²"Foça'da Sıtma", **Anadolu**, 9 Ağustos 1929.

¹⁷³"Zehirli Sıtma Karşıyaka'da Görüldü mü?", **Anadolu**, 15 Ağustos 1929.

İçtimaî Muavenet Müdürü Lûtfü Bey bazı kazalarda yaptığı tetkikat hakkında izahat vermiştir. Vilâyet dahilindeki kazalarda sıtma mücadelesine devam edilmektedir.

Hilâliahmer, Belediye, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü, Muhasebei Hususiye bütçelerinde mevcut hastalıklarla mücadele tahsisatı birleştirilecek ve kazalardaki sıtma mücadelesi takviye edilecektir. İzmir vilâyet merkezinde de mücadeleye başlanacaktır. Karşıyaka, Bayraklı, Mersinli, Bornova nahiyesi ve köyleri, Seydiköy nahiyesi ve köyleri, Narlıdere, Balçova; Yıkıkköy, Buca mücadele mıntikasına dahil olmaktadır. Bu yerlerde kinin tevziatına derhal başlanacaktır. Salı günü tekrar içtima edilecektir. Şehir dahilinde ve köylerde su birikintilerinin temizlenmesi, sivrisinek yatağı halinde kalmaması için tedbir alınacaktır. Mazot dökülmek suretiyle su birikintilerindeki sivrisinek yavruları itlâf edilecektir. Manisa vilâyeti dahilinde sıtma hastalığı mühim vefiyata sebebiyet vermektedir. Mücadele tedbirleri alınmıştır. Manisa vilâyeti namına İzmir Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü vasıtası ile mühim miktarda kinin satın alınacaktır.¹⁷⁴

Vilâyet sıhhiye komisyonu 20 Ağustos günü öğle üzeri Bahribaba parkı üzerinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğünde toplanmıştır. İçtimaa Vali Kâzım Paşa riyaset etmiştir. Vilâyetin merkez ve kazalarında müstevli halde hükmünü icra etmekte olan sıtma hastalığına karşı alınacak tedbirler etrafında mühim müzakerat cereyan eylemiştir. Muhtelif kazalarda şimdiye kadar tatbik edilen sıtma mücadelesi neticesinde 150 kilo kinin tevzi edilmiştir. Vuku bulan talep üzerine Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti daha 25 kilo kinin göndermiştir. Bu kinin de derhal tevzi olunacaktır. 20 Ağustos günü yapılan içtimada sıtma ile mücadeleye esas olan sivrisineklerin imhası için tatbik olunacak çareler mevzu bahs edilmiştir.

Her nerede olursa olsun su birikintileri kurutulacaktır. Bataklıklara gaz dökülecek ve yakılacaktır. Bunun için alâkadar daireler faaliyete geçecektir. İdarei Hususiye, Hilâliahmer ve Belediye namına birer zat da içtimaa iştirak etmiştir. Bu üç mühim teşekkülün sıtma mücadelesi için ne miktar tahsisat ikraz edebilecekleri ve sarf eyleyecekleri müzakere edilmiş, miktarlar tespit olunmuştur. İdarei Hususiye namına sarf edilecek miktar için Dahiliye Vekâletinden müsaade isteneceği gibi Hilâliahmer de merkezi umumiden soracaktır. İçtimada memleketin muktedir doktorları, polis müdürü, jandarma kumandanı hazır bulunmuştur. Son zamanlarda

¹⁷⁴"Sıtma Mücadelesi İçin Mevcut Tahsisat Tevhit Ediliyor. Hastalıkla Esaslı Surette Mücadele Edilecektir", **Anadolu**, 19 Ağustos 1929.

şehirde dizanteri vak'aları çoğalmıştır. Bu yüzden ölenler de vardır. Hatta bağırsakları berbat bir vaziyete giren bazı zavallılar birkaç gün içinde vefat etmişlerdir. Dizanterinin seyri; sarı bir şekil almamıştır. Karşıyaka'da dizanterinin çoğaldığıda söylenmektedir. Dizanterinin hariçten gelen onlar da mevcut olması muhtemel bulunan delice ve saireden zuhur ettiği tahmin edilmektedir.¹⁷⁵

22 Ağustos sabahı Belediye'de Vali Kâzım Paşa'nın riyasetinde bir içtima olmuştur. Bu içtimada Belediye Reisi Vekili Ferit, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürü Lûtfü Beylerle daha bazı zevat hazır bulunmuştur. Sıtma mücadelesine ehemmiyet verilmesi hakkında İktisat Vekâletinin göndermiş olduğu son emir okunmuş ve müzakeratta bulunarak bazı kararlar vermişlerdir. Belediyenin sıtma mücadelesine iştiraki kabul ettirilmişdir. Cumartesi günü tekrar içtima edilecektir.¹⁷⁶

Sıtma mücadelesine devam edilmektedir. Belediye tarafından fazla miktarda mazot satın alınmıştır. Şehir caddelerindeki durgun sulara ve akıntılara mazot dökülerek sivrisinek yuvaları tahrip edilmektedir. Sıtma mücadelesi belediye memurları marifetiyle yapılmaktadır. Vilâyet sıhhat komisyonu 27 Ağustos'ta Bahribaba'da Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü binasında içtima edecek, son vaziyeti müzakere eyleyecektir.¹⁷⁷

İzmir; sıtma mücadelesi mıntikasına ithal edilince buraya bir mücadele heyeti gelerek faaliyete geçecek, sıtmanın önüne geçmek için tedbirler alacaktır. Vilâyet ile belediye sıtma mücadele teşkilâtının bir an evvel vücuda getirilmesi, hastalıkla mücadele için müzaheret gösterilmesi hakkında tekrar Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine yazmışlar, vakit geçirilmemesini buraya mücadele heyetinin gönderilmesini rica etmişlerdir.¹⁷⁸

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından trahom mücadelesi için yakında Gaziantep'te bir dispanser, Adana'da bir hastane açılacaktır. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince sıtma mücadelesi için üç mıntika teşkil olunmuştur. Eskişehir mıntikası Eskişehir, Mihalıççık, Seyit Gazi, Manisa mıntikası Manisa, Salihli, Alaşehir, Antalya, mıntikasında Antalya, Finike, Manavgat şubelerini ihtiva edecektir. Heyetler mahallerine vasıl olmuş ve icap eden sıhhi levazım da

¹⁷⁵"Sıtma Mücadelesi Bir Memleket İşi Halini Alıyor. Hastalıkla Mücadele İçin Vilâyetin Bütün Kuvvetleri Tevhit Ediliyor", **Anadolu**, 21 Ağustos 1929.

¹⁷⁶"Sıtma Mücadelesi Belediye'de İştirak Ediyor", **Anadolu**, 23 Ağustos 1929.

¹⁷⁷"Sıtma Mücadelesi Belediye Mazot Aldı", **Anadolu**, 27 Ağustos 1929.

¹⁷⁸"Sıtma Mücadelesi", **Anadolu**, 6 Eylül 1929.

gönderilmiştir. Bu suretle yeni mıntıkalarla beraber garbi ve vasatî Anadolu'nun en kesif sıtmalı yerleri mücadele altına alınmış oluyor. Bundan başka frengi mücadelesi de tevsi edilmiştir. Fatsa kazası ordu mücadele teşkilâtına raptedilmiştir. Düzce kazasında ayrı tertibat alınmıştır.¹⁷⁹

Şehirde dank ve sıtma hastalığı devam etmektedir. Sıhhat ve İctimaî Muavenet Müdürlüğü ile belediye müştereken her iki hastalıkla mücadele yapmaktadır. Bazı mahallerde dank hastalığı salgın halindedir. Foça kazası dahilinde sıtma hastalığı çok şiddetleniyor. Bu sene Foça'da Bağarası mevkiinde sıtmadan 200 kişi kadar vefat etmiştir. Geren köyü ve Çakmaklı köyleri ahalisi yarı yarıya yatakta, hasta haldedir. İzmir'den giden bir doktor tarafından hastalara kinin tevzi edilmiştir. Foça hükûmet tabibinin köylere gitmesi için harcırah olmadığından köylünün otomobil göndermesi beklenmektedir. Bu yüzden mücadele semere verememektedir.¹⁸⁰

Vali Kâzım Paşa ile Foça, Dikili ve Bergama'ya gitmiş ve oraların ahvali sıhhiyesini tetkik etmiş olan Sıhhiye Müdürü Lûtfü Bey; tetkikatı neticesini bir muharrire şu suretle anlatmıştır: "*Foça, Dikili ve Bergamanın ahvali sıhhiyesi etrafında tetkikat yaptım. Buraları çok sıtmalı bir mıntakadır. Fakat alınan tedbirler sayesinde bu mıntikalarda sıtma azalmıştır. Halka fazla miktarda kinin dağıtılmıştır. Bergama Belediyesinin sıhhiye teşkilâtı çok mükemmeldir. Belediyenin bütçesi 70-80 bin lira raddesinde olduğu halde bu sene 130 bin liralık bir su işine girişmiştir. Bundan başka bir hal, mezbaha ve birde asri kabristan yaptırmıştır. Bergama'da frengi ve dank hastalığı yoktur.*

Dikili Belediyesinin sıhhiye teşkilâtı da iyidir. Halkın yardımı ile su işi burada da halledilmek üzeredir. Gezmiş olduğum bu mıntikalarda müessesatı sıhhiyemizi de teftiş ettim, çok muntazam buldum. Vilâyetimiz sıtma mücadelesine devam etmektedir. Pek tabiidir ki bu mücadelenin semereleri görülmektedir. Etibba odası içtimaina gelince; geçen haftaki toplanmada ekseriyet hasıl olamamıştır. Ekseriyetin hasıl olması için içtimaa iştirak edenlerin iki yüzü mütecaviz olması lâzımdır. Bunun için 1 Teşrinisani'de tekrar içtima edilecektir."¹⁸¹

¹⁷⁹"Sıtma ve Frengi Mücadelesi", **Anadolu**, 12 Eylül 1929.

¹⁸⁰"Sıtma ve Dank Hastalıkları Ne Halde?", **Anadolu**, 11 Teşrinievvel 1929.

¹⁸¹"Bergama ve Foça'da Sıtmaya Karşı Alınan Tedbirlerden Ne Dereceye Kadar Semere Alındı?", **Anadolu**, 23 Teşrinievvel 1929.

Havaların değişmesi hasebiyle dank hastalığı azalmıştır. Sıtma salgını da mühim miktarda azalmıştır. şehrin muhtelif yerlerinde birkaç difteri masabı grlmştır. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü hastalığa karşı sıhhî tedbirler ittihaz etmiştir.¹⁸² Alınan malûmata göre, belediye şehir dahilindeki bataklıkları kurutmak işin icap eden hazırlıklara başlamıştır. İşe evvelâ Halimağa tarlasından başlanacaktır. Halimağa bataklığı Reşadiye, Göztepe ve hatta Karantina ve civarı halkının sıhhatini tehdit etmektedir. Yaz günlerinde değil, her mevsimde sinekten geşilmeyen bu bataklık 1929 senesinde behemehal kurutulacaktır.

Bu araziyi su istilâsından kurtarmak işin evvelâ cetveller açılacak ve müteakiben kanalizasyon tesisatı yapıldıktan sonra sokaklarda döşeme inşaatına başlanacaktır. O günlerde belediye fen heyeti mahallinde tetkikat yaparak icap eden plânları tanzim edeceklerdir. Bundan başka Resmi Bey Caddesinin kaldırım meselesi de yakında halledilecek ve inşaata başlanacaktır. Reşadiye'den itibaren yeni tramvay garajına kadar olan o cadde tamamıyla kaldırım taşı ile tefriş edilecek ve bu civar toz ve topraktan kurtarılacaktır.¹⁸³

18 şubat akşamı şehre gelmiş olan Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti Müsteşarı Hüsamettin Bey 19 şubat sabahı refakatinde Manisa Sıtma Mücadele Reisi Dr. Kâni Bey olduğu halde vilâyet'e giderek Vali Kâzım Paşayı ziyaret etmiştir. Bilâhara Cumhuriyet Halk Fırkasını ve müteakiben belediyeye giderek Belediye Reisi Doktor Hulsi Bey'i ziyaret etmiştir. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürü Doktor Mehmet Ltf Bey de Müsteşar Bey'e refakat etmekte idi. Hüsamettin Bey, bilâhara, Belediye Reisi Doktor Hulsi Bey de refakatinde olduğu halde şehirdeki hastaneleri gezmıştir. Akşam zeri de memleket hastanesini ziyaret ederek şerefine verilen çay ziyafetinde hazır bulunmuştur. Müsteşar Bey, sıhhat işleri hakkındaki teftişlerine devam edecektir.

Müsteşar Bey'in misafereten bulunmakta olduğu İzmir Palas'ta 19 şubat gecesi etibba odası tarafında bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette Vali Kâzım Paşa, Belediye Reisi Doktor Hulsi Bey ile etibba odası idare heyeti âzası hazır bulunmuşlardır. Müsteşar Bey; 20 şubat'ta Bahribaba'daki Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğüne giderek teftişte bulunacaktır. 1928 senesinde İzmir halkının sıtmadan şektiği ıztırap yüzünden İzmir vilâyetinin de sıtma mücadele mntıkasına

¹⁸²"Hastalık Gittikçe Azalıyor", **Anadolu**, 31 Teşrinievvel 1929.

¹⁸³"Bataklık Halimağa Tarlası Kurutulacak", **Anadolu**, 27 Teşrinsani 1929.

ithali meselesini de Müsteşar Bey tetkik edecektir. İhtiyaç nazarı dikkate alınarak buna şimdiden karar verildiği söylenmektedir. Manisa'dan gelmiş olan sıtma mücadele doktoru da bu İzmir'in sıtma mücadele mıntakasına ithali meselesini tetkike memur edilmiştir. Memleket Hastanesinin İzmir vilâyeti ve civar vilâyetlerin ihtiyaçlarına kifayet etmediği Müsteşar Bey'in nazarı dikkatini celbetmiştir.¹⁸⁴

Her sene içtimai mutat olan sıtma mücadele komisyonu 1930 senesinde de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili riyasetinde toplanmıştır. Kongreye hıfzıssıhha işleri umum müdürü ve 11 sıtma mücadele reisi iştirak etmiştir. Üç gün devam eden bu içtimalarda mücadele reislerinin izahatı dinlenmiştir. Badehu muhtelif teklifler münakaşa edilerek şimdiye kadar tatbik ve her tarafta iyi neticeleri görülen esaslar içinde mücadeleye devam edilmesi, tedavi müddetinin bir ay daha kısaltılması ve Aydın, Adana, Manisa, Samsun gibi çok büyük ameale kütlelerinin muayyen mevsimlerde geldiği bu ameleyi ve gerek ahaliyi sıtmadan kurtarmaya matuf tedbirlerin ittihazı takarrür etmiştir. 1930 senesinde memleketin her yerinde görülen oldukça vasi sıtma salgını mücadele mıntıklarındaki inikâsının hafif olduğu ve mücadele mıntakaları haricinde kalan yerlerde vakalar adet ve şiddetiyle mukayesesinde umumiyetle mücadele tedbirlerinin çok iyi olduğu müşahede olunmuştur.¹⁸⁵

Manisa ve havalisinde sıtma mücadelesine devam ediliyor. Bu cümleden olmak üzere şehirdeki bütün otel, gazino ve kahvehanelerin pencerelerine demir tel konması kararlaştırıldı ve alâkadarlara tebliğ edildi. Bütün bu esnaf Nisan ayının birine kadar pencerelerine demir teller koyacaklardır. Bu tellerin beher santiminde sekiz delik bulunacak ve bunlar sayesinde sıtma doğuran sivrisineklerin bina dahiline girmelerine mümaneat edilecektir. Temyiz mahkemesi üçüncü ceza dairesi reisi Hafız Fahrüttin Bey hususî bazı işleri için şehre geldi.¹⁸⁶

Karşıyaka'da sivrisinek mücadelesine başlanmıştır. Yakında İzmir'de de mücadeleye başlanacaktır. Belediye bunun için tedbirler ittihaz edecektir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü beyannameler hazırlamıştır. Mücadele şekli bu beyannamelerde tarif edilmekte ve halk mücadeleye teşvik olunmaktadır. 1929

¹⁸⁴ "Sıhhi Vaziyetimiz İzmir'in Sıtma Mücadele Mıntıkasına İthali İçin Tetkikata Başlanmıştır", **Anadolu**, 20 Şubat 1930.

¹⁸⁵"Sıtma Kongresi Sıhhiye Vekilinin Riyasetinde Toplanmıştır", **Anadolu**, 14 Mart 1930.

¹⁸⁶"Manisa'da Sıtma Mücadelesi Başladı", **Anadolu**, 20 Mart 1930.

senesinde sıtma yüzünden ne kadar zarar görüldüğü ve pek çok kimseyi topraklara gömdüğü malûmdur. 1930 senesinde şimdiden mücadele tedbirleri alınacak ve derhal mücadeleye başlanacaktır. Sıhhatini korumak için halkın yapılan tavsiyelere riayet edeceği şüphesizdir. Beyannamenin bir sureti aynen dercedilmiştir.¹⁸⁷

Karşıyaka'da olduğu gibi İzmir Belediye hududu dahilinde de sıtma mücadelesine başlanmıştır. Sıtma mücadelesi hakkında Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü tarafından bir beyanname tab'ettirilmiştir. Belediye mıntıklarında bulunan hanelere bu beyannameler tevzi edilmektedir. 10 Nisan'da memurlar taraf taraf gezerek tevzi etmişlerdir. Sıtmayı doğuran sivrisineklerdir. Onun için yaz tamamıyla gelmeden sivrisineklerin yumurtalarının imhası lâzımdır. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğünün beyannamesinde sivrisineklerin ve yumurtalarının imhası için ne gibi tedbirlere müracaat edileceği tarif edilmektedir. Buna nazaran, havuzların suyunu on beş günde bir defa boşaltmalı veyahut içine mazot dökmelidir. Karanlık yerlerde, süprüntülerin üzerine mazot dökerek sivrisineklerin üremesine mani olmalıdır.¹⁸⁸

Her sene İzmir halkını sıtmadan inleyen, sıtma mikroplarını halkın iliklerine kadar aşıl原因 Halkapınar'daki vâsi bataklık belediyece 1930 senesinden itibaren kurutulmaya başlanacaktır. Belediye; daha evvelce buna karar vermiş ve imar projesine bunun için bir de madde koymuştu. Belediye; imar projesinin muhtelif maddelerinin tatbikini iktisadî buhran hasebiyle 1931 senesine bırakmıştı, fakat sıhhati umumiyeyi alâkadar eden bu mühim işe belediyenin kararı ile 1930 senesinde başlanacaktır. Bu işe sarf edilmek üzere vilâyet bütçesine lâzım gelen tahsisat konulduğu gibi Dahiliye vekâleti de ayrıca bir miktar tahsisat kabul etmiştir. Belediye ile vilâyetin 1929 senesi bütçelerine konulan ve teraküm eden tahsisat da ilâve edilince büyük bataklığı kurutmak kabil olacaktır.¹⁸⁹

İzmir Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü, sıtma mücadelesine devam etmektedir. Mevsim ilerlemiş olduğundan sıtma hastalığının 1929 senesindeki gibi salgın halini almaması için mücadeleye ehemmiyet atfedilmektedir. Belediye mıntika memurları marifeti ile bütün mahallelerde halka beyannameler tevzi olunmuştur. Bu

¹⁸⁷ "Sıtma Mücadelesi Başladı. Mutlaka Okuyunuz! Karşıyaka'da Mücadeleye Başlandı. Yakında İzmir'de de Başlayacaktır", **Anadolu**, 2 Nisan 1930.

¹⁸⁸ "Mücadele Sivrisinekleri İmha Ediniz!", **Anadolu**, 11 Nisan 1930.

¹⁸⁹ "Bataklık Bu Sene Herhalde Kurutulacaktır", **Anadolu**, 25 Nisan 1930.

beyannamelerde halk sıtma ile mücadeleye davet edilmektedir. Lâğımlara asit finik dökülmesi, havuzların sık sık mazot dökülerek temizlenmesi, pisliklerin daima kapalı tenekelerde tutulması, açık yerlerde bodrumlarda pislik bırakılmaması tavsiye edilmektedir. Beyannamelerde yazılı tavsiyelere riayet etmeyenler haklarında Türk ceza kanununun 413. maddesi mucibince kanunî takibat yapılacağı da tebliğ edilmiştir.¹⁹⁰

Karşıyaka'nın Bostanlı köyünde bir müddetten beri sari bir şekilde sıtma hastalığı görülmekte idi. Bu hastalığın zehirli sıtma olduğu ahiren yapılan tetkikatla anlaşılmıştır. Bostanlı köyünde zehirli sıtmaya yakalananlar seksen kişidir. Bunlardan iki erkek ve üçte çocuk olmak üzere beş kişi ölmüştür. Bu köydeki hastalık vilâyet makamınca ehemmiyetle nazarı dikkate alınmış ve lâzım gelen tedabir ittihaz olunmuştur. 22 Haziran'da akşam üzeri Vali Kâzım Paşa ile vilâyet mutemedi Salih ve Karşıyaka Belediye Reisi Fikri Beyler hastalık mahalline giderek tetkikatta bulunmuşlar ve alınması lâzım gelen tedabir için icap edenlere emirler vermişlerdir.

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdüriyeti ile Karşıyaka Belediyesi ve Hilâliahmer Cemiyeti de hastalığa yakalanan halkın muayene ve tedavileri için doktorlar göndermişlerdir. Vali Kâzım Paşa, Salih ve Fikri Beyler köy dahilinde ve civarında bulunan bataklıkları da tetkik etmişler ve bu bataklıkların kurutulması için tedbirler alınmıştır.¹⁹¹ İstanbul Sıhhiye Müdüriyeti ilkbahardan itibaren sıtma mücadelesine başlayacaktır. Mücadele mıntıkası Adalar da dahil olduğu halde Haydarpaşa'dan Pendik'e kadar olan sahadır. Bu husustaki kadroda ikmal edilmiştir.¹⁹² Sivrisinekle mücadele için icap eden memurlar şehre gelmiş ve mücadeleye başlamıştır. 1929 senesinde mücadele Haydarpaşa ile Pendik arasında ve Adalarda yapılacaktır.¹⁹³

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti tarafından Kadıköy'de açılan İstanbul sıtma mücadele heyeti, sivrisinekle mücadele yapacağı mücadele hakkında tetkikata ve faaliyete başlamıştır. 5 Mart 1929'da bir muharrir Moda Caddesinde bulunan yeni mücadele merkezini ziyaret etmiştir. Mücadele heyeti, bundan evvel Ankara sıtma

¹⁹⁰,"Sıtma Mücadelesi Devam Ediyor", **Anadolu**, 17 Haziran 1930.

¹⁹¹"Zehirli Sıtma Bostanlı Halkı Sıtmadan Ölüyor. Hastalığa Yakalananlar Seksen Kişi, Vefat Edenler de Beş Kişidir", **Anadolu**, 23 Haziran 1930.

¹⁹²"Sıhhiyede İlkbaharda Sıtma Mücadelesine Başlanacak", **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1929.

¹⁹³"Sıhhiyede Sivrisinek Mücadelesi Başladı", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1929.

mücadele riyasetinde bulunan Dr. Asım Bey'in idaresindedir. Evvelâ sürfe halinde bulunan sivrisineklerle, sonra da kâhil'lerle mücadele edilecektir.

Heyet Kadıköy ile Haydarpaşa'dan Pendik'e kadar olan mıntıkada ve Adalarda meşgul olacak, bataklıkların, durgun su bulunan sahaların ve sıtma sürfeleri bulunduğu anlaşılan kuyuların kroki ve haritalarını tanzim edecektir. Mücadele için Avrupa'da, Kahire'de ve bilhassa Amerika'da yapılan mücadele tarzı ve teşkilâtına dair eserler üzerinde tetkikat yapılmaktadır. Kuyulardak sürfeler, sivrisinekler petrol dökülerek imha olunacak ve bataklıklarla durgun sular kurutulacaktır. Ayrıca ihtiyacı olanlara "*Kinin*" tevziatı da yapılacaktır.

Heyetin mesai ve icraatını işgâl edecek surette muhalif harekâtta bulunanlar sıtma mücadele kanununun mevadi mahsusasına göre tecziye edileceklerdir. Heyet o günlerde Bostancı'da da tetkikata başlayacaktır. Havanın açılmasından sonra mücadele memurları gruplara ayrılarak bataklıklarda tetkikata başlayacaklardır. Pendik'ten ilerideki mıntikalar ile de Kocaeli sıtma mücadele heyetleri meşgul olacaktır.¹⁹⁴

21 Mart 1929'da Sıhhiye Vekili Refik Bey'in riyasetinde sıtma kongresi aktedildi. Refik Bey celseyi açtı ve bütün sıtma mıntikaları mücadele reisleri mıntikalarının birer senelik faaliyetini ve netayicini izah ettiler. İzahat ve münakaşalar 22 Mart'ta da devam edecek, mücadelenin daha müsmir olması için muktazi tedabir ve vesait hakkında kararlar verilecektir.¹⁹⁵Sivrisinekle mücadele heyeti o hafta içinde faaliyete geçecektir. Arazi sahiplerine bazı hazırlıklarda bulunulması için bir hafta müddet verilmişti. Bu mühlet nihayet bulmuştur.¹⁹⁶

Sıtma mücadele teşkilâtı tarafından Haydarpaşa'dan Pendik'e kadar olan sahada yapılan mücadeleye devam edilmektedir. Mücadele heyeti reisi Dr. Asım Bey bir muharrire şu izahatı vermiştir: "*Mücadele sahası Adalar da dahil edilince vasatı olarak 200 kilometre murabbına yakın bir sahadır. Bizim bu sahada tespit ettiğimiz hane adedi 11.392'dir. Ayrıca 889 bostan, 8011 adî kuyu, 2063 bostan kuyusu, 2002 havuz, 2957 sarnıç, 666 sulu çukur, 254 su deposu mevcuttur.*

¹⁹⁴"Sıhhat İşleri Sivrisinek Mücadelesi Kuyulara Petrol Dökülecek ve Bataklıklar Kurutulacak", **Cumhuriyet**, 6 Mart 1929.

¹⁹⁵"Sıtma Kongresi Ankara'da Dün Toplandı", **Cumhuriyet**, 21 Mart 1929.

¹⁹⁶"Sivrisinek Mücadelesine Bu Hafta Başlanıyor", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1929.

Bu havalide birçok dere vardır ki bunlar tabiî sürfe üreme mahalleridir. Geçen sene bu dere ve sulara sürfe bırakılmadığı gibi 145 metretülünde 25 ile 50 metre arzında olan ve kör dere bataklığı ile İbrahimağa çayırılığı bataklığı da mücadelede kurutulmuştur. Mücadele sahasının kalabalık meskeni havi ve sun'î tabiî üreme mahallerini muhtevi olması mücadelenin güçlüğünü ve işin azametini gösterir. Geçen sene bazı lâğım ve bulaşık çukurları da sivrisinek yetiştirdiğinden bu sene vilâyet ve Şehremanetinden kapak yapılması hakkında ahaliye bir tamim neşredilmiştir.

Supap ve sifonu olmayan her evde supap ve sifon yaptırılacaktır. 15 Nisan'a kadar bunları yaptırmayanlar hakkında naktî cezalar alınacaktır. Mücadele teşkilâtımız tarafından geçen sene mükerrer olarak 168.613 ev gezilmiştir. Gene geçen sene binlerce ev, cami, resmî daire, bostan, arsa, han, otel, su deposu, sarnıç, kuyu ve havuz teftiş edilmiştir. Bu sahada da 35.880 metretül ve vasatî olarak 0.90 arz ve 0.80 derinliğinde arklar tathir edildiği gibi 4950 metretül ve vasatî olarak 0.80 santim arz ve 0.60 umkunda yeniden arklar açılmıştır.

Murat çiftliği ile Kurbağalıdere arasındaki çayırda 120 metretülünde bir kanal ile oradaki bataklık izale edilmiştir. Mücadelede kullandığımız en ziyade istifade ettiğimiz ham toprak ve bazı yerlerde de "paraşin nikit" tir. Geçen sene 6 bin ameleye yevmiye verilmiştir. Bu sene Boğaziçi'nde de Beylerbeyi, Küplüce, Kısıklı ve Çamlıca eteklerinde ve Göksu'ya kadar fennî tetkikat yapılmıştır. Mücadele sahasında Mart'tan itibaren mücadeleye ve evlerin kontrolüne de başlanmıştır.¹⁹⁷

Antalya sıtma mücadele heyeti; Doktor Seyfettin Bey'in riyaseti altında, bir lâboratuvar şefi, dört şube tabibi ve on sekiz sıhhat memuru ile 1929 senesi Teşrinisani ayından itibaren mıntıkaya dahil merkez Antalya, Serik, Manavgat ve Finike kazalarında dört şube halinde faaliyete geçmiştir. Heyet bu suretle Şubat nihayetine kadar bu dört şubede, sıtmalı olarak ayırdığı 160 köyde 46.787 nüfus tespit ve bunların birer birer muayenelerini icra ederek içlerinden dalaklı müzmin sıtmaya musap 5614 şahıs tefrik ederek bunları kış devresi tedavisine almıştır. Bu hastalar her hafta köyleri devreden sıhhat memurları tarafından daimi kontrol altında bulundurulmak suretiyle ahvali sıhhiyeleri takip olunmaktadır. Halen bunlardan bir kısmının tedavileri bitmiş, dalakları erimiş sağlam bir hale gelmişlerdir.

¹⁹⁷"Sıtma Mücadelesi Nasıl Yapılıyor? Bir Sene Zarfında Neler Yapıldı?", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1930.

Antalya'da yaz devresi umum muayeneleri için istihzaratta bulunulmakta idi, bu suretle Nisan'dan itibaren gene umum nüfusa şamil olmak üzere yapılacak muayenelerde kış devresinde tedaviye alınan hastaların tedavi neticeleri tetkik edileceği gibi entana maruz kalacaklar da tedavi altına alınacak ve böylece sirayet ve intişarın önüne geçilmiş olacaktır. Bu mıntıkada en mühim bir nokta varsa o da pek mebzul olan suların yaptığı gölcük ve bataklıklardır. Bu hususta da heyet reisi bunlar için de esaslı tedbirler alındığını, küçük sây ile ıslahı kabil olanların şubelerce ıslahına başlanıldığını, büyük bataklıklar için de vekâletten gelecek olan su mühendislerinin yapacağı projelerle hemen işe başlanacağını söyledi.

Pek mahsuldar olan Antalya ovasında yaz mevsiminde birçok köyle sıtma beliyesinden kurtulmak için yaylalara iltica eder ve yaz mahsulünden istifade edemezler. Mücadelenin ciddî, esaslı tedbirlerle birkaç sene sonra tamamıyla önüne geçilecek olan bu afetin korkusu kalkınca bu havalinin istihsalâtı bir kat daha artacaktır. Sıhhatlerinin daimi takibini gören ve bu suretle yaz ziraatinden müstefit olacaklarını anlayan bir kısım köylüler yaylaya çıkmaktan sarfı nazar edeceklerdir. Mıntıkayı tevsi etmek üzere Elmalı, Korkuteli ve Alâiye kazalarında da tetkikat icra edilmektedir.¹⁹⁸

Şehirde sıtma mücadelesine memur heyet tarafından, halkın mücadele heyetine müşkülât gösterdiği hakkında Vilâyet ve Şehremanetine müracaatla şikâyetle bulunulmuştur. Alâkadar makamlar, heyeti ihtiyariyeler vasıtasıyla bu müşkülâtın önüne geçmek üzere tebligatta bulunacaktır. Haydarpaşa-Pendik sıtma mücadele heyetinde 1930 senesinde yapılacak mücadele için yeni bir teşkilât yapılmıştır. Mücadele heyetinde bir reis ile iki tabip ve 16 sıhhiye memuru bulunmaktadır.

Mücadele mıntıkası 16 daireye tefrik edilmiştir. Bu daireler sıhhiye memurları tarafından 8 ile 12 gün arasında devredilmektedir. Kadıköy'ündeki mücadele merkezinde yeni bir lâboratuvar tesis edilmiştir. Lâboratuvarda sıtma yapan ve yapmayan bütün sivrisineklerle sürfelerin ve mücadeleye ait muamelelerin kolleksiyonları yapılmıştır.¹⁹⁹Samanlı, Yalova, Balaban, Yurthan, Karakilise derelerinin Yalova deltasında husule getirdikleri bataklıkların kurutulması, derelerin

¹⁹⁸ "Sıtma Mücadelesi Antalya Mücadele Heyeti Şimdiye Kadar 47 bin Kişiyi Tedavi Altına Almıştır", **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1930.

¹⁹⁹"Sıtma Mücadelesi İçin Teşkilât", **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1930.

deniz sathında bıraktıkları kısmın makine ile taranması, su üstünde ve altında kalan ağaçların kesilmesi Nafia Vekâletince münakaşaya konulmuştur. İnşaata bu Haziran'da başlanacaktır.²⁰⁰

Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletince 1930 senesinde sıtma mücadelesi için Manisa mıntıkasına Alaşehir, Konya mıntıkasına İnevi, Ankara mıntıkasına Kalecik ve Çiçekdağı şubeleri ilhak edilecek, Silifke'nin Adana mıntıkasına ilâvesine çalışılacaktır. Ayrıca Menemen'in de mücadele sahasına ihakı için tetkikat yapılmaktadır. Frengi mücadelesi için Zonguldak Vilâyetinde bir dispanser açılacaktır. Trahom müyetinde teşkilât yapılacak, ayrıca İzmir'de mücadelesi için mevcut Malatya, Adıyaman, Besni, Gaziantep ve Kilis mücadele teşkilâtına ayrıca seyyar teşkilât dahil edilmiştir.²⁰¹ Sıhhiye Vekâleti tarafından yapılmakta olan sıtma ve sivrisinek mücadelesine memur heyet 1929 senesinde Haydarpaşa ve Kadıköy'den Pendik ve Adalar'a olan sahada çalışmış ve sivrisinek tohumlarını imha etmiştir. Erenköy müstesna olmak üzere diğer yerlerde sivrisinek kalmamış gibidir.²⁰²

Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti; İzmir vilâyetini sıtma mücadele mıntıkasına ithal etmiştir. Vekâletten vuku bulan tebligat üzerine şehir sıhhat meclisi Vali Kâzım Paşa'nın riyaseti altında toplanmış, sıtma mücadelesi programını tespit etmiştir. Mücadele; yaz ve kış bütün sene devam edecektir. Her evde ve mağazalarda bulunan havuz ve çukurların tespiti için sualli birer kağıt tevzi edilecektir.

Sıtma mücadelesi için on iki doktor, dokuz sıhhiye memuru, dokuz polis memuru tefrik edilmiştir. Aydın sıtma mücadele mıntakası heyetleri reisi Dr. Mahmut Bey şehre gelerek sıtma mücadelesi tatbikatını mücadele heyetini teşkil eden doktorlarla memurlara göstermiştir. İzmir Belediyesi de sıtma mücadelesi için şimdiden tedbir ittihaz etmektedir. 1929 senesinde sıtma İzmir'de mühim vefiyata sebep olmuştu.²⁰³

Birkaç seneden beri yapılan sivrisinek mücadelesi birçok yerlerde müfit neticeler vermiştir. Bunun için mücadeleye bu sene de devam edilecektir. Mücadele heyetinden başka belediye de sivrisinek mücadelesine iştirak edecektir. Belediye bu

²⁰⁰"Yalova Bataklıkları Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1930.

²⁰¹ "Sıhhiye Vekâleti Sıtma Mücadelesini Tevsi Edecek. Mevcut Teşkilât Genişletilecek, Frengi ve Trahom İçin Yeni Teşkilât Yapılacak", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1930.

²⁰²"Sıhhat İşleri Sivrisinek Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1930.

²⁰³"Sıtma Mücadelesi Mıntıkaya Bu Sene İzmir'de Dahil Oldu. Geniş Bir Kadro Hazırlanmış ve Mücadele Programı Tespit Edilmiştir", **Cumhuriyet**, 22 Mart 1930.

iş için Haziran'da 14.500 lira verecektir.²⁰⁴ Malaryanın tedavisinde kininden kat kat müessir olduğu iddia edilen yeni bir ilâç üzerinde şimdi İngiltere'de ve bazı müstemlekelerde mühim tetkikler yapılmaktadır. Yeni ilacı bulan İngiliz ordusu etibbasından Yamec bu deva ile kinin arasındaki farkı gösterecek şayani dikkat bir tecrübe yapmıştır.

Mumaileyh malarya mikrobunu taşıyan Moskito cinsinden büyük sivrisineklere kendini sokturmuş, buna rağmen malaryaya tutulmamıştır. Şimdiye kadar kat'i surette tespit edilen bir nokta varsa o da yeni ilâcın Malarya mikroplarını hemen uzviyete girer girmez öldürmesidir. Halbuki malaryaya karşı şimdiye kadar mevcut ilâçlar bu vazifeyi mikroplar ancak kana iyiden iyiye yerleştirdikten sonra görebiliyorlardı.²⁰⁵

Adana'da Karataş İskele köyünde üç kişi meçhul bir hastalıktan ölmüştür. İcra kılınan tahkikat neticesinde ölümü davet eden hastalığın sıtma olduğunun anlaşıldığını Türk Sözü gazetesi yazmıştır.²⁰⁶ Veremle mücadele cemiyeti Mersin şubesi teşekkül etmiştir. Şehirde bir verem dispanserisi tesisi için çalışılmaktadır. Şehir civarındaki bataklıkların ve su birikintilerinin krokisi alınmıştır. 1932 senesi zarfında bataklıklar kurutulacak ve su birikintileri akıtılacaktır.²⁰⁷ İstanbul ziraat müdüriyeti Kartal ve Yalova'da zeytin ağaçlarına âriz olan sinekleri imha için fennî mücadeleye başlanmıştır.²⁰⁸

Vilâyet dahilinde epeyce zeytinlik mevcuttur. Bilhassa Yalova ve Kartal kazalarında 150 binden fazla zeytin ağacı vardır. Bunlarda gene sinekler türemiştir. Ziraat Müdürlüğü 1931 senesindeki gibi mücadeleye girişmiştir ve mıntikalara mücadele memurları göndermiştir. Memurlar ağaçların birer tarafına arsenikli may püskürtmekte, bunları emen sinekler zehirlenerek ölmektedirler.²⁰⁹

Kartal'daki zeytin sineklerine arız olan hastalıkların izalesi için mücadele malzemesi gönderilmiştir.²¹⁰ Aksu köyünden Hüseyin Ağanın sıtmasını geçirmek için aynı köyden Fatma Hanım, Hüseyin Ağanın yüzünü ve burnunu muhtelif yerlerinden

²⁰⁴"Sivrisinek Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 25 Mart 1931.

²⁰⁵"Sıtma İçin Yeni Bir İlâç", **Cumhuriyet**, 4 Kanunevvel 1931.

²⁰⁶"Meçhul Hastalık Sıtma imiş!", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1932.

²⁰⁷"Mersin'de Verem ve Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1932.

²⁰⁸"Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1932.

²⁰⁹"Zeytin Sinekleri ile Mücadele", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1932.

²¹⁰"Sineklerle Mücadele", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1932.

ustura ile kesmek suretiyle zavallıyı kandırmıştır. Bu mutetabbip hanım hakkında kanunî takibata başlanmıştır.²¹¹

Türk Tıp Cemiyetinin 12/4/1932 Salı günü celsesinde münih sâri hastalıklar mütehasssısı Dr. Peper tarafından sıtma tedavisine dair konferans verileceğinden arzu buyuran etibbanın saat 18.5'ta Beyoğlu'nda Sakaçıkmaşı'ndaki cemiyet binasını teşrifleri rica olunur.²¹² 1929 senesinden itibaren Haydarpaşa-Pendik arasındaki mıntıkada da sıtma ve sivrisinek mücadelesine başlanmıştır. İstanbul civarında ondan fazla sivrisinek cinsi olduğu için mücadele tertibatına hususî şekiller verilmiş ve ilk seneden başlayarak şimdiye kadar on bini mütecaviz evle bunların bahçeleri, bağ ve tarlalar, boş arsalar, 1789 havuz, 1609 sarnıç, 1692 bostan kuyusu, 5425 adi kuyu, 1131 sulu çukur, kuru ve daimî dereler, çaylar, lâğımlar ve arıklarda sivrisinekler imha edilmiştir.

Mücadelenin daha ilk senede tesiri görülmüş, hatta bu havalıye rağbet artarak yeni inşaat ta yapılmıştır. Mücadele hâlâ bütün şiddetiyle devam etmektedir. Fakat sonbaharda bazı yerlerde gene sivrisineklerin görüldüğü veya çoğaldığı binaenaleyh mücadelenin hafiflediği şikâyetleri nazarı dikkati celbetmiştir. Heyeti sıhhiyenin yaptığı tetkikat şu hakikatı ispat etmiştir; sivrisineklerin üremesine sebebiyet veren âmil sayfiyelerde evlerin bahçelerine açılan halâ kuyularıdır. Eğer bunlar fennî şekilde ıslah edilmezse her sene ve her mevsimde sivrisinek olacaktır. Maahaza ev sahiplerini bu gibi sivrisinek membalarını ıslahına mecbur tutan sıtma kanunu da vilâyet ve belediyece tatbik edilmektedir.²¹³

Samsun Sıhhat ve İctimaî Muavenet Müdürü Saffet Bey vilâyetin sağlık işleri hakkında bana şu malûmatı verdi: " *Bazı hastalıkların kaynağı olduğu zannedilen Samsun ve havalisinde bugün ölü veren hiçbir hastalık kalmamıştır. İki ay evvelisi Havza ve Lâdik kazalarının bazı köylerinde birçok çocukların ölümüne sebep olan kızamık ve ishal hastalıkları, köklü çalışmalar sonunda tamamen giderilmiştir. Yalnız Ladik'in Ayvalı, Çarşamba'nın Sığırtmaç köylerinde kızamık ve Havza'nın Kürün köyünde de boğmaca varsa da bunlar hem az, hem tesirsizdir.* "

²¹¹"Sıtmasını Geçirmek İçin Burnunu Kesmiş!", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1932.

²¹²"Sıtma Hakkında Konfereans", **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1932.

²¹³"Şehir ve Memleket Haberleri Sıtma Mücadelesi Dört Senede Alınan Neticeler Çok İyidir", **Cumhuriyet**, 22 Teşrinisani 1932.

Bu havalideki sari hastalıkları tetkik etmek üzere Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti tarafından gönderilen emrazı sariye mütehassısı Dr. Bilâl Kâmil Bey hastalık mıntıkalarını gezmekte ve icap eden araştırmaları yapmaktadır. Son zamanlarda Havza'da karahumma musabı görülmüş ve acele tedbirler alınarak çoğalmasına yol verilmemiştir. Merkezde iki ay içinde yalnız 11 karahumma tespit edilmiştir. Sıtma mücadelesi mıntıkası dışında kalan köylerde kullanılmak için vekâletin gönderdiği parasız kininler muntazam bir formül içinde dağıtılmıştır. Gene vekâletin gönderdiği her türlü hastalıklara mahsus birçok serumlar da mülhakattaki hekimlere gönderilmiştir. Vilâyet Hıfzıssıhha Meclisi muntazaman toplantı yaparak sıhhat işleri hakkında lâzım gelen tedbirleri almaktadır.

Anî vak'alarda kullanılmak üzere, içinde her türlü sıhhi malzemesi bulunan imdadı sıhhi çantası ile sedyeler yoktu. Belediye bunlardan dörder tane yaptırdı. Bunun üç tanesi karakollara verildi, birisi de belediye'de kaldı. Samsun'da frengi bir hayli ileri gitmişken şimdi duyulacak kadar azalmıştır. Vilâyet içinde yalnız Çarşamba'da frengi mücadelesi vardır. Mütemadi çalışması ile birçok vatandaşları feci akibetlerden kurtaran bu heyetin Dikbıyık köyünde de bir şubesi vardır.

Frengi hastanesi ile dispanseri bulunan kazalar da frengi mücadelesi yapıyor. Frengi için vekâletten gelen ilâçlar ve sıhhi malzemeler icap eden yerlere tevzi edilmektedir. Samsun'da serbest ve muvazzaf 37 hekim ve 7 diş tabibi vardır. Vilâyet dahilinde Havza ve Bafra kazalarında beşer yataklı birer dispanser vardır. Havza'nın masraflarını vilâyet, Bafra'ninkini de idarei hususiye vermektedir. Samsun merkezinde hususî idare tarafından idare edilen 100 yataklı bir memleket hastanesi ve 25 yataklı bir de frengi hastanesi vardır. Müdüriyetin esaslı işlerinden birisi de sıhhiye dairesinde bir muayene odası açmasıdır. Zabıta ve adliye işlerinde acele yapılması lâzım gelen sıhhi tedbirler ve anî vak'alarda yapılacak ilk tedaviler bu odada yapılmaktadır.²¹⁴

Torbalı dört sene evvelki zelzele münasebeti ile gazete sütunlarında bol bol görülmüştür. İki hat güzergâhında bulunan Torbalı'nın iktisadî ehemmiyeti çoktur. Kaza merkezine çok yakın olan Cellât gölü havasının bozulmasına ve bu muhitin en büyük derdi olan sıtmanın artmasına sebebiyet vermektedir. Membedi kaza

²¹⁴"Samsun Hastalık Membedi Olmaktan Kurtuldu. Ölüm Veren Hastalık Kalmadı", **Cumhuriyet**, 23 Teşrinisani 1932.

merkezinde olan sıtma civar dağ köylerine de sirayet etmektedir. Sıtma mücadelesi faaliyetini daha tevsi eder ve artırırse şüphesiz bu dert te yok edilebilir. Gölün kanal açılmak suretiyle kurtulacağını işiten halk sevinmektedir.

Kazanın en büyük derdi belediyedir. Belediye reisinin istifası üzerine birkaç aydır vekâletle idare ediliyor. Son günlerde belediye azalarının okur yazar olmadıkları için Belediye Meclisinin feshedilerek vaziyet vilâyete bildirildi. Vilâyetin bu işi büyük bir ehemmiyetle hallederek memleketin imar ve sıhhat işlerine sekte veren bu durgunluğu gidereceği kuvvetle ümit ediliyor.²¹⁵

Çatalca'da sıtma mücadelesi yapılmaktadır. Sıhhiye Müdüriyeti mahalline icap eden mualeceyi göndermiştir.²¹⁶ Aydın'ın Karacasu kazasının Bağlı Yenice köyü civarındaki Aksaz bataklığının kurutulmasına başlanmıştır.²¹⁷ Aydın'ın Umurlu köyü civarında Batarca bataklığının kurutulmasına 30 Nisan'da başlanacaktır.²¹⁸ Sıhhiye Vekâleti Fethiye, Köyceğiz, Elmalı, Korkuteli, Marmaris ve Alaşehir kazalarını sıtma mücadele mıntıkaları hudutlarına ithaline karar vermiştir. Vekâlet 1933 senesinde bilhassa seyyar trahom mücadelesi teşkilâtına ehemmiyet verecektir.²¹⁹

Sıtma Mücadele Reisi Doktor Mecit Bey Söğüt şubesini teftiş ettikten sonra Bilecik'e gelmiş, Sıhhiye Müdürü Muhlis Bey ile görüşerek Bilecik'in sıtmalı köylerini mücadele mıntikası dahiline almıştır. Bilecik merkezinin mücadele mıntikası dahiline alınması için gerek mücadele riyasetinden Sıhhiye Vekâletine yazılmıştır. Bilecik'te mücadele dahiline alınırsa, kasaba halkı ve Karasu kenarlarında bulunan sıtmalılar kurtarılacaktır.

İki sene evveline kadar Bilecik halkı sıtma hastalığı bilmezlerdi. 1932 senesinde birkaç kişinin ektiği pirinç memleketi sıtmaya boğdu. Yapılan tahkikat neticesinde sarfolunan kinin pirinçten alınan paranın üç mislidir. Hükûmet ve belediye verdiği bir kararla aynı sene pirinç ekmeyi men etmiştir. Nüfusun ve iktisadî faaliyetin azalmasına başlıca sebep olan bu hastalıktan Bilecik halkını bir an evvel kurtarmak lâzımdır.²²⁰

²¹⁵"Cellat Gölünü Kurutmak Lâzım! Torbalı Halkı Sıtmadan Çok Muztarip", **Cumhuriyet**, 7 Kanunuevvel 1932.

²¹⁶"Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 19 Kanunuevvel 1932.

²¹⁷"Kurutulan Bataklıklar", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1933.

²¹⁸"Kurutulacak Bataklık", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1933.

²¹⁹"Sıtma ve Trahom Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1933.

²²⁰"Bilecik'te Sıtma Mücadelesi. İlk Tedbir Olarak Pirinç Zeriyatı Men Edildi", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1933.

Şehre gelen Hamburg Darülfünunu emrazı cildiye ve efrenciye Profesörü M. Paul Mülzer 10 Haziran'da Gülhane hastanesini ziyaret ederek cilt hastalıklarında rejim tedavisine dair tatbik ettiği usul hakkında bir konferans vermiştir. Profesör'e göre, cilt hastalıklarında cilde sürülen ilâçlardan ziyade hımye tedavisi müessir olmaktadır. M. Mülzer, konferansı müteakip hastanenin cildiye seririyatını gezmiş, kendisine gösterilen bazı nadir vak'alar hakkında muallim Talât Bey'den izahat almış ve bu ziyaretten çok memnun olarak Türk meslektaşlarını Hamburg'a davet etmiş ve 10 Haziran akşamı memleketine hareket etmiştir.

Profesör'ün memlekette frengi ve sarî hastalıkların, teşkilât noksanı yüzünden arttığına dair beyanatı doktorlar arasında hayreti mucip olmuştur. Şehirde kaldığı kısa müddet zarfında hakikî vaziyeti anlamasına imkân görülmeyen ve bazı menfî telkinlerle bu mütaleaları ileri sürdüğü zannedilen M. Mülzerin beyanatı hakkında Sıhhiye Müdürü Ali Rıza Bey şu sözleri söylemiştir: "*Zührevî ve sari hastalıklara karşı mücadele teşkilâtımız çok ciddî ve müessirdir. Bu hastalıkların arttığı iddiası doğru değildir. Bunlar artmıyor, bilâkis mücadele neticesinde günden güne azalıyor. Hiçbir salgın olmaması da mücadele tedbirlerinin faidelerine delildir.*"

Profesör M. Mülzer'in noksan gördüğü fuhuşla mücadeleye ait tedbirler esasen hükûmetçe nazarı dikkate alınmıştır. Sıhhiye ve Dahiliye Vekâletleri tarafından müştereken yapılmakta olan talimatname ile yakında bu mesele hallolunacaktır. Kıymetli doktorlardan Osman Şerafettin Bey de demiştir ki: "*Memleketimizde umumiyetle sari hastalıklara karşı mücadele teşkilatı çok muntazamdır. Bu sebeple kolera, veba ve lekeli humma gibi müthiş hastalıklarla her vakit muvaffakiyetle mücadele edilmektedir. Tifo, kızıl, menenjit ve sair sari hastalıklara karşı dahi zuhûr ettikleri zaman tedbirler alınmakta ve aşı tatbikedilmektedir. Zührevî hastalıklara gelince, halihazırda bunların dahi muntazam bir muayene ve dispanserler vasıtası ile ciddî bir tedaviye tâbi tutuldukları görülüyor.*"²²¹

1929 senesinde Sıhhat Vekâletince sıtma mücadele mıntikasına ithal edilen Finike'de sıtma mücadelesinden çok büyük neticeler elde edildiği görülmektedir. Sıtma mücadele teşkilâtına dahil olmadan evvel, Finike merkezinde ve köylerinde sıtmaya müptelâ olmayan hemen hiçbir kimseye tesadüf olunmadığı gibi çocukların

²²¹"Sarı Hastalıklarla Mücadele İşî. Dr. Mülzer'in İddiaları Hayret Uyandırdı", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1933.

ve büyüklerin karınları şiş ve benizleri kansız soluk ve ölüm tehdidine maruz bulunuyorlardı. Sıtma mücadele teşkilâtının mesaisi sayesinde bu gibi hastalara artık tesadüf olunmamaktadır.

Mücadele mıntıkasına dahil olan köyler halkı yaz ve kış mevsimlerinde sıtma mücadele tabibi tarafından muayene olunarak köylerde sıtmalılar fennî şekilde sıtma tedavisine alınıyor ve sıhhat memurları vasıtası ile tedavileri takip ediliyor. Halka da sıtma hakkında lâzım gelen tavsiyeler yapılmaktadır. Şube tabibi tarafından köylerin umumî muayenelerinden sonra sık sık köy teftişleri de yapılarak sıtmalılarının ahvali umumiyeleri yakından takip ve tetkik olunmaktadır. Sıtma mevsiminde sıtma mücadelesi tarafından halka tevzi olunan korunma kinininden de çok büyük faydalar elde edilmektedir.²²²

İzmit'in asırlardan beri devam eden acıklı bir derdi vardır. Sıtma, o kadar ki, İzmit denildi mi hatıra gelen ilk şey bu, korkulu hastalık oluyordu. Bu hal geçen yıla kadar bütün şiddetiyle İzmit'i kaplamış gibiydi. Sıtma mücadele cemiyeti bir yıl zarfında büyük ve takdire değer çalışması ile Kocaeli'nde sıtmayı kökünden kesmek için kat'î karar vermiş bulunmaktadır. Teşekkül eden bir heyet, şehre 5 kilometre uzaktaki Altıncıoğlu bataklığını 300 dönüm araziye kaplayan ve başlıca sıtma doğuran bu mıntıkayı gezerek tetkikatta bulunmuşlardır. Civar köylülerin yardımı ile, masrafsız olarak kurutulmaya muvaffak olunan bu topraklar bugün ekilebilecek bir şekle girmiştir. Altıncıoğlu bataklığı kurutulurken, 1100 metre uzunluğunda ana kanal ile 450 metre uzunluğunda 8 muavin cetvel açılmıştır.

Bu bataklığa yakın köylüler o kadar sevinç içindedirler ki, doğdukları günden beri gördükleri bu bataklık kurutulunca hayret içinde kalmışlardır. Şehirde ekilen pirinçten bir sene zarfında İzmit'e 36 bin lira para girmiş buna mukabil sıtma tedavisi için gene bir senede birkaç misli para sarf edilmiştir. Pirincin zer'ini yasak etmek en hayırlı bir iş olacaktır. Halk kendi sıhhatlerini koruyan ve düşünen, her türlü fedakârlığı yapmakta bulunan sıtma cemiyetinden şükranla bahsetmektedir.²²³

Geyvenin ezeli dertlerinden biri de sıtmadır. Sıtmanın bu muhitte yaptığı tahribat cidden çok fecidir. Sakarya nehrinin iki tarafında yaşayan köylülerle Geyve ve Akhisar kasabalarının bu hastalıktan verdiği kurbanlar pek çoktur. Sıtma ile

²²²"Finike'de Sıtma Mücadelesi Çok İyi Neticeler Veriyor", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1933.

²²³"İzmit'te Bir Bataklık Kurutuldu. Sıtmadan İztırap Çeken Halk Sevinç İçinde", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1933.

mücadele için Kocaeli vilâyetinin merkezi İzmit olmak üzere müstemirren çalışan bir sıtma mücadele heyeti teşkil edilmiştir. Bu heyetin Geyve mıntıkasında da seyyar bir sıhhiye memuru vardır. Bu sıhhiye memurunun mücadele mıntıkası dahilinde 8000 nüfusu ihtiva eden ve diğerine oldukça uzak mesafelerde bulunan 13 köyle Geyve ve Akhisar kasabaları vardır.

Mücadele 1932 senesi gayesine kadar bu mıntika dahilinde iyi bir şekilde gitmiştir. Her müracaat edenin kanları muntazaman Sapanca'da oturan bakteriyoloğa gönderilir ve alınan neticeye göre derhal tedavi altına alınır ve muntazaman kinin tevzi edilirdi. Fakat bu sene bakteriyoloğun kaldırılması ile beraber kinin tevziatı da kat'iyen ihtiyaca tekabül etmeyecek dereceye indirilmiştir.

Ayakta duramayacak kadar hasta olanlar ancak tedavi altına alınmaktadır ki, bu sureti tedavi ile mücadeleden matlûp netice temin edilmemektedir. Bununla beraber kinin de hastalananları tedavi edecek derecede kâfi değildir. On beş günde bir kilo kinin ile binlerce sıtmalının ne dereceye kadar tedavi edileceğini alâkadarlar düşünmelidirler. Bu sene hastalığı tezyit eden ikinci bir âmil de sıtmanın âmili marazi olan Anofel denilen sineklerin barındığı bataklıkların ve birikintilerin şümüllü ve umumî bir şekilde ve zamanında izalesi çarelerinin derpiş edilmemesi ve sıtma mücadele kanununun vilâyet mücadele heyetince tatbik mecburiyetinin ihmal olunmasıdır.

Sıtma bu sene pek çoktur. Kurutulmayan bu bataklıklardan dolayı pazarlara inen dağ köylüleri bu havaliden geçerken sivrisineklerin hücumuna maruz kalarak hastalanmaktadırlar. Doktor, sıhhiye memuru, kinin diye feryat eden halkın şikayetleri çok acıklıdır. Eski senelerde ender görülen tropika vak'alarına 1933 senesinde sık sık tedadûf edilmekte ve maalesef birçok kurbanlar verilmektedir.²²⁴

Teessüs eden sıtma mücadele şubesi şimdiye kadar 300 sıtmalılı köylüyü tedavi altına almış ve halka ihtiyaçlarını tamamen tatmin edecek kadar kinin tevzi etmiştir. Kaymakam Fikret Bey'in riyasetinde teşekkül eden sıtma komisyonu şehir dahilindeki bataklık arsa sahiplerine tebligat yapılmasına ve azamî bir ay zarfında kurutulamazsa belediyece kurutularak istimplâk edilmesine karar vermiştir.²²⁵

²²⁴"Geyve'de Sıtma Mücadelesi. Kinin Tevziatı Azaldı, Hastalık Artıyor", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1933.

²²⁵"Fethiye'de Sıtma Mücadelesi ve Yol Faaliyeti", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1933.

İzmit'te bataklıkları kurutma ameliyesine devam edilmektedir. Sıtma mücadele heyeti on beş köy civarındaki 2000 dönümlük bataklık araziye kurutmaya başlamıştır. Bu işte binden fazla amele kullanılmaktadır. Bu havalide üç buçuk kilometrelik bir kanal açılmış ve bataklıktaki sular Kiraz deresine akıtılmaya başlanmıştır. Bu bataklıklar kurutulduktan sonra Seymen deresi bataklığı da kurutulacaktır.²²⁶

Mıntıkanın sıtma teşkilâtının mücadele faaliyeti muvaffakiyetli neticeler vermektedir. 1933 senesinde Adana'ya gelen 20 bin amele arasında yalnız iki bin amelede sıtma hastalığı görülmüş ve bunlar da tedavi edilmişlerdir. Sıtma mücadele teşkilâtı Silifke'de, Anamur havalisinde sıtma hastalığının mütekâsif bulunduğu köylerde geniş bir surette faaliyetine devam etmektedir. Bu mintikalarda mevcut bataklıkların kurutulması işi de yapılmaktadır. Mart ayından beri 80 bin kan muayenesi yapılmış ve 300 kilo kinin dağıtılmıştır.²²⁷

Terme, son zamanlarda doktorsuzluktan kurtuldu. Sıtma mücadele heyetinin başına doktorlardan Etem Vessaf Bey getirildi. Köyden köye koşan bu fen adamının icraatı memleketliyi sıhhat ve hayata kavuşturuyor. Sıtma mücadelesi için merkezî kazada kurslar açıldı. Muhtarlar, ihtiyar heyetleri, korucular bu ay zarfında iki defa burada toplandılar. Doktor kendilerine verem, frengi, bel soğukluğu, kızıl, kızamık ve diğer sarî hastalıklarla sıtma tahribatı ve korunma çareleri, kininin faydaları, bataklıkların kurutulmasındaki faydalar hakkında anlayabilecekleri şekilde konferanslar verdi.

Köylü ve kasabalı yer yer seferber haline getirildi. Haziran ayı zarfında Çangallar mahallesinde beş yüz metre murabbai, Elmalı mahallesinde üç yüz metre murabbai büyüklüğündeki bataklıklar, cami yanında iki yüz metre uzunluğunda, yirmi metre genişliğindeki hendek ve şehir yolu etrafındaki müteaddit ufak bataklıklar doldurulmak suretiyle kurutuldu. Postane karşısındaki bin metrelik hendek bir metre derinleştirilerek akar bir dere haline konuldu. Firenk Sivaslar Mahallesindeki Karaboğazlar bataklığı açılan dokuz yüz metrelik bir kanalla Terme deresine akıtıldı.

Henüz doldurulmasına yetişilemeyen bataklıklar da ilâçla tathir edildi. Köylerdeki kuyuların ağızları tahta kapaklarla örtüldü. Bu icraatla bizzat uğraşan

²²⁶"İzmit'te Bataklıklar Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1933.

²²⁷"Adana'da Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1933.

doktor, aynı zamanda kinin tedavisi ve dalaklı hastalarla meşgul oluyor. Köylü hayatını kurtaracak olan bu mesaiye canla başla iştirak etmiştir. Çok yakın bir atide Terme'de sıtmadan eser kalmayacaktır.²²⁸

İpsala, ufak bir tepe kuytusuna kurulmuş 14 bin nüfustan ibaret küçük bir kazadır. Evleri umumiyetle kerpiçten ve sazlandır. Dahil ve haricinde muntazam yolu yoktur. Sokakları çamur, toz ve gübrelerle doludur. İçerisinde beş bakkalı, iki ahçısı, iki kasabı bir sürü de kahvesi vardır. Kasap eti rast geldiği yerde keser, dükkân önünde toz, toprak içinde satar, ahçılarında bir kaptan fazla yemek bulmak ve bulunduğu takdirde de yemek mümkün değildir. Tavanları hasırdan olan bu dükkânlarda dumanların yükselmesi ile harekete gelen örümcek ağlarının uçuşunu seyretmek, acaibi seb'ai âleme ilâve edilecek şeylerdendir!

İpsala'da son zamanlarda faaliyete geçmiş bir de otel vardır. Burası iki yataklıdır, odalar gayet dar, ratıp ve topraktır. Aynı saçak altında bulunan ahırdan gelen gübre kokuları, bu odalarda yatmak mecburiyetinde bulunan misafirlere, tahtakurusu ile meşhur sivrisinek filolarının taarruzunu duymayacak kadar rahavet verir! İpsala'da en meşhur hastalıklardan birisi sıtmadır. Halktan bazıları diyor ki: *"Sıtmanın ateşi orak sıcağı gibidir. Çabuk gelir çabuk geçer! Hem sıtmaya tutulanlar başka hastalık görmezler."* Bu söz galiba hakikat olacak, çünkü bu kazada ne doktor ne de eczacı yoktur.

Dört beş ay evvel yeni olarak kazaya tayin edilmiş bulunan Kaymakam Nurettin Bey, geldiği dakikadan beri yoksulluk içinde kıvranan kazanın dertleriyle, yakından uğraşmaktadır. Kısa bir zaman zarfında İbriktepe nahiyesini merkeze bağlayan 60 metretülündeki köprüyü yaptırdı. Hayvan ıslahını temin için gayet güzel ve asrî bir sıfat istasyonu inşa ettirdi. Her sene ovayı basarak milyonlarca lira zarar yapan Meriç ve Ergene'nin alçak kısımlarına setler yaptırdı. Şimdi de ihale ettirdiği dispanser binasının inşası ile meşguldür. Yakında ihalesi yapılacak merkez mektebi için de icap eden makamatla temaslar yapmaktadır. Senelerden beri böyle faaliyet görmemiş bulunan halk gayet memnundur.²²⁹

²²⁸"Terme'de Sıtma Mücadelesi Kısa Bir Zaman İçinde Büyük İşler Yapıldı", **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1933.

²²⁹"Şehir ve Memleket Haberleri. Ne Âlâ Memleket! İpsala'da Doktor Yok, Eczacı Yok. Üstelik Sıtmayı Hastalıkların Panzehiri Sananlar Çok!", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1933.

Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletinin sıtma mücadele teşkilâtları tarafından muhtelif mıntikalarda birçok bataklıklar kurutulmuştur. Her tarafta bataklıkların kurutulması işine hararetle devam edilmektedir. Konya mıntikasında Ilgına 2500 metre mesafede bulunan 200 dönümlük Çayırpınarı ile Aksaray şehri kenarında Bulcuk ve Aratol köyü civarındaki 50 dönümlük Aratol ve Beyşehir dahilinde 20 dönümlük Pınarbaşı bataklıkları kurutulmuş, 15 bin dönüm vüsatindeki Ağalar bataklığının da kurutulmasına başlanmış ve 1200 metrelik bir kanalın inşaatı bitmiştir. Dedemoğlu köyüne bir kilometre uzaktaki Karataş bataklığının kurutulması için de 1200 metrelik bir kanal açılmıştır.

Kocaeli mıntikasında İzmit'in şarkında Gündoğdu, Çayırköy, Solaklar, Tepeköy köylerine civar 300 dönümlük Altıncıoğlu bataklığı kurutulmuştur. Aydın mıntikasında Nazilli çiftlik, Aksaz, Acıabat, Manisa mıntikasında 2000 dönümlük Türkili bataklıklarının da kurutulması işleri devam etmektedir.²³⁰

Geyve'de bu sene sıtmanın devamlı ve müzmin bir şekil alması vilâyet sıhhiye mücadele heyetinin nazarı dikkatini celbetmiştir. Vilâyetteki mücadele heyetinden gönderilen bir mühendisle bir doktorun sıtmalı sahada icra ettikleri tetkikat neticesinde bataklık sularının 2700 metretülünde üç büyük kanalla Sakarya nehrine akıtılmasına karar verilmiştir. Bu işin tatbiki için Kaymakam Hüsnü Bey'in riyasetinde teşekkül eden sıtma mücadele heyeti geceli gündüzlü çalışmaktadır.

Sıtmalı mıntikalarda oturan ve 15 yaşından 65 yaşına kadar olan bilûmum halkın amelei mükellefe suretiyle bedenen çalışmalarına karar verilmiş ve bu kararın 1 Teşrinievvelden itibaren tatbikine başlanmıştır. Şimdi yüzlerce halk her gün bu bataklıklarda ve kanalların açılmasında çalışmaktadır. Memleketin hayati bir işi olan bu mücadele işinde Kaymakam Hüsnü Bey'in gösterdiği faaliyet cidden şayanı takdirdir. Bataklıkların kurutulması işinden sonra hastalığı ve sıtma mikroplarını henüz vücutlarında saklayanlara da lüzumu kadar kinin tevzii temin olunursa Geyvenin ebedî dertlerinden biri olan sıtmanın da dairei sirayeti tahdit edilecektir.²³¹Sıhhiye Müsteşarı Hüsamettin Bey yanında Teftiş Heyeti Reisi Fuat ve Sıtma Mücadele Reisi Talât Beyler olduğu halde şehre gelmiştir. Hüsamettin Bey,

²³⁰"Sıtma Mücadelesi Anadolu'nun Muhtelif Şehirlerinde Kurutulan Bataklıklar", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1933.

²³¹ "Geyve'de Sıtma Mücadelesi Başladı. Bataklık Suları Kanallarla Sakarya'ya Akıtılıyor", **Cumhuriyet**, 11 Teşrinievvel 1933.

yapılmakta olan hastane ile kurutulmasına başlanan bataklıklar üzerinde tetkikatta bulunmuştur.²³²

Sıhhat Vekâletince keşfi yaptırılan Karasu bataklığını kurutma ameliyesine Niğde Valisi ve Konya Sıtma Mücadele Reisi huzurlarında 8 Ekim'de merasimle başlanmıştır. Halk ve köylüler cumhuriyetin bu feyizli ve hayırlı işini hararetle tesit etmektedir. Bu bataklığın kurutulması Aksaray'ın sıhhat ve iktisadiyatı için çok faydalı olacaktır. Mükellefiyetlerini yapmak üzere çağırılan köy ameleleri davullarla iş başına gelmektedirler.²³³ Sıtma mücadele teşkilâtı burada büyük bir faaliyetle çalışmaktadır. Ayrıca muhtelif bataklıklar da kurutulmaktadır. Kurutulan bataklıklar, ziraate elverişli tarla haline geldiğinden köylüye edilecektir. Çimeli Uzartık bataklığı kurutulduktan sonra açılan kanalın uzunluğu 1910 metredir.²³⁴

1935 yılında yağan yağmurların çokluğu yüzünden gerek şehirde ve gerekse köylerde birçok bataklıklar hasıl olmuştur. Havaaların tamamen ısınması yüzünden de bu bataklıklar şimdiden birer sivrisinek yuvası halindedir. Bura gazetelerinde sıtma mücadelesi teşkilâtı ile bu mevzu etrafında münakaşalı neşriyat yapılmaktadır. Bu neşriyatı şöylece hulâsa etmek kabildir. Bir taraf: *"Bu bataklıkların sivrisinek kaynağı olduklarına göre sıtma mücadele teşkilâtının, salgın bir sıtma tehlikesine karşı ne gibi tedbirler aldığını"* sordu. Mücadele teşkilâtının şefi ise; *"Bunlar bizim uğraşma sahamıza dahil değildir. Çünkü bu bataklıklar anofel yapmaz. Biz sıtmalıları tedavi ve anofelleri takip ederiz. Anofel olmayan sivrisinekleri öldürmek için zaten elimizde vesait te yoktur."* tarzında cevap verdi.

Salâhiyyettar bir ağzın verdiği bu cevap, halkı hiç te tatmin etmiş değildir ve herkes ilerleyen haftalar içinde, 1934 yılındakinden daha geniş ölçüde bir sıtma salgınının baş göstereceğinden korkmaktadır. Çünkü 1935 yılında şehrin şurasında, burasında, bilhassa kenar mahalleler arasında ve fabrikalar yakınında birçok bataklık, durup dinlenmeden etrafa sivrisinek saçmaktadır. Mücadele teşkilâtının cevabına bakılırsa bu sivrisinek yuvalarına karşı mücadele işi şimdilik Allaha kalmış görünüyor.²³⁵

²³²"Sıhhiye Müsteşarı Çankırı'da Hüsamettin Bey Kurutulan Bataklıkları Tetkik Etti", **Cumhuriyet**, 25 Teşrinisani 1933.

²³³"Aksaray'da Bir Bataklık Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1934.

²³⁴"Aksaray'da Kurutulan Bataklıklar", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1935.

²³⁵"Adana'da Sivrisinek Mücadelesi Sıtma Mücadele Teşkilâtı Bir Sivrisinek Yuvası Olan Bataklıklarla Uğraşmayı Sahasından Hariç Buluyor", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1935.

Şehrin iç ve dışındaki birçok bataklıklar vardır ki, bunların kaldırılması için 275 bin lira kadar paraya ihtiyaç görülüyor. Halbuki Belediye, kanunun verdiği salâhiyetle, halktan bu iş için ancak 8 bin lira toplayabilmiştir. Belediye Reisi Dr. Behçet Salih, yakında Ankara'ya gittiğinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanlığı ile temasa gelerek İzmir'in sıtma mücadele mıntikasına alınmasını isteyecektir. Belediye birçok bataklıkları kurutmuştur. Fakat hepsini başarmak imkânsızdır. Para yoktur. Halbuki bataklıklar genel sağlığı daima tehlikeye düşürmekte ve civar mahallelerde sivrisinek dalgası sürünmektedir. Bakanlığın bu teklifi kabul edeceği umuluyor.²³⁶Şehir civarında bulunan bataklıklar tamamen kurutulmuş, sıtma mikropları tamamen imha edilmiştir. Memlekette büyük bir imar faaliyeti vardır. Fethiye yakın bir zamanda asrî bir şehir haline gelecektir.²³⁷

İstanbul'dan tetkikat için şehre gelen mühendis mektebi son sınıf su şubesi talebesi; Nafia Bakanlığının mıntika su mühendislerinden Memduh'la birlikte Bursa ovasının ıslahı için yapılmakta olan tesisatı gezmişler ve Mühendis Memduh'un bu yolda verdiği izahatı dinlemişlerdir. Ovanın şarkında yapılan Gölbaşı su bendinin toplayacağı su miktarı 14 milyon metre mikâbıdır. Ankara'daki Çubuk barajı 9 milyon metre mikâbı su topladığına göre buradaki gölün daha büyük olduğu anlaşılıyor. Ovanın garbında meydana getirilmekte olan göl henüz kapatılmamıştır. Bend tamamen bitmediği için sular serbestçe Nilüfer kanalına verilmektedir.

Nilüfer kanalının yanında açılan muazzam feyezan kanalı 70 metre genişliğindedir. Ovanın bataklık sahasındaki faaliyete gelince; 220 hektar tutan Bursa ovasında şimdiye kadar 20.000 dönümlük kısım kâmilten kurutulmuştur. Serme, Kazıklı, İğdir gibi meşhur bataklıklarla 34 köyün az çok müteessir olduğu diğer bataklıklar için 17 kilometrelik bir ana kanal ile bataklığı yapan suların birikmemesi için 13 kilometrelik bir cenub kuşaklama kanalı açılmıştır. Her zaman taşmaya müsait olan dereler küçük kanallarla bu iki büyük kanala verildiğinden Bursa ovası için feyezan tehlikesi artık hatıra gelmeyecek ve böyle bir tehlike olmayacaktır. Sulama tertibatı için ayrılan kısım Gölbaşı gölünün önüdür. Burada 900 metre uzunluğunda bir toprak sed yapılmıştır. Bu sed sayesinde derelerin

²³⁶"İzmir Bataklıkları Kurutulacak. Bunun İçin Sıhhat Bakanlığı'nın Yardımı İsteniyor", **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1935.

²³⁷"Fethiye'de Bataklıklar Kâmilten Kurutuldu", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1935.

feyezanlarından istifade edilerek 14 milyon metre mikâbı su toplamak mümkün olacak ve bu sular, kurutulan toprağın sulanmasında kullanılacaktır.

İki milyon liradan fazlaya çıkan ve daha birkaç milyon gidecek olan bu muazzam iş, Bursa'ya sayısız faydalar temin etmiş bulunuyor. Sıtma yüzünden kırılan binlerce insan, sağlığa kavuştuğu gibi, Bursa'nın mühim bir serveti ve iktisadî şöhretini temin eden meyve ve sebze bahçeleri de su baskınlarından kurtuluyor. Kanallar açılırken köy yolları üzerinde pek çok beton köprüler de yapılmıştır. Bu köprülerin dört tanesi yalnız Nilüfer kanalı üzerindedir. Bunlardan başka bataklık sahasında kurutulan 20.000 dönümlük toprak kazanılmıştır ki; burada yeniden 3 köy kurulacak ve bunlar Bursa ovasının zengin ve en güzel köyleri olacaklardır.²³⁸

Belediye bütçesinin şehir Meclisinde kabulünden sonra, bir sonraki malî yıl içinde belediyenin belli başlı yapacağı işler hakkında Belediye Reisi Turhan Beriker'den bazı malûmatlar alınmıştır. Bu malûmatlara göre; bu yılki belediye bütçesi 438.022 liradır. Gene aynı yıl esasları kararlaştırılan 90 bin liralık istikraz parası bu yekûndan dışarıdır. Bütçenin en yüklü masraf kısmını; şehirde yapılacak yeni yollar, tamirler, lâğımlar ve istimlâk teşkil etmektedir. İlk iş olarak Tarsus kapısından Siptilli hâline kadar mevcut bozuk kaldırım yeniden parke yapılacak. Sonra Kuruköprü'den Eskiistasyon karakoluna kadar olan şose de parke kaldırım haline konulacaktır. Gene hükûmet konağı ile Taşköprü arasındaki kısmın parke taşları da hazırlanmaktadır. Yeni istasyon asfalt caddesinin esaslı bir şekilde tamiri için Yunanistan'a asfalt ısmarlanmıştır. Bu caddenin iki tarafına kanal tesisatı ve yaya kaldırımını da bu yıl yapılacaktır.

Gene bu caddenin üzerindeki bazı arsalar ve bu arada, Atatürk parkının genişlemesine yarayacak olan şimdiki Giridliler Mahallesiindeki evler belediyece istimlâk edilecektir. İstimlâk işleri tamamlanan Seyhan kenarındaki Yıldız parkı bu yıl içinde Profesör Yansen'in göndereceği plân üzerine çok güzel bir biçimde tanzim edilecek ve burası halkın istirahatine ayrılacaktır. SaatKulesi Meydanı da aynı suretle düzeltilecektir. Şehrin imarı namına yapılacak bu işler için belediye bütçesindeki tahsisat; 55.000 lirası yeni yollara, 15.000 lirası tamirata, 5000 lirası lağımlara ve 40.000 lirası da istimlâke ayrılmak şartıyla 115.000 lirayı bulmaktadır. Bundan başka aynı yıl yapılacak belediye işleri arasında sebze ve hayvan pazarları yerlerinin ıslahı

²³⁸"Bursa Ovasında Kurutulan Bataklık Burada Yeniden Üç Köy Yapılacak", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1935.

ve yeni tesisatla teçhizi, sulama arabalarının arttırılması, üstü açık olan çöp arabalarının da kapalı bir şekle sokulması, sebze hâlinde 30 metre derinlikte bir kuyu açılıp buradan halkın da istifadesinin temini ve yazın halkın kolayca ve ucuz bir şekilde soğuksu banyosu ihtiyacını karşılamak üzere Seyhan ırmağının uygun bir yerinde temiz bir soğuksu hamamı tesisi, ağaçlanmamış caddelerin belediye fidanlığındaki fidanlarla ağaçlanması, memleket hastanesine yeni bir pavyon inşası, stadyuma güzel bir koşu pisti yapılması gibi şehre cidden yarayışlı işler de vardır.

Sonra Adana'nın yazlarının uzun ve sıcak olması ve şehrin kalabalık bulunuşu sebebiyle bu mevsimde karasinekte belediye için ehemmiyetli bir mücadele mevzuu olmaktadır. Bu maksatla Belediye, bütün dükkâncıları küçük sinek kapanları bulundurmaya mecbur tutmuştur. Bu kapanlar sinek mücadelesinde büyük rol oynamakta ve bazen birkapanın günde yakaladığı karasinek miktarı 150 gramı bulmaktadır.

Bu mevzu üzerine görüşürken, belediye reisine, bu şekilde tutulacak sinekler az bir fiyatla belediyece satın alınacak olursa şehirdeki işsizler için mükemmel bir kazanç vesilesi hazırlamış olacak ve belediye bu mütaleama uygun bir karar da verecektir!²³⁹

Sıhhat Bakanlığının büyük işlerinden biri olan Karasaz bataklığında iş devam etmektedir. Burada açılmakta olan kanalların uzunluğu otuz kilometreyi, genişliği de beş, yedi metreyi bulacaktır. Toprağın altı kaya olmasına ve su çıkmasına rağmen Türkün kazması bu çetin yeri de oynamaktadır. Bugün çalışma dördüncü ve sekizinci kilometreler arasında devam etmektedir. Kanal açılan sahalardaki bataklıklar kuruduğu gibi suların toplanıp kanala düşmesi köylünün kuraklıktan yanmasına da engel olmuştur. Bu ameliyat bittiği zaman elli bin dönümlük toprak kazılacaktır. Niğde vilâyeti de yol mükelleflerinden sekiz yüz amelesini bu bataklığa tahsis etmiş ve amele sevkine başlamıştır. Bu kanala bağlı bir yardımcı kanal da Hamidiye alacası köyünden geçirilmiştir. Uzunluğu yedi kilometre olan bu kanal bitmiş ve suyu verilmiştir.

Otuz sene evvel Kırım'dan gelen ırktaşlar bir taraftan bataklık kenarına diğer taraftan susuz araziye yerleştirilmişlerdi. Bu zavallı Türkler kısır toprakla uğraşırken, beri tarafta sıtmadan kavrulmuşlardır. Fakat Cumhuriyet devri bunların sıtmalarını

²³⁹"Adana Belediyesi Sinek Mücadelesine Başlıyor. Bütün Dükkâncılar Birer Sinek Kapanı Bulunduracak, Yakalanan Sinekler Belediye'ye Satılacak!", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1935.

tedavi etmiş, bugün de bataklıkları kurutmuş, bol bir su vererek köyü kuraklıktan kurtarmıştır. Niğde-Aksaray şosesi üzerinde olan bu köy su bayramı yapmıştır. Bu yurttaşlar kadınlı erkekli sevinç içinde idiler. Kır sakallı, gözlerinden zekâ okunan Muhtar Abdullah şunları söyledi:

*"Bizi otuz sene evvel şimdi kurutulan bataklığın kenarına getirip yerleştirdiler. Köyümüzün adına da Hamidiye alacası dediler. Topraklarımız susuz, önümüzde ölüm saçan bataklık vardı. Çok kırıldık. Eğer amelelik etmesek, çok çalışmasak hepimiz ölürdük. Beş altı sene evveline gelinceye kadar sıtmadan köyümüzde çocuk yaşamazdı. Beş senedir sıtma mücadelesi köyümüzü doktor, sıhhat memuru haftada bir defa hastalarımıza bakmaya başladı. Sıtmadan ölüm vermez olduk. Çocuklarımızın benzine kan geldi. Fakat topraklarımız kuraklıktan kısırdı. Şimdi bize büyük bir sulama suyu da verdiler. Yoksulluğa da veda edeceğiz. Yurdun her işini düşünen Atatürk, köyümüze de elini uzattı. Biz bugün her belâdan kurtulmuş bir halde gece gündüz Atatürk'e ve onun arkadaşlarına dua ediyoruz. Çok sevinç içindeyiz, bugün bayram yapıyoruz. Sıhhat Bakanımız ve onun yorulmak nedir bilmeyen doktoruna da minnettarız."*²⁴⁰Ereğli'deki bataklık alanının kurutulması için İsviçreli uzman Dr. Gruner tarafından araştırmalar yapılmıştır. Buna göre, kurutma projeleri bataklığın uçak tarafından fotoğrafları alındıktan sonra yapılacaktır.²⁴¹

Beş yüz binden fazla zeytin ağacı bulunan Erdek mıntıkasında birkaç yıldır Daküs Olea denilen zeytin sineği ürünün fena olmasına sebep oluyordu. Tarım Bakanlığının ciddi tedbirler alması üzerine bu hastalıkla mücadele yapılmaktadır. Köylü bu münasebetle kendine düşen ödevi seve seve yapmaktadır. Bu yılın balık bolluğu da denizcileri sevindiriyor. Yarım milyon kiloya yakın bir istihsalın yarısı taze olarak Yunanistan'a yollandı. Buz teşkilâtlı Yunan vapur ve kayıkları hergün buraya akın etmekte ve yüklenerek Yunanistan'a yollanmaktadır.²⁴²

Niğde İlbay ile Saylav Ali Rıza Esen ve ilbaylık genel kurulu üyelerinden katışık olan bir heyet, sıtma mücadelesi heyeti tarafından kurutulmakta olan Karasaz bataklığını gezmişlerdir. Bataklığın harası alınacak, kanallar üzerinde köprüler yapılacaktır. Bataklıktan toplanan suların birçok köyleri kuraklıktan kurtaracağı ve

²⁴⁰ "50 Bin Dönümlük Bataklık Kurutuluyor. Sıtmadan, Kuraklıktan Çok Sıkıntı Çeken Halk Şimdi Düğün, Bayram Yapıyor", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1935.

²⁴¹"Konya'da Bataklıklar Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1935.

²⁴²"Erdek'te Zararlı Zeytin Sinekleri ile Mücadele", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1935.

kuruyan topraklar üzerinde ekim yapıldığı taktirde bir milyondan fazla değerde ürün alınacağı umulmaktadır. Kurutulan kısım altmış bin dönüm tahmin edilmektedir. Bu toprakların topraksız köylüye dağıtılması kararlaştırılmıştır. Evvelce sivrisinekten oturulamayan Aksaray, yapılan mücadele güzeyinde şimdi tamamen sineksiz bir hale gelmiştir.²⁴³

Cumhuriyet hükûmetinin sağlığa verdiği önem neticesinde civardaki bataklıkların kurutulması işine başlanırken birçok kimseler bu işin aleyhinde propagandaya koyulmuşlardı. Buna rağmen ilim ve medeniyet bu propagandalara üstün gelmiş ve bataklıkların hemen hepsi kurutulmuştur. Bataklıkların kurutulmaya başlanmasından itibaren tutulan istatistiklere nazaran dalaklıların sayısı yüzde elli nisbetinde azalmıştır. Bu miktarın zamanla büsbütün ortadan kalkacağına şüphe yoktur. Bu havalide çok manda yetiştirilir. Bu mandalar pis bataklıklarda yatıp kalkarlar. Mandanın pis suya ihtiyacı olduğunu ileri sürerek aksi propagandada bulunanlar da mahcup vaziyete düşmüşlerdir. Çünkü mandalar bataklıkli zamandakinden daha fazlalaşmışlardır.²⁴⁴

Cumhuriyet devrinde başlayan su işleri faaliyeti, 1934-1935 yılları zarfında da devam etmiştir. Yurdun su vaziyetinin ıslahı yolunda, bütçe imkânları dahilinde yapılması lâzım gelen işler, bir sıra altında olarak toplanmakta ve bunlar birer birer yapılarak bu inşaatın tatbiki dolayısıyla iyi sonuçlar elde edilmektedir. Büyük su siyasetine bir giriş mahiyetinde olan bugünkü su faaliyeti, yurttan en mühim su işlerini bir sıra dahilinde başarmak ve su işlerine ait etüdlerin yapılabilmesini, mümkün kılacak hidrografik tetkiklerin, rasatların birer sisteme göre yapılarak toplanmasını temin etmektedir.

1932 senesinde başlanılan istikşaf işlerine, kısmen devam edilmiş kısmen toplanan malûmatın istifade edilebilecek bir hale konulmasına çalışılmıştır. Su işlerinin temeli demek olan rasat işlerinin daha iyi bir şekle sokulabilmesi için bütçenin müsaadesi nisbetinde 5.902 liralık modern aletler getirtilmiştir. Memleketin mıntikalara ayrılması esasına müstenid olarak vücuda getirilmesi kararlaştırılmış olan su teşkilâtı, şimdiki halde merkezi Bursa'da olmak üzere 1'inci, İzmir'de 2'nci, Antalya'da 3'üncü, Ankara'da 5'inci, Adana'da 7'nci, Samsun'da 8'inci, Malatya'da 10'uncu daire unvanları ile yedi yerde tatbik edilebilmiştir.

²⁴³"Kurutulan Bataklık. Aksaray 60,000 Dönüm Toprak Kazandı", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1935.

²⁴⁴"Aksaray'da Bataklıklar Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1935.

Birinci Daire Bursa'da 1933-1934 senesinde Simav çayının 15.800 hektarlık kısmının istikşafına ait tersimatı ile Uluırmak havzası miyahiyesinin 157.400 hektarlık sahasının tersimatı ikmal edilmiştir. 1934-1935 senesinde Uuabat göl ve ayağında bir rasat kulesi yapılmıştır. 1929 senesinde 270.000 liraya ihale edilmiş olan Bursa ovası ıslahat ameliyatına son iki sene zarfında da devam edilmiş, çok büyük işler görülmüştür.

Ameliyatın mühim bir kısmı ikmal ettirilmiş olmakla beraber işin ihale tarihiyle bitme tarihi arasında geçen beş sene zarfında usta, amele ve malzeme fiyatlarındaki mühim değişmeler göz önüne alınarak müteahhidine %20 noksanı ile iş yaptırılması ve kalacak para ile de bitmeyen işlerin ikmaliyle yapılması zarurî görülecek diğer ıslahat işlerinden bir kısmının yaptırılması düşünülmüştür. Bu ameliyat tamamen bitirilince birçok arazi zarardan kurtarılacak, mühim topraklar kabili istifade bir hale sokulacak ve verim kabiliyeti bir misli derecesinde artacak ve gene o havalideki halkın hayatları kurtarılmış olacaktır.

Bu mıntıka dahilindeki Karacabey Harası civarından geçen ve mahsulâtı mahvederek birçok köylerin hayatını da tehdit eden Simav çayının 25 kilo metretülündeki kısmı temizletilmiş, gene Hara merkezinde içme suyuna ait bir projeye İsmet İnönü çiftliğinin sulama projesi, Simav çayı üzerinde de etütler yapılmıştır. Nilüfer kanalının mütebaki kısmı ile Deliçay ve bunun tâbileri olan Gökder ve Kaplıkaya, Balıklı derelerin ıslahı etüt ve projelerinin başlandığı gibi tülleri 50 kilometre tutmak için bulunan bu çayların ıslah edilecek kısmının etütleri bitirilmiştir.

İkinci Daire İzmir'de Karamenderes, Biga, Tuzla çayları ile Kösemeker, Lâpseki, Bayramiç ve Karanlıkdere ile Ece gölü miyahî havyalarının istikşafı bitirildiği gibi 99.950 hektarlık kısmının tersimatı ikmal ve dosyaları tanzim edilmiştir. Gediz nehrinin miyahî havzasına ait 99.000 hektarlık kısmının istikşafı ikmal edilmiştir. Bu mıntıkada esaslı etüt ve inşaat işleri şunlardır:

1- Küçükenderes havzasındaki bataklıklarla Cellâd gölünün kurutulması ve Menderesin taşkın sularının civar köylerde yaptığı mühim tahribatın önüne geçilmesi için icap eden ameliyat ve inşaat 13 İkciteşrin 1933'te 3.095.360 liraya ihale edilmiştir. Profesör Rehbok tarafından tespit edilen ıslah ameliyatına ait projeler hazırlanmıştır. Şimdiye kadar 694.800 metre mikâbı hafriyat yapılmıştır.

2- Marmara gölünün tağdiyesi ve civar arazinin sulanması için yaptırılan ve gölün kanalı üzerindeki seviyesi 60 santimetreye kadar çıkaran kanal üzerindeki geçitlerden yedi tanesi tevsi edilerek köprü halinde ifrağ ve ayrıca bir betonarme köprü inşa olunmuştur. Kanal ağzında bir kapak yaptırılmış, dolmuş olan kanal temizlenmiştir.

3- Horsunlu sulama kanalından edilen istifade göz önüne getirilerek kanalın 5 kilometre daha temdidi için alâkadar ahali çalıştırılarak 3.776 metre mikâblık hafriyat yapılmıştır.

4- Söke kazasının Sarıkemer köyü civarında Büyükmenderes nehrinin yaptığı yargın kapatılmış, setlerin muhafazası için mahmuzlar yaptırılmıştır.

5- Aydın bataklıklarının kurutulma projesi, Saraköyü ovasında pamuk zeriyyatının inkişafı ve 2.500 hektarlık sahanın Çürüksudan sulanması için açılacak kanalın ilk keşfi yapılmıştır.

Üçüncü Daire Antalya'da Manavgat ırmağı istikşafı bitirilmiş, Eğirdir havzası nivelmanı ve tetkikatı Eğirdir gölü havzasının cenubuşarkisindeki Yılanlarovası bataklığı, Kova'da gölü bataklıkları ile Yalvaç kasabası cenubunda bulunan Akşehir bataklığı ile Uluburlu kasabasını tehdit eden çayın tetkikatı yapılmıştır. Alanya ovası ile bahçelerini sulamak üzere 18.5 kilo metretülündeki Dim-Alanya kanalına halkın da yardımı ile başlanılmış ve 8 kilometrelik kısmı bitirilmiştir. Göros gölü suları bir kanalla Aksuya akıtılmıştır. Aksu kanalında 60.000 metre mikâbı hafriyat yapılmıştır.

Beşinci Daire Ankara'da Sakarya havzasının membaından gayri bütün diğer havzalara ait istikşaf lar bitmiştir. 18.000 hektarlık Kayseri bataklığı etütü yapılmıştır. Bu dairede esaslı etüt ve inşaat işleri şunlardır:

1- Ankara ovasındaki bend ve kanallarının takviye ve tathiri ile teşçir sahasının sularının çoğaltılması için drenaj ameliyeleri yapılmıştır.

2- Ankara ovasının sulanması ve şehrin suyunu temin için yaptırılan ve bitmeyen kısmı 651.766 liraya tekar ihale edilen Çubuk barajı inşaatına devam edilmiş, bu sene ilkaharda suyun tutulmasına başlanmıştır. Suyun akıtılması için 42.802 liraya sipariş edilen vana boru ve motorlar gelmiş, yerlerine konulmuştur. Diğer işler de bu sene bitecektir.

Yedinci Daire Adana'da 166.000 hektar olan Berdan havzasının istikşafı ve tersimatı bitmiş, Seyhan havzasının %68'inin istikşafı, %53'ünün tersimatı ikmal edilmiştir. Ceyhanın %53'ünün istikşafı yapılmış ve 361.200 hektarlık kısmının tersimatı bitmiştir. Berdan sulama kanalı ile Berdan barajının projeleri ikmal edilmiştir. Mersin'de Efrenğ deresi seddeleri, Adana'da Seyhan ırmağı seddeleri tamir edilmiş, Silifke'de Göksu ırmağında bir su ölçęi yapılmıştır.

Tarsus bataklıklarında muhtelif kanallar açılmış. Karabucak deniz kanalı temizlenmiş ve kanallar üzerinde ve metre açıklığında iki betonarme köprü yaptırılmıştır. Tarsus sulama kanalının sınaî imalâtının ikmalleri yakınlaşmıştır. Bu muntıkada bazı su ameliyeleri yapıldığı gibi Tarsus ovasına ait bazı sulama projeleri hazırlanmıştır.

Sekizinci Daire Samsun'da Yeşilirmak sahasında 30.000 hektarlık arazinin ve muhtelif suların tetkikatı, Kızılırmak havza ve deltasının 77.800 hektarlık kısmının ve gene muhtelif suların tetkik ve etütü yapılmıştır. Bu sahalardaki tetkikat neticesine göre 1.466.000 hektarlık arazinin dosyaları hazırlanmıştır. Karaboğaz dairesinin tevliğ ettiği 6000 hektarlık arazi mahallî halkın yardımı ile kurtarılmıştır.

Amasya ovasında pancar tarlalarının sulanması için mükellef amele ile bir sulama kanalı yapılmış, Bafra ve Amasya cihetlerindeki bataklıkların kurutulması için 7000 ve 10.000 metre hark açılmıştır. Terme ve Çarşamba ovasında müteaddid ufak bataklıklar kurutulmuştur. Sahil göllerinin denizle irtibatı temin edilmiştir. Terme çayında temizlik yapılması, Çarşamba kasabasında oyuntulara maruz bulunan Yeşilirmak sahilinin müdafaası için mahmuz inşaatı projeleri hazırlanmıştır. 60.000 hektarlık bir saha içinde 16.000 hektar arazi kurutulacaktır. Pek mühim bataklıklar vücuda getirmekte olan Karaboğaz deresi ve Kocagöl ıslahat projeleri yapılmış, Alaçam deresinde setler inşa edilmiştir. Çarşamba'da Yeşilirmak mahmuzları 10.774 ve Aptal ırmağı tebdili mecra ameliyatı 16.418 liraya müteahhitlerine ihale olunmuştur.

Onuncu Daire Malatya'da rasad ve istikşaf işleriTühi çayı havzasında sekiz rasat merkezi kurulmuştur. Derme suyunun etütü, Derme kanalının nivelmanı yapılmıştır. Esaslı etüt ve inşaat işleri Derme kanalı ıslahat projeleri ve Malatya demiryolu istasyonu ile şehrin suyunu temin edecek ve güzergâhın üzerindeki köylere de su verecek olan Malatya su projeleri hazırlanmıştır. Bütün bu işlerden

başka şehir ve kasabalardaki içme sularına ait 18 proje tetkik ve tasdik edilmiştir. Görülüyor ki Bayındırlık Bakanlığı, memleketin su işlerinde de esaslı bir surette çalışmakta ve kıymetli işler görmektedir.²⁴⁵

Aydın mıntıkası sıtma mücadele teşkilâtı, son yıllarda daha geniş bir saha üzerinde faaliyetini artırmış ve birçok yerlerde, asırlarca halkı sıtmadan inleten, büyük toprak parçalarını örten bataklıklardan büyük bir kısmını ortadan kaldırmıştır. Bu teşkilâtın faaliyet mıntıkası, Muğlanın Köyceğiz kazası ile Denizli, Aydın vilâyetleri ve İzmirin Torbalı kazasıdır. Bu teşkilât aynı zamanda sıtmalılarının muayene ve tedavisi ile meşguldür ve şimdiye kadar sıtmadan hiç kurtulmamış biçare binlerce yurttaşı kurtarmıştır.

Yalnız Menderes mıntıkasında 22.115 hektar tutan bir bataklığın yarısından fazlası kurtulmuştur. Denizli'nin Goncalı bataklığında faaliyete geçilmiştir. Aydın'da Umköy deresinin mecrasında 300 metrelik bir kısım, 10 metre genişletilmiştir. Bu suretle Kocakör bataklığının kendiliğinden kurumasını sağlamıştır. Çünkü bataklığı yapan bu dere idi. Aydın şehrinin içinden geçen Tabakhane çayında 900 metrelik bir set yapılmış ve bazı kenar mahalleler su baskınından kurtarılmıştır. Aydına bir saatlik mesafede Osmanbükü mevkiindeki yeni kanalda makinelerle hafriyat devamdadır. Bu suretle de Aydın ovasında binlerce hektarlık arazi kurtulmuş olacaktır.²⁴⁶

1936 yılında sıtma hastalığı bütün Çukurova'da korkunç bir afet halini almış bulunmaktadır. Vakitsiz ve sürekli yağmurların teşdid ettiği bu salgın karşısında sıtma mücadele teşkilatı kâfi gelmemekte ve bugün hemen her evde bir kaç yurttaşın sıtmadan muzdarip olduğu görülmektedir. Yapılan istatistiklere göre, Seyhan vilâyetindeki umum hastalıkların %93'ünü sıtma teşkil etmektedir. Sıtmadan ölenler - bilhassa çocuklar arasında- oldukça endişe verecek bir nisbettedir.

Bugün 80-90 bin nüfuslu Adana şehrinde, bu kadar salgın bir hastalığa karşı, sıtma mücadele teşkilâtının tek bir muayene evi ve burada da yalnız üç tane sıhhiye memurunun bulunduğu söylenirse mücadelenin kifayetsizliği daha net görülür. Dinmeyen bir yara halinde yıllardan beri sürüp gelen ve zaman zaman da böylece

²⁴⁵"Bayındırlık Faaliyetlerinden Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşlevi. Son İki Yıl İçinde Bu Sahada da Büyük Çalışmalar Yapılmış ve Önemli Sonuçlar Alınmıştır", **Cumhuriyet**, 2 İkinciteşrin 1935.

²⁴⁶"Aydın Mıntıkasında Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1936.

tehlikeli bir hal alan sıtmanın bu yurt parçasında kökünü kurutmak için daha radikal ve daha ciddi bir uğraşma tarzına ihtiyaç vardır.²⁴⁷

Vilâyetin beş kazası ile Aydın ve Denizli vilâyetine şamil olan sıtma mücadele mıntıkasındaki faaliyetten iyi neticeler alınmıştır. Son yaz muayenelerinde 139.556 kişiye bakılmış, 70 binden fazla kan muayenesi yapılmış, 23.655 hasta görülmüştür. Nisbet %19.09'dur. Geçen yıl ise %28.2 idi. Şu hale göre salâh nisbeti %13'tür. Aynı mıntıkada ölüme nazaran doğum %75 fazladır. Bu yıl 40 bin metre murabbai bataklık kurutulmuş, 1414 metre yeni kanal açılmıştır.

Hafriyata devam edilmektedir. Burada sıtmanın en salgın hali, çok yağışlı geçen 1931 ve 1932'de görülmüştü. Bu yıl da çok yağmur düşmüş, fakat alınan tedbirlerle sıtmanın fazlalaşması tehlikesi durdurulmuştur. Mahsul mevsiminde orta Anadolunun gelen amele için de hususî mücadele tedbirleri alınmıştır. Teşkilâtın kadrosu takviyeye muhtaçtır. Fakat alınan netice büyük ve parlaktır. Halk gösterilen alâkadan çok mütehassistir.²⁴⁸

Geçen yıllar, sıtma mücadelesi Adapazarı'nda hissedilir bir derecede hızlanmış ve faydalı neticeleri de görülmüştü. Bu yıl son yağmurların su birikintileri, bilhassa bu işlere daha fazla ehemmiyet verilmesini isterken, mücadele teşkilâtının bütün faaliyetini yalnız müracaat edenlere kinin tevziine hasretmesi ve mahalle aralarındaki çukurlarla, açık lâğımlarla, su birikintileri ile alâkadar olmayışı göze batacak bir vaziyettedir.

Evvvelki yıl Büyük Gökçe, Viran gölünün kurutulması için Yavaş suyuna kadar olan kısmında büyük bir kanal açılmış, bundan sonra arızalı olan kısımda çalışılması bir sonraki yıla bırakılmıştı. Bu kanal da bugün olduğu gibi bırakılmış ve o zaman yapılan ve sarfedilen emektar heder edilmiş bulunuyor. Bataklıkları ile meşhur Adapazarı'nda sıtma mücadelesine bütün hızı ile ehemmiyet verilmez ve harekete geçilmezse, gerek sağlık ve gerek su altında kalan büyük ve kıymetli arazinin ölü vaziyette kalması bakımından çok yazık olacaktır.²⁴⁹

Gelecek mevsimde şehirde, bilhassa Karşıyaka'da sivrisinek mücadelesine daha fazla ehemmiyet verilmesi icap etmektedir. Gerçi Karşıyaka'daki son mücadele

²⁴⁷ "Mücadele İstiyoruz! Sıtma Adana'yı Kasıp Kavuruyor! Muhitteki Hastalıkların %93'ünü Sıtma Teşkil Ediyor", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1936.

²⁴⁸ "Ege Mıntıkasında Sıtma ile Mücadele", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1936.

²⁴⁹ "Adapazarı'nda Sıtma Mücadelesi Hafifledi", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1936.

az çok iyi netice vermişse de bu, kâfi görülmemiştir. Karşıyaka, senelerden beri bu dertle muztarıdır. Civarda Bostanlı'da ve Çiğli'de bataklıklar vardır. Bunlardan birincisi, belediye tarafından kısmen kurutulmuştur. Fakat üstünde daha çalışmaya ihtiyaç vardır. İkincisini kurutmak, belediye bütçesinin kudreti dahilinde dahildir. Sıtma mücadelesine veya Nafia Vekâletine başvurulması için belediyece tetkiklere başlanmıştır.²⁵⁰

İstanbul Belediyesinin beher adedine yirmi otuz bin lira vererek satın aldığı çöp kamyonları, İstanbul halkının başına büyük bir belâ olmuştur. Bu belâ, Hürriyet Abidesinin hemen ötesinde en hafif tabirle korkunç bir mikrop yuvası husule getirilmiş olmasıdır. Buraya gidildiği vakit göze çarpan manzara şudur; yerde vıcık vıcık bi mikrop hamuru haline gelmiş simsiyah bir çamur. Tahayyül edilebilecek en müteaffin kokulardan daha berbat ağır, boğucu bir koku ve bu simsiyah pisliklerden kalkan milyonlarca sinekten mürekkep simsiyah bir bulut! Gazetelerin yaptıkları neşriyat üzerine bu korkunç mikrop yuvasının oradan kaldırılacağı ve buraya bir daha çöp atılmayacağı söylenmişti.

Fakat yapılan şey sadece çöplerin iki yüz metre kadar daha öteye dökülmesi hakkında emir verilmesinden ibaret kalmıştır. Belediye bütün şikâyetler karşısında sadece bu tedbiri almayı kâfi görmüştür. Bu iki yüz metrelik mesafenin hiçbir faydası olmayacağı tabiidir. Hürriyet Abidesinin yanından kalkıp kara bir ordu gibi bütün şehri kaplayan bu mikrop sürüsü, mühlik mahlûkların iki yüz metre ötede üremeleri ile şimdi bulundukları yerde çoğalmaları arasında hiçbir fark yoktur.

Şimdi aşağı yukarı kış olduğu halde bu derece üreyen ve on binlerce halkın sıhhati ile oynayan bu sineklerin, çöplerin bu şekilde atılması devam edecek olursa gelecek yaza tam manası ile bir afet ve İstanbul için büyük bir tehlike haline geleceği muhakkaktır. Fakat insanı en fazla üzen ve mütessir eden şey, İstanbul Belediyesinin ve sıhhiye müfettişlerinin bu büyük felâketi görmemekte ısrar etmeleri ve omuzlarına kaldıramayacakları kadar ağır bir mesuliyet yükü almış olduklarından habersiz bulunmalarıdır. Her türlü sari hastalığı bütün şehre bulaştırmak için birebir olan bu çöplerin bir an evvel ortadan kaldırılması ve buraya bir daha çöp atılmaması lâzımdır. İstanbul halkının sıhhatine kasteden bu mikrop yuvasının husule gelmesine

²⁵⁰"İzmir'de Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 7 Birinciteşrin 1936.

sebept eğer bu çöp kamyonları ise bunları da ortadan kaldırmak en munsıfane bir hattı hareket olacaktır.²⁵¹

Vilâyetinde sıtma savaşı, Sağlık ve İçtimaî Yardım Vekâletince sistematik ve modern bir şekilde kurulmuştur. Sakarya, Büy kmelen nehirlerinin munsabları ile, Mudurnu, Kil z , Dinsiz sularının ve Sapanca gölünün tevleid ettiği bataklıklar mıntıkasında halen   yüz yirmi altı köyde sıtma savaşı yapılmaktadır. Bu saha İzmit, Adapazarı, Sapanca, Akyazı, Düzce, Karasu merkezleri olmak üzere altı şubeye ayrılmış ve her şubeye bir doktor ile o mıntıkanın v s'atine göre icap eden seyyar sıhhat memurları verilmiştir. Şube hekimleri her ayın yirmi gününü köylerde geçirmekte ve sıhhat memurları da haftada bir gün sırasıyla bu köylere giderek vazife görmektedirler. Bataklık mıntıkasında bulunan 326 köyün halkı ilk ve sonbahar mevsimlerinde doktorlar tarafından muayene edilmekte ve bunlar arasında bulunan dalaklı ve müzmin sıtmalı hastalar mükerrer tedaviye tâbi tutulmaktadır.

Bundan başka sıtma mücadele l boratuvarında senede 40-60 bin kan muayenesi yapılmakta ve günü gününe görülen bu işler tedavi tatbikinde de aynı intizamla takip olunmaktadır. Sıtma mücadelesi Anofel denilen n kil sivrisineklerin kâhil ve s rfelerini imha için çalışmakta ve ayrıca bu sineklerhakkındaki tetkikat ve müşahedelerine ait raporlarla tertip ettiği kolleksiyonları Adana Sıtma Enstitüsüne göndermektedir. Son 1934-1935 senelerinde Kocaeli sıtma savaşı mıntıkasında ufak, büyük altmış iki bin metre uzunluğunda kanal açılmış ve 4159 hektar bataklık kurutulmuştur. Bundan evvelki seneler zarfında açılan kanallardan 35.976 metresi temizlettirilmiştir.

İzmit körfezini Sapanca gölüne bağlayacak ve bu arada bulunan bütün bataklıkların sularını içine alacak olan büyük kanalın hafriyatı bir program mucibince Dipsiz bataklığını kurutarak geçmiş ve Tepeköy denilen mevkide demirtadan g le olan mesafe beş kilometreden ibaret olduğuna göre gelecek yılda bu kanal, büyük Derben batağını da geçmiş ve g le ulaşmış olacaktır. İzmit-Sapanca kanalının en mühim ve müşkül kısmı olan Dipsiz bataklığı kurutulmuş bulunmaktadır. Buradaki ana kanal hususî idarenin getirdiği ekskavatör makinesi ile açılmıştır.

²⁵¹ "Karasinek Belâsı Şişli ve Mecidiyek y  Sinek H cumundan Oturulmaz Bir Hale Geldi.  p Kamyonlarının Şehirden Taşıdıkları Binbir eşit M zahrefat Burada Oturanları Zehirliyor", **Cumhuriyet**, 18 Birinciteşrin 1936.

Vilâyet, 3500 hektarlık Adapazarı yoluna ulaşmış bulunmaktadır. Bu nokta Gökçeviran ve 8000 hektarlık Karasu-Akgöl bataklıklarının kurutma ameliyatında çalıştırmak üzere iki ekskavatör makinesi daha satın almaya karar vermiş bulunuyor. Kurutulacak bataklıklarla otuzdan fazla köyün ve otuz binden fazla nüfusun sıhhati korunmuş ve binlerce hektar araziden en yüksek ziraî istihsal imkânları temin edilmiş bulunacaktır.²⁵²

Son günlerde şehrin bazı yerlerinde sıtma ve tifo vukuatının çoğaldığı haber verilmektedir. Sıtmanın bilhassa Şişli mintikasında, tifonun da Kadıköy, Üsküdar ile Şişli mintikasında çoğaldığı ısrarla söylenmektedir. Sıtma vukuatının bilhassa sineklerden ileri geldiği iddia edilmektedir. Şişli tarafında hiçbir defa sıtmaya tutulmamış olanların da bu hastalığa tutulmaları bu iddiaları teşvik etmektedir. Belediye son sinek hâdiselerinden sonra çöpleri Mecidiye köyü ile Hürriyeti-ebediye tepesi arasından tuğla harmanlarına doğru giden dereye boşaltarak üzerine de kireç dökmektedir. Dökülen bu çöplerin içindeki paçavra vesaireden istifade hakkı da bir müteahhide altı bin liraya verilmiştir. Havanın lodos gitmesi sineklerin faaliyetini devam ettirmektedir. Kireç dökülmesine rağmen sinekleri imha etmek kabil olamamakta, hatta Mecidiye köyü istikametinden esen rüzgar vasıtası ile bunların Üsküdar'a kadar gitikleri söylenmektedir.

Üsküdar'da oturan mühim bir şahsiyet birkaç gün evvel belediyeye müracaat ederek sineklerden şikâyet etmiştir. Bu sinek meselesini belediyenin başına musallat eden Frankfurt kongresi olmuştur. Malûm olduğu üzere 1935 senesinde Frankfurt'ta toplanan çöp kongresine belediyeden de bir heyet iştirak etmişti. Bu zevat, oradaki gördüklerini bir raporla belediye riyasetine bildirmişlerdir. Buna nazaran sinekler bir kilometreden fazla mesafe kat edemezlermiş! Böyle olduğuna göre Mecidiye köyüne dökülecek çöplere musallat olan sineklerin de şehre gelmelerine imkân olmamak lâzımdı. Fakat sineklerin arada sırada şuraya buraya konarak seyahatlerine kilometrelerce uzaklara kadar devam edebildikleri son vakalarla anlaşılmıştır.

Salâhiyetler zevat, kış gelmeden evvel sinek istilâsından kurtulmak imkânı olmadığını, kışın hulûliyle birlikte bu işi kökünden halledecek bir çare bulunmazsa

²⁵² "Kocaeli Vilâyetinde Yapılan Sıtma Mücadelesi. Bataklık Mintikasında Bulunan 326 Köy Halkı Sıkı ve Daimî Tedaviye Tâbi Tutuluyor", **Cumhuriyet**, 26 Birinciteşrin 1936.

bir sonraki sene şehrin mühim bir kısmında oturmanın kabil olamayacağını söylemektedirler.²⁵³

Erzincan ovasının hemen dörtte üçü bataklıkli araziden ibarettir. Ova köyleri sivrisinek ve sıtmanın esiridir. Başvekil İsmet İnönü'nün son şark seyahatinde bu bataklıkli kurutulması hakkında vermiş olduğu emir tahakkuk etmeye başlamıştır. Bataklık sahası takriben 5000 hektardır. En büyük bataklıkli; Fırat'ın şimal kısmında Çermik, Bulanık ve Nurgâh bataklıklilardır. Bunların kurutulması işinden evvel 3 aya yakın bir zamandan beri burada faaliyete geçmiş bulunan "Erzincan ovası ıslahı etüt şefliği" bürosu, bataklıkli sahanın haritasını almakla meşguldür. Harita alma işi birkaç güne kadar bitecektir. Bundan sonra bataklıkli ıslah projesi yapılacak, bu işler de Mayıs'a kadar neticelendirilecektir. Bütün bu faaliyet bittikten sonra bataklıkli kurutma ameliyatı bir sonraki sene hükûmet tarafından bir müteahhide verilecektir.

27 Kasım günü ovada Mühendis Memduh'un idaresinde üç fen memuru ve on beş amele çalışmaktadır. Mühendis Memduh'tan alınan malûmata göre bataklıkli kurutulması ile beraber Fırat'ın ıslahı ve aynı zamanda cenbî derelerde de ıslah yapılacaktır. Kuruyan araziye sulamak üzere Fırat'ın Kaban mevkiinden alınmak üzere bir sulama kanalı yapılacaktır. Kabanda yapılacak bir regülâtörle Fırat nehri sulama kanalına alınacaktır. Kanal güzergâhının tespiti ve projesinin ihzarına 10-15 gün içinde başlanacaktır. Bataklık sahasının bugünkü durumu ile köylünün çektiği ızdırıp cidden acınacak haldedir.

Yer yer su membaları, dereler, dağlardan akan geçmiş su hücumları, ayrıca bunlara inzımm eden koca Fırat'ın vakit vakit taşkınlıkları bu zümrüt ovayı şimdi pis yosunlu, müteaffin bir bataklığa kalbetmiştir. Köylü; mühendislerin hergünkü faaliyetini yakından görüyor, seviniyor, kurutma ameliyatından sonra bu geniş ovanın vereceği hâsılatı ve bir de trenin aynı topraklardan geçeceğini düşünerek kavuşacağı refahı şimdiden sezerek sermest oluyor ve Cumhuriyet hükûmetine minnetle sadakatini izhar ediyor.²⁵⁴

²⁵³ "Sinek Belâsı. Şişli'de Sıtma ve Tifo Başladı. Buna Sebebin Sinek Olduğu Söylenmektedir", **Cumhuriyet**, 6 İkinciteşrin 1936.

²⁵⁴ "Erzincan Ovasındaki Bataklıkli Kurutuluyor. Köylüyü Sıtmadan Kurtarmak İçin Büyük Mikyasta Bir Arazi Kurutulacak", **Cumhuriyet**, 27 İkinciteşrin 1936.

Köylünün sağlık işleri ile çok yakından alâkadar olan Halkevinin köycülük şubesi civarda sıtmanın yaptığı tahribatı göz önünde bulundurarak tedbir alınması için yüksek makamlara müracaat etmişti. Bundan evvel Gemlik'te bulunan dört kişilik bir heyet buraya gelerek vazifeye başlamış bulunmaktadır. Halk, hükûmetin gösterdiği bu alâkadan dolayı sonsuz sevinç içindedir.²⁵⁵

Mavnalarla denize dökülen İstanbul çöplerinin Mecidiye köyü civarına dökülmesine başlanması üzerine 1936 yazında İstanbul'un Şişli, Mecidiye köyü vesaire gibi birçok semtleri müthiş bir sinek istilâsına maruz kalmıştı. İstanbul Belediyesinin Frankfurt çöpçülük kongresine gönderdiği murahhasların kongre müzakerelerinden aldıkları ilham neticesi olarak tatbik edilen bu usul, bilâhare çöp dökülen yerin biraz daha öteye nakli ve çöplerin kireç dökülerek imhası şekline sokulmuş olmasına rağmen, ilkbaharla beraber sinek istilâsının daha müthiş bir hal almasını bertaraf edecek mahiyette görülmemektedir. Çöp işinin şehrin sıhhati ile olan alâkası hakkında eski Şehremini mütekaid General Operatör Cemil Akşam'ın suallerine şu cevapları vermiştir:

-"Şehrimizin sıhhatini ihlâl ve birçok hastalıkların zuhuruna sebebiyet vermekte olan bu işin sıhhi ve asrî bi surette halledilmesi zamanı gelmiş ve belki de geçmiştir. Sineklerden evvelâ birçok göz hastalıkları zuhur edebilir. Sonra çöplükte hasıl olan bu sinekler pis şeylere konduktan sonra açıkta bulunan yiyecek ve içeceğimize, ağız ve burnumuza konarlar ve birçok mide, bağırsak, dizanteri hastalıklarının çıkmasına sebep olur. Bu esnada maazallah bir kolera vakası olursa sineklerin bu kolerayı memleketin her noktasına yaymaları ihtimali olduğu gibitifo ve buna mümasil hastalıkların bile çıkması kabildir. Halkımız sokaklara tükürmeyi itiyad ettiğinden veremlilerin sokaktaki tükürükleri üzerine çöplükten gelecek milyonlarca sinekler konacaklar ve halkımıza veremi aşılayacaklardır. Bu yüzden de verem vukuatı artacaktır.

Şimdi kış münasebeti ile tehlike yoktur. Ancak hararet derecesi 10 dereceye çıkınca sinekler gene şehrimizi kaplayacaklardır. Eğer çöpler, şehrin haricinde, 20-30 kilometre uzağa götürülürse belki İstanbula sinekler gelemez, ancak İstanbul'un böyle bir semtinde de köylerimiz vardır. Köylülerimizi de düşünmeye mecbur değil miyiz? Niçin egoist olalım? Köylüleri de perişan etmeye hakkımız yoktur. Onları da

²⁵⁵"İnegöl'de Sıtma ile Mücadele", **Cumhuriyet**, 14 Birincikanun 1936.

kendimiz gibi düşünmeliyiz. Binaenaleyh oraya dökülmemesi de mantiken lâzımdır. Çöplüğe kireç vesair buna mümasil ilaç kullanarak sürfeleri tamamıyla öldürerek hiçbir sinek çıkmasına imkân vermemek için de belediye varidatının yüzde ikisini bu ilaç parasına sarfetmek lâzımdır. Hulâsa çöpler için İstanbul'da iki fabrika yapmak en muvafık çaredir."²⁵⁶

Hükûmet, merkezi Bergama olmak ve bataklıkların kurutulması, su mecralarının temizletilmesi, nehir ve çaylarda yapılacak ameliyenin planlarının hazırlanması için bir su idaresi teşkil etmiş ve mühendis, kondöktör kafilesini de göndermiştir. Bilhassa Bergama'nın Bakırçayı ile Gediz nehri mecrası üzerinde tevakkuf edilecektir. Bu arazide pamuk zeriyyatından beklenen büyük istifade, Bakırçay ve Gedizin kış mevsiminde taşarak etrafı bataklığa çevirmesi yüzünden, bir türlü elde edilememekte ve binlerce dönüm arazi su altında kalmaktadır. Halbuki ıslah edilmiş pamuk cinsinde verilmesi suretiyle bu havaliden milyonlarca lira kıymetinde pamuk alınabileceği anlaşılmıştır. Böyle bir idarenin tesisi ile mevzuun ele alınması, Bergama, Menemen ve civarında büyük bir sevinç ve şükranla karşılanmıştır. Fen heyeti, derhal havaların müsaadesinden istifade ile bu arazide tetkiklerine başlayacak ve kısa bir zamanda projelerini hazırlayacaktır.²⁵⁷

Niğde vilâyeti dahilinde 15 kilometre imtidad eden Saltık bataklığı hükûmet tarafından kurutulmuştu. Gayet mümbit bir arazi halini alan bu araziye bu defa getirilecek birkaç bin muhacirin iskânı takarrür etmiştir.²⁵⁸ Kayseri'den kalkıp Niğde'ye giden şimendifer hattının sol yakasındaki sazlık şehrin ve bilhassa dokuma kombinasında bulunanların sıhhatlerini ihlâl etmekte ve herkes sıtmadan muzdarip bulunmakta idi. 180-200 kilometrelik bir sahayı kaplayan bu bataklık, suyunu iki geniş mecradan alır. Birisi Erciyeş'ten ve yeraltı mecralarından gelen ve bu sahadaki müteaddid pınarlardan fışkıran sulardır. Öbürü de Bünyan'dan çıkıp Sarmısaklı suyu adını alan ve Barsama, Gömeç, Salur, Mancusun, Dadasın, Argıncık, Kayseri, Keykubat köyleri üzerinden geçip yollardan da aldığı birtakım pınar ayakları ile beslenerek bu bataklığa akan geniş ırmaktır.

²⁵⁶ "Çöpler ve Sinekler. Doktor Operatör Cemil Tehlikeyi Anlatıyor", **Cumhuriyet**, 21 İkincikanun 1937.

²⁵⁷ "Ege Bataklıklarının Kurutulması", **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1937.

²⁵⁸ "Kurutulan Bataklık", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1937.

Sıhhiye Vekâleti tarafından bir yandan sıtma mücadelesi için tertibat alınırken bir taraftan da bataklığın kurutulması için bir mütehassıs gönderildi. Vilâyet tarafından bu mütehassısa her türlü muavenet ve müzaheret temin edilerek 21 Nisan'dan itibaren bataklığın kurutulmasına girişildi. Vilâyetin gösterdiği sıkı alâka ve müzaheret dolayısıyla gelen amele kabileleri ile bu mıntıkada ateşli bir faaliyet başladı ve sazlığın içinde geniş bir kanal açılarak evvelemirde sazlıktaki su birikintisi, Kızılırmak'a dökülmekte olan Karasu'ya akıtılmaya başlandı. Faaliyetin başladığı günden bugüne kadar geçen yirmi beş günlük müddet içinde 2063 yevmiyelik amele sarfedilmiş ve bunlarla su içinden 2071 metre mikâb taş çıkarılmış ve 1705 metre mikâb toprak hafredilmiştir. Sazlıkta açılması ikmal edilen kanallardan sonra, Sarmısaklı suyu da bu kanala akıtılacaktır. Sıhhat için çok tehlikeli olan bu bataklığın meydana gelmesine biraz da köylüler sebep oluyor. Çünkü Kumarlı, Cırgalan, Horsana, Karpuzatan, Hasanbey pınarı, Keykubat gibi bazı köyler vardır ki burada köylüler tarlalarını senenin altı yedi ayında bu suların altında bırakıyorlar. Bunun da sebebi, hasıl olacak bataklıklarda yetişen sazları gene tarla içinde çürütüp tarlanın gübresini temin etmektir. Cüz'î bir menfaat elde etmek maksatı ile yapılan veya yapılmakta olan bu sakat işte kaybettikleri hayat ve sıhhatlerini düşünmüyorlar.

Bu hareket mevziî birçok bataklıkların meydana gelmesine sebep oluyor. Fakat bataklık meselesine ehemmiyet veren hükûmet şimdiden sonra bu işi de halledecektir ve Sarımsaklı suyuna köy ve köylerdeki her arazi ve çiftlik sahibinin artık istediği gibi tasarruf ederek, arzu ettiği şekilde bataklık yaparak gübre elde etmesine bittabi meydan bırakmayacak ve halkın sudan istifadesini temin etmek üzere fen dairesinde muntazam bendlerle ve yalnız tarla sulamak suretiyle müsaade edecektir. Çünkü Sarmısaklı suyu, ziraat hususunda istifade edilmesi çok mümkün ve kolay olan bir arazi üzerinden akıp gidiyor. Bilhassa Sarmısaklı'nın gene böyle bir mesai ile bir de yatağı temizlenirse Karaçay vasıtası ile Kızılırmak'a kadar olan geniş sahada kendisinden çok istifade edilir ve feyiz ve berekete yardım etmiş olur.²⁵⁹

Adliye mensuplarından Ziya imzası ile alınan bir mektupta şöyle denilmektedir: "*Bakırköy'de Yenimahalle'de istasyon yanında Mısırtarlası denilen yer aylardan beridir su birikmiş bir halde bulunmaktadır. Burası şimdi sazlık bir çamur*

²⁵⁹"Kayseri ve Civarındaki Bataklıklar Kurutuluyor. Sazlık Denilen Bataklığın Kurutulması Kayseri'ye Sıhhat Bakımından Büyük Faideler Temin Edecek", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1937.

deryası haline gelmiş olduğundan sivrisinek dolayısıyla o civar halkının sıhhatini tehdit etmektedir. Mahallece Belediye ve Kaymakamlığa müracaat ettik, daha birşey çıkmadı. Sayın gazetenizle alâkadarların nazarı dikkatini celbetmenizi dilerim."²⁶⁰İstanbul Belediyesi şehirde kara sinekle mücadele için mühim tedbirler almaktadır. Bu hususta yakında halka hitaben bir ilân neşredilecektir.²⁶¹

Yıllardan beri Çanakkale ve çevresi halkının sıhhatini kemiren Kırkgöz ve pınarlarının doğurduğu bataklık 18 kilometre boyunda açılan bir kanalla kurutulmuş ve böylelikle 80 bin dekarlık arazi ziraate elverişli bir halde elde edilmiştir. Şimdi de Trakya'nın Karadeniz boyunda olan ve sıtması ile meşhur İğneada bataklığının akıtma ve kurutulma planı yapılmış ve işe başlanmıştır. 5000 Karadeniz sahil amelesini geçindiren ve ormancılıkta çok ileri giden bu yerlerin havasını temizlemek sağlık bakımından en mühim işlerden biridir. Trakya'nın diğer yerlerinde de sıtma mücadele teşkilâtı hararetle çalışmakta ve faaliyetini gittikçe artırmaktadır. Trakya'da daha iki merkezin açılması kararlaştırılmıştır.²⁶²

Vali ve Parti Başkanı Hamid Oskay mülhakatta bir tetkik seyahati yapmaktadır. Vali, her uğradığı yerde halkın dilek ve şikayetlerini dinlemekte ve ehemmiyetle nazarı dikkate almaktadır. Vali bu arada Hendeğe de giderek şehre getirilecek olan Haraklı memba suyu işi ile de meşgul olmuştur. Vilâyet dahilindeki bataklıkların kurutulmasına büyük bir ehemmiyet verilmektedir. Vilâyet hususî muhasebesi yeniden 45 bin lira sarf etmek suretiyle iki ekskavatör makinesinin satın alınmasına karar vermiştir. Pek yakında vilâyette ruam ile mücadele işine başlanacaktır. Bu maksatla baytar müdürlüğü faaliyete geçmiştir. Mücadele için 11 küçük sıhhiye memuru ile 31 fen memuru vilâyet dahilindeki mücadeleye memur edilmiştir.²⁶³

Konya şehrindeki çukur ve bataklıkların doldurulup kurutulması için Sıtma Mücadele komisyonunca Konya şehri hudutları içinde sıtma mücadele kanununa göre, "*küçük sây*" ilan edilmişti. Küçük sâyın ilânından bu zamana kadar şehir içindeki 48 bin metre mikâbı çukurdan 16 bin metre mikâblık kısmı doldurulmuştur. Mükelleflerden mühim bir kısmı amele ve çiftçi olduğu ve bu mevsimin de amele ile

²⁶⁰"Bakırköyü'nde Bir Bataklık", **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1937.

²⁶¹"Karasinekle Mücadele", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1937.

²⁶²"Trakya'da Kurutulan Bataklıklar. Halkın Sıhhatini Kemiren Yerler Birer Birer Mezru Arazi Halini Alıyor", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1937.

²⁶³"İzmit'te Bataklıklar Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1937.

çiftçinin en kıymetli zamanına tesadüf eylediği nazarı dikkate alınarak bu kısmın mükellefiyeti Eylül'ün yirmisine kadar tecil edilmiştir.

21 Eylül'de tekrar mücadeleye başlanarak geri kalan 32 bin metre mikâblık kısmın da doldurulmasına çalışılacaktır. Küçük sây mükellefiyetine 15 yaşından 60 yaşına kadar olan bütün Konyalılar dahildir. Sehven mükellefiyete dahil edilmiş olan yabancılar müracaat ettikleri takdirde bu mükellefiyetleri silinmektedir. Küçük sâykomisyonu bu mükellefiyetin yerine getirilmesi için halka azamî kolaylığı gösteriyor. Hatta halkın amele kısmına hariçte işsiz kaldığı günler zarfında müracat ederek bu mükellefiyetini ödeyebileceğini de tebliğ eylemiştir.²⁶⁴

İzmit'te senelerdir başlayan sıtma mücadelesi ve bataklık kurutulma ameliyesi nihayet bulmuş, iş pek küçük teferruata inhisar etmiştir. Sıtma mücadele doktor ve sıhhat memurları bütün İzmit köylerini her hafta birer birer gezerek hastaları muayene ve tedavi etmektedirler. İzmit'te yeni hastalığa tutulmuş sıtmalılar yoktur. İçtimaî dertlerin başında gelen sıtmanın ortadan kalkması, bataklıklarda arpa, buğday, mısır istihsal edilmesi sanıldığı kadar kolay olmamıştır. İzmit sıtma mücadele heyeti, işin merkezi sıkletini şimdi mülhakata vermiştir. Bu arada bilhassa Adapazarı ön plânda gelmektedir. Burada yüz binlerce dönüm araziye kaplayan Keçiviran fabrikası bataklığı kurutulacaktır. Kağıt fabrikası ve mücadele heyeti birleşerek Sapanca gölünü İzmit körfezine akıtacaklardır. Yapılan keşifler bu işin 400 bin liraya kabil olacağını gösteriyor.

Bu vaziyet üzerine 5 köyün ortasında bulunan Büyük Derbend bataklığı köylülerin arzusu ile kendileri tarafından kurutulmaya başlanmıştır. Geyve ile Akhisar arasında bulunan bataklık da kurutulmaktadır. Akyazıdaki mücadele de nihayet bulmuş olduğundan teşkilâtı Hendek kasabasına naklolunmuştur. Hendek'te de mücadele başlamıştır. Gölcük'ün Kazıklı mevkiindeki bataklık da kurutulmaktadır. Karasu ve Kandire ovalarındaki bataklıkların kurutulmasına da büyük bir ehemmiyetle devam edilmektedir. Sonra Adapazarı, Akyazı, Karasu ovalarını daimî olarak su içinde bırakan Mudurnu çayının mecrası da değiştirilmiştir.

Vilâyetin her neresine bakılırsa, sıtma mücadele heyetinin daimî ve hummalı bir faaliyet içinde olduğu görülür. Buna inzimam ederek vilâyet hususî muhasebe bütçesinden üç ekskavatör de satın alınmıştır. İzmit sıtma mücadele sahasında 30 bin

²⁶⁴"Konya Bataklıkları Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1937.

hektar bataklık vardır. Bunlar, sistemli, metotlu, ve programlı bir çalışma ile pek azalmış, hastalık miktarı da %55'ten %7'ye düşmüştür. İzmit'te çeltik ziraatinin men edilmesi de sıtmanın azalmasında pek ziyade amil olmuştur. İzmit'in, sıtmalılı diye çıkan adı tarihe karışmıştır.²⁶⁵

İstanbul Sıhhat Meclisi hafta içinde vilâyette toplanarak şehrin sıhhi vaziyetini tetkik edecektir. Meclis müteakip senelerin hususu ile meyve bolluğuna tesadüf eden mevsimleri için şimdiden bazı tertibat alacaktır.²⁶⁶ Edirne'de sıtma bakımından çok zararlı Sazlıdere isminde bir dere vardır. Bütün yatağı sazlı olmakla beraber Meriç'e on beş kilometre mesafede yatağını tamamıyla kaybeder ve derenin bütün suyu ovaya yayılarak büyük göller teşkil ederdi. Sazlıderenin civarındaki köyler bu göller yüzünden çok sıtmalılıdır. Köyleri bu felâketten kurtarmak için sıtma mücadelesi Sazlıdere'nin mecrasını açmaya ve derenin suyunu Meriç nehrine vermeye karar vermiş ve hemen işe başlamıştır. Sıtma mücadelesinin heyeti fenniyesi tarafından yapılan proje üzerine Meriç nehrinden itibaren Sazlıdere'nin mecrası açılmaya başlanmıştır. Trakya Umumî Müfettişi General Kâzım Dirik ile Edirne Valisi Niyazi Mergen bu işi görmek üzere bizzat kanal başına kadar gelmişler ve köylü ile bir hizada kanal içinde kazma ve çapa sallamışlardır. Köylünün sağlığı namına atılan bu adım daha ilerilere kadar devam edecektir.²⁶⁷

1936 senesinde Kayseri'nin geçirdiği sıtma nazarı dikkati celbetmiş, o zaman ilk yardım için her türlü muavenetten geri kalmamış olan Sıhhiye Vekâleti 1937 senesinde de Kayseri ve havalisinde esaslı bir sıtma mücadelesine girişmiştir. Mıntıkadaki sıtmayı behemehal yenmeye azmetmiş bir heyet üç aydan beri şehir etrafı ile bilhassa ova köyleri üzerinde bir taraftan ilmî tetkiklere, diğer taraftan da hemen lüzumlu tedbirleri alıp tatbik etmeye başlamıştır. Halk, bu mesainin hedefi hakkında lâayık veçhile tenvir edilmiş ve yer yer yardıma çağrılarak ilk hamlede Kayseri'nin birkaç mahallesi ile İncesu'dan 5 bin liraya yakın bir para toplanmış, muhtelif yerlerde ufak tefek birikintileri ortadan kaldırarak Karasu ve Sarımsaklı suları mecralarında esaslı bir ıslah faaliyetine geçilmiştir.

²⁶⁵"İzmit'te Sıtma Hastalığı Kalmadı. Yapılan Devamlı Mücadele Muvaffakiyetli Neticeler Verdi", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1937.

²⁶⁶"Sağlık İşleri Sıhhat Meclisi Toplanıyor", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1937.

²⁶⁷"Sazlıdere Bataklığı Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1937.

Az bir zaman içinde 18.199 metre mikâb taş ve toprak kazılıp aktarılmış, ayrıca bir kilometrelik yeni bir kanal meydana getirilmiş, Boğazköprü'de şimdiye kadar bir yığın taş arasında etrafını bataklık haline sokarak akıp gitmekte olan maden suyu içme ve yıkanma kısımları birbirlerinden büsbütün ayrı beton bir havuz içine alınmış, etraf kurutulmuş, güzel bir içme haline getirilmiştir. Müteaddid sıhhiye memurları kol kol köyleri dolaşarak yazmaya ve sıtmalılar aramaya başlamışlardır. Senede iki defa herkes sıtma muayenesinden geçilecek, icap edenler, en yeni ilaçlar, en faydalı usullerle ve bedava olarak tedavi edilecektir. İş sahası, bir taraftan Sivas vilâyeti'ne, diğer taraftan Niğde'ye doğru günden güne tevsi edilerek gerek Kayseri, gerekse komşu illerde bulunan sıtmalı bütün mahaller hudutları içine alacaktır.²⁶⁸

On bin dönüm araziye su altında bırakan ve civarında bulunan köyler halkının sıhhatini tehdit eden ve büyük mikyasta sıtma membaı olan Bozköy, Biçer, Ilıca bataklığını denize akıtmak üzere 1850 metre uzunluğunda açılması icap eden kanaldan 1936 senesinde 1160 metrelik bir kısmı açılmıştı. Fakat bataklık sahasının suyu denize akıtılmamıştı. Bu suretle de on bin dönüm arazî su altından kurtulmuş ve kabili zer bir hale gelmiştir.

Sıtma mücadelesine bağlı ve Foça kazası hududu dahilinde Çakmaklı, Nemrut Havuzu namıyla maruf olan beş yüz dönüm sazlık ve bataklığı kurutmak için 1936 senesinde açılan 390 metre uzunluğundaki kanal bitirilmiş ve birkaç tane de tali kanal bataklığa civar bulunan Çakmaklı, Kozbeyli ve Horozgediği köylülerini çalıştırmak suretiyle ikmal ettirilmiştir.²⁶⁹

Sıtma mücadele teşkilâtı kazada çok çalışıyor. 1936 senesinde Karagöl'de kanal açarak köylüye beş bin dönüm arazi temin etmişti. Aynı yılın ilkbaharında Serik içinden geçen ve kasabanın alt tarafında yayılarak memlekete sıtma yayan dereyi muntazam bir kanal içine aldı. Şimdi de uzun zamandan beri mecrası tıkanarak kışın birçok tarlaları su altında bırakan ve yazın yaptığı bataklıkla altı köy sıhhatini ve havasını bozan dereye mecra açıyor. Pek yakında oradaki İnce göl, Cumalı, Taşlık köyleri yanındaki bataklıklar kuruyacak, bu civar sıtmadan kurtulacaktır.²⁷⁰

²⁶⁸"Kayseri'de Sıtma Mücadelesi. Bütün Sıtmalılar Birer Birer Muayene Ediliyor", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1937.'

²⁶⁹"Menemen'de Kurutulan Bataklıklar", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1937.

²⁷⁰"Serik'te Sıtma Mücadelesi Başlıyor", **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin 1937.

Erzincan ovası bataklıklarının kurutulması için bir seneden fazla devam eden harita almak işleri sona ermiş ve 19 Ekim günü kurutma ameliyatına törenle başlanmıştır. Açılma merasiminde vali, komutan ve vilâyet ve komutanlık erkânı ile birçok şehirli ve köylü halk bulunmuştur. Nurgâh ve Çermik bataklıklarını ihtiva eden üç bin hektar arazi üzerinde kanallar açılarak kurutma yapılacak ve iki bin hektar kadar saha kabili iskân bir hale getirilecektir. Kanalların açılma işi 17 ayda ikmal edilecektir. Bunun için de iki ekskavatör çalıştırılacaktır. Davetliler ve bütün halk bu mesut günü kutlamaktan mütevellid sürur içindedirler.²⁷¹

Aksaray civarındaki Karasaz bataklığının kurutulması için 1934 senesinde başlayan çalışmalar muvaffakiyetle sona ermiştir. Bataklığın sularını akıtmak için bir ana kanala bağlı altı kanal açılmıştır. Kanalin üzerine her türlü vesaitin geçmesine müsait dört köprü kurulmuştur. Bu suretle sekiz bin hektarlık mümbit bir arazi kazanılmıştır. 13 Kasım günü bataklık ve sıtma kaynağı olan bu topraklar üzerine göçmenler için dört yüz haneli bir sağlık köyü yapılmaktadır. Yeni köyün seksen evi Kasım ayı sonunda bitecek ve göçmenler evlerine yerleşecektir. Diğer evlerin de bir an evvel bitirilmeleri için inşaata hız verilmiştir.²⁷²

İnegöl'de sıtma mücadele teşkilâtı kurulalı bir sene olmasına rağmen yarı yarıya sıtmalılar azalmıştır. İnegöl Belediyesi Sıtma Mücadele teşkilâtı ile el ele vererek halkın sıhhati ile alâkadar olmaktadır. İnegöl düz bir arazide kurulduğundan çeşme ve ev suları akamamakta ve yolların kenarında birikinti temin ederek sürfelerin yaşamalarına sebep olmaktaydı. Bugün hiçbir evin suyu artık sokağa akmamaktadır. Belediye şehir dahilinde güzel bir akıntı verdirerek beton ve geniş künk teşkilâtı yaptırarak evlerin ve çeşmelerin pis suyunu dereye akıtmıştır.²⁷³

Konya Sıtma Mücadele Teşkilâtı, sıtma ile meşgul olduğu kadar sıtmayı husule getiren amillerle de meşgul bulunmaktadır. Bir taraftan şehirler ve kasabalar dışındaki büyük bataklıkların kurutulması ile uğraşılırkendiğer yandan da Konya şehrinin içerisindeki bataklık halinde çukurlar doldurtuluyor. Bu çukurlardan belli başlıları Kanlıgöl, Kalenderhane bataklığı, Uluırmak çukurudur. Birincisi 29.450 metre mikâbı, ikincisi 4329, üçüncüsü 2393 metre mikâbı büyüklüğündedir. Bu

²⁷¹"Erzincan Ovasındaki Bataklıklar. Kurutma Ameliyatına Dün Büyük Merasimle Başlandı", **Cumhuriyet**, 19 Birinciteşrin 1937.

²⁷²"Aksaray'da Karasaz Bataklığı Kurutuldu. Şimdi Yerde 400 Haneli Bir Köy Yapılıyor", **Cumhuriyet**, 14 İkinciteşrin 1937.

²⁷³"İnegöl'de Bataklıklar Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 15 İkinciteşrin 1937.

bataklıkların Konya halkı üzerindeki öldürücü rolünü nazarı dikkate alan vilâyet sıtma savaş komisyonu onların mecburî sây usulü ile ortadan kaldırılmasını nazarı itibara alarak Konya şehrinde küçük sây ilân etti. Küçük sây nakdî ve bedenî olmak üzere iki kısımdır.

Mükelleflerden isteyenler borçlarını nakden, isteyenler de bedenen ödüyorlar. Nakit üç liradır, bedenî mükellefiyet de bu nakdin amele gündeliğine göre kaç güne tekabül ediyorsa o kadar çalışılmasıdır. Konya'da şimdi amele gündelikleri 80 kuruş olduğuna göre dört günlük bir çalışma demektir. Bugün, amele gündeliklerinin inip çıkmasına göre değişir. Kanlıgöl çukurunda çalışmakta olan mükelleflere bir yardım olmak üzere Konya ovasını sulama idaresinden dekovil hatları ile vagonetler, Konya harasından da bir traktör temin edilmiştir. Bu mühim işin nihayet bir buçuk aya kadar ikmal olunacağı tahmin ediliyor. Kalenderhane çukuru Cumhuriyet İlkokulu yanındadır. Bu çukur civarda bulunan bir arsanın satın alınan satıh toprağı ile doldurulmaktadır. Burada ücretli ameleler çalıştırıldığı için daha iyi randıman alınıyor. Bu çukurun doldurulması yakında hitam bulacaktır.

Uluırmak çukuru bilhassa ilkbaharda ve kışın bir göl halini aldığından kuru da değildir. Buranın suyu motorlarla boşaltıldı. Burası da satıh toprağı satın alınan bir arsadan temin edilen toprakla dolduruluyor. Sıtma mücadele teşkilâtı gelecek ilkbaharda da Meram deresinin temizlenmesi işine başlayacaktır. Sıtma savaşı için Konya'da küçük sây ilân edilmesi mükellefiyet tahmil olunan kimseler arasında bidayeten hoşnutsuzluğu mucib olmuştu. Fakat bu işin müspet neticeleri ve büyük faydaları ortaya çıktıktan sonra o hoşnutsuzluk şimdi geniş bir memnuniyet halini almış bulunuyor.

Bin rakımlı Konya'da, kuraklığından yana yakıla şikâyet edilen bu mıntıkada sıtma şüphesiz ki fazla ve bakımsızlıktan ileri gelen, ihmallerin elini öpmesi icap eyleyen bir hastalıktır. Rejimin halk sağlığına verdiği ehemmiyet Konya mıntikasındaki sıtmayı kökünden silmek üzeredir. Sıtma savaş başkanlığının tanzim ettiği sıhhatli istatistiklere nazaran bu mıntıkada sıtmanın önü alınmıştı bile. Her yıl azalan hastalık, sıtma amilleri ile yapılan mücadele sayesinde bütün bütün ortadan kalkıyor. Çalışmalar o derecede müspet ve o kadar güvenilir ki en yakın bir tarihte

sınırlar sivrisineklere karşı kapanacak ve buralarda sivrisineğin uçtuğu görülmeyecektir.²⁷⁴

Vilâyette kurutma ameliyesinin etütü 1936 yılında Sıhhat Vekâleti fen heyetince yaptırılmıştı. Bu kanalın kurutulmasında 4510 amele çalışmış ve 23.191 metre mikâbı hafriyat yapılmıştır. Bataklığın kurutulması ile meydana çıkan arazinin yekûnu 250 hektardır. Kanal uzunluğu 16 kilometredir. Meydana çıkan arazi çok bereketli topraklardır. Bu topraklar göçmenlere verilecektir. Bataklığın kurutulması ile Akgedik, Gürle, Karaali, Evkafteke, Muradiye, Şamar köyleri sıtmadan kurtulmuş bulunmaktadır. Evvelce civarına felâket ve hastalık saçan bataklık şimdi bir servet kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır.²⁷⁵

Birkaç seneden beri Trakya'daki sağlık hareketlerinde sıtma mücadelesi ön planda yer almaktadır. Sıtma mücadele teşkilâtının öncülüğü, köylünün ve halkın el birliği ile bu savaşın hergün biraz daha genişlemekte olduğu ve her hareketin Trakya'nın sıtmadan muzdarip bir parçasını bu müthiş belâdan kurtararak halka yeniden yaşama ve çalışma imkânları verdiği sevinç ve memnuniyetle görülmektedir. Bu sene içinde kurutulan en mühim bataklıklar Kırkgöz, Çimligöl, Sazlıdere ve Ece gölü bataklıklarıdır ki bunların ortadan kaldırılması ile kilometrelerce arazi hem ziraate elverişli bir hale gelmiş, hem de o havali halkı böyle mühim sıtma kaynaklarından yakasını kurtarmıştır.

18 kilometre sahasındaki Kırkgöz ve pınarlarının doğurduğu bataklık ortadan kaldırılmakla 80.000 dekarlık arazi ziraate elverişli bir hale gelmiştir. Meriç'e dökülmezden önce on beş kilometre boyunca yatağını kaybetmiş ve oralarda göller meydana getirmiş olan Sazlıdere, yedi köyün sağlığını tehdit eden bir bataklıkta. Hayrebolu kasabasına iki kilometre mesafede ve 2.500.000 metre murabanda bir sahayı işgal eden Çimligöl ise bu havali için daimî bir sıtma kaynağı idi. Bunlardan başka 2.000 dekar araziye kaplayan Ece bataklığı Çiftlik köy halkından 1620 amelenin ve 150 öküzün çalışmaları ile tamamen kurutulmuştur. Sıhhat Vekâleti ile Trakya Umumî Müfettişliğinin bu yolda alâka ve yardımlarına ve sıtma mücadele teşkilâtının başında bulunan Doktor İzzet'le arkadaşlarının geceli gündüzlü çalışmaları ile halkın candan gayretlerinin de eklenişi, Trakya'da, bu mühim sosyal

²⁷⁴"Konya'da Sıtma ile Mücadele. Küçük Sây Usulü Çok Faydalı Neticeler Veriyor", **Cumhuriyet**, 29 İkcinciteşrin 1937.

²⁷⁵"Manisa'da Sıtmadan Kurtulan Köylerimiz", **Cumhuriyet**, 4 Birincikanun 1937.

ve sağlık işinin çok kısa bir zamanda muvaffakiyetle başarılmasında âmil olmuştur ve olmaktadır. Sıtma mücadele teşkilâtı reisi Doktor İzzet Arıkan vaziyeti şoylice hulâsa etti:

-''Yalnız bu sene zarfında yeniden açtığımız kanalların heyeti umumiyesi 19.022 metre arklar ve daha dar kanallar 6395 metre, kurutulan bataklıklar 2 milyon 70.000 metre murabbaında ve bilhassa doldurulan eski ve yeni kerpiç çukurları 13.368 metre mikâbıdır ve bu sene yaptığımız en mühim işlerden biri de derelerin temizliği işidir. Temizlenen derelerin uzunluğu 53.135 metredir. Bunlardan başka bir kpri ile İpsala ovasına suyun taşmaması için Ergene üzerinde dört tane bend yapılmış ve ayrıca 5 tane su değirmenin bendleri de açılmıştır.

Bir taraftan bu işler yapılırken diğer taraftan köylerdeki sıtmalılar her hafta köye uğrayan sıhhat memurları tarafından tedavi edilmekteve bu suretle köyün sağlığı ve neslin grbzliğu korunmaktadır. Teşkilâtımız yıldan yıla genişlemektedir. Geçen sene Edirne, Çorlu, Hayrebolu ve Keşan'da dört şube ile 121 köyde mücadele faaliyetine devam edilmişti. Bu sene Uzunkpri ve Lüleburgaz'da da şubeler açılmak suretiyle 6 şube ile 213 köyde mücadeleye devam edilmektedir. şöyle ki; Bu sene Teşrinievvel sonuna kadar 86.916 kişi muayene edilmiş ve bunlardan 25.003kişi dalaklı bulunmuştur. Gene bu sene 33.492 kişi tedaviye alınmış, bunlara 369 kilo 438 gram kinin verilmiş, 842 kinin ampulü şırına edilmiş, 42.252 kan muayenesi yapılmış ve ayrıca çocuklara da 39.917 adet tatlı sulfato verilmiştir.

Bu rakamlar ve bu kısa izahat, Trakya'daki büyük sosyal ve sağlık hareketinin ehemmiyetini ve devletin bu yolda katlandığı madd fedakârlıkların derecesini belirtmeye kâfidir. Nitekim bunu müdrik olan ve büyük bir sevinçle karşılayan halk, Trakya Umumî Müfettişliğine çektikleri telgraflarda Cumhuriyet hkmetine duydukları minnet ve şükranlarını bildirmekte ve Atatürk rejimine olan bağlılıklarını tekrarlamaktadır.²⁷⁶

Aksaray'da 50 bin dekar genişliğindeki Karasaz bataklığı kurutulmuş ve burada yeni bir göçmen köyü kurulmuştur. Gene bu civarda Ulukışla-Kırıl bataklığı kurutulmaya başlanmış ve Eşmekaya bataklığının kurutma planı hazırlanmıştır. Bundan başka Afyon Gazlı gl hamamları civarındaki ıslah işlerine de ehemmiyetle

²⁷⁶''Trakya'da Sıtma Mücadelesi Genişliyor. Bu Sene Mühim Birkaç Bataklık Kurutuldu. Kurutulan Yerler Ziraate Elverişli Bir Hale Getiriliyor ve Halk Sıtmadan Kurtuluyor'', **Cumhuriyet**, 8 Birincikanun 1937.

devam edilmektedir. O günlerde Eskişehir'deki Sazova bataklığı kurutulmaktadır. Mahalli sağlık vaziyetini bozan bu bataklığın kurutulduktan sonra yerinde pek yakında Eskişehir halkının bir mesire yeri teşekkül edecektir.

Mücadele mıntıklarında Sivrihisar ve Aziziye kazaları hududunda 15 kilometrelik bir saha işgal eden ve civarındaki köyler için bir bela olan Alıkan bataklığının suları da muntazam kanallar içine alınarak ıslah edilmektedir. Seyhan sıtma mücadele mıntıkasında Silifke'nin Erdemli köyü önündeki büyük Erdemli bataklığı da kurutulmaktadır. Memleketin en güzel limon, portakal ve muz bahçelerini ihtiva eden bu yerlerde 1936 senesinde de Lames bataklığı kurutulmuştur.

Sıhhat Vekâletinin 1937 yılında da bu yerlerde ameliyata başlayarak bir taraftan memleketin sıhhatini kurtarmasını, bir taraftan da yurda münbit ve mahsuldar toprak parçaları kazandırmakta olduğunu memnuniyetle kaydetmek lâzımdır. Vekâlet, Kocaeli mıntıkasında daha büyük gayret sarf etmekte ve vilâyetin satın aldığı toprak kazma makinesi ile bu işleri kökünden ıslah etmeye çalışmaktadır. Bu cümleden olarak bir taraftan Adapazarı'ndaki Gökçeören bataklığının kurutulmasına başlanmış, diğer taraftan da Akyazı'daki Uzunsöğüt ve Yeniköy bataklıkları teşçir edilmiş, Akhisar ovasındaki uzun kanal da temizlenmiştir.²⁷⁷

Kocaeli mıntıkasında halkın sağlığını tehdit eden sıtma hastalığı devamlı ve sistemli bir çalışma ile bugün normal bir hadde indirilmiştir. Bu mücadelenin son altı aylık bilânçosuna nazaran yüz sekiz bine yakın vatandaş muayene edilmiş ve eskiden kalma on küsur dalaklının tedavisine devam olunmuştur. Dalaklıların tedavileri ilerledikçe nisbet yüzde dokuzdan beşe düşmüştür. Altı ayda 482 kilo kinin sarfedilmiş, bataklık yerlerde 32 kilometre kanal açılmış ve eskilerden 43 kilo metretülündeki yerler temizlenmiş, 31.441.730 metre murabbai bataklık kurulmuş, 22 kilometre uzulnuğunda dere hafriyat yapılmış, 6075 metrelik hark açılmış ve eskilerden 55.446 metre temizlenmiştir.

Adapazarı'nda 35 bin dönüm araziye kaplayan Gökçeören bataklığının kurutulması işi bitirilince Kolayca köyündeki Sangöl bataklığı da kurutulmaktadır. Adapazarı ile Hendek şosesi ve ovası arasındaki Mudurnu ırmağı taşmakta ve 150-200 bin dönüm araziye muntazaman su altında bırakarak bura sakinlerini muhacerete

²⁷⁷"Birçok Bataklıklar Kurutuluyor. Sıhhat Vekâleti, Bu İşle Esaslı Surette Meşgul Oluyor", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1938.

sevk etmektedir. Isıtma mücadele teşkilâtı aynı zamanda bir ısıtma yuvası olan buralarını da mesai çerçevesi içine almış ve ırmağın mecrasını değiştirmek kararını vermiştir. Bu maksatla Çataköprüsü mevkiinden, Bondozma'dan Domuztepe tarihiyle Sakarya nehrine ulaşmak için 650 kilometrelik muazzam bir kanal açılacaktır. Büyük Derbend bataklığı köylüler tarafından kurutulacaktır. Hususî muhasebe tarafından büyük fedakârlıklarla satın alınan üç bataklık kurutma makinesi şehre gelmek üzeredir.²⁷⁸

Konya'da mükellefiyet usulü ile başlanan sıtma mücadelesinin 1937 yılına ait çalışmaları sona ermiştir. Şehirde mevcut çukurların doldurulması ve halkın sıtmadan korunması için Konya'da "*küçük sây*" ilân edilmişti. Sıtma mücadele komisyonu tespit edilen 7946 mükellefle işe başlamıştı. Bu mükelleflerden mükellefiyetini nakden ödeyenlerin sayısı 2351'dir. Bilâhare yapılan incelemede 129 mükellefin talebe olduğu, 128 mükellefin malûl bulunduğu, 517 mükellefin yabancı olduğu anlaşılarak kayıttan çıkarılmışlardır.

33 mükellef askeredir. 52 mükellef mükellefiyetlerini ifa etmediğinden tahsili emval komisyonuna verilmiş, 13 mükellef mükellefiyetini ifadan sureti kat'iyede imtina eylediği için hem tahsili emval komisyonuna, hem de mahkemeye verilmişlerdir. 43 mükellef de mükellefiyetini vaktiyle eda edememiş olduğundan 1938 yılına nakledilmiştir. Bunlardan maada 4322 mükellef de kış ve çalışma mevsimlerinin hulûlü münasebeti ile bir sonraki seneye bırakılmıştır. Konya'da içinde sıtma mücadele kanunlarına göre doldurulması gerekli 45 çukur vardı ve bunların tutarı 76191 metre mikâbıydı. Bu çukurlardan 24.779 metre mikâblık 26'sı doldurulmuştur. Aslanlı kışla önündeki büyük iki çukurun doldurulması işine devam ediliyor. Geriye 11.318 metre mikâblık 19 çukur kalmaktadır. Bunların da doldurulması 1938 yılında tamamlanacaktır.²⁷⁹

Nafia Vekâleti, İzmit körfezinin nihayet bulduğu bataklık sahayı kaldırmak için, İzmit halkını pek sevindiren güzel bir karar vermiştir. Bataklık, halkın sıhhati ve şehrin inkişafında geniş bir mâni teşkil ediyor ve kurutulması mühim bir tahsisata lüzum gösteriyordu. Senelerce evvel bataklık sahanın kurutulması için teşebüsler başlamış ve maalesef netice hasıl olamayarak 200 bin lira kadar bir para sarf edilerek

²⁷⁸"Şehir ve Memleket Haberleri. Kocaeli'nde Sıtma Mücadelesi. Altı Ay İçinde 800 Bin Vatandaş Muiene Edildi", **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1938.

²⁷⁹"Konya'da Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1938.

yüzüstü kalmıştı. Bu sebeptendir ki, bu ârızalı, hastalıklı ve geniş bataklığın kurutulması ciddî ve bilhassa bunu Nafia Vekâletinin yapması çokşun sevinç vesilesi olmuştur.²⁸⁰

İçel'in Erdemli köyü halkından 18 imzalı bir mektupta, senelerden beri civar köylerin sağlığını tehdit eden Mersin-Silifke arasındaki Erdem'in o meşhur bataklık ve sazlığı bugün tarihe karışmış bulunmaktadır. Sinesinde binlerce dönüm mûmbit toprağı saklayan bu bataklık, vilâyetin yardımları ve Adana sıtma mücadelesinin geceli gündüzlü çalışmaları neticesinde açılan 2320 metrelik ana kanal ile kurutulmuştur. Bu münasebetle birlikte Sıhhat Memuru Kadri Girginkoç dört ay çalışmış ve herkesin sevgisini kazanmıştır.²⁸¹

Vilâyetteki bataklıkları kurutma faaliyeti alâkadar vekâletçe ehemmiyetle takip olunmaktadır. İlgin bataklıkları ile Seydişehir'deki Suğla bataklıkları kurutularak sular muntazam kanallara alınmış, Ereğli bataklıklarına ait etüt işleri bitirilmiştir. Bataklık kurutma ve araziye sulama işleri vilâyetle iki noktadan ehemmiyetli ve ona göre takip edilmektedir. Bunlardan birincisi, halkın sıhhatidir.

Bataklık yerlerdeki halk, istatistiklerle sabittir ki sıtmanın tahribatı altında erimektedir. Bu vaziyet devam ettiği takdirde tahribat nisbetinin korkunç bir surette artacağı muhakkaktı. Konya gibi hava ve su itibariyle çok yarayışlı bir mıntıkada bu bataklıklar yüzünden hasta, cılız ve dalaklı bir nesil vardı. Geçmiş idarelerin ihmali yüzünden bozulan sağlık vaziyeti, bu bataklıkların tehdidialtında hakikaten büyük bir tehlike karşısındaydı. Cumhuriyet idaresi bu bataklıkları kurutarak halkı kurtarmak gayesiyle faaliyete geçmesi üzerine bunun ilk müspet eserleri de görüldü.

Şiş karınlı çocukların gittikçe arttığı görülen köylerde şimdi bambaşka bir hayat göze çarpıyor. Halk, enerji ile işine, gücüne sarılarak zengin oluyor, kurutulan bataklıkların ziraate elverişli bir halde ortaya çıkardığı geniş toprak parçalarını sürüyor, buraları ekip biçiyor. İnbat kuvveti pek fazla olan bu topraklardan, sağlığı için asırlarca zarar görmüş insanların istifade etmesi, kazanç verici bir hale gelmesi, şüphesiz ki, çok sevinilecek bir hâdisedir. İkinci cihet de Konya ovasını sulama meselesidir. Bataklık yaparak umumî sıhhat üzerinde menfî roller oynayan sular, aynı zamanda kendilerine çok ihtiyaç duyulan nimetlerdi. Fakat bunları afet halinden

²⁸⁰"İzmit'te Bataklık Kurutuluyor", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1938.

²⁸¹"İçel'in Meşhur Erdemli Bataklığı Kurutuldu", **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1938.

çıkartıp nimet haline getirmek işi şimdiye kadar takip edilmemişti. Kurutulan bataklıklarla halkın sıhhati ve akıtılan sularla da halkın serveti kurtarılmış oluyor.²⁸²

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletince yapılan yeni tayin ve nakilleri şöyledir; İstanbul Sıtma Mücadele Reisi Seyfeddin Okan Adana Sıtma Enstitüsü Müdürlüğüne ve ilâve olarak Sıtma Hastanesi Müttehassısı'na, Konya Sıtma Mücadele Reisi Mithat Süveyİstanbul Sıtma Mücadelesi Reisliğine, Ankara Sıtma Mücadele Reisi Asım Uruk Umum Sıtma Mücadelesi Müfettişliğine, Manisa Sıtma Mücadelesi lâboratuvar şefi Rıdvan Önel 300 lira ücretle Konya Sıtma Mücadelesi Reisliğine, İstanbul Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi Müttehassıslarından Hasan İsmail Köstem Ankara Sıtma Mücadelesi Reisliğine, açıktan Hükûmet Tabibi Yümni Türker İstanbul Merkez Hükûmet Doktorluğu'na, açıktan Hükûmet Doktoru Nuri Abdi Adapazarı Hükûmet Doktorluğuna, Gureba Hastanesi Hariciye Asistanı Suad Orbay staj yapmak üzere Haydarpaşa Nümune Hastanesi Hariciye Asistanlığına, Maraş Belediye Doktoru Sadeddin Gören, İzmit Belediye Doktorluğuna, Hekimhan Hükûmet Doktoru Zeki Önat Ankara Sıtma Mücadelesi Doktorluğuna tayin edilmişlerdir.

Cide Hastanesi Operatörü İbrahim Veli Oda Kars Memleket Hastanesi Operatörlüğüne, Çocuk Hastanesi eski Dahiliye Asistanı Ferhunde Yurdsever Ankara Nümune Hastanesi Dahiliye Müttehassısı Muavinliğine, Maraş Trahom Hastanesi Müttehassısı Osman Zeki UysalAdana Trahom Hastanesi İkinci Doktorluğuna, Adana Trahom Hastanesi İkinci Doktoru Fuad Aziz Elp Maraş Trahom Hastanesi Doktorluğuna, açıktan Eczacı Ömer Faruk Ayman Diyarbakır Nümune Hastanesi Eczacılığına, Elazığ Memleket Hastanesi eski Eczacısı Osman Erkunt Simav Belediye Eczacılığına tayin edilmişlerdir. Mardin Memleket Hastanesi Eczacısı Tevfik Akkök tayininden beri vazifesi başına gitmediğinden müstafi addedilmiştir.²⁸³İstanbul mıntıkası Sıtma Mücadele Heyeti Reisliğine tayin edilen Konya Sıtma Mücadele Heyeti Reisi Doktor Mithat, şehire gelmiş ve vazifesine başlamıştır.²⁸⁴

²⁸²"Ereğli'de Bataklık Etüdleri Bitti. Kurutulan Bataklıklarla Halkın Sıhhati ve Serveti Kurtarılıyor", **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1938.

²⁸³"Sıhhat Vekâletinde Yeni Tayinler. Muhtelif Mıntıkalarındaki Doktorlar Arasında Değişiklik Yapıldı", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1938.

²⁸⁴ "Sıtma Mücadele Heyeti Yeni Reisi", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1938.

Trakya Sıtma Mücadele Teşkilâtı Mayıs sonlarında ve Haziran başında köylerde sıtma bakımından zararlı görülen birçok sivrisinek membalarının ıslahına bütün şubeleri ile birden başlamıştır. Edirne şubesinde 1937 senesinde başlayan ve mühim bir kısmı yapılan Sazlıdere'nin yeni yatağı 1938 senesinde Karakasım köyüne kadar tamamlanmıştır. Kanalda noksan kalan bir iki yer ikmal edildikten sonra Sazlıdere suyu bu kanalla doğrudan doğruya Meriç nehrine akıtılacaktır. Eskiden Sazlıdere'nin beslediği Toprak ve Elçili göllerinin ortadan kaldırılması için ayrı tâli kanallar yapılmak suretiyle bugünlerde kurutulacaktır.

Havsa nahiye merkezinin içindeki gölcüklerden biri Havsa deresine akıtılmış, diğer gölcükler de doldurulmak suretiyle izale edilmiştir. Havsa nahiye merkebinin tehdit eden sıtma artık zararsız bir hale gelmiştir. Gülbaba bataklığına doğru ilerleyen kanal sayesinde bu bataklık her gün biraz daha küçülmektedir. Senelerden beri Gülbaba etrafında ziraat yapılmazken 1938 senesinde ilk defa olarak Değirmen, Yeniköy civarında pancar ekilmiştir. İğneli köyü gölü ile Hatib köyündeki Kerpiçazmağı da birer kanalla Tunca nehrine akıtılmıştır. Diğer şubelerde de bu gibi sıtma membaları izale edilmiştir. Şimdiye kadar Trakya sıtma mücadele muntazamında yapılan arazi ıslahatının hulâsası şudur:

4642 metre uzunluğunda kanal açılmış, 115.170 metre murabba bataklık kurutulmuş, 8200 metre uzunluğunda dere temizlenmiştir. 2 köprü, 4032 metre uzunluğunda Meriç nehri kenarında bend yapılmıştır. Haziran ayında da aynı şekilde arazi ıslâhatına devam edilmektedir. Sıtma mücadele teşkilâtı bir yandan da sıtmaları muntazaman tedavi etmekte, parasız ilaç vermekte ve Trakya Sıtma Mücadele Teşkilâtı Reisi Doktor İzzet sık sık Trakya'nın sıtmalı yerlerini dolaşarak yapılan işleri teftiş etmektedir.²⁸⁵

Kazanın cenubi garbisinde, Niğde ve İncesu kazasına kadar uzayan geniş ovalıkta, 800 kilometre murabbaında Sultansazlığı namı ile maruf büyük bir bataklık vardır. Bu bataklık Cumhuriyet devrinden evvel, asırlarca sıtma mikrobu aşıl原因an sivrisineklerin neşvünemasına hizmet etmiş, civarındaki köyler halkına %80 nisbetinde müzmin sıtma mikrobu aşıl原因mıştır. 1937 senesinde bataklık civarındaki 27 köy sıtma mücadelesine dahil edilmiştir. Sıtmalı köylülere esaslı bir şekilde kinin

²⁸⁵"Trakya'da Sıtma ile Mücadele. Teşkilât Bir Sene Zarfında Mühim İşler Gördü", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1938.

tedavisi yapılmakta ve bu köyler halkı da, sıtmanın tahribatından kurtulmak için bataklıkta kurutmaya azamî gayreti sarfetmektedirler.

Son senelerde bu mühim teşebbüs hayli ilerletilmiş, bataklığın kısmen kurutulması ile, Yahyalı nahiyesi civarında tecrübe kabilinden pirinç zeriyağı yapılmış, bire 15 nisbetinde hasılat alınmıştır. Bu iş fennî bir hale konulduğu takdirde ovanın dörtte birinde pirinç zeriyağından istifade edilebilir. İlipınar mıntıkasında yonca, gayet iri ve çok tatlı karpuz ve kavun yetiştiriliyor. Karamada ve İlyaslı çiftliğinde de kavak yetiştirmek için mühim teşebbüste bulunulmuştur. On beş yıl evvel ocakları söndüren bu bataklıktan yakın bir atide halkın geçimini temin edecek feyizli ve yaratıcı bir kudret hasıl edileceği çok açık bir şekilde göze çarpmaktadır.²⁸⁶

Müsait bir yerde ayda beş milyar sivrisinek meydana getirir. Hiç kıymet verilmeyen bu mel'un düşman iğnesi ile kana sıtma parazitlerini taşır. Bu parazitler de anaları gibi mütemadiyen çiftleşerek hesap kaidelerinin toplayamayacağı bir nisbette çoğalırlar. Bu korkunç üreme neticesi kanın en hayatî kısmı olan kırmızı yuvarlakçıkları mahv ve harap olur ve sıtma meydan alır. Biogenin drajeleri sıtmadan korunmak ve kurtulmak için kanı temizleyip çoğaltır, kırmızı kürecikleri artırır, adale ve sinirleri kuvvetlendirir, iştihayı açar, dermansızlığı giderir. Sıtma parazitlerini öldürür, tâli olarak bel gevşekliği ve ademi iktidarda büyük faydalar temin eder. Sıtmanın bütün şekillerinde şifa temin eden bu yüksek tesirli ilaçlar her eczanede bulunur.²⁸⁷

Cumhuriyet sıhhiyesinin en önemli teşebbüs ve başarılarından biri de şüphesiz, yurdun birçok yerlerinde halkın sıhhatini ehemmiyetle tehdit, yaz günleri ile sonbaharda hele köylüyü pekperişan eden, bazen binlerce vatandaşı birden alıp götüren sıtma hastalığı ile mücadelesi olmuştur. Geçen 1937 Temmuz'unda Kayseri'de sıtmalı bir mıntika ilân olunarak burada da hastalığı önlemek ve yenmek için icap eden tedbirler alınmış, asırlardan beri yaz gelince, şehri terkle civar dağlara ilticaya mecbur kalan halkın derdine deva bulmuştur. Evveleminde elden ele uçan küçük kağıtlar, her bir tarafayayılmış risalecikler, müteaddid resimler ve sinemadan istifade edilerek filmlerle ahali, sıtma hakkında tenvir edilmiş, badehu bir sene içinde

²⁸⁶"Büyük Bir Bataklık Kurutuluyor. Develi'de Sıtma Mücadelesi Çok Faydalı Oldu", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1938.

²⁸⁷"Bir Dişi Sivrisinek", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1938.

gerek Kayseri, gerekse muhitinde 60.000 kişi teker teker muayene edilerek bunlardan 15.000 hasta tamamen tedavi olunmuştur.

Sıtmayı nakleden sivrisineklerin azaltılması için 20'den fazla eski ve iptidâî bend yıkılarak arkalarındaki birikintilere yol açılmış, üç kilometre hark temizlettirilip altı kilometre de yeni ve esaslı kanal açılarak yüz hektar bataklık kurutulmuş ve ziraate salih bir hale konmuştur. Kayserinin içinde belki yüz yıllardan beri mevcut ve Çıpıl denilen pis bir bataklık da suyu akıtılıp çukur yerleri doldurularak zümrüd bir çimenlik haline getirilmiş, buradan geçen lâğım yolları da ıslah edilerek hem sıtma, hemde pis sular, kötü hava, kara sinekler vasıtası ile insana geçen tifo, dizanteri gibi birçok hastalıklar noktai nazarından etrafın masunîyet ve sıhhati tamamen temin olunmuştur. Burada açılan kanalın üzerine piyadelere mahsus iki geçitle ayrıca, en ağır nakil vasıtalarının bile kolayca gelip geçmesine müsait mühim bir köprü inşa edilmiştir. Bu mesai ve çabalama esnasında menfaatleri haleldar olanlarla münakaşa ve mücadeleler de oluyor, söz dinlemez kimseler ceza görerek muğber de oluyorlarsa da, geniş kadrolu bir heyet geceyi gündüze katarak yorulmadan vazifesine sarılmakta, yılmadan zorlukları göğüsleyip çiğnemekte, faaliyet sahası bir taraftan Niğde'ye, diğer taraftan Sivas ve Ankara'ya doğru uzanarak günden güne artmaktadır.²⁸⁸

Kocaeli havzasının sağlık davası sıtma değildir. Bu dava büyük bir hassasiyetle ve titizlikle idare edilmekte ve kazanılmaktadır. İzmit sıtma mücadele mıntikasının 6 şubesi ve 334 köyü vardır. 59.113'ü şehir ve 115.949'u köylerde olmak üzere 175.062 nüfusu sıtma mücadelesine tâbi tutulmuştur. Buna, son zamanlarda Gölcük mıntıkası da 11.800 nüfusla katılmıştır. Sıtma mücadelesi, her sene, biri ilk ve diğeri de sonbahar olmak üzere, iki umumî muayene yapmaktadır.

Bu sene, ilkbahar devresinde, 107.609 şahıs muayene edilerek 13.279 dalaklı hasta bulunmuştur. Bu miktarın endeksi 12.7'dir. Bu devredeki 58.817 kan muayenesinin endeksi de 8.6'dır. Sonbahar devresinde ise 83.479 şahıs muayene edilmiş; dalak endeksi 8.7, 10.323 şahsın kan muayenesi endeksi 4.6 bulunmuştur. İzmit'te mücadele başlarken 1928 senesinde, dalak endeksi 52.4, kan endeksi ise 32.7 idi. Aradaki endeks farkı ile hastalığın ne kadar önü alındığı kolayca anlaşılır. Yalnız bir sene zarfında sıtmalıların tedavisi için 609 kilo kinin, 1271 adet kinin ampul,

²⁸⁸"Kayseri'de Sıtma Mücadelesi. Bir Sene Zarfında 60 Bin Kişi Muayene Edildi", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1938.

70.000 kuvvet hâpı, 39.620 kilo pozmin tevzi edilmiştir. Geçen sene sıtma mıntıkası dahilinde 4640 çocuk doğmuştur. Muhtelif hastalıklardan 2294 insan ölmüştür. Köy nüfusuna nazaran doğum nisbeti binde 41.76, ölüm nisbeti binde 20.64 tür. Bir sene içinde 689 çocuk ölmüştür.

En çok çocuk ölüm vukuatı Adapazarı mıntıkasında kaydedilmiştir. Adapazarı'nda doğumevi ve çocuk hastanesi açılması pek ziyade arzuya şayan görülmektedir. Mıntıkanın muhtelif mahallerinde 31.443.230 metre murabbai bataklık kurutulmuş. 32.584 metre kanal açılmış, 425.751 metre murabbai da çukurlar doldurulmuştur. Vilâyet, bataklıkların kurutulmasına azamî yardım göstermektedir. Hususî muhasebe bütçesinin imkânsızlıklarına rağmen üç ekskavatör makinesi satın alınmış ve geniş bataklıkları kurutmaya başlamıştır. Şimdi, 35.000 dönümlük, Adapazarı Gökçeören bataklığı kurutulmaktadır. Sıtma mücadelesi, Derbend, Mudurnu, Karasu bataklıklarını da kurutmak için etütler yapmaktadır. Kocaeli köylüsü sıtmadan çok ızdırap çekmiş ve bu menbus hastalığa yakalanmamış aile kalmamış gibiydi. Şimdi hastalığın %27'den %7'ye kadar düşürülmesi ve dünkü maktellerde bugün ziraat yapılarak, halkı, sonsuz bir sevinç ve hükûmete şükran duyguları içinde bırakıyor.²⁸⁹

Yapılan bir hesaba göre bugün İstanbul'daki sıtmalıların sayısı on sene evvelkine nazaran %80 nisbetinde azalmıştır. Başta Büyükada olmak üzere, adalardaki bütün köşk, kuyu ve havuzlar mücadele teşkilâtının memurları tarafından eczalanarak temizlenmiştir. Bu suretle adalarda sıtma yapan sineklerin tekessürüne vasıta teşkil eden durgun su bırakılmamıştır. Diğer taraftan bahçe ve bostanlardaki su birikintileri de sık sık dezenfekte edilmektedir. Bu ameliyeleri kontrol için köşk ve evlere sıtma mücadele teşkilâtı tarafından matbu kontrol kağıtları dağıtılmış, her temizleme ve kontrolün yapıldığı tarih ve köşklerin kapılarının içinde münasip mahallere asılan kartonlara yazılmıştır. Temizlik memurları da ayrıca ev sahiplerine sıtma yapan vasatların temiz tutulması, durgun ve üstü açık suların ilaçlanması için tavsiyelerde bulunmuşlardır.

1938 yılında şehirde sıtma yapan sivrisineklerden başka tatarcıklara karşı da mücadele açılmıştır. Şimdiki halde alınan fennî ve sıhhî tedbirler sayesinde bu yaz Büyükadada sivrisinek ve tatarcık çok azalmıştır. Bunlardan başka Erenköy, Kadıköy

²⁸⁹"Kocaeli'nde Sıtma ile Mücadele Faaliyeti", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1938.

ve İstanbul'un diğer semtlerinde yapılmakta olan mücadeleden müsbet neticeler alınmıştır. Bursa ve civarında görülen 5 gün humması denilen mikroplu sıtma için de süratle ve ciddî tedbirler alınmıştır. Papatis sıtması adı verilen bu hastalığın yakın zamanlarda Hindistan'dan geldiği anlaşılmıştır. Sirayet ve tesir sahasının genişlememesi için esaslı tedbirler alınmıştır.²⁹⁰

Gölbaba bataklığı Edirne'den sekiz kilometrelik bir mesafede 40-50 seneden beri köylerinin sıhhatini tehdit eden müthiş bir sıtma membaı idi. 1936'da kurulan Trakya sıtma mücadele teşkilâtı diğer bataklıklar arasındabu bataklığı da ortadan kaldırmak için 1937 senesinde harekete geçmiş ve civar köyler halkından topladığı mükellef amelelerle 1650 metre boyunda bir kanal açarak Gölbaba'yı Tunca'ya akıtmıştır. İşgal ettiği 4000 dönümlük araziye verimsiz bir hale koyduktan başka uzun yıllar civar köyler halkının hayat kabiliyetini körleten bu müthiş sıtma membainin tamamen ortadan kaldırılması ile hem bu köyler yeniden hayata kavuşmuş ve hem de 4000 dönümlük arazi tekrar ziraate elverişli bir hale gelmiştir.

Bunun içindir ki Gölbaba'yı artık eski adı olan Gülbaba'ya çevirmek lâzımdır. Köylülerin hemen hepsi kanalın açılmasında çalışmış adamlardı. Gölbaba'yı ortadan kaldırmakiçin elbirliği ile seve seve çalıştıklarını haklı bir gurur duyarak anlattılar. Muharririn;"*Tabîi memnunsunuzdur?*" sualine; "*Ne söylüyorsun be bayım. Bayram yapıyoruz, bayram!*"sözleri ile cevap vererek sevinç ve memnuniyetlerini anlattılar.

Trakya'da şimdiye kadar 39.557 metre kanal, 12.012 metre ark (dar kanal) açılmış ve bu sayede 2237 hektar 8564 metre murabbai bataklık kurutularak ziraate elverişli bir hale konulmuştur. Ayrıca 51.036 metre mikâb çukur doldurulmuş, 119 kilometre uzunluğunda dere temizlettirilmiş, 6 adet köprü ve 4076 metre boyunda da bend yaptırılmıştır. Bunlardan başka Trakya'da şimdiye kadar 117.709 kişi tedavi edilmiş ve bunların tedavisi için 1410 kilo 980 gram kinin, 192 kilo 802 gram tatlı sulfato dağıtılmış; 2336 adet de kinin ampulü tatbik edilmiştir. Kışın kâhil sivrisinekler için 6158 kilo Whiz mayii, yazın sivrisinek sürfeleri için 373 kilo Paris yeşili ve 4189 kilo da mazot sarfedilmek suretiyle mücadeleye devam edilmiştir.

Merkezi Edirne olan sıtma mücadele teşkilâtının Edirne'den maada Uzunköprü, Keşan, Hayrabolu, Lüleburgaz ve Çorluda şubeleri vardır ve bu şubelerdeki mücadele doktor ve memurları yaz kış durmaksızın mücadele ederek

²⁹⁰ "Sıtma Mücadelesi. Teşkilâtın Aldığı Tedbirler Müsbet Neticeler Veriyor", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1938.

halkın ve köylünün de yardımları ile Trakya'yı sıtma belâsından kurtarmaya çalışmaktadırlar. Bu rakamlar; bu müspet çalışmaların bir hûlasası olmakla beraber son yıllarda Trakya'nın en büyük kazançlarından birinin ve belki birincisinin sıtma gibi halkın hayat kabiliyetini körleten müthiş bir sağlık düşmanından kurtarılmış ve kurtarılmakta bulunmuş olmasının en belîğ bir ifadesidir.²⁹¹

Vilâyetin bazı mıntıkaları eskiden çok kuvvetli birer sıtma kaynağı halinde idi. Köylerde karınları şiş, benizleri uçuk, bacakları çarpık çocuklara rastlamak tabî ahvaldendi. Cumhuriyet yıllarında sıtma mücadelesi teşkilâtının faaliyete geçmesinden ve ovada kanallar açılarak bataklıkların kurutulmasından sonra bu menhus afetten bu mıntikalarda eser kalmamış olmakla beraber diğer taraftan çeltik ekilen sahalarda yeniden, hem de kuvvetli bir sıtma baş göstermiş bulunmaktadır. Çeltik mıntikalarında, çeltik kanununun icapları tamamen tatbik edilememekte bulunmasından sıtma günden güne artmaktadır. Bursa mücadele mıntikasından edinilen mlûmata nazaran, çeltik köylülerinden pek az kimselere iyi bir menfaat temin ettiği halde diğer taraftan bu menhus marazı çoğaltmakta, bu suretle büyük köylü kütlesinin sıtma bakımından salâh bulmak üzere olan sıhî vaziyetini gitgide bozmaya doğru götürmektedir.

Çeltik, diğer mezruata nisbetle fazla gelir getiren bir mahsul olduğundan bunun varidatıyla köylerde birçok hayırlı işler yapılmasına ve sayıları pek mahdud bazı çiftçilerin fazla para kazanmalarına mukabil büyük bir köylü kesafetini sıtma afeti tehdit etmektedir. Çeltik kanunu ahkâmı, her ne kadar çeltik mıntikalarının köylere üç kilometre mesafede bulunmasını âmir ise de, bu işte mesafenin de pek o kadar kıymeti görülememekte ve köylerin içinde sıtma sürfesi olmadığı halde tarlasında çalışmak mecburiyetinde olan köylüler çeltik sahalarına civar olan yerlerden kolayca sıtma alabilmektedirler.

Mart'tan ilkteşrine kadar son altı ay içinde Bursa mücadele mıntikasına dahil olan 154 köydeki 73.195 nüfustan 42.882'si muayene edilmiş, bunlardan 7957'si dalaklı olmak üzere 20.941 kişi sıtmalı görülerek tedavi edilmiştir. Bu tedavi için de 286 kilo kinin sarfedilmiştir. Bu rakamlar da gösteriyor ki, bilhassa dalaklı sıtmalıların da bulunduğu mühim bir köylü kalabalığı tedavi altındadır. Çeltik

²⁹¹"Trakya Köylüsü Sıtma Belâsından Kurtuluyor. Elli Seneden Beri Köylünün Sıhhatini Tehdit Eden Meşhur Gölbaba Bataklığı Kurutuldu, 4 Bin Dönümlük Arazi Ziraate Elverişli Bir Hale Getirildi", **Cumhuriyet**, 18 Birincikanun 1938.

mıntıkları olan Karacabey ve Mudanya havalisindeki sıtma nisbetine gelince, buralarda sıtma, nüfusa nisbetle yüzde kırka kadar çıkmaktadır. Şu halde bir taraftan Sıhhiye Vekâletinin milyonlarca lira sarf ederek vatandaşı sıtmadan kurtarmaya çalışan teşkilatın faaliyetine adeta engel olan çeltik zeriyaı işine çok salim ve kat'î bir mecra verilmek icap etmektedir.²⁹²

Nafia Vekâleti tarafından kurutulmuş olan Cellâd gölü ile Küçük Menderes nehrinin bazı bataklık sahalarında 5000 dekar kadar arazi, Ziraat Vekâletine verilmiştir. Burada ziraî kombinalar ihdas ve tesis edilecektir. Diğer kısmında kısmen muhacir köyleri inşa olunacak ve fazlası, civarda topraksız köyler halkına dağıtılacaktır.²⁹³ Sıtma mücadelesine gelince; bu mücadelenin genişletilmesine daha çok ihtiyaç vardır. Bugün 32 vilâyette 17 mücadele mıntıkası vardır ki 4283 köyde 2 milyon 514 bin 292 nüfus mürakabe altındadır. Meccanî kinin yardımı bu sene 9.5 tonu bulmuştur. Devlet kinini mevzuunu mütedavil sermaye şekline koyarak miktarın 2-3 misli artması temin edilecektir.²⁹⁴

Karacabey'in Uluabad köyü, nihayet feyezân belâsından kurtarılmaktadır. Köyü ve o havaliyi sıtma ve bataklıktan kurtarmak için Nafia Vekâleti büyük masraflar ihtiyar ederek muazzam bir sed inşa etmiştir. Köylüler, hükûmetin bu alâkasını minnetle karşılamaktadırlar.²⁹⁵

İçel'in en mühim arazisini teşkil eden ve asırlardan beri bataklık halinde bulunan, Tarsus ve köylerini sivrisinek ve sıtma ve ölüme mahkûm eden ve şehrin bir saat mesafesinde bulunan Karabucak bataklığında, Nafia Vekâleti on birinci daire su işleri baş mühendisliği ile Orman Umum Müdürlüğü okalıptüs teşkilâtı el ele vererek bataklığın kurutulması için en müessir ve son tedbirleri almış ve tatbik etmeye başlamış bulunuyorlar. Su işleri dairesinin kanal açan makinesi, bataklığa geniş kanallar açarak bataklık suyunu denize akıtmakta ve okalıptüs teşkilâtı da, ağaçlayacağı arazinin küçük kanallarını, Avrupa'dan getirttiği hendek makinesi ile açarak, araziye geniş kanallara bağlamaktadır. Okalıptüs teşkilâtı hafriyat işine başlayalı beri kısa zaman zarfında 20.000 okalıptüs fidanı dikmiştir.

²⁹²"Bursa Köylerinde Sıtma Çoğalıyor. Çeltik Mıntıklarında, Çeltik Kanun Tamamen Tatbik Edilememekte", **Cumhuriyet**, 25 Birincikanun 1938.

²⁹³"Bataklık Sahada Tesis Edilecek Ziraî Kombinalar", **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1939.

²⁹⁴"Mecliste Bütçe Müzakereleri", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1939.

²⁹⁵"Uluabad Köyü Bataklıktan Kurtarılıyor", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1939.

Nafia su işlerince, araziye geniş kanallar açılması ve suyun deniz kanallarına akıtılması ameliyatı yapılmakta ve okalıptüs teşkilâtının ağaçlandırma işleriyle birlikte çalışarak muntazam bir program takip edilmektedir. Mayıs ayı zarfında bataklık araziye dikilmek üzere Tarsus okalıptüs fidanlığında 200.000 okalıptüs fidanı ihzar edildiği gibi Haziran ayı zarfında 300.000 fidan hazırlanmasına azamî gayret sarf edilmektedir. Bu sene zarfında asgarî 10.000 dekar arazinin traktörlerle sürülmesi ve asgarî iki milyon fidan dikilmesi için, su işleri başmühendisliği ile okalıptüs teşkilâtı sıkı teşriki mesaide bulunuyorlar. Karabucak bataklığının kurutulmasını ve ağaçlandırılmasını müteakip her iki Vekâletin teşkilâtı, Tarsus'un Aynaz bataklığına geçerek mesailerini orada teksif edeceklerinden şimdiden memleket halkı her iki dairenin semereli mesailerini alâka ile takip etmektedirler.²⁹⁶

4.2. 1939-1945 YILLARINDA BASINDA SITMA

Şimdiki halde sıtma ile mücadele yalnız Küçükçekmece ve Florya'ya inhisar ediyor. Bu mıntıklar dahilinde bulunan mahallelerde, göze çarpan bütün su birikintilerine peyderpey ve semt semt dolaşılmak suretiyle, mazot dökülmektedir. Ancak, bu küçük mahallî tedbirlerle sıtmanın kökünü kesmek imkânsız olduğu takdir edildiğinden Ayamama deresinin temizlenmesi kat'î surette kararlaştırılmıştır. Su mühendislerinden Macit'in riyasetinde, derenin tathiri ve bataklık teşkil eden sahanın kurutulması işi üzerinde fennî tetkiklere başlamışlardır.

Bu tetkikler bittikten sonra mütehassıs heyet, temizleme ve kurutma ameliyesinin ne miktar para ile temin edilebileceği hakkında hazırlayacakları raporu, alâkadar makama verecektir. Köy kanununun salâhiyetine istinaden, bu iş için, köylüden imece suretiyle bir miktar para tahsil edilmiştir. Bu para bataklığın kurutulmasına kâfi geldiği takdirde hemen işe başlanacaktır. Diğer taraftan, şehrin bazı semtlerinde de mevziî sıtma vakalarına rastlanmakta ve buna da, sivrisineklerin çoğalması, sebep olarak gösterilmektedir. Maamafih, sıtmanın asıl kesif bir halde bulunduğu mıntıklar şimdilik Bakırköy ve Yeşilköy havalisine inhisar ediyor. Bu civarda bulunan köyler halkı arasında sıtmaya yakalananlar pek çoktur. Muhtemel bir

²⁹⁶"Karabucak Bataklığı. Tarsus'ta Halk İçin Büyük Bir Tehlike Teşkil Eden Bu Bataklık Tamamen Kurutuldu", *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1938.

salgını önlemek için; vilâyet ve belediye sıhhat idarelerince müştereken icap eden tedbirler alınmaktadır.

Bundan başka, şehirde, mevsim icabı karasinek de çoğalmıştır. Kadıköy, Göztepe, Erenköy havalisinde de, bütün takayyüdlere rağmen, sivrisinek istilâsının tamamıyla önü alınmış değildir. Bu haşerenin çoğalmasına başlıca sebep, sayfiyeye göç edenlerin evlerinde açık bırakılan kuyu ve sarnıçlardır. Birer hekim refakatinde, mahalleleri dolaşan sıhhat memurları, sivrisineklere yuva hizmetini gören çukurlara mazot döktürmekte, ayrıca ev sahiplerine de bu hususta icap eden tebligatta bulunmaktadır.²⁹⁷

Bir yandan İstanbul köylerine halkın rağbetini çoğaltmak ve sayfiye hayatının inkişafına hizmet etmek, diğer taraftan sıtma tahribatının önünü almak gayesi ile şehrimizde tesis edilen sıtma mücadelesi teşkilâtı, onuncu yıldönümünü idrak etmek üzeredir. Bu münasebetle, mücadele teşkilâtının on sene zarfında başardığı işlere göz gezdirmek faydalıdır. Sıtma mücadele teşkilâtı, mümkün olabildiği kadar az bir kadro ile çok geniş bir saha dahilinde hizmet görmektedir.

Bu saha, bütün Kadıköy'ünü ihtiva ederek, Kalamış, Kızıltoprağı, Merdivenköy'ünü, İçerenköy'ünü, Kozyatağı, Bostancı ve Yenimahalle'yi, Büyük ve Küçükalyı'yı ve nihayet Maltepe ve Yakacığı içine alıyor ve Soğanlı köyünün bir kısım arazisini dolanarak Pendik'e iniyor. Sonra gene ayrıca, İrva deresi üzerindeki sıtmalı köylere de kol kol sarkıyor ve bu arada, Küçükçekmece, Kalitarya köylerine kadar uzandığı gibi, Büyükada, Heybeliada, Kınalı ve Burgaz adalarını da teftişinden uzak bulundurmuyor. Sıtma mücadele teşkilâtında sıtmanın intikalinde başlıca rolü olan anofelleri imhası işi de dahildir.

Mücadele memurları, Selimiye'den Pendik'e kadar olan köylerde, sıtmalı hastalara rastladıkça bunların tedavileri ile de meşgul olmaktadır. Teşkilâtın bu havalide 22 memuru vardır. Bu memurlar, ekip halinde, mücadele mıntıklarını dolaşıyorlar. Yirmi binden fazla evi ihtiva eden bu geniş sahada, temizlenme ameliyesine tâbi tutulan dere, su ve arklar, 80.400 metre uzunluğundadır. Her memur, on günde bir mesuliyeti altına verilen mıntıkadaki evlere, mutlaka birer kere uğramaya mecbur tutulmaktadır. Memurların vazifelerini zamanında ifa edip etmedikleri, kontrol memurlarının teftişi neticesinde derhal anlaşılmaktadır. Bu

²⁹⁷"Şehirde Sıtma Mücadelesi. Ayamama Deresi. Karasinek Var mı?", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1939.

memurlar aynı zamanda sıtmal köylere de, gene on günde bir uğrayarak sıtmalılara meccanî kinin dağıtır, lüzum gördüklerinin kanını alarak laboratuvara gönderir, ayrıca köydeki ölüm, doğum vukuatını, hususî defterlere kaydederler. Hastalığın seyrini, şahıslar üzerinde devamlı surette ve musırrane takip ederler.

Mücadele teşkilâtının Kadıköy'de, Florya'da, Bozhane köyünde birer muayene evi vardır. Ağır hastalar, bu evlerde kabul ve muayene olunurlar. Muayene evlerine, hariçten müracaat edenler de kabul olunmaktadır. Mücadele teşkilâtı faaliyete başlamadan evvel, bir kısım köylerde, köpeklerin bile sıtmaya yakalandıkları görülmekte idi. Gerek sürfelerin imhası ve gerek bataklıklarda alınan fennî tedbirler sayesinde, sıtma vukuatı, hemen hemen yüzde ona inmiştir. Evvelce, bilhassa Alibahadır, Bozhane, Mahmut Şevket Paşa gibi bazı köylerde bu mevsimde sıtma çekmeyen köylü yok gibi idi. Mücadele başladıktan sonra, hastalık gitgide azalmaya yüz tutmuş ve nihayet bugünkü mesut netice elde edilmiştir.

Köylerde tesadüf edilen diğer hastalıklar da, sıtma mücadele teşkilâtı memurlarının müdahaleleri sayesinde, gereği gibi azalmış, ölüm ve doğum vakaları arasındaki korkunç nispetsizlik ortadan kalkmıştır. Sıtma mücadele teşkilâtının programlı ve sistemli çalışmaları, sürfelerin imhasında başlıca amil olmuş, hastalık nakleden sineklerin kökü kurutulmuştur. Mücadele teşkilâtı, ayrıca akademik araştırmalara da devam etmektedir. İstanbul havalisinde yapılan tetkikler neticesinde şimdiye kadar 21 sivrisinek tipi tespit edilmiştir. Hasılı sıtma mücadele sahasına dahil olan mıntikalarda alınan tertibat, çok feyizli semereler vermiş bulunmaktadır. Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti, Beykoz kazasına bağlı bütün sıtmal köyleri, mücadele mıntikasına ithal etmeye karar vermiştir. Bu kararın gelecek Ağustos ayından itibaren tatbikine başlanacaktır.²⁹⁸

Şişli ve Nişantaşı semtlerinde sivrisinek akını başladığı ve halkın bundan bizar olduğu hakkındaki neşriyat üzerine Vali ve Belediye Reisi Lûtfi Kırdar bu işle meşgul olmuştur. Bir sıhhat heyeti, Sıhhiye Müdürü ile birlikte bu mıntıkayı dolaşarak tetkikat yapmıştır. Sıhhiye Müdürü bir muharrir şü izahatı vermiştir: "*Vilâyetin direktifleri üzerine Belediye Sıhhat Müdürü ile Beyoğlu ve Beşiktaş hükûmet ve belediye tabibleri bir toplantı yaptık. Aldığımız tedbirlere*

²⁹⁸"Şehrimizdeki Sıtma Mücadele Teşkilâtı. Yapılan Devamlı Çalışmalar Neticesinde Vaktiyle Köpeklerin Bile Hastalandıkları Mıntikalarda Şimdi Vukuat Yüzde Ona Kadar İnmiştir", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1939.

*nazaran yalnız Şişli semtinde değil, aynı zamanda Beşiktaş, Yeniköy, Üsküdar, Çamlıca, Çengelköy ve Sarıyer'de de mücadeleyle geçilecek, buralardaki su birikintileri akıtılacak, akıtılması mümkün olmayan sulara mazot dökülecektir. Sıhhat memurlarından mürekkep bir heyet, mahalle aralarında dolaşarak açık lâğımları kapatılması için tetkikat yapacaktır. On beş gün zarfında bu faaliyetten iyi neticeler alınacağını umuyorum. Diğer taraftan İstanbul mıntıkası Mücadele Heyeti Reisi de bu hususta bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor bugün şehrimize gelecek olan Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti Müsteşarı Asım'a takdim edilecektir."*²⁹⁹

Şişli, Nişantaşı ve civarında, sivrisinek mücadelesi şiddetle devam ediyor. Sıhhat İşleri Müdürlüğü kuyu, sarnıç ve su deposu gibi sivrisineğin çoğalmasına sebep olan mahallerin kapatılmasına lüzum olduğunu bildirmiş, doktor ve sıhhat memuru kadrosunun genişletilmesini istemiştir.³⁰⁰ İzmit, bu sene sivrisinek bolluğu içindedir. Şehrin her tarafında sivrisinek mevcuttur. Halk bu vaziyetten çok şikâyetçidir. Evvelce, şehirdeki birikinti sular ve çukurlar, ahırlar ve buna mümasil mahaller daimi bir kontrole tâbi iken, bu sene kadrosuzluk dolayısıyla ihmal edilmiş ve sivrisinekler çoğalmıştır. O kadar ki, gece rahat etmek, uyumak imkânı kalmamıştır. Adapazarı, Hendek ve Karasu kazalarında da bu sene sivrisineklerden şikâyetler vardır.³⁰¹ Geniş bir sahada sıtma hastalığına yataklık yapan ve kurutulmalarına karar verilen yedi göl ve bataklığın doldurulmasına 15 Ekim'de başlanmıştır. İlk kurutulma ameliyatına kaymakam, belediye reisi ve hükûmet doktoru ile alâkadar memurlar iştirak etmişlerdir. Kaza merkezinin umumî sıhhatini daimi surette tehdit etmekte olan bu göl ve bataklıkların pek kısa bir zamanda kurutulacağı ümit edilmektedir.³⁰²

Trakya'da sıtma mücadelesi geçen senelerde olduğu gibi 1939 senesinde de bir taraftan sıtma mücadele teşkilâtının, diğer taraftan da halkın ve köylünün el birliği ile bütün yaz devam etmiştir. Sinsi ve devamlı bir faaliyetle uzun senelerden beri Trakya halkının sıhhatini ve hayat kabiliyetini kemiren bu müthiş hastalığın önüne geçilmek için sarfedilen mesai, son dört, beş yıl içinde Trakya'da yapılan ve yapılmakta olan en mühim işlerden biri sayılsa yeridir. Edirne, Uzunköprü, Keşan,

²⁹⁹ "Sineklerle Mücadele İçin Yeni Tedbirler. Bir Sıhhat Heyeti Geniş Tetkiklerde Bulundu", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1939.

³⁰⁰ "Sivrisinekle Mücadele", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1939.

³⁰¹ "İzmit Sivrisinek İstilâsına Uğradı", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1939.

³⁰² "Şarkî Karahisar'da Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 16 Birinciteşrin 1939.

Hayrabolu, Lüleburgaz ve Çorlu'dan müteşekkil, şube üzerinde çalışan Trakya Sıtma Mücadele Teşkilâtı bu sene faaliyet çerçevesi içine Geliboluyu ve Çorlu'da kurulan iki göçmen köyünü de almış ve bu mıntikalarda 41.584 kişi muayene edilmiştir.

Bunlardan 33.250 kişi tedavi edilmiş, 251 kilo 591.75 gram kinin komprimesiyle 55452 adet ökinin verilmiş ve 603 kinin ampulü tatbik olunmuştur. Sivrisinek mücadelesi için de 1168 kilo mazot ve 285 kilo Paris yeşili sarf edilmiştir. Gene bu sene zarfında 4979 metre kanal, 2530 metre ark açılmış, 68.949 metre dere, 21.853 metre ark, 3100 metre uzunluğunda kanal temizlettirilmiş, 9290 metre mikâb kerpiç çukurlar doldurulmuş ve 304.229 metre murabbai bataklık kurutulurak ziraate elverişli bir hale konulmuştur.

Trakya'da sıtmayı doğuran daha ziyade dereler olduğu için bu sene bilhassa derelerin temizliğine ehemmiyet verilmiş ve bu arada çeltik ziraatini dağınık bir halden kurtararak civarındaki köylere zarar vermeyecek bir surette devamını temin gayesi ile yakınındaki köylere zarar tespit olunan çeltikliklerin gelecek seneden itibaren İpsala'ya kaldırılması kararlaştırılmıştır. İpsala, Trakya'nın çeltik ekimine en müsait bir yerdir ve aşağı yukarı 50.000 dekarlık boş ve köylerden uzak bir araziye maliktir. Bunun içindir ki, şimdiye kadar köyler arasında dağınık bir şekilde bulunan çeltikliklerin bundan sonra İpsala'da toplanması köylünün de çeltikçilerin de menfaatlerine uygun görülmektedir.³⁰³

Beykoz'un sıtma mücadelesi haricinde bulunan Ömerli, Koçorlu, Sırapınar, Dereseki, Anadolufer, Poyraz, Muradlı ve Esenceli köylerinin de sıtmalı olduğu anlaşılmış, Sıhhiye Vekâletinin emri üzerine mücadeleye başlanılmıştır. Memurlar yalnız sürfe mücadelesi ile, ikifa etmemekte, köylünün diğer hastalıkları ile de alâkadar olup kendilerine ilaç vermektedirler. Diğer taraftan Beşiktaş, Sarıyer, Şişli, Nişantaşı ve Taksim'de de sivrisinek mücadelesi yapılacaktır. Vilâyet 1939 senesindeki bütçeye bunun için geniş miktarda tahsisat ilâve edecektir.³⁰⁴

Vilâyetin bütün kaymakamları, nahiye müdürleri ve devlet daireleri âmirleri Belediye salonunda Vali Refik Koraltan'ın riyasetinde toplanarak beş senelik çalışma programı hazırlamaya başlamışlardır. Vali, uzun bir nutukla toplantıyı açmış,

³⁰³"Trakya'da Sıtma Mücadele Faaliyeti. Bütün Mıntıkada Geniş Tertibat Alınıyor", **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1939.

³⁰⁴"Sıtma Mücadelesi. Yeni Bütçeye Geniş Miktarda Tahsisat Konuyor", **Cumhuriyet**, 11 İkinciteşrin 1939.

müteakiben Maarif Müdürü Fakir Erdem, Merinos yetiştirme Müfettişi Tevfik, maarif ve merinosçuluk vaziyetini anlatmışlar, programda bu işlerin alacağı mevki ve takip edeceği istikameti izah etmişlerdir. Toplantının en hararetli mevzusunu, 1938 senesinde pirinç zeriyyatına müsaade edilmiş olmasından vilâyetin en münbit bir parçası üzerindeki köylerde 10 bine yakın sıtmanın bu musibet yüzünden kıvranmakta olması teşkil etmiştir. Bu hususta Sıhhat Müdürü Doktor Ali Kemal, Sıtma Mücadele Reisi Fehmi Özdemir, Ziraat Müdürü Tevfik Dünder çok şayanı dikkat malûmat ve izahat vermişlerdir. Bu izahata nazaran, çeltik ekilen mıntıkalara mücavir köylerdeki sıtma nispeti yüzde seksen beşe kadar çıkmış bulunmaktadır.

Korkunç bir yangın halinde devam ettiği anlaşılan sıtmanın söndürülmesi için bütün sıhhat ve mücadele teşkilâtı seferber olmuş bulunmasına rağmen bu faaliyet yangının söndürülmesine kifayet etmemektedir. Çünkü, yangın saçağı sarmış ve şimdiye kadar köylerdeki sıtma gizli tutulmuş, muhtarlar bunu hükûmete haber vermemiş bulunmaktadır. Sıtma Mücadele Reisi'nin verdiği malûmata göre, tarlasını üç beş lira mukabilinde sermayedar çeltikçiye veren köylüler, çocuklarını ölümün kucağına atmaktadırlar. Çeltik kanununun tatbikatına memur olan su koruyucularının ilmi seviyeleri bu mühim ve hayati işle mütenasib değildir. Sürfenin ne demek olduğunu dahi bilmeyen su koruyucusu çeltik tavalarının, kanallarının berbat bir vaziyette kalmasına sebep olmakta, binaenaleyh facia devam etmekte, diğer taraftan da mücadele teşkilâtı seferber vaziyette çalışmaktadır.

Vali Refik Koraltan, sıtmanın hüküm sürdüğü köylere nasıl gittiğini ve iki büküm kadid olmuş, korkunç birer iskelet haline gelmiş halkı göz yaşları ile müşahade ettiğini, çocukların ayak üstünde duramadıklarını anlatmıştır. Ziraat Müdürü Tevfik Dünder ise, vazifeye henüz başladığından vaziyeti ve muhiti kavramamış bulunduğunu, binaenaleyh sıtmanın çeltik zeriyyatından mı, yoksa eskiden beri bu mıntıkada sıtma bulunmasından mı ileri geldiğini bilmediğini söylemiş ve şunları ilâve etmiştir: "*Vaziyete nazaran, Bursa adeta bir nevi koloni, müstemleke olmuş, birkaç sermayedar faaliyetlerini bu kazançlı işte tahsis etmişler. Halbuki, o sermayelerini başka sahalarda nemalandırmaya imkân vardır. Lâkin onlara bu iş çok kârlı geliyor. Münavebe usulüne dahi riayet etmeyerek ilerisini gerisini ve köylüyü düşünmeyerek sırf keselerini doldurmak için çalışıyorlar. Merkezde çeltikle meşgul olanlar sekiz kişi imiş. Sekiz kişinin yaptığı bu iş, ziraat*

değildir. Bu, kolonide yapılan bir istismardır. Bu işi birkaç tüccara bırakmaktansa, bütün köylülere gördürmek lâzımdır. Zeriyatın bu şekilde devamını katiyyen doğru bulmuyorum."

Neticede bu işin sıhhat encümeninde etrafı ile tetkiki ve Ankara'ya arz edilmesi kararlaştırılmıştır. 1938 senesinde baharda çeltik ekilmesine müsaade olunduktan sonra alevlenen bu sıtma afeti için kat'î tedbirler alınmak üzere faaliyetle çalışılmaya başlanmıştır. Vilâyette yapılan toplantılar devam etmektedir. Encümenler beş senelik masal programını hazırlamaktadır.³⁰⁵ 1938 yılında kasabada kurulan sıtma mücadele teşkilâtı bir doktor ve beş sıhhat memurundan ibarettir. Bu teşkilât 1938 yılından beri iyi ve faydalı iş görmüştür. Kozan kasabası ile bağlı yüz köyünün nüfusu umumi 27.093'tür. Bu yıl bu nüfustan 20 bini muayene edilerek büyüklere 91.82 kilogram kinin, küçüklere de 16.628 tatlı kinin ve nöbetli sıtmalara da iğne yapılmış ve 12.778 kişinin de alınarak müspet çıkanları tedaviye almak suretiyle neticeleri takibe başlanmıştır. Bataklı sulara da 3400 kilogram Paris yeşili denilen zehirli ilaçlar dökülerek sıtma sineklerinin imha edildiği öğrenilmiştir.³⁰⁶

Cumhuriyet hükümetinin yurdun sağlık ve bayındırlığı ile olan yakın alâkasının bir misali daha meydana gelmiş ve Antalya'nın Serik kazasında 2000 dekar araziye kaplayan bir bataklık daha kurutulmuştur. "*Çakallık*" adıyla anılan bu geniş gölün kurutulmasında küçük sây mükelleflerinin büyük gayretleri görülmüştür. Sıhhat Vekâleti, Antalya sıtma mücadele reisliği kurutma ameliyatına 1940 birinci teşrininde başlamıştır. Devamlı şekilde yağın yağmurlara ve bataklık sahasının su hücumuna maruz kalmasına rağmen, 1025 metre uzunluğunda bir ana kanal açılmış ve ikinciteşrin ayında ameliye nihayet bularak sulara cereyan temin olunmuştur.

Havalar müsait gittiği takdirde ara yerde kalan ufak bir kısmın ikmaliyle kanal işi bitecektir. İlkbaharda da tâlî kanalların açılmasına başlanılacaktır. Bu kanalların açılması ve bataklığın kurutulması Çakallık ve civar köy halkının sağlığını korumakla beraber onlara mühim bir ziraat sahası da kazandırmıştır.³⁰⁷

Öteden beri İzmit ve Kocaeli vilâyeti, sıtmalık bir muhit olarak tanınmıştır. Hükümet, halkın sağlığını tehdit eden bu afetle, yıllardır devamlı ve sistemli bir

³⁰⁵"Bursa Köylerinde Sıtmanın Tahribatı. On Bin Vatandaş Bu Hastalığa Musab Bulunuyor", **Cumhuriyet**, 3 Birincikanun 1939.

³⁰⁶"Kozan'da Sıtma Mücadelesi", **Cumhuriyet**, 1 Birincikanun 1940.

³⁰⁷"Sıtma ile Mücadele. Antalya'da 2000 Dekarlık Bir Bataklık Kurutuldu", **Ulus**, 8 İkincikanun 1941.

şekilde mücadele halindedir. Sıtmayı yok etmek için ne mümkünse yapmakta ve fedakârlıktan asla çekinilmemektedir. Bugün Kocaeli havzasında sıtmanın tamamen kökü kurutulmuştur denemez; fakat eskisine nisbet edilemeyecek kadar azalmıştır.

Son 1940 yılının, sıtma mücadele faaliyetini, şöylece hulâsa etmek mümkündür; Mart 1940'tan ikinciteşrin 1940 ortalarına kadar muayene ve tedavi evlerinde, köylerde 94.432 vatandaş muayene edilerek içlerinden 13.543 dalaklı hasta bulunmuştur. Bu müddet zarfında 27.064 kan muayene edilmiş, ve eski sıtmalılar oldukları anlaşılan 2627 hastanın tedavilerine devam olunmuştur. Bu müddet zarfında sıtmalılara 366 kilo kinin, 3045 adet kinin ampulü, 5560 kuvvet hapı, 44.022 tatlı kinin, 656 kinoplasmin verilmiştir. Birikinti suların izalesi için de 8714 ilo mazot serpilmiştir.

20.219 metre uzunluğunda kanallar açılmış, 22.342 metre uzunluğunda kanal temizletilmiş, 1377 metre mikâbı çukur doldurulmuş, 35.276 metre uzunluğunda hark temizlettirilerek 90.533 metre murabbai bataklık kurutulmuştur. 1940 senesinde sıtma mücadele mıntikasını teşkil eden 350 köyde vaziyet normal geçmiştir. Adapazarı ovasında 35.000 dekar vüsatinde bulunan Kökçeören bataklığı kurutulmuş ve 23 köy halkının sağlığı kurtararak kurutulan toprak köylüye verilmiştir. Bundan başka gene Adapazarı'nda 1500 dekar büyüklüğünde olan ve 6 köyün hayatını tehdit eden Tesbihli gölü bataklığı da kurutulacaktır. Ayrıca İzmit'te Derbent nahiyesi yakınında olan 12.000 dekarlık Firavunlar bataklığı da kurutulmak üzere bulunuyor. Vilâyetin sağlık durumu normaldir. Sarî ve salgın hastalıklar az olmakta ve vukuu anında da derhal söndürülmektedir. Şehirde yapılan 75 yataklı memleket hastanesinin yeri istimlâk edilmiş ve tahsisatı ayrılmıştır. İlk fırsatta inşasına başlanılacaktır.³⁰⁸

Parti, vilâyet dahilindeki sıtma mücadelesinde faal bir rol oynamak için faydalı bir teşebbüste bulunmuştur. Sıtma mücadelesinde partinin yapacağı işler etrafında vali, parti müfettişi, Kızılay reisi ve erkânı arasında bir toplantı yapılmıştır. Parti Müfettişi Galip Bahtiyar Göker'in yaptığı teklife göre, parti mühimce miktarda ampul ve kinin alacak, bunlar sıtma mücadelesi mıntikası dahilinde bulunan fakir

³⁰⁸İzmit'te Sıtma ile Mücadele. Son Bir Yıl İçinde Çok İyi Neticeler Alındı", **Ulus**, 14 Şubat 1941.

köylülere parasız olarak dağıtılacaktır. Bu teşebbüs yakında tahakkuk edecek ve bütün parti teşkilâtı bu işte de rol alacaktır.³⁰⁹

Hükümetin, köylünün sağlığını koruma bakımından giriştiği mücadelede üzerinde bilhassa durduğu mevzulardan biri de, sıtmanın kökünü kurutmak olmuştur. Köylünün sağlığını tehdit eden ve nesilden nesile, kötü bir miras halinde naklolunan sıtma mikrobi, artık milli bir bünyeyi zaafa uğratan bir âmil olmaktan çıkmıştır. Senelerden beri fasılâsız bir şekilde devam eden mücadelenin müsbet semereleri inkâr kabul etmez.

Ancak, memlekette sıtmanın tamamen önü alınmış olduğunu söylemek de fazla nikbinlik olur. Memleketin sıtması çok, mıntıklarında da devamlı mücadele vardır ve bu mikrobun kökü kurutuluncaya kadar da devam edilecektir. Yaz mevsimi köylüde sıtmanın arttığı, çocukların harman kenarlarında bu melûn dertten titrediği mevsimdir. Sivrisineklerin henüz serbest dolaşmaya başlayamadığı şu ilkbahar aylarında el birliğiyle alınacak tedbirler, bir sonraki yazı daha güzel, daha rahat geçirebilir. Sıtma mücadelesinde devletin muhtelif teşkilât ve vasıtaları halkın yanındadır. Ancak, birçok işlerde olduğu gibi, sıtma mücadelesinde de vatandaşların devletin bu mücadelesine yardımcı olması lâzımdır.

Vatandaşlar, sıtma mevsiminin başlangıcında bu yardıma dâvet edilmiştir. Filhakika bazı köy ve kasabalarda küçük gayretlerle izalesi mümkün su birikintilerinden hasıl olan bataklıklar vardır. Bunların tamamen kurutulması lâzımdır. Halbuki birçok yerlerde bu bataklıkların henüz tamamıyla kurutulmadığı, kurutulanların da sızıntı ve akıntılarının muntazam ark, kanal ve çukurlara alınmaması, buraların ağaçlandırılmaması yüzünden birikintilerde, yeniden sivrisinek yuvaları peyda olduğu görülmüştür. Bu gibi yerlerde sıtma vakalarının arttığı da tespit olunmuştur.

Halbuki başta köy kanunu olduğu halde, belediye kanunu, sıtma mücadele kanunu ve talimatnamesi ve daha diğer birçok kanun, talimatname ve nizamnameler köy ve kasabalar halkına bu hususta vazifeler vermektedir. Bu yoldaki mevzuat, memleketin sağlığı ile çok yakından alâkadar olan bu iş üzerinde vazife dağıtırken, mücadele usullerini de öğretmektedir ve az çok sulak olup da ekip biçmeye müsait olmayan arazinin veya fennî ameliyelere rağmen sızıntıları ve sulaklıkları tamamen

³⁰⁹"İzmir'de Sıtma Mücadelesi ve Partinin Bir Teşebbüsü", **Ulus**, 5 Mart 1941.

giderilemeyen yerlerin ağaçlandırılması ve buraların sivrisinek üremeyecek bir halde muhafazası bu cümledendir.

Köylünün sağlığını muhafaza ve sıtma mücadelesiyle alâkadar daireler, teşkilâtlarına bu hususta yeni direktifler vermişlerdir. Bu meyanda Dahiliye Vekâleti de idare amirlerine yaptığı bir tamimde bazı eksiklikler üzerinde nazarı dikkati celbettikten sonra ezcümle şöyle demektedir: "*Umumî sağlığı bozabilecek, bilnetice vatandaşların çalışma kabiliyetini ve istihsal kudretini sarsabilecek mahiyette bulunan bu durumların izale ve imhası için yurdun her tarafında belediye ve köy idarelerimizin devlet sağlık teşkilâtıyla işbirliği yaparak, lüzumlu yerlerde nafia memurlarının teknik mesailerinden de istifade edilerek tamamen bedenî mesaiye dayanan bu mükellefiyetleri 1941 yılı iş programı ve takvimlerinin başına almaları zaruri görülmüştür. Milli sağlığı takviyeye matuf bu çalışmaların tamamen müsbet bir netice verebilmesi için idare âmirlerimizin de bu mesaiyi bizzat ve devamlı surette takip etmeleri lâzımdır.*"³¹⁰

Sıtma meselesine temas buyuruldu. 1940 senesi, sıtma noktai nazarından hiç te iyi geçmeyen bir sene olmuştur. Her sene muhtelif yerlerde yer yer sıtma salgını olurdu. Mücadele mıntıkları salgınlarına mücadele mıntıkasındaki hekimleri teksif eder ve derhal mahallinde bastırılırdı. Bu mıntıkların haricinde ise çalışma imkânları müsait olan yerlerden hekimler tefrik eder, oralara gönderir ve gene mahallinde bastırılırdı.

Nafia Vekâleti yeniden yapılacak su işlerine sarf edilmek üzere 50 milyon lira daha tahsisi hakkındaki kanunun derhal tatbikine geçmiş bulunmaktadır. Beş senede tahakkuk ettirilecek olan bütün su işlerinin projeleri hazırlanmıştır. İlerleyen günlerde peyderpey bu işlerin ihalelerine başlanacaktır. Vekâletten alınan malûmata nazaran bu 50 milyon lira ile yapılacak işler şu şekilde hulâsa edilmektedir:

- 1- Gediz ıslah ameliyatının ikmalî ve civar derelerin düzeltilmesi, sağ sahilin sulanması,
- 2- Büyük Menderes'in iki tarafındaki bataklıkların kurutulması, feyezanların önlenmesi ve denize kadar olan ova kısmının sulanması.
- 3- Adana'da feyezanların önlenmesi ve sulama şebekesinin tamamlanması,

³¹⁰"Sıtmanın Kökünü Kurutmak İçin Devamlı Mücadele. Bu Hususta Köy ve Kasaba Halkımıza da Vazife Düşüyor. Dahiliye Vekâletimiz İdare Amirlerinin Mücadele İşinde Nazarı Dikkatlerini Yeniden Celbetti", **Ulus**, 15 Mart 1941.

4- Silifke ovasında bataklıkların kurutulması ve sulanma yapılması.
5- Malatya'da Derme ve Sultansuyu sulama şebekelerinin tevsii,
6- Iğdır ovasında ana kanal ile mehez tertibatının yapılması,
7- Amasya ve Erbaa'da sulama yapılması, Niksar ovasındaki bataklıkların kurutulması,

8- Yeşil ve Kızılırmak mansabındaki Bafra, Çarşamba ve Terme bataklıklarının kurutulması,

10- Porsuk feyezanlarının önlenmesi, bataklıkların kurutulması ve sulama yapılması, Sakarya'nın mansabındaki bataklıkların kurutulması, Sakarya üzerinde Akhisar ve Adapazarı ovalarının Sakarya tuğyanından kurtarılması ve Akhisar ovasının sulanması, Adapazarı ovasında Mudurnu tuğyanının önlenmesi.

11- Orta Anadolu'da Isparta, Konya, Niğde, Aksaray, Ereğli ve Kayseri'de bataklıkların kurutulması, mümkün kış ve yaz sulamalarının yapılması ve yeraltı sularının istifade imkânlarının araştırılması,

12- Cenup ve garp sahil mıntıkasında Kumkale, Milas, Köyceğiz, Antalya, Manavgat, Alanya, Anamur çay ve derelerinin husule getirdikleri bataklıkların kurutulması ve lüzumlu yerlerde sulama yapılması.

13- Meriç nehri ve kolları üzerinde ıslahat yapılması, bu işler arasındadır.

Bundan evvel 31 milyon lira sarfı ile yapılan işler şu şekilde hulâsa edilmektedir:

1- Susurluk havzasında M. Kemalpaşa, Hanifedere, Kocaçay, Mürüvvetler ve büyük ve küçük Karaderelerin ıslahı ile bu havalideki arazinin sulanması,

2- Bakırçayının ıslahı ile Bergama ovasındaki bataklıkların kurutulması,

3- Kumçayının ıslahı ile kısmen Gediz feyezanlarının önlenmesi ve Gediz'in sol sahili ile Menemen ovasının sulanması,

4- Büyük Menderes'te Işıklı barajının inşası ve Sarayköy ovasının, Nazilli sağ ve sol sahillerinin sulanması,

5- Adana'da Tarsus çayı üzerinde bir büyük regülâtör inşası ve sağ sol sulama ana kanallarının vücuda getirilmesi,

6- Malatya'da Derme sulamasının ilk kısmının ıslahı suretiyle bu sulamanın emniyet altına alınması ve Sürgü suyunun Sultansuyuna katılması,

7- Erzincan ovasındaki bataklıkların kurutulması,

8- Iğdır'da Serdarabat barajından suyun ovaya alınmasına ait tesisatın yapılması,

9- Niğde'de Gebere barajının inşası,

10- Tokat'ta Kazovası sağ sahilinin sulanması bu işler arasındadır.³¹¹

Şehirde bulunmakta olan Nafia Vekili General Ali Fuat Cebesoy, 5 Eylül günü İnönü Kız Enstitüsü inşaatını, soğuk hava deposunu, Kültürparkı, beton yolları görmüş ve iki yüz bin dekar araziye sulayacak olan Aksu ve Köprü çayı sahalarında tetkiklerde bulunmuşlardır. General Ali Fuat Cebesoy, bugün Serik ve Manavgat kazalarında yapılmakta olan imar ve yol inşaatını yerlerinde görmek üzere şehirden ayrılmışlardır. İki günden beri Antalya'da bulunan Nafia Vekili General Ali Fuat Cebesoy, Antalya'dan ayrılırken, Andolu Ajansı muhabirine aşağıdaki beyanatta bulunmuşlardır:

*"Antalya'ya ilk defa geliyorum. Evvelce duyduklarımın çok fazlasını görmekle bahtiyarım. Antalya'nın istikbali çok parlaktır, gerek iktisadî, gerek idarî ve gerekse refah ve huzur bakımından en müstesna üstünlükleri vardır. Bunu nazarı dikkate alan Cumhuriyet idaremiz, memleketin imarına bir plan dahilinde hız vermekle beraber, çok münbit olan Antalya ovasının sulanmasını, bataklıktan kurtarılmasını ve taşkın suların fenalıklarından vikayesini düşünerek, bu ova dahilinde bildiğiniz gibi birkaç suyun islahını tetkik etmeye başlamış ve bir an evvel bu tetkikatın ve kıymetli valimizin mesai arkadaşlarıyla beraber, bu işleri pek yakında başaracağına ve çok canlı, zeki, çalışkan ve samimi olan Antalyalı yurttaşlarımızın da azami muavenet ve müzaherette bulunacaklarına hiç şüphem yoktur. İki günlük kısa bir müddet zarfında muhterem Antalyalılardan vilâyet teşkilâtından ve bilhassa valinizden gördüğüm samimi ve candan tezahüratın hatıratını ilelebet kalbimde taşıyacağıma emin olabilirsiniz. Bu münasebetle Antalyalılara teşekkürlerimin vasıtanızla iblağını rica ederim."*³¹²

Tarihi tetkikler insanların üç bin seneden beri bu hastalıktan muzdarip bulunduklarını gösteriyor. Ortaçağ'daki birçok medeniyetlerin yıkılışında en mühim âmil sıtma olmuştur. Mesela Mısır Medeniyeti, Eski Yunan Medeniyeti, Roma

³¹¹"Meclisin Verdiği 50 Milyon Liralık Tahsisatla Bütün Su İşleri Beş Sene İçinde Tahakkuk Ettirilecek. Birçok Bataklıklar Kurutulacak Sulama İşleri Islah Olunacak. İhaleler Önümüzdeki Günler İçinde Başlayacak", **Ulus**, 11 Ağustos 1941.

³¹²"Antalya Ovasında 200.000 Dekarlık Arazi Sulanacak. Bataklıklar Kurutulacak ve Taşkın Suların Fenalıkları Önlenilecek. Nafia Vekilimiz General Ali Fuat Cebesoy'un Beyanâtı", **Ulus**, 6 Eylül 1941.

Medeniyeti, Mezopotamya'daki Medeniyet, Ege bölgesi Medeniyetlerinin sönmesi sebeplerinin başında sıtma bulunmaktadır. Roma şehrinin bir tepe üzerinde kuruluşu kendisini sıtmadan korumak içindir. Suları inzibat altında bulundurmaya muktedir olan medeniyetler devam etmişlerdir. Roma'daki su kanalları ve galerileri bu hakikati ispat eder. Ortaçağ bir sıtma tarihidir. O devrin tekamülü sıtmanın kurbanı olmuştur. Ortaçağdaki medeniyetlerin yıkılmasıyla doğan son çağın büyük medeniyetleri dikkat edilirse mutedil, soğuk iklimlerde yerleşmek zorunda kalmışlardır.

Sıtma bütün dünyada yayılmıştır. 60.şimal arzı ile 20. cenup arzı arasındaki bütün sahalara şâmindir. Dünyada her yıl sıtmaya tutulanların sayısı 700 milyonu aşmaktadır. Bugün bulunan hastalıklar içinde en fazla ölüm yapan sıtmadır. Yalnız Hindistan'da sıtmadan yılda iki milyon insan ölmektedir. Sıtma daha fazla tahribatını ziraat memleketlerinde yapar; refah seviyesi gittikçe yükselmekte olan sanayi memleketlerinde sıtma azalmaktadır. Medeniyet sıtmayı kovar. Yurdun ise hemen her tarafında rastlanan bu hastalık büyük zararlar yapmaktadır. Bu zararlar hem içtimaî hem de iktisadidir. İçtimaîdir; çünkü tohumda bozukluk yaparak hamileliği azaltır. Hamilelerde düşüklüğe sebep olur. Doğanları azaltır. Çocuklarda amansız tahribat yaparak ölümlere yol açar. Bu suretle memleketin nüfusu üzerinde gerek emmiyet ve gerekse keyfiyet bakımından derin tahripler yapar.

Yaptığı zararlar iktisadidir. Çünkü ziraat memleketi olan yurdumuzda müstahsil zümreyi tam çalışacakları mevsimde hasta yatırır. Bunlar iş göremezler, ekim yapamazlar. Keza büyük inşalarda ve fabrika bölgelerinde işçilerin çoğu yazın hastadırlar. Yatarlar, çalışamazlar, çalışsalar da işlerinden randıman alınamaz. Mesela, tren yolu inşaatında, büyük şoseler inşasında, Zonguldak kömür havzasında, Ergani bakır bölgesinde bütün maden ocakları sahalarında, Kırıkkale, Karabük fabrikasyon sınırları içinde, Adana, Kayseri, Nazilli dokuma bölgesinde, sıtma yüzünden görülen iktisadî zararlar çok büyüktür. Yurdun neresinde verimli bir toprak varsa, nerede bir servete rastlarsak, mutlaka orada sıtma karşımıza çıkar. Birçok toprak bu yüzden ekilmemekte, ekilenlere de lüzûmu kadar emek sarf edilmediğinden randımanlı çalıştırılmamaktadır. Bu bölgelerde köylü nadas yapacağı zaman hastadır. Biçeceği zaman hastadır. Bu da memleket ölçüsünde geniş bir iktisadî zarara yol açar.

Kısaca sıtmanın memleket için yaptığı büyük zararlar göz önüne alınarak bu derde karşı savaş açılmasına karar verilmiş, 1925 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekâletine bağlı sıtma mücadele teşkilâtı kurulmuştur. Bu teşkilât faaliyet sahasını ve iş hacmini her yıl biraz daha genişletmektedir. Sıtmaya karşı savaşta muvaffak olmak için yalnız devlet teşkilâtı tarafından yapılan çalışmalar yetiştir. Yurdu sıtmadan kurtarmak için sıtma ile savaşan devlet teşekküllerine vatandaşların hepsinin iştirak ve yardım etmeleri lâzımdır. Bu savaşlara iştirak şu şekilde olur:

- 1- Her Türk vatandaşının sıtma hakkında bilgisi bulunmalıdır.
- 2- Okullardaki derslerde sıtmaya geniş ve tekrarlı bir kısım ayırmalı, talebelerin sıtma bilgisi üzerinde titiz davranmalıdır.
- 3- Radyo neşriyatında sıtmaya ziraat takvimi kadar yer verilmeli sıtmayı bütün yurda öğretmeye çalışmalıdır.
- 4- Gazete ve mecmuaların sık sık sıtmadan bahsetmeyi milli bir iş olarak hatırd tutmaları gerekir.

Sıtma mikroplu bir hastalıktır. Mikrobu sıtma paraziti ismi verilir. Bu parazit insan vücudunda ürer, sıtma hastalığını yapar ve yayar. Bu hastalığa tutulan şahıslar iyi olsalar bile vücutlarında paraziti uzun müddet taşıyabilirler. Böyle kimseleri ısırın sivrisineklere mikroplar intikal ederek uzviyetlerinde çoğalırlar. Bu sivrisinekler sağlam insanları ısırınca hastalığı onlara aşılarlar. Binaenaleyh sıtmaya yakalanmak için mutlaka sivrisinek tarafından ısırılmak gerekir, yoksa bazı kökleşmiş yanlış itikatlarla söylendiği gibi; kavun, karpuz, yumurta, ham meyve yemek ile, üşütmekle sıtmaya tutunulmaz. Sıtmayı hasta şahıslardan alıp sağlam insanlara taşıyan sivrisineklere Anofel derler. Bu anofel sivrisinekleri durgun sulara yumurtlarlar, bu yumurtalardan sıcak aylarda 10 gün içinde sivrisinek yavruları çıkarak uçarlar, buna göre sıtma ile savaşta üç esas vardır.

- 1- Sıtma mikrobu taşıyanları yani sıtmalıları tedavi etmek,
- 2- Sıtmayı taşıyan ve yayan sivrisinekleri öldürmek,
- 3- Sivrisineklerin yumurtalarının ürettiği her türlü su birikintisini gidermek veya ilâçlamaktır.

Bu 3 esas mütalea edilirse görülür ki; yalnız devlet teşkilâtının çalışmasıyla sıtma savaşı kabil değildir. Mesela sıtmalıların tedavisini devlet parasız olarak üzerine almıştır. Bu çok masraflı bir iştir. Bunu da dünyada parasız yapan birkaç

milletin başında Türkiye gelmektedir. Sıtma mücadele teşkilâtı sıtmalıları parasız tedavi eder, fakat Ankara gibi umumî muayeneye tabi olmayan şehirlerde sıtmalı şahıs başvurarak kendisini tetkik ettirmezse bu iş başarılamaz. Onun için her sıtmalının kendisini tedavi ettirmesi bir memleket vazifesidir. Sonra sıtmayı taşıyan sivrisineklerin öldürülmesi işinde de vatandaşların yardım ve iştiraki lâzımdır. Nerede bir sivrisinek görülürse onu muhakkak öldürmelidir.

Son olarak sivrisinek yumurtalarının üremesine yarayan her türlü su birikintisini gidermek işi de yalnız devlet teşkilâtıyla başarılamaz. Devlet büyük bataklıkları kurutur. Nehir ve dereleri ıslâh eder, her evde bulunan su tenekesi, küp, bulaşık çukuru; ilâh gibi su birikintilerinin kontrol ve giderilmesinde her vatandaşın yardımı şarttır. Sıtma yurt için büyük bir derttir. Bununla savaş millî bir mecburiyettir. Bu savaşta her vatandaşın bilgili olarak katılması bir yurt borcudur.³¹³Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilliği yeni yıl bütçesiyle memleketin muhtelif bölgelerinde yeniden bazı sağlık müesseseleri kurmakta ve memur sayısını mevcut ihtiyacı karşılayacak bir şekilde artırmaktadır. Bu hususta alınan malûmata göre, bu yıl yeniden 172 hükümet doktoru, 26 mütehasıs ve muavin, 49 asistan ve 136 küçük sıhhat memuru kadroya ilâve edilmektedir.

Bundan başka, lüzum görülen bazı yerlerde, beş sağlık merkezi açılacaktır. Bu sağlık merkezleri, 1942 yılında bir başlangıç olmak üzere açılacak ve ileride devlet sağlık teşkilâtının temelini teşkil edecek olan modern sıhhiyeciliğin bütün yurda teşmiline çalışılacaktır. Sağlık merkezleri bulundukları kazaların koruyucu doktorluk işleriyle meşgul olacak ve bütün mücadeleler bu sağlık merkezleri tarafından yapılacaktır. Sağlık merkezleri, ihtiyaca göre, ya hükümet doktoru veya mütehasıslar tarafından idare edilecektir. Bu merkezlerin nerelerde açılması lâzım geleceği hakkında incelemeler yapılmaktadır. Diğer taraftan Sıhhat ve İçtimaî muavenet Vekilliği teşkilât kanununun değiştirilmesi hakkındaki kanun projesi katî şeklini alınca trahom ve sıtma mücadelelerinin genişletilmesi ve kuvvetlendirilmesi için de yeni bir takım merkezler kurulacaktır.

Sıtma mücadelesinde yapılacak genişletme başlıca iki bölgede başlayacaktır. Bunlardan biri merkezi Muğla olan Muğla Sıtma Mücadele bölgesi ile diğeri, merkezi Çanakkale'de olan Çanakkale sıtma bölgesidir. Bunlardan Muğla bölgesi

³¹³"Günün Sağlık Bahisleri: Sıtma", **Ulus**, 4 Mart 1942.

vilâyetin bütün sıtmalı kısımlarını ihtiva edecektir. Çanakkale bölgesi, Çanakkale vilâyetinden başka Gelibolu'daki sıtma şubesini de teşkilâtı içine alacaktır. Bundan başka Bergama'da, Boğazlıyan'da, Tokat'ın Pazar nahiyesi ve civarında, Trakya'da Demirköy ve İğneada havalisinde ve İskenderun'da birer mücadele şubesi açılacaktır.

Gene aynı yıl içinde yurdun çeşitli bölgelerinde yeni trahom mücadele müesseseleri kurulacaktır. Bu arada Antakya'da 20 yataklı bir hastane, Bilecik'te 10-15 yataklı bir hastane açılacak, Elbistan, Kozan, İsâhiye, Mersin, İskenderun, Midyat ve Erzincan'da dispanserler açılacaktır. Hastane bulunan dört merkezde müracaatların fazlalığından yeniden birer dispanser daha ilâve edilecektir. Adana, Gaziantep, Malatya ve Kilis bu dört merkezi teşkil etmektedirler. Bundan başka Urfa, Adıyaman, Gaziantep, Malatya, Kilis, Nizip, Seyhan bölgelerinde de 13 tane köy tedavi merkezi açılacaktır.³¹⁴

Sıtma mücadelesi mesul muhasipliği 15 Temmuz'dan itibaren lağvolunmaktadır. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilliği mücadele mıntika merkezleriyle bu mıntikalara bağlı kazalarda bulunan mücadele teşkilâtının maaş ve masraflarının ne suretle verileceği hakkında bir talimatname hazırlamış ve ilgililere yollamıştır.³¹⁵ Mersin Nafia Su İşleri On Birinci Şube Müdürlüğünden;

1- Erdemli ve Lamas bataklıkları kurutma ameliyatı 34.054 lira keşif bedeline ve kapalı zarf usulüyle eksiltmeye çıkarılmıştır.

2- Şartname ve projeler On Birinci Şube Müdürlüğün'de gösterilmektedir.

3- Eksiltme 15.2.1943 Pazartesi günü saat 16'da Mersin Nafia Su İşleri On Birinci Şube Müdürlüğü binasında teşekkül edecek komisyonda yapılacaktır.

4- Muvakkat teminat 2554 lira 05 kuruştur.

5- İsteklilerin, bu işe benzer iş yaptıklarına dair işi yaptıran idareden almış oldukları vesikalar ile ihale gününden en az üç gün evvel Su İşleri Müdürlüğüne müracaatla ehliyet vesikası almış olmaları şarttır.

6- Teklif zarfları 15.2.1943 Pazartesi günü saat 14'e kadar Su İşleri Müdürlüğü'ne makbuz mukabilinde verilmiş olacaktır. Postada vuku bulacak gecikmeler kabul edilmez.³¹⁶

³¹⁴"Sıtma ve Trahom Mücadelesi Yeni Sağlık Merkezleri Kurularak Genişletiliyor", **Ulus**, 1 Haziran 1942.

³¹⁵"Sıtma Mücadele Teşkilâtının Maaşları", **Ulus**, 15 Temmuz 1942.

³¹⁶"Bataklık Kurutulacak", **Ulus**, 30 Ocak 1943.

Gelecek mevsimde sıtma mücadelesine ait işlerin görülmesini kolaylaştıracak çare ve tedbirleri görüşerek bu hususta kararlar almak üzere bazı sıtma mücadele heyetleri reisleriyle diğer mütehassıslarından ve Sıhhat Vekâletinin ilgili ileri gelenlerinden mürekkep olarak teşkili kararlaştırılmış olan sıtma mücadele komisyonu 4 Mart 1943 Perşembe günü saat 10'da Sıhhat Vekâletinde toplanacaktır.

Komisyon, mücadele mıntıkalarında sıtmalıların tedavisinde şimdiye kadar tatbik edilen usulleri ve dünya hâdiselerinin doğurduğu güçlüklerin bu işler üzerinde bilhassa ilâç tedarikindeki inikâslarını gözden geçirerek gelecek mevsimdeki tatbikatın şekillerini buna göre tayine çalışacak ve bilhassa sıtmadan korunma bakımından alınması mümkün vezarurî olan tedbirlerle bu hususta halkın azamî surette aydınlatılması çarelerini tayin edecektir. Komisyon müzakereleri üç dört gün devam edecektir.³¹⁷ Bazı sıtma mücadele reisleriyle mütehassıslardan ve Sıhhat Vekâletinin ilgili ileri gelenlerinden mürekkep olarak teşkili kararlaştırılmış olan Sıtma Mücadele Komisyonu 4 Mart'tan itibaren Sıhhat Vekâletinde toplantılarına başlamıştır.³¹⁸

4 Mart 1943 tarihinde toplantılarına başlamış olan Sıtma Mücadele Komisyonu geçen mevsimde memleketin muhtelif bölgelerindeki umumi sıtma vaziyetini gözden geçirdikten sonra gelecek mevsimde tatbik edilecek en iyi tedavi ve korunma usullerini ve bunların memleketedokunan dünya hâdiselerine uyabilmesini temin hususlarını tayin etmek üzere iki talî komisyon teşkil etmişti. Bu talî komisyonlar çalışmalarını bitirerek raporlarını umumi heyete vermişlerdir.

Raporlar üzerinde yapılan münakaşa ve müzakerelerden sonra bu sene yapılacak mücadele işlerinin ana çizgileri ve bilhassa kinin ve bunun yerine konması bütün dünyaca kabul edilmiş olan ilaçlarla diğer tedavi vasıtalarının en müsait ve faydalı şekilde tatbiki üzerinde durulmuş ve korunma bakımından esasen evvelden beri Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletince alınmış olan tedbirlere ilave olarak bütün devlet teşkilâtı ve belediyelerle umumi ve hususi müesseseler ve şahısların kanunen yapmakla mükellef oldukları vazifelerinin ve mücadele işlerindeki yardımlarının temini ve her türlü yayım vasıtalarından faydalanarak sıtmanın mahiyeti ve bundan korunma çareleri üzerinde halkın aydınlatılması mevzuları

³¹⁷"Sıtma Mücadele Komisyonu Yarın Saat 10'da Sıhhat Vekilliği'nde Toplanıyor", **Ulus**, 3 Mart 1943.

³¹⁸"Sıtma Mücadele Komisyonu Toplandı", **Ulus**, 5 Mart 1943.

incelenmiş ve bütün bunlar hakkında ittifakla kararlar verilerek komisyonun çalışmalarına son verilmiştir.³¹⁹

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekillği Sıtma Mücadele Komisyonu, sıtma mücadele heyetleri ve komisyonlarının, şimdiye kadar başardığı işleri incelemiş ve bugünkü durum dolayısıyla, memlekette sıtmanın intişarına mâni korunma tedbirlerinin bilhassa ilaç ve diğer mücadele vasıtalarının güçlkle tedarik edildiği bu zamanda daha ziyade takviyesini ve şiddetlendirilmesini de gözden geçirmiştir. Bu esaslara göre halkın tasarruf, mülkiyet ve isticarında bulunan değirmen arkları, bahçe ve sulama arkları, kuyular, havuzlar, sarnıçlar daima kontrol edilecek ve sivrisinek jitleleri bulunursa sahip ve mutasarrıfları mesul tutulacaktır. Köy ihtiyar heyetleri köy kanununa göre bu kontrolü yapacaklar ve mahalli hükümet tabipliğinden de direktif alacaklardır. Belediye hudutlarındaki bu kabil yerler de kontrol edilecek ve belediyelerce nakdi ceza alınacaktır.³²⁰

Çarşamba bataklıklarının ıslahına ait inşaatın temel atma töreni 14 Haziran'da Kirazlık mevkiinde yapılmıştır. Vali söylediği nutukta bu eserin önemini ve bölgeye temin edeceği iyi yaşama şartlarını belirterek Nafia Vekili adına kurdeleyi kesmiş ve Samsun, Çarşamba'dan ve civar köylerden gelen halkın tezahürleri arasında inşaata başlanmıştır.³²¹ Her yıl Tıp Fakültesinden çıkan doktorlar için tertip edilmekte olan sıtma kursu 1943 senesindeki mezunlar için de dünden itibaren açılmış bulunmaktadır. Bu münasebetle 4 Ağustos'ta Sıtma Enstitüsü'nde yapılan törende Vali ile Parti Müfettişi, Askerî Garnizon Komutanı, Belediye ve Halkevi Reisleri ve diğer birçok kimseler hazır bulunmuşlardır. Aynı yıl kurs görecekt olan doktorların sayısı yetmiştir.³²²

İngiliz doktorları tarafından yapılmakta olan tecrübeler sıtmaya karşı katî neticeler elde edilebileceğini göstermiştir. Keşfedilen ilacın hastalığa karşı tam bir muafiyet temin edeceği umulmaktadır.³²³ Halkapınar bataklığını kurutmak için belediye mühendisliği bataklığın kurutulması planları üzerinde meşgul olmaktadır. Kültürpark'ın aşağı yukarı bir buçuk misli genişliğinde bir sahayı kaplayan bu

³¹⁹"Memleket'te Sıtma Mücadele İşleri. Toplanan Sıtma Mücadele Komisyonunun Çalışmaları", **Ulus**, 10 Mart 1943.

³²⁰"Sıtma ile Savaş İçin Yeni ve Daha Sıkı Tedbirler Alındı", **Ulus**, 31 Mart 1943.

³²¹"Samsun'daki Bataklık Sahalar Kurutuluyor", **Ulus**, 15 Haziran 1943.

³²²"Adana Sıtma Kursu", **Ulus**, 5 Ağustos 1943.

³²³, "Sıtmanın Kati İlacı Bulundu", **Ulus**, 29 Eylül 1943.

bataklığın ancak yarısı istimlâk edilerek belediyeye geçmiştir. Kalan kısmının istimlâk muamelesi yürümektedir ve yakında tamamlanacaktır. Bu ameliye şehri sıtmadan kurtaracağı gibi Halkapınar sahasını İzmir için istifade edilir bir hale getirecektir. Bataklığın kurutulması belediyeye aşağı yukarı bir milyon liradan aşkın bir masraf kapısı açmaktadır. Kurutma ameliyesi bitince şehir içine kadar yapılan bazı ufak ve büyük fabrikaların bu sahaya nakilleri mümkün olacak ve Halkapınar bir fabrikalar sitesi halini alacaktır.³²⁴

Her yıl İzmir'de binlerce kişinin sıtmaya tutulmasına sebep olan Halkapınar bataklığının kurutulması için belediyece başlanan faaliyet devam etmektedir. Bataklığın doldurulacak olan 200.000 metre murabbai kısmının 40 bin metre murabbalık bir sahasının doldurulması bitmiştir. Daimi su tutmayan ve hendek açılmak suretiyle suları giderildikten sonra ağaçlanacak olan arazinin 80.000 metre murabbai tutan kısmı sürülmüş ve çukurları açılmış olup bu sahanın 1944 yılında ağaçlandırılmasına başlanacaktır. Böylece şehre hastalık saçan bu arazi yakın atide güzel bir koru haline gelmiş olacaktır.³²⁵Tarsus'ta Karabucak bataklığının bulunduğu yerlere dikilen okaliptüs ormanından bugünlerde ilk maden direği partisi ile yakacak odun mahsulü alınmaktadır.³²⁶

İzmir Belediyesi aldığı direktif üzerine şehri sıtma âfetinden kurtarmak üzere, ne pahasına olursa olsun Halkapınar bataklığını kurutmak yolunda gereken hazırlıkları yapmıştır. Aylardan beri Halkapınar bataklığında gerekli etütler ve kurutma tecrübeleri yapılarak müsbet neticeler alınmıştır. Bu bataklığın en büyük kısmının istimlâk muamelesi tamamdır. Ağaçlandırılmasına devam edilmektedir. Belediye kendi elemanlarıyla Halkapınar bataklığının kurutulacağına kani olmuştur. Belediye fen heyetince bu bataklığının kurutulmasına ait proje ve plan hazırlanmıştır. Belediye Fen Heyeti Müdürü Mühendis Cahit Çeçen hazırlanan bataklık kurutma planını tasdik ettirmek üzere Ankara'ya gitmiştir. Planın tasdikini müteakip meclisten bataklığı kurutmak üzere lüzumlu tahsisat istenecektir. Bu iş iki senede ikmal edilecek ve belediyeye bir milyon liraya mal olacaktır.³²⁷

³²⁴"İzmir Halkapınar Bataklığını Kurutmak İçin 1.000.000 Harcanacak", **Ulus**, 3 Ocak 1944.

³²⁵"İzmir Halkapınar Bataklığı Kurutuluyor", **Ulus**, 30 Sonkanun 1944.

³²⁶"Sıtma Ağacı", **Ulus**, 18 Şubat 1944.

³²⁷"İzmir'deki Halkapınar Bataklığı Kurutuluyor", **Ulus**, 7 Nisan 1944.

Ankara Valiliği, Emir ve Moğan gölleri sularının bahçelere ve halkın sıhhtine zarar vermeyecek şekilde düzeltilmesi için tedbirler almaktadır.³²⁸1940 yılında işe başlayan sıtma mücadele teşkilâtı müspet çalışmalarıyla memleketin sıhhi bünyesine faydalı olmakta devam ediyor. Bu hayırlı teşkilâtın 943 yılında başardığı işler şunlardır; Yeniden 331 metre kanal açılmıştır. 400 metre uzunluğunda eski kanallar temizlenmiştir. 12.100 metre karelik bataklık kurutulmuştur. 5700 metre mikâp çukur doldurulmuş ve 543 metre hark temizlenmiştir. Yapılan bu işlerden başka 1944 senesinde de Niksar şosesi menfezinden gelen yağmur sularının münhat kum sahasına yayılmaması için 60 metretülünde çift çit örgü yapılmaktadır. Aynı şekilde bir manianın köprübaşı ırmağı mecrasına da yapılacağı öğrenilmiştir. Kasabaya dört kilometre uzakta bulunan Cevizdere köprüsü yakınındaki 25 metre karelik bataklığın kurutulması da aynı seneki iş programına dahildir.³²⁹

Cenup Doğu Asya Müttefikler Kumandanlığı, Malarya'nın tedavisinde eski bir Hint usulü üzerine tetkiklerde bulunmaktadır. Bu usul Colombe hastanelerinde de tatbik edilmektedir. Bir tek defa alınan ilacın 24 saat sonra hastalığı tamamıyla tedavi ettiği söyleniyor. Bu tedavi usulünün diğerlerine tercih edilen cihazları, sürati ve zararsızlığıdır. Yapılan bütün tecrübelerin, tamamıyla memnurluk verici neticeler olduğu bildirilmektedir.³³⁰

4.3. 1945-1950 YILLARINDA BASINDA SITMA

Mardin vilayeti bataklıklarla durgun suları kurutmak için önemle çalışmaya başlamıştır. Sıhhat ve Nafia Vekaletleri memurları tedavi ve kurutma işleri üzerinde hararetle çalışmaktadırlar. Sıtma Mücadele Reisi ile Nusaybin Kaymakamı ilkbaharda yapılması gereken tedbirleri de almaktadır. Enzavur köyünde bir kilometre uzunluğunda bir kanal açılmaya başlandığı gibi, bataklık iki köye de iki yüz okalıptüs ağacı dikilmiştir. Kızıltepe kazasında da sıtma mücadelesi devam edecektir.³³¹

³²⁸"Ankaramızda Sıtma Savaşı", **Ulus**, 26 Nisan 1944.

³²⁹"Ünye'de Sıtma Mücadelesi Çalışmaları", **Ulus**, 1 Mayıs 1944.

³³⁰"Sıtma 24 Saatte Tedavi Ediliyor", **Ulus**, 23 Eylül 1944.

³³¹"Mardin'de Kurutulmaya Başlanan Bataklık", **Ulus**, 1 Ocak 1945.

Topluluk hastalıklarının başında yer alan sıtma ile en geniş tarzda ve o günün bütün imkânlarını kullanarak hemen savaşmak için tedbirleri sağlamak ve en verimli yoldan hareketlendirmek üzere Sıhhat ve İctimai Muavenet Başkanlığınca devletin alâkalı teşkilâtı temsilcileri ve salâhiyetli mütehassıs hekimlerin katılmasıyla 5 Şubat 1945'te Ankara'da Sağlık Bakanlığınca büyük bir toplantı yapılacaktır. Toplantının kararları hareket planının temeli olacaktır.³³²

Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı, yurttaki kaygı uyandıracak bir hal almaya başlayan sıtma ile, esaslı bir şekilde savaşa girişmeye karar vermiştir. Bu savaşı bir programa göre gerçekleştirme sahasına koymak kararında olan Bakanlık, yapılacak işleri tespit için ayın beşinde bir kongre toplayacaktır. Bu kongreye Sıhhat Bakanlığı uzmanlarından başka, Ziraat ve Nafia Bakanlıkları ve Hıfzıssıhha Enstitüsü uzmanları ve bütün sıtma mücadele başkanları iştirak edecektir. Bakanlık, bataklık kurutmak vs. gibi uzun vadeli işlere devam olunmakla beraber her şeyden önce sıtma hastalığını yok etmek işini kendisine amaç edinmiştir. Böylelikle, sivrisineklerle hastalığı taşımamak imkânı verilmiş olacaktır.³³³

Sıhhat Bakanlığı, yurttaki sıtma ile en geniş ölçüde savaşmak için hazırlıklara başlamıştır. Gelecek ayın beşinci günü şehirde toplanacak olan kongrenin tek amacı, olağanüstü sıtma savaşının ana hatlarını çizmektir. Sıtmanın yer yer sebep olduğu tahripler, bazı çevrelerde vatandaşlar için maalesef devamlı bir acı kaynağı halindedir. Bu bölgeler halkını sıtmadan kurtarmak için, devletçe mümkün olan en tesirli tedbirler gecikmeden alınacaktır. Yetkili makamlardan öğrenildiğine göre, kongrenin üzerinde çalışacağı meseleler hakkında, Bakanlığın ilgili uzmanları, bir program hazırlamaya başlamışlardır. Bununla beraber, kongreyi başlıca üç konunun ilgilendirmesi muhtemeldir.

Bunlardan birincisi, Sıhhat ve İctimaî Muavenet Bakanlığınca sıtma mücadelesi için bugüne kadar yapılan çalışmaların incelenmesi olacaktır. Kullanılan mücadele usullerinin muvaffak olan ve olmayan cepheleri ile varılan sonuçların hangi sebep ve engellerden doğduğunu, ne gibi imkânlar ve imkânsızlarla karşılaşıldığını bütün açıklığı ile tespit eden bir raporun bu kongrede tartışması, yerinde kararlar alabilmek için, lüzumlu ve faydalı sayılmaktadır.

³³²"Sıtma ile Savaş Başlıyor. Ankara'da Büyük Bir Toplantı Yapılacak", **Ulus**, 31 Ocak 1945.

³³³ "Sıtma Hastalığını Yok Etmek İçin Yakında Bir Tedavi Seferberliği Başlıyor. Bütün Sıhhat Teşkilâtı Harekete Geçecek. İlk Hedef Memlekette Sıtmalı Bırakmamaktır", **Ulus**, 1 Şubat 1945.

Kongreyi ilgilendirecek konulardan ikincisi sıtmayı kökünden yok etmek için esaslı tedbirlere dayanan büyük ıslah işlerini ve tesislerini bugünkü şartlar altında karşılamak güç olduğuna göre, ne yapmak ve ne şekilde çalışmak gerektiği keyfiyetidir. Üçüncü bir konu ise kaygı verici bir hal almaya başlayan sıtmaya karşı derhal savaşa başlamak ve hiç olmazsa hastalık taşıyan sivrisineklere taşıyacak hamule vermemek için, memleket ölçüsünde bir sıtmalılar tedavisine derhal geçmek üzere en faydalı ve tesirli savaş tarzının tespit edilmesi olacaktır.

Sıtmaya sebep olan bataklıkların ve su birikintilerinin kurutulması için devam edegelen çalışmaların gelecek devreinde de hızlandırılması tabii olmakla beraber, bunların bir kalemde yok edilmesi imkânsız bulunduğu için, girişilecek mücadele her şeyden evvel sıtma hastalığını yok etme mücadelesidir. Sıtma hastası bırakmamak ve savaşı bu noktada teksif etmek için de bütün sıhhat teşkilâtı seferber edilecek ve icabında ordu sıhhat teşkilâtından da faydalanmak cihetine gidilerek bir tedavi seferberliğine başlanacaktır. Uzmanların düşüncesine göre, belki de çok uzun sürmeyecek olan bu seferberliğin, muayyen bir devre içinde tesirli sonuçlar verebilmesi, çok sıkı bir gayret harcanmasını gerektirecektir.

Yetkili uzmanlara göre, bu tarzda bir tedavi seferberliği belki de yüzde bir başarı sağlamayabilir. Ancak büyük bir yüzde nisbeti ile müsbet sonuçlar elde edildiği takdirde, sıtma mücadelesini daha sonraki devrelerde Bakanlığın kendi teşkilâtı ile yürütmek her halde çok daha kolaylamış olacaktır. Kongre, yurdun bütün yetkili ve ilgili uzmanlarını bu önemli memleket dâvasında bir araya toplayacaktır. Kongreye ayrıca, Sıhhat, Ziraat ve Nafia Bakanlıkları ile Hıfzıssıhha Enstitüsü uzmanları, bütün sıtma mücadele reisleri iştirak edeceklerdir.³³⁴

Sıtmaya karşı açılacak olan olağanüstü mücadelenin ana hatlarını çizecek olan Sıtma Kongresi, 5 Şubat'ta saat 15.30'da Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanlığında Bakan Sadi Konuk'un bir söylevi ile çalışmalarına başlamıştır. Toplantıda Nafia Bakanı Sırrı Day, Ziraat Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Milli Müdafaa Bakanlığı Sıhhat İşleri Dairesi Reisi, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanlığı ileri gelenleri ve uzmanları, İstanbul Üniversitesi Rektörü ve üniversite rektörü ve üniversite delegeleri, Hıfzıssıhha Müessesesi uzmanları ile bütün sıtma mücadele reisleri ve ayrıca uzman hekimler bulunmuşlardır.

³³⁴ "Sıtmaya Karşı Tedavi Seferberliği Başlıyor. Savaş Programının Ana Hatlarını Yazıyoruz", **Ulus**, 1 Şubat 1945.

Sıhhat ve İctimaî Muavenet Bakanının açılış söylevinden sonra Bakanlıkça hazırlanan ve sıtma mücadelesinin bugüne kadar olan safhalarını ve elde edilen sonuçlarını belirten rapor okunmuştur. Rapor üzerinde başlayan görüşmeler saat 18.30'a kadar sürmüştür. Sonunda, olağanüstü sıtma mücadelesinin ana hatlarını tespit etmek üzere komisyonlar seçilmiştir. Kongreye 6 Şubat'ta saat 9'da devam edilecektir.

Altı ayda bir toplanmakta olan Yüksek Sıhhat Şûrası, gelecek toplantısını yapacaktır. Bu toplantıda yurdun genel sağlık durumu incelenecek ve gerekli kararlar alınacaktır.³³⁵Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı, sıtma belâsının kökünden temizlenmesi için Sıtma Kongresince alınan kararlar gereğince hazırlıklarına başlamıştır. Bu mücadele ile ilgili olarak yeni kanun tasarıları hazırlanmaktadır. Bu tasarılar sıtma mücadelesi için Meclisten istenecek ödenek ile sağlık teşkilâtının, belediye ve hususi idarelerin, vatandaşların ödevleri hakkındaki hükümleri içine toplamış olacaktır.

Diğer taraftan Bakanlık, daha önce hazırlanmış bulunan İctimai Sigorta Kanunu tasarısını yeni baştan düzenlemeye karar vermiştir. Bakanlık türlü memleketlerin içtimai sigorta hakkındaki kanun, nizamname ve talimatnameleriyle bu hususta hazırladıkları projeleri getirterek tercüme ettirmektedir. Yeni tasarının hazırlanmasında bu tercümeler de göz önünde bulundurulacaktır.³³⁶Bölgede sıtma kaynağı ilan edilen Akşehir ve Eber göllerinin kurutulması işini tetkik etmek üzere bir uzman heyeti buraya gelmiş ve çalışmalara başlamıştır.³³⁷

Bugün ilde Sağlık Bakanının başkanlığında Vali, Belediye Reis Muavinleri, Belediye ve İl Sağlık Müdürleri, Sıtma ile Savaş Teşkilâtı Başkanları, Kaymakamlar, Hükümet Doktorları ve Bucak Müdürlerinin iştirakiyle bir toplantı yapıldı. Toplantıda Vali sıtmaya karşı savaşta, İstanbul'da ilgililerin ihmalleri görüldüğünü, Şişli ve Mecidiye köyü bölgelerinin sivrisinek yatağı haline geldiğini söylemiş, sivrisineklerin yok edilmesi gerektiğini belirtmiş, Sağlık Bakanı da Orta Asya'nın batı kısmındaki arazinin sıtma afetine uğradığını, hastalığın medeniyet üzerinde yıkıcı tesirler yaptığını, kanuni hükümlerin ve idari makamların ihmalleri yüzünden

³³⁵"Sıtma Kongresi Dün Çalışmaya Başlandı. Yapılacak Savaşın Ana Hatları Tespit Olundu. Bugün Komisyonlar Toplanmaya Başlıyorlar", **Ulus**, 6 Şubat 1945.

³³⁶"Sıtma Savaşı İçin Hazırlıklar", **Ulus**, 20 Şubat 1945.

³³⁷"Sıtma Kaynağı İki Göl Kurutulacak", **Ulus**, 1 Mart 1945.

gereken şeylerin yapılmadığını, Cumhuriyet Hükümeti'nin duygululuğunu belirtmiş, hekimlerin sorumluluğu üzerinde durmuştur. Sonra savaş teşkilâtı memurları konuşmuşlar, teşkilâtın kuvvetlendirilmesine ihtiyaç sahiplerine ilaç verilmesi kararlaştırılmıştır. Toplantıda rapor hazırlamak üzere bir komisyon seçilmiştir. Rapor Pazartesi günü Vali'ye verilecek, ay başında da sıtmaya karşı savaş başlayacaktır.³³⁸

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığı yürürlüğe girmiş bulunan sıtma ile olağanüstü savaş hakkındaki kanunu uygulamaya başlamış bulunmaktadır. 2 Nisan'da Bakanlık Memurlar Encümeni mevcut sıtma teşkilâtına ve olağanüstü sıtma mücadelesi yapılacak olan bölge ve ilçelere tayin olunacak doktorların tayin kararnamelerini kura usulüyle hazırlamıştır. Sıtma mücadelesine katılacak olan 118 doktorun tayinlerine ait liste ogünlerde tasdikten çıkacaktır.

Diğer taraftan Bakanlık çeltik ekimi işlerinin kontrolü ve su birikintilerinin ortadan kaldırılması suretiyle sıtma ile mücadeleyle başlanması etrafında valiliklere direktifler vermiştir. Valiler, çeltiklerin ve bilhassa büyük ziraat yapan sermayedarların her fırsattan istifade ederek çeltik tarlalarını köylerin yanına kadar getirmelerinin önüne geçecekler, yaylaya çıkma dolayısıyla köyün boşaltıldığını ileri sürerek daimi ve kesik sulamalarla köy ortalarına kadar çeltik ekilmesini önleyeceklerdir. Bundan böyle 3000 metreden yukarı olan yerlerde çeltik ekimine katiyen müsaade edilmeyecektir. Durgun su birikintilerinin ortadan kaldırılması için bütün devlet teşkilâtı ve bilhassa idare ve zabıta amirleriyle köy ihtiyar heyetleri bilfiil mücadeleye katılacaklardır. Valiler kanunlardan faydalanarak her tarafta durgun su ıslahı için bir program hazırlayacaklar ve programın tatbikiyle bizzat meşgul olacaklardır. Her türlü vasıtalarla halka ve köylüye su birikintilerinin zararları ve ortadan kaldırılması için geniş ölçüde propaganda yapılacaktır.³³⁹

Zonguldak'ın da sıtma savaş bölgeleri içinde bulunması dolayısıyla kanun gereğince yapılacak savaş işleri üzerinde görüşmek üzere 14 Nisan akşamı partide bir toplantı yapılmıştır. Valinin başkanlık ettiği bu toplantıda Sıhhat Müdürü ile Hükümet ve Belediye, Memleket Hastahanesi, Ereğli Kömür İşletmesi Sağlık Yurdu doktorları ile serbest çalışan bütün doktorlar, eczacılar hazır bulunmuşlar ve sıtma savaşı hakkındaki kanunun tatbik şekli üzerinde görüşmüşlerdir. Bu görüşmeye

³³⁸"İstanbul'da Sıtma Savaşına Bu Ayın Sonunda Başlanıyor", **Ulus**, 24 Mart 1945.

³³⁹"Olağanüstü Sıtma Savaşı İçin Alınan Kararlar", **Ulus**, 3 Nisan 1945.

iştirak eden bütün doktor ve eczacılar bu savaşa her suretle yardım edeceklerini bildirmişlerdir ve toplantıdan sonra parti tarafından birçok ziyafet verilmiştir.³⁴⁰

52 ilde olağanüstü sıtma savaşı fiilen başlamış bulunmaktadır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı henüz tayinleri yapılmamış doktorlarla Tıp Talebe Yurdu 1942 mezunlarını, hastanelerde bulunan birçok asistanları ve bazı serbest doktorları olağanüstü sıtma savaşı için vazifelendirmiş ve bunlar tayin edildikleri yerlere vararak çalışmaya başlamışlardır. Bakanlık savaş için gerekli bütün mücadele araçlarını mahallerine yolladığı gibi gerekli miktarda ilaç da göndermiştir. Ticaret Bakanlığı olağanüstü sıtma savaşı için 1250 ton mazot tahsis etmiştir. Bu mazotlar da ihtiyaca göre iller emrine gönderilmeye başlanmıştır.³⁴¹

Hükümetin kararından sonra bölgede sıtma savaşına büyük hızla başlanmıştır. Memleket hastanesinde, belediye doktorluğunda, doğumevinde Sağlık Bakanlığı tarafından gönderilen atebrinler sıtmalılara dağıtılmaktadır. İlçelerde, eczaneler, dispanserler ve sağlık memurları atebrin dağıtımına devam etmektedir.³⁴²Yıllardır sıtma yatağı olan şehir ve yakın köyler halkını bizar eden Ağaşı Nazilli bataklığının kurutulması için Menderes nehrinden basma fabrikasına doğru yapılacak kanalın açılmasına başlanmıştır. Şehirde sıtma mücadele çalışmalarına önemle devam edilmektedir. Belediye sıhhat ve zabıta memurları evleri birer birer gezerek çukurları kapattırmakta ve halka mazot dağıtılmaktadır.³⁴³

Kocaeli ili içinde sıtma ile savaşa başlanmıştır. Öteden beri sıtması çok olan bu bölge bu defa kesin olarak bu dertten kurtulacaktır. İlgililer işe önemle sarılmışlardır. Sağlık memurları mahalleleri gezerek birikinti suları gidermekte ve ev ev dolaşarak mazot dağıtmaktadırlar. Savaş için ayrılan mükelleflerde ödevlerine başlamışlardır. Bunlar beşer gün sıtma savaş ekipleri emrinde çalışmaktadırlar. Bunlardan başka sıtma mücadelesi başkanlığı emrine 25 yataklı bir hastahane verilmiştir. Salgın hastalık olursa bu hastahaneye kaldırılacaktır. Sıtma bölgelerine hekim ve sağlık memurları gönderilmiştir. İl çevresinde sıtmanın en çok görüldüğü bölge Geyve'dir.³⁴⁴

³⁴⁰"Zonguldak'ta Sıtma ile Savaş Hazırlığı", **Ulus**, 15 Nisan 1945.

³⁴¹"52 İlimizde Sıtma Savaşı Fiilen Başladı", **Ulus**, 20 Nisan 1945.

³⁴²"Konya'da Sıtma Savaşı", **Ulus**, 3 Mayıs 1945.

³⁴³"Ağaşı Nazilli Bataklığını Kurutmak İçin Çalışmalar", **Ulus**, 10 Mayıs 1945.

³⁴⁴"İzmit'te Sıtma Savaşına Hız Verildi", **Ulus**, 15 Mayıs 1945.

Sıtma savaşına başlanılmıştır. Bu hususta şehrin Sağlık Müdürü, il ve ilçelere bağlı köylerdeki bataklıkların kurutulması için teşebbüse girişmiştir. Mevcut bataklıklardan bir kısmı da kurutulmuştur. Ayrıca, sıtmalıların tedavisi yapılmakta fakir halka parasız atebrin verilmektedir.³⁴⁵

Adana'da Kadıköy'ünde 25 yataklı gezici bir sıtma hastanesi açılmıştır. Kalabalık bir köylü kütlesi önünde açılan bu gezici hastaneye ilk defa olarak bir köylü yatırılmış, tedavi altına alınmıştır. Bu gezici hastane köyün okul binası ve etrafında kurulan çadırlar içinde çalışmaktadır. Sıtma mücadele başkanı muhabire şunları söylemiştir: "*Sıtmalı Çukurova'dan sıtmayı uzaklaştırabilmek için bütün gayretimizi sarf edeceğiz. Kadıköy'ünde açtığımız gezici hastaneden sonra yapılacak tetkiklere göre Ceyhan'da en çok hastaneye ihtiyacı olan bir bölgede bir gezici hastane daha açacağız. Bu da 25 yataklı olacaktır.*"³⁴⁶

Doktorlar bugün Karabük ve Zonguldak istikametinde bir tetkik gezisine çıkacaklardır.³⁴⁷ Çankırı ilinde sıtma savaşı başlamış, Çankırı ili yalnız başına bir savaş bölgesi teşkilâtına kavuşmuş ve iyi bir düzenle çalışmalara başlanmıştır. Şehir içinde ve dışında sivrisinek yapan ve yapacak olan bütün durgun suların akıntısı temin olunmuş veya kaldırılmıştır. Şehrin çok yakınında bulunan Fesliken bataklığının kanalları temizlenmiş, bağ ve bahçeler içinde narklar, akıntılı hale konulmuş, şehir ortasından geçen çay içinde su birikintileri kalmaması için yüzlerce amele çalıştırılarak temizletilmiştir.³⁴⁸

26 Haziran'da Ankara Birinci Asliye Ceza mahkemesinde olağanüstü sıtma savaşını baltalamakla sanık bir vatandaşın daha duruşması yapılmıştır. Kayaş'ta oturan Ali Kılınç adındaki sanık, olağanüstü sıtma savaşı kanunu gereğince çabuk yargılanmış ve dava bir hafta içinde karara bağlanmıştır. Sanığın suçu birçok ihtarlara rağmen sivrisinek doğuran su birikintilerini temizlememektir. Sanık duruşmada suçunu itiraf etmiş, şahitlerin sözleriyle de sabit olmuştur. Sanık 50 lira para cezasına hüküm giymiştir.³⁴⁹ Antakya'da olağanüstü sıtma savaşı hızla devam etmektedir. Mayıs ayı içinde 196 köy gezilmiş, 11.828 hasta muayene olunarak

³⁴⁵"Gaziantep'te Sıtma Savaşı Başladı", **Ulus**, 17 Mayıs 1945.

³⁴⁶"25 Yataklı Gezici Bir Sıtma Hastahanesi", **Ulus**, 28 Mayıs 1945.

³⁴⁷"Sıtma ile Savaş Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde Açılan Kurs Sona Erdi. Kursu Giden Doktorlarımız Bir Tetkik Gezisine Çıkıyorlar", **Ulus**, 7 Haziran 1945.

³⁴⁸"Çankırı'da Sıtma Savaşı Çalışmaları", **Ulus**, 11 Haziran 1945.

³⁴⁹"Sıtma Savaşını Baltalayan Biri Daha Hüküm Giydi", **Ulus**, 27 Haziran 1945.

24.565 komprime dağıtılmıştır. Bundan başka 11.828 metre karelik su birikintisi ıslah edilmiş, 23.282 metre uzunluğunda ark temizlenmiş ve su birikintisi olan yerlere bir ton mazot dökülmüştür.³⁵⁰

Haziran ayında 119 köyde 30.163 sıtmalılı muayene edilmiş, 1853 sıtmalılı tedavi edilmiş, 29.867 metre kanal açılmış, 57.017 metre kanal temizlenmiş, 2.085 metre mikâbı çukur doldurulmuş, Silivri'deki bataklığın kurutulmasına başlanmıştır.³⁵¹ Ankara Birinci Asliye Ceza Yargıçlığında olağanüstü sıtma savaşını baltalayan üç sanığın duruşması yapılmıştır. Bu adamlar kendilerine yapılan çeşitli ihtarlara rağmen, bahçelerinden geçmekte olan su yollarında sivrisineklerin sürfelerinin gelişmesini sağlayan bataklık otların yetişmesine ve büyümesine göz yummuşlardır. Kendilerine sağlık koruyucularının arklarını temizlemelerine ve bu otları ortadan kaldırmaları için yaptığı çeşitli ihtarlara da kulak asmamışlardır.

Yargılama esnasında olağanüstü sıtma savaşı baltalayıcılarından Kayaş'tan Musa Alyuntaş ve Ankara'nın merkez Üreğil köyünden Naim Toygar ve Salih Şahin suçlarını inkâr etmişlerdir. Fakat hadise gerek şahitlerin ve gerek sağlık koruyucularının sözleriyle sabit olduğundan oturuma son verilmiş ve sanıklardan her biri elliser lira ağır para cezasına çarptırılmışlardır.³⁵²

Ordu'da olağanüstü sıtma savaşıyla ilgili çalışmalar hararetle devam ediyor. Bu arada il çevresinde 40'tan fazla irili ufaklı göl kurutulmuş, birtakım göller de mazotlanmıştır. 16 yıldan beri birçok emek sarf edildiği halde bir türlü kurutulamayan büyük Esenbey gölü sürekli bir çalışma sayesinde tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. Geniş bir bölge halkının sağlığını tehlikeye düşüren bu mikrop yuvasının yok edilmesi muhitte sevinçle karşılanmıştır. Köylerde küçük su birikintileri, musluk ayakları ve gübreliklerinin de temizlettirilmesi işine arsız çalışılıyor. Şehrin havasını bozan Bülbül deresinin temizlenmesi de birkaç gün içinde sona ermiş olacaktır. Şehirden başlayan ve 80.000 liraya mütaahhide ihale verilen Ordu-Fatsa yolunun esaslı tamiri, Sarayköy ve Kabadüz yollarının açılması işi bir hayli ilerlemiş bulunmaktadır.³⁵³

³⁵⁰"Antakya'da Olağanüstü Sıtma Savaşı", **Ulus**, 4 Temmuz 1945.

³⁵¹"Silivri'deki Bataklığın Kurutulmasına Girişildi", **Ulus**, 10 Temmuz 1945.

³⁵², "Sıtma Savaşını Baltalayanlar Hüküm Giydiler", **Ulus**, 22 Temmuz 1945.

³⁵³"Ordu'da Sıtma Savaşı ve Yol Çalışmaları", **Ulus**, 23 Temmuz 1945.

7 Ağustos'ta Ankara Birinci Asliye Ceza Yargıçlığı'nda, Ankara'nın merkez Üreğil köyünden İsmail Bayraktar olağanüstü sıtma savaşını baltalamaktan dolayı hüküm giymiştir. İsmail Bayraktar kendisine yapılan çeşitli ihtarlara rağmen bahçesinden geçmekte olan su arklarını temizlememiş, bataklık ve otların büyümesine göz yummuştur. Duruşma esnasında hâdise dinlenen şahitlerin de sözleriyle sabit olduğundan sanık 50 bin lira para cezasına çarptırılmıştır.³⁵⁴

Tarsus'ta sıtma savaşına önemle devam edilmektedir. Kasaba içindeki bütün bahçe arkları temizlettirilmiştir, Çatal, Keli, Hasanağa, Ballica, Ali Faki ve Tiznik köylerindeki muhtelif genişlikteki göller açtırılan kanallar vasıtasıyla akıtılarak kurutulmuştur. Gerek ilçe ve gerekse köylerde mazotlama işi ehemmiyetle devam eylemektedir. Yapılan savaşın neticesi olarak bu yıl sivrisineklerin küleks nevilerinin dahi miktarı yok edilecek duruma girmiştir. Sıtma bu yıl diğer yıllara nazaran aşıkâr denilebilecek nisbette az olduğu gibi, görülen sıtmalılar da derhal tedavi altına alınmaktadır.³⁵⁵ Afyondan bildirildiğine göre, Emirdağ ilçesinde bulunan Alikân bataklığının kurutulması işi tamamlanmıştır. Çiftçiliğe yarar hale gelebilmesi için sahanın sürülmesine yakında başlanılacaktır.³⁵⁶ İzmir'de olağanüstü sıtma savaşında gösterdikleri başarıdan dolayı Vali Salim Gündoğan'la Sıtma Mücadele Başkanı, Sıtma Mücadele Doktorları, Söke, Nazilli Kaymakamlarıyla Belediye Başkanları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca bir ve ikişer aylık nisbetinde ikramiye ile mükafatlandırılmışlardır.³⁵⁷

Olağanüstü sıtma savaşından 1945 senesinde Trakya'da çok iyi neticeler alınmıştır. Sıtma savaş teşkilâtı bir yandan köylere kadar gönderdiği doktor, gezici hastane ve sağlık memurlarıyla halka sıtmadan korunma çarelerini anlatmış, diğer taraftan da son yıllarda Trakya'da çok artmış olan bu korkunç belâyı önleyici tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerden biri; hastalığa yakalanmış olan yurttaşları tedavi etmek, diğeri de sıtma yataklarını kurutmak olmuştur. Karaağaç'ta Karlo köprüsü altındaki büyük gölün sularını akıtmak için 7 kilometre uzunluğunda kanal açılmıştır. Kanal, su baskınlarına uğrayan ekilmiş toprakların sularını da çekecek durumda olduğundan ziraat bakımından da Edirnelilere büyük faydası olacaktır.³⁵⁸

³⁵⁴"Sıtma Savaşını Baltalayan Biri Daha Hüküm Giydi", **Ulus**, 8 Ağustos 1945.

³⁵⁵"Tarsus'ta Sıtma Savaşı Gelişiyor", **Ulus**, 15 Ağustos 1945.

³⁵⁶"Alikân Bataklığının Kurutulması Bitti", **Ulus**, 11 Ekim 1945.

³⁵⁷"Olağanüstü Sıtma Savaşında Başarı Gösterenler", **Ulus**, 3 Kasım 1945.

³⁵⁸"Trakya'da Sıtma Savaşı Başarıyla İlerliyor", **Ulus**, 5 Kasım 1945.

Çeşitli ihtarlara rağmen Çubuk Barajı yolundaki arsasında sivrisinek sürfelerinin büyümesine sebebiyet veren Mustafa Şener adında bir müteahhit 12 Kasım günü Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'nde 50 lira para cezasına hüküm giymiştir.³⁵⁹Kütahya ili içinde halk sağlığının korunması, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, sıtma kaynaklarının kurutulması, sıtmalılarının, frengililerin tedavisi işlerine büyük önem verilmektedir. 1945 yılının Ekim ayı sonuna kadar geçen on ayda ilin her yanında 39 lekelihumma, 50 karahumma, 97 çocuk ishali, 94 akciğer veremi, 2 çiçek vakası görülmüş ve yerlerinde tedbir alınarak bulaşması önlenmiştir.

Son birkaç yıl içinde lekelihumma vakası görülen köylerde bütün nüfusa tifüs aşısı yapılmıştır. Aralıksız devam eden olağanüstü sıtma savaşı, ilin her yanında başarı ile yürütülmüş, yer yer kurutmalar yapılmış, hastalara kinin ampulleri, atebrin ve kısmen kinin dağıtılmıştır. Mevsimin kurak gitmesinin de yardımıyla bu yıl il içinde sıtmalılar sayısı %80 nisbetinde azalmıştır. Bu olağanüstü savaş, 1946 başında başlayarak normal bir şekilde devam edecektir. Bunun için İl Sağlık Teşkilâtınca gerekli tedbirler şimdiden alınmaktadır. Gelecek yıl yeniden savaş bölgesine sokulacak olan köylerin ev nüfusları, sıtmalıları tespit edilmiştir. Bu çalışmalar için il, her ilçe bir şube doktoru nezareti altında olmak üzere, şubelere, dairelere ayrılmıştır.

Her daire için Sağlık Bakanlığınca birer sağlık memuru gönderilecektir. Bundan başka il sıtma savaş bölgesinin şube tabipliklerini, dairelerini ve bunlara giren köyleri gösterir haritaları düzenlenerek Sağlık Bakanlığı'na sunulmuştur. Köylerde sıhhi doğum işlerini yapmak üzere mevcuda ilâve olarak 1946 yılında Sağlık Bakanlığınca ile 10 ebe verilmiştir. Balıkesir Ebe Okulundan yetişmiş ve bir kısmı gelmiş olan bu ebeler, il merkezinin Altıntaş, Çöğürler, Aslanapa, Asılhanlar, Tavşanlı, Balıköy, Kuruçay, Uşak'ın Sivaslı, Susuzören, Emed'in Değirmensaz, Gediz'in Efendiköprüsü köy ve bucaklarında görevlendirilmişlerdir.³⁶⁰

Son defa kabul edilen bir kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı teşkilâtında bazı değişiklikler yapılmıştı. Yeniden kurulacak olan Sıtma Savaşı Genel Müdürlüğü hakkındaki kanun geçenlerde yürürlüğe girdiğinden, bu konudaki

³⁵⁹"Sıtma Savaşını Baltaladığı İçin Hüküm Giydi", **Ulus**, 13 Kasım 1945.

³⁶⁰"Kütahya'da Sıtma ile Savaş Çalışmaları", **Ulus**, 12 Ocak 1946.

çalışmalara hız verilmiştir. Sıtma Savaş Genel Müdürlüğü'ne şimdi Sıtma Genel Başkanı Dr. Seyfettin Okan getirilecektir.³⁶¹

Bu yıl Aydın ilinde sıtma savaşı çok iyi sonuç vermiştir. Mücadele alanının genişletilmesi, hekim ve sağlık memurlarının çoğaltılması, seyyar sıtma mücadele hastahanesi kurulmasının önemli tesiri olmuştur. Aydın, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Nazilli, Söke ilçeleriyle Bağarası bucağında olmak üzere yedi mücadele hekimliğine ayrılmıştır. Olağanüstü sıtma savaşının başlamasından 1945 yılı sonuna kadar 10.575.714 metre kare bataklık kurutulmuş, 38.542 metre kare çukur doldurulmuş 590.046 metre ark ve 101.336 metre kanal temizlettirilmiş, 71.752 metre ark, 61.436 metre kanal yeniden açılmıştır. Su baskınlarını önlemek üzere 1300 metre setle 6 bent yaptırılmıştır.

8084 adet çeşme ve bunların su yolları ıslah ettirilerek 46 kuyu kapatılmış, 27.819 metre küp gübre kaldırılmış, 65.000 metre karelik alan mazotlanmış, 60.418 metre kare sazlık temizlettirilerek 530.523 metre kare su birikintisinin suları boşalttırılmıştır. 1945 yılında muayene edilenlerin sayısı 473.345 olup bunlardan sıtmalı görülen 116.481 hasta tedavi altına alınarak bunlara 1.888.170 adet atebrin verilmiştir. Bazı hastalarda kininle tedavi edilmiş, kinin iğneleri de tatbik olunmuştur.³⁶²

Amerika'dan seyyar bir hastane getirileceği hakkındaki haberlerin aslı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu haberin Amerika Birleşik Devletleri'nin Mısır'da bazı malzemelerini satmasından çıktığı tahmin ediliyor. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1945 yılında olduğu gibi 1946 yılında da seyyar bir sıtma mücadele hastanesi açacaktır. Hazırlıkları tamamlanmak üzere olan seyyar sıtma hastanesi mevsim gelir gelmez derhal faaliyete geçecektir.³⁶³Sıtmaya karşı zehirli olmayan yeni ilaçlardan yakında halkın istifadesi kabil olacaktır. Bu ilaç, Amerika'nın harp içinde sıtmaya karşı giriştiği ve milyonlarca dolara mal olan araştırmaların neticelerinden birisidir. Şimdi malaryanın her çeşiti ile mücadele edilebilecek birçok ilaç mevcuttur. Hazırlanmış olan 15.000 yeni tertibin arasından seçilmiş olan bu ilaçlar kinin ve atebrinden çok daha müessirdir.³⁶⁴

³⁶¹"Sıtma Savaşı Genel Müdürlüğü Kuruluyor", **Ulus**, 21 Şubat 1946.

³⁶²"Aydın'da Sıtma Savaşı Başarıyla Geçti", **Ulus**, 13 Mart 1946.

³⁶³"Seyyar Bir Sıtma Hastanesi Açılıyor", **Ulus**, 23 Mart 1946.

³⁶⁴"Sıtmaya Karşı Yeni İlaçlar", **Ulus**, 16 Nisan 1946.

Çankırı'da 1946 yılında gün geçtikçe sivrisinek çoğalmakta; sıtmalılı adedi artmakta olduğu müşahade olunmaktadır. Sıtma Mücadelesi, Savaş Bölge Başkanlığı derhal harekete geçerek yıllarca önce açılmış olan ve şehrin yakınında bulunan Fesliyen bataklığındaki kanalların temizlenmesi gerektiğini kararlaştırmıştır. Bu suretle valilikte toplanan sıtma komisyonu bu kanalların temizlenmesi hususunda Sıtma Savaş Kanunu hükümlerine göre 16-60 yaş arasındaki vatandaşlardan küçük say mükellefiyetinin tatbikini istemeyi, bu karardan olarak halkın 4 gün çalışması veyahut karşılığı olan 6 lirayı vermesi ilân edilmiştir.³⁶⁵

Amasya'da sıtma savaş işleri iyi bir şekilde yapılmakta ve hayırlı sonuçlar alınmaktadır. Sıtma savaş tabibi Dr. Refet Tunca çeşitli işlere dair şu bilgiyi verdi: *"Ovada yeniden 1875 metre kanal açılmış, 58.545 metre sulama harkı ve 92 havuz, 850 metre uzunluğunda dereeler temizlenmiş, 141 m³ çukur doldurulmuş, ham yollar güzergahında durgunluk ve bataklık yapan sulama ana harkları üzerlerine 11 köprü kurulmuştur."*

Merzifon çayır köy kaynaklarıyla diğerk ufak tefek kaynakların devamı demek olan ve 15 kilometre uzadıktan sonra Emert çayına karışan çorak su denilen sazlık ve bataklık yatağının tetkikatı yapılmış ve projesinin hazırlanması kararlaştırılmıştır. Gene Merzifon'un Alala köyü arazisi dahilindeki 25 dekarlık Alala gölünün projesi hazırlanmıştır. Buranın mükellefiyet usulü ile yakın bir zamanda kurutulması kararlaştırılmıştır.

Şehrin 15 kilometre cenubunda Dadı ve İlyasköy arasında 25 dekar genişlikteki Kaynar çayırılık bataklığının son ıslahının da mükellefiyetle tamamlanması kararlaştırılmıştır. Şehir kasaba ve köylere de 183.000 metrekare sürfeli sahaya 3601 kilo mazot dökülmüş, 69.610 metrekare yere 6961 gram Paris yeşili serpilmiş, 10 kilo 362 gram D.D.T. ve 28 kilo filozol sarfiyle odalar, mutfak ve kilerler, samanlık ve ahırlar gibi sivrisineklerin barındıkları mahallere pülverizasyon yapılmıştır. Son 9 ay içinde 6629 sıtmalılı tedavi edilmiş, 6871 vatandaş korunma tedavisine tabi tutulmuştur.³⁶⁶

Pamuk gölü dairesindeki bataklıkların kurutulması işine geceli gündüzlü devam edilmektedir. Bu maksatla Asi nehrinin yatağı da taranmakta ve derinleştirilmektedir. Gölün batısında bulunan Bentbaşı bataklığı da temizlenmek

³⁶⁵"Çankırı'da Sıtma ile Mücadele", **Ulus**, 23 Eylül 1946.

³⁶⁶"Amasya'da Sıtma Savaşı Faydalı Sonuçlar Verdi", **Ulus**, 2 Kasım 1946.

üzeredir. Asi nehri üzerindeki köprünün durumunu tetkik eden Bayındırlık Bakanlığı uzmanları şehrin bugünkü ihtiyacını karşılayamayacağını tespit etmişlerdir.³⁶⁷ Vilayette sıtma savaşı çok müessir neticeler vermiş bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı Sıtma Mücadele Bölge Başkanlığı tarafından 1946 yılının on bir ayı içinde vilayetin 198 köyünde sıtma savaşı yapılmıştır. Bu müddet içinde Rumelikavağı'ndan Küçükçekmece'ye ve Anadolukavağı'ndan Pendik'e kadar bütün sahil bölgeleri sivrisinekten kurtarılmış, bunun için 223 bin kilo mazot, petrol ve antimateryal maddeler sarf olunmuştur.

Vilayetin 198 köyünde 87.115 kişi muayene edilmiş ve 12.109 sıtmalılı tedavi altına alınmıştır. Küçükçekmece bataklığı kısmen ıslah edilmiş, Terkos, Pirinççi, Petnahor, Kemerburgaz, Tayakadın, Koçullu, Sırapınar ve Cumhuriyet bataklıkları kurutulmuştur. Kurutulan bataklıkların satıh ölçüsü 617 bin 458 metre murabbıdır. Ayrıca 6615 metre yeni kanal açılmış, 379.000 metre uzunluğunda ark ve kanal temizlenmiştir.³⁶⁸

Bölgede sıtma ile savaş işlerine büyük bir ilgi gösterilmekte, sıtma savaş teşkilâtı yılın her gününde faal bir halde bulunmaktadır. Sıtma Savaş Başkanı Dr. Kadri Aslansan'dan alınan bilgiye göre, geçen yaz içinde 16.853 vatandaş sıtma muayenesine tabi tutulmuş ve tedavi edilmiştir. Parasız olarak sıtmalılara 267.000 atebrin ve ayrıca ampul kinin ve binlerce kinin dağıtılmıştır. İl merkezinde sıtma, yok denecek kadar azdır. Yalnız Alleben deresi bölgesinde sıtmalılı çoktur. Asıl savaş bu bölgede yapılmaktadır. Bu dere üzerinde temizleme faaliyetinde bulunan sıtma savaş teşkilâtı sivrisinek yataklarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.³⁶⁹

Sıtma savaş bölgeleri başkanları 3 Şubat'ta Ankara'da bir komisyon halinde toplanacaklardır. Bu toplantıda bölge başkanları 1946 yılında yapılan işler hakkında Bakanlığa bilgi vereceklerdir. Komisyon, 1947 yılı mesaisi için bir çalışma programı hazırlayacaktır.³⁷⁰ Gelecek Pazartesi günü şehirde bir sıtma komisyonu toplanacak ve bu toplantıya 26 sıtma savaşı bölge başkanı iştirak edecektir, bu bölge başkanları şehre gelmeye başlamışlardır. Komisyon, sıtma savaşı konusunu etraflı şekilde inceleyecek ve kararlar alacaktır.³⁷¹

³⁶⁷"Hatay'da Birçok Bataklık Kurutuluyor", **Ulus**, 19 Aralık 1946.

³⁶⁸"Sıtma Savaşının 11 Aylık Verimi", **Ulus**, 6 Ocak 1947.

³⁶⁹"Gaziantep'te Sıtma Savaşı İlerliyor", **Ulus**, 12 Ocak 1947.

³⁷⁰"Sıtma Savaş Bölge Başkanları Toplantısı", **Ulus**, 18 Ocak 1947.

³⁷¹"Sıtma Savaşı İçin Komisyon Toplanıyor", **Ulus**, 1 Şubat 1947.

Isparta merkezi ile merkeze bağı Bozanönü, Gönen, Atabey ve bu çevredeki köyleri tehdit eden ve başlıca sıtma kaynağı olan Bozanönü bataklığının kurutulması için evvela etraftaki kaynaklardan başlanması, valiliğin ve sıtma savaşı teşkilâtının aldığı son tedbirler, Gönen derelerinin olduğu gibi bunların da Burdur gölüne akıtılması için yapılan etütler sona emiştir. Bu çevrelerdeki halk beşer gün çalışma mükellefiyetine tabi tutularak ekipler halinde bugünden itibaren bu sahada çalışmaya başlamışlardır. Bu hayırlı teşebbüs başarıldığı takdirde Bozanönü bataklığını besleyen iki önemli su kaynağı kapanacak ve bu yüzden salgın halinde bulunan sıtma afeti de önlenmiş olacaktır. Sıtma mevsiminden evvel girişilen bu teşebbüsü bütün çevre halkı minnet duygusu ile karşılamakta ve bir sağlık savaşı olarak kabul etmektedirler.³⁷²

Sıtma savaşı Konya'da hararetli bir safhaya girmiştir. Sivrisineklerle mücadele yapılmak üzere geçen hafta içinde şehirde 4 binden fazla ev, samanlık ve depo ilaçlanmıştır. Bu iş için yedi yüz kilo mazotla 14 kilo D.D.T. sarfedilmiştir. Ayrıca köylüye D.D.T. verilmiş ve kullanma tarzı öğretilmiştir. İlde tavukçuluğun gelişmesi için Zirai Donatım Kurumu tarafından yüzer yumurtalık kuluçka makineleri getirilmiş ve bu makineler 450 liradan satışa çıkarılmıştır. Zirai Donatım Kurumu çiftçiye satmak üzere suni gübre ve pulverizatör de getirmiştir. Akşehir Bankası tarafından işletilmekte olan elektrik işleri Akşehir Belediyesine devredilmiştir. Dün Gazi İlkokulu aile birliği tarafından bir müsamere verilmiştir.³⁷³

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sıtma Savaş Genel Müdürü Seyfettin Okan Güney Anadolu'da incelemelerde bulunmak üzere bir seyahata çıkmıştır. Genel Müdür Adana'daki tetkiklerini bitirmiş oradan Hatay'a gitmiştir. Hatay'dan sonra Osmaneli'ne gidecek ve oradan şehre dönecektir.³⁷⁴ Havaaların iyice ısınması üzerine il Sıtma Savaşı Başkanlığınca sıtma savaşına başlanmıştır. Sivrisinek ve sinekler kış günlerini sıcak yerlerde geçirdikleri için ağıl ve samanlık gibi yerler D.D.T.'li filitle dezenfekte edilmiştir. Bu ay içinde durgun suların akıtılmasına ve bataklıkların kurutulmasına girişilmiştir. Bu yerlere Paris yeşili, mazot ve D.D.T. dökülmekte sivrisinek sürfelerinin öldürülmesine çalışılmaktadır.³⁷⁵

³⁷²"Isparta'da Kurutulacak Bataklıklar. Bozanönü ile Civar Bölgede Dün Faaliyete Başlandı", **Ulus**, 8 Mart 1947.

³⁷³"Köylüye D.D.T. Dağıtılıyor. Konya'da Sıtma Savaşı Hararetli Bir Safhada", **Ulus**, 9 Mart 1947.

³⁷⁴"Sıtma ile Savaş Genel Müdürü Bir Tetkik Gezisine Çıktı", **Ulus**, 2 Nisan 1947.

³⁷⁵"715 Köyde Sivrisinek Savaşı Açıldı", **Ulus**, 10 Nisan 1947.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sıtma Savaşı Genel Müdürü Seyfettin Okan Güney ve Doğu illerimizde yapmış olduğu tetkik seyahatini bitirmiş ve şehre dönmüştür.³⁷⁶Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü, can kaybına sebep olan bulaşıcı hastalıkları insanlara aşılayan bit, sivrisinek, tahtakurusu, karasinek, pire gibi haşaratın yok edilmesi için savaşa devam etmektedir. Yurdun her tarafında yapılması icap eden bu savaş yurttan koruyucu hekimliğin kurulmasını sağlayacaktır. Bakanlık valiliklere yapmış olduğu bir tamimle umumi yerlerin temizliğine ve bu haşaratların öldürülmesine son derece önem verilmesini bildirmiştir. Haşaratın yok edilmesinde kullanılacak olan D.D.T.'nin ne şekilde kullanılacağını da ilgililere ayrıca bildirmiştir.³⁷⁷

Ankara Bölgesi, Sıtma Savaş Genel Başkanlığı Ankara ili hudutları içinde sıtma ile savaşa son derece önem vermektedir. 1946 yılında Mayıs ayları içinde il hudutları içinde görülen sıtma vakalarına 1947 yılında hemen hemen rastlanmamıştır. Sıtma Savaş Bölge Başkanlığı Mayıs'ın 20'sinden itibaren fasılalarla uçaklardan faydalanarak Sincan köyü karşısındaki Saz gölüyle Zir poligonu ve havalisini D.D.T. ile ilaçlamıştır. Sıtma savaşında uçaklardan son derece faydalanılmaktadır.³⁷⁸

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz beraberinde Bakanlık Sosyal Yardım Dairesi Başkanı Dr. Celal Otman olduğu halde Doğu illeriyle Karadeniz sahillerindeki illerde bir ay kadar devam edecek olan bir yurt gezisine 1 Temmuz günü saat 15.45'te kalkan Erzurum treniyle başlayacaktır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı bu gezisinde Sivas, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Siirt, Muş, Bitlis, Van, Karaköse, Iğdır, Kars, Ardahan, Artvin, Hopa, Pazar, Rize, Trabzon, Vakfıkebir, Tirebolu, Giresun, Ordu, Samsun, Gerze, Sinop, Ayancık, Abana, İnebolu ve Zonguldak şehir ve kasabalarında incelemeler yapacak, buralardaki sağlık teşkilâtıyla sağlık merkezlerini gözden geçirecektir. Balkan bu arada Trabzon'da yapılmış olan 250 yataklı hastanenin açılış töreninde bulunacaktır.³⁷⁹

Zonguldak Sıtma Savaş Başkanlığı tarafından açılan ve bir aydan beri Halkevinde devam etmekte olan sıtma kursu sona ermiştir. Bu kursta kırk öğrenci

³⁷⁶"Sıtma Savaşı Genel Müdürü Döndü", **Ulus**, 12 Nisan 1947.

³⁷⁷"Hastalık Bulaştıran Haşerelerle Mücadele Şiddetlendiriliyor", **Ulus**, 21 Nisan 1947.

³⁷⁸"Ankara Bölgesinde Sıtma Savaşı Çok Verimli Oluyor", **Ulus**, 28 Mayıs 1947.

³⁷⁹"Sağlık Bakanı Bir Ay Sürecek Bir Geziye Çıkıyor", **Ulus**, 1 Temmuz 1947.

bulunmakta idi.³⁸⁰Yıllardan beri Tirebolu halkını sıtma ile tehdit eden Körliman bataklığı şimdi doldurulmuş ve buradaki sürfe yatakları ortadan kaldırılmış bulunuyor. Harşıt deresi kenarında Yüzbaşıoğlu'na ait tarladaki mevcut göllerin de aynı şekilde doldurulması için gerekli tedbirler alınmıştır. Bu işler kısmen mükellefiyet kısmen ücretli işçi çalıştırılmak suretiyle sağlanmıştır. Ayrıca ilçe içinde Çatalçeşme önünden Kumyalı'ya akan derenin de temizlenmesi için tedbirler alınmıştır. 1947 yılında bölgede sıtmaya karşı alınan ciddi tedbirler sayesinde hastalığın büyük ölçüde önlenmiş olduğu söylenebilir. Bu başarıda bölge sıtma mücadele teşkilâtının büyük payı olduğunu da kaydetmek gerektir.³⁸¹

Yurtta yapılmakta olan sıtma savaşı çalışmalarının türlü safhalarını belirtmek ve alınmakta olan savaş tedbirlerini daha iyi ve canlı bir şekilde göstermek, aynı zamanda yurttaşları bu konuda aydınlatmak amacıyla, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca bir film hazırlattırılmıştır. Filmin gerek hazırlanış ve gerekse çekiliş itibariyle, çok beğenildiği ve filmcilik sanatı bakımından da başarılı sayılmaya değer olduğu ve iyi tertiplendiği görülmüştür. Bu filmin, halkın sıtma bilgisini artıracak ve savaş usulleri hakkında kendilerine öğretici hizmetler vereceği ve büyük faydalar sağlayacağı kuvvetle umulmaktadır. İki kısımdan ibaret bulunan bu filmin, yakında yurdun çeşitli bölgelerinde halka gösterilmeye başlanacağı haber alınmıştır.³⁸²

Ilgaz kasabasının hemen yanında bulunan ve halkın sıhhi durumları üzerinde fena tesirler yapmakta olan Dibek ve Spa çayırlarındaki bataklıklar, 400 işçi ile 12 günlük devamlı bir çalışma neticesinde Dibek çayırında 16 ve Spa çayırında da üç göz açılarak 1090 metre uzunluğundaki kanalların temizlenmesi ve su birikintilerine sebep olan büyük çukurlar doldurulmaları suretiyle sivrisinek ve diğer muzir haşereler yatakları kurutulmuştur. Bundan başka kasaba içinde de sağlık ekipleri tarafından lüzum görülen yerlerde yapılan devamlı mücadele ile de karasinek ve sarı arı gibi haşereler de tamamen yok edilmiştir.³⁸³

Devlet Demiryolları, asker ve sıtma savaş doktorlarının katılacakları Adana sıtma tekâmül kursu yarın Adana Sıtma Enstitüsü'nde törenle açılacaktır. Sağlık Bakanlığı Sıtma Genel Müdürü Dr. Seyfi Okan törende bulunmak üzere şehre gelmiş

³⁸⁰Zonguldak'ta Sıtma Kursu Sona Erdi", **Ulus**, 1 Ağustos 1947.

³⁸¹"Tirebolu'da Birçok Bataklık Kurutuldu", **Ulus**, 10 Ağustos 1947.

³⁸²"Sıtma Savaşına Dair Bir Film Hazırlandı", **Ulus**, 27 Ağustos 1947.

³⁸³"Ilgaz'da 2 Bataklık Kurutuldu", **Ulus**, 2 Ekim 1947.

bulunmaktadır.³⁸⁴Dün Karasu'ya gelen Sıtma Savaş Genel Müdürü Seyfettin Okan, yanında il sıtma savaş başkanıve sağlık müdürü olduğu halde ilçe merkeziyle köylerde incelemelerde bulunmuştur. 1948 yılında yağın yağmurların ve suların taşması ile husule gelen birikintilere karşı tedbirler alınması neticesinde ilçede sıtma yok edilmiştir. Sıtma Savaş Genel Müdürü incelemesine devam etmek üzere Adapazarı'na hareket etmiştir.³⁸⁵

Devletin sıtma savaş teşkilâtları yer yer faaliyete geçmiş bulunuyor. Kütahya'nın savaşma bölgesine giren köy ve kasabalarında ekipler, mazotları ve sivrisinek tohumlarını yok eden D.D.T. ilaçlarıyla kendi çevrelerini dolaşmaya başladılar. Merkezi Kütahya'da olan ve etrafındaki 54 köyü içine alan Kütahya sıtma savaş şubesi, ilk iş olarak şehir içindeki binaları D.D.T. ile temizlemeye başlamıştır. Sular biraz çekilince şehir içinde ve çevresinde bulunan çukurlara, su birikintilerine de mazot dökülecektir.

Şehirdeki ekipten ayrı olarak 4 ekip, 54 köyü aralarında bölüşerek D.D.T. ve mazot dökmeye başlamışlardır. Diğer taraftan şehrin en güzel ve yakın kaplıcası olan Yoncalı'nın tam vaktinde savaşma ekiplerince ele alınarak burada mevcut kanalların açılmasına, akıtılmasına, mazotlanmasına başlanacağı öğrenilmiştir.³⁸⁶Yurdumuzda verem ve sıtma savaşı çalışmaları hakkında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemali Bayezit kendisini ziyaret eden bir arkadaşına aşağıdaki malûmatı vermiştir:

"-Yurdumuzda yüzyıllar boyunca kökleşmiş bulunan verem ve sıtma mikropları ile bakanlığımız çizdiği ve tatbik ettiği programıyla amansız bir mücadele halindedir. Bu hastalıkla mücadele programımızı elimizdeki imkanlar dahilinde geliştirmekteyiz. Bu cümleden olmak üzere İzmir Verem Savaş Derneğinin yapacağı verem dispanserlerine 50 bin, Yozgat verem savaş derneğine 25, Amasya'da Ruhi Tengiz adında hayırsever bir vatandaş tarafından inşa ettirilip Sağlık Bakanlığına devredilen yeni hastahane binasının verem kısımlarının ikmali için Amasya Verem Savaş Derneğine de bu ay 50 bin lira gönderilmiştir.

Sıtma savaşı programımız muvaffak olmuştur. Sıtmanın kökünü kazımaya azmetmiş bulunuyoruz. Bu savaşa lazım olan para ve ilaç için Marshall yardımından faydalanmayı en kestirme yol olarak bulduk. 1950-1951 yılı bütçemize Marshall

³⁸⁴"Adana'da Sıtma Kursu Açılıyor", **Ulus**, 15 Ekim 1947.

³⁸⁵"Karasu'da Sıtma Yok Edildi", **Ulus**, 24 Temmuz 1948.

³⁸⁶"Kütahya'da Sıtma Savaşı Faaliyeti", **Ulus**, 18 Nisan 1949.

Yardımları olarak üç milyon dolar koyduk. Bu talebimiz Paris'teki Marshall Yardım Heyetince kabul edilirse, artık memleketimiz sıtmadan tamamen kurtulmuş olacaktır." Bundan sonra Bakan yurdumuzun sağlığını korumak için hazırlanmakta olan teşkilâtlar için de demiştir ki:"*Doğu illerimizin sıhhatini tehdit eden hastalıklarla mücadele için doğu sağlık ekibi kadrosunu hazırladık. Bu ekip Mayıs'ta bölgelerine hareket edecektir. Bu ekipler bu sene geçen geçen seneye nazaran D.D.T. ilaç ve diğer sıhhî malzeme daha çok verilmiştir."*³⁸⁷

³⁸⁷"Sıtmanın Kökü Kazınacak. Bu İş İçin Marshall Yardımından 3 Milyon Dolar Kondu", **Ulus**, 9 Nisan 1950.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca farklı mekan ve zamanlarda görülen salgın hastalıklar insan kitlelerinin hayatlarını kaybetmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum, iklim özellikleri, olumsuz çevre koşulları, sıtma hastalığı görülen bölgelerin sosyo-ekonomik yapısı, sıtma vektörünün üremesine imkan tanıyan sulu tarım alanlarındaki artış, yoğun nüfus hareketliliği ve bölge halkının sıtma konusunda yeterince bilinçli olmaması gibi nedenlerle sıtma, geçmişte ülke genelinde büyük bir sorun oluşturmuş; gerekli tedbirler alınmadığı sürece ileride de oluşturması muhtemeldir.

Sıtma toplumun sosyal ve ekonomik gelişmesi üzerinde ağır ve olumsuz etkiler oluşturan, morbiditesi yüksek, mortalitesi bir türü için önemli düzeylere ulaşan bir protozoon hastalığıdır. Sıtmayı bulaştıran vektör, parazitin sporogoni evresini tamamladığı Anopheles cinsinden dişi sivrisineklerdir. Sıtma vektörü olan dişi anofel insan kanını emdikten sonra yumurtlamaya başlamaktadır. İnsan sıtmasının bilinen 4 etkeni Plasmodium falciparum, Plasmodium vivax, Plasmodium ovale, ve Plasmodium malariae'dir. Sıtmadan korunma yolları ve bu hastalığın kontrol altına alınmasında izlenen iki yoldan birincisi, sivrisinekleri imha etmek, diğeri ise sıtma parazititaşıyan kişileri bularak tedavi etmektir.

Anadolu'da çok sık görülen ve çok fazla üretim işgücü kaybına sebep olan bu hastalıkla mücadele 1925 yılında başlamıştır. Türkiye'nin en önemli hastalıklarından biri olan sıtma ile savaş sonucu önemli başarılar elde edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sıtmayı ve sıtma ile mücadele yöntemlerini öğretmek için okullar kullanılmış ve bu konu okulların en önemli vazifesi olmuştur. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında ve hatta günümüzde salgın hastalıklar konusunda halkın bilinçlendirilmesinde okulların çok ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Sıtmanın kontrol altına alınmasında bütün ümitler vektör kontrol çalışmalarına bağlı vektör çalışmalarının esasını sivrisineklerin öldürülmesi oluşturmaktadır. Özellikle D.D.T.'nin bulunmasıyla birlikte, bu uygulamalardan kazanılan sonuçlar bu düşünce ve uygulamaları pekiştirmiştir. Sıtmayı yok etmek için köklü bir çare gibi görülen "*bataklık kurutma*", sonraki yıllarda karşımıza büyük bir çevre sorunu olarak ortaya çıkacaktır. O dönemde yöneticiler, hekimler ve bilim

adamları da bataklık kurutma önerisini desteklediler. Ve yıllar süren uğraş sonunda bataklıklar nihayet kurutulmuştur. Bu tedbir ile sıtmanın önünü almakta çok büyük başarı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.01.02.1.3.20.
BCA, 30.18.1.2.1.11.25.
BCA, 30.18.1.2.1.14.22.
BCA, 30.18.01.02.5.45.13.
BCA, 30.18.01.02.5.48.2.
BCA, 30.10.0.0.177.220.10.
BCA, 30.18.01.02.8.9.5.
BCA, 30.18.01.02.10.24.6.
BCA, 30.18.01.02.10.28.9.
BCA, 30.18.01.02.10.30.20.
BCA, 30.18.01.02.13.51.3.
BCA, 30.18.01.02.14.68.19.
BCA, 30.18.01.02.16.86.3.
BCA, 30.10.0.0.177.220.17.
BCA, 30.10.0.0.229.540.6.
BCA, 30.18.01.02.19.23.19.
BCA, 30.18.01.02.19.29.4.
BCA, 30.18.01.02.21.50.6.
BCA, 30.18.01.02.26.13.13.
BCA, 30.18.01.02.28.38.13.
BCA, 30.18.01.02.31.65.14.
BCA, 30.18.01.02.33.10.4.
BCA, 30.18.01.02.34.18.3.
BCA, 30.18.01.02.34.20.6.
BCA, 30.18.01.02.37.47.7.
BCA, 30.10.0.0.191.309.9.
BCA, 30.11.1.0.83.41.8.
BCA, 30.18.01.02.43.20.17.
BCA, 30.18.1.2.46.44.1.

BCA, 30.18.01.02.47.60.4.
BCA, 30.18.01.02.55.45.13.
BCA, 30.18.01.02.56.55.3.
BCA, 30.18.01.02.57.69.13.
BCA, 30.18.01.02.57.70.14.
BCA, 30.18.01.02.58.75.4.
BCA, 30.18.01.02.68.78.6.
BCA, 30.10.0.0.177.221.11.
BCA, 30.10.0.0.177.221.13.
BCA, 30.10.0.0.158.110.6.
BCA, 30.10.01.02.72.12.15.
BCA, 30.10.01.02.75.47.12.
BCA, 30.10.01.02.78.76.3.
BCA, 30.10.01.02.80.95.9.
BCA, 30.10.01.02.84.65.20.
BCA, 30.18.01.02.88.84.2.
BCA, 30.10.0.0.178.231.6.
BCA, 30.10.0.0.177.223.7.
BCA, 30.18.01.02.92.80.4.
BCA, 30.10.0.0.177.223.6.
BCA, 30.10.0.0.177.223.8.
BCA, 30.10.0.0.177.223.11.
BCA, 30.10.0.0.177.223.12.
BCA, 30.18.01.02.94.12.7.
BCA, 30.18.01.02.96.89.8.
BCA, 30.18.01.02.98.35.5.
BCA, 30.10.0.0.177.223.13.
BCA, 30.10.0.0.8.50.14.
BCA, 30.10.0.0.177.223.17.
BCA, 30.10.0.0.177.224.4.
BCA, 30.18.01.02.101.27.1.
BCA, 30.18.01.02.102.44.2.

BCA, 30.18.01.02.106.75.8.
BCA, 490.1.0.0.5.26.11.
BCA, 30.18.1.2.107.101.16.
BCA, 30.18.1.2.107.106.18.
BCA, 30.18.1.2.109.58.11.
BCA, 30.10.0.0.177.224.5.
BCA, 30.18.1.2.111.47.2.
BCA, 30.18.1.2.111.53.11.
BCA, 30.18.1.2.112.74.1.
BCA, 30.11.1.0.180.5.19.
BCA, 30.11.1.0.181.6.7.
BCA, 30.11.1.0.181.6.10.
BCA, 30.11.1.0.181.6.12.
BCA, 30.11.1.0.181.6.20.
BCA, 30.11.1.0.181.10.18.
BCA, 30.11.1.0.185.28.4.
BCA, 30.11.1.0.186.34.2.
BCA, 30.11.1.0.187.37.9.
BCA, 30.11.1.0.202.32.3.
BCA, 30.18.1.2.116.19.12.
BCA, 30.18.1.2.116.30.5.
BCA, 30.18.1.2.120.77.19.
BCA, 30.18.1.2.120.77.20.
BCA, 30.18.1.2.121.111.13.
BCA, 30.18.1.2.122.29.1.
BCA, 30.18.1.2.123.77.10.
BCA, 490.1.0.0.1464.6.1.

Kitaplar

Akdur, Recep. **Sıtma Temel Bilgiler**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2004.

Akıncı, Ertuğrul ve Faik Peksimetçioğlu. **Sıtma (Tarihçe, Parazitoloji, Klinik, Tedavi, Epidemiyoloji, Antomoloji, Mücadele Usulleri, İstatistik ve Kuyudat)**, Varol Matbaası, İstanbul, 1953.

Alkanlar, A. Osman. **Babam Sıtmadan Öldü**, Eğitim Alanı Yayınları, Ankara, 1923.

Altay, Sadet. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tokat Vilayetinde Sağlık Hayatı ve Sorunları (1923-1938)", **Tokat Sempozyumu Bildiriler**, Tokat, 01-03 Kasım 2012, Cilt:3, ss. 16-23.

Arıkan, İzzet. **Köylüler için Sıtma Hakkında Kısa Bilgiler**, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul, 1936.

Aydın, Ekrem. **Türkiye'de Sıtma Savaşı**, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aralık 1998.

Beyru, Rauf. **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, Mart 2005.

Collins, Ralph K. **Pirinç Ekimi ve Sıtma**, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1936.

Çavdar, Halil. **Sıtmaya Karşı Savaşta Sivrisinek Çeşitleri**, Dereli Basımevi, Manisa, 1936.

Dr. Remzi. **Sıtma Nedir? Nasıl Korunulur?**, Yeni Mersin Matbaası, Mersin, 1934.

Dilevurgun, Hamdi. **Sıtma**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

Etem, Rüştü. **Sıtma ve Kazip Sıtma**, Vilayet Matbaası, Balıkesir, 1932.

Güntekin, Reşat Nuri. **Anadolu Notları I-II**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2008.

Karayaman, Mehmet. **20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2008.

Korkut, M. Şerif. **Isıtma ve Çeltik**, Türk Ocağı Koleksiyonu, 1946.

Pampana, Emilio. **Sıtma Eradikasyonu**, çev: Celal Gökberk, Adana, 1965.

Sıtma, İttihat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Ankara, 1939.

Sıtma, Kayseri Mıntakası Sıtma Mücadele Heyeti, Kayseri, 1938.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. **Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, Cilt:2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2004.

Tınal, Melih. **Tevfik Rüştü Aras Gazete Yazıları 1946-1947**, Büke Yayınları, İstanbul, 2004.

Uyar, Hakkı. **Topraktan Parlamente'ye Muammer Erten**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Yalçın, Zeki. **Sıtmadan Korunma Çareleri**, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1939.

Tezler

Deniz, Muzaffer. **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Antalya Şehrinde Eğitim (1923-1950)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.

Garaz, Nevin. **Türkiye'deki Sağlık Yönetiminde Hemşirelik Mesleğinin Durumu ve Geleceğinin Analizi**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Kardaş, Tuğba. **XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Konca, Kamuran. **İndirekt Fluoresan Antikor Tekniğı İle Sıtma Antikorlarının Tayini**, (Uzmanlık Tezi), Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adana, 1982.

Lüleyap, Ümit. **Sıtma Vektörü Anopheles Sacharovi Erginlerinde Atpaz Aktivitesi ve Sivrisinek Mücadelesinde Kullanılan Pirimphos Methy'in Bu Aktiviteye Etkisi**, (Bilim Uzmanlığı Tezi), Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana, 1992.

Taşkın, Abdullah. **Sıtma Hastalarında Lökositlerin Oksidatif Stresinin Araştırılması**, Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa, 2010.

Tuğluoğlu, Fatih. **Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politikasının Kırsal Kesim Üzerine Etkileri (1923-1939)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.

Turhan Sarıköse, Selma. **XIX.Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

Yıldız, Fatma. **19. Yüzyılda Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, Temmuz 2014.

Yüksel, Mehmet Fehmi. **Şanlıurfa Yöresinde Görülen Sıtma Olgularının Tanısında Konvansiyonel Yöntemlerle Moleküler Yöntemlerin (PCR) Karşılaştırılması ve Tür Tayini**, Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Şanlıurfa, 2008.

Makaleler-Dergiler

Ağırbaş, İsmail, Yasemin Akbulut ve Ömer Rıfkı Önder. "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:48, 2011, ss. 739-746.

Ak, Bilal. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri", **Türkler**, Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 420-434.

Akalın, Berdan ve Utku Ünsal. "Türkiye'de Sıtmanın Dünkü ve Bugünkü Durumu", **Sıtma Bilimi, 1. Ulusal Parazitoloji Dergisi**, İstanbul, 22-24 Mayıs 1979, ss. 187-197.

Akçiçek, Eren. "Sıtma Üzerine Düşünceler ve Anılar", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, (Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss. 673-676.

Akçiçek, Eren, "Atatürk'ün Sıtma Hastalığı", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, (Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss. 695-699.

Ayrıbaş, Dilek, Rüşen İzgi, Müzeyyen Ünal ve İlker Kumral. "İzmit Yöresinde Sıtma Mücadelesi", **Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal**, Cilt:1, Sayı:1, 2015, ss. 1-9.

Başkaya, Muzaffer. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun'da Sağlık Alanında Karşılaşılan Sorunlar", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, ss. 73-91.

Bulut, Taner. "Cumhuriyet'in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:14, Bahar 2007, ss. 103-135.

Çağlayan, Ercan. "Diyarbakır'da Sağlık Alanındaki Gelişmeler (1923-1946)", **The Journal of Academic Social Science Studies**", Cilt:6, Sayı:6, Haziran 2013, ss.351-365.

Çağlayaner, Haluk. "Sağlık Personeli İçin Kolera Rehberi", **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt:10, Sayı:3, 2006, s. 142.

Çakmak, Fevzi. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Sıtma Savaşı (1920-1946)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, (Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss. 421-457.

Gürsoy, Gencay. "Sağlık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:6-7, İletişim Yayınları, ss. 1720-1724.

Karabulut, Umum. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:15, Güz 2007, ss. 152-158.

Korhan, Tuğba. "II. Dünya Savaşı Sırasında İzmir'in Sıtma ile Mücadelesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Sayı:31, ss. 370-375.

Lüleci, Yalçın. "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" Belgeseli Örneği", **İnsan&İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi**, Sayı:2, Güz 2014, ss. 47-48.

Mutlu, Sevda. "**Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek:'Dilek Sistemi'**", Sayı:86, Temmuz 2013, ss. 77-81.

Özpekcan, Meliha. "TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyetin İlk On Yılında Sağlık Politikamız", **Türkler**, Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Sakaoğlu, Necdet. "Osmanlı'da Salgınlar", **Toplumsal Tarih**, Cilt:4,Sayı:22, Ekim 1995,s.23.

Sert, Gürkan ve Emre Dölen. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet Kinini", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, XIV/2, 2013, ss. 69-86.

"Sıtma", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yayınları, Cilt:17, İstanbul, 1986, ss. 10460-10461.

"Sıtmayla Mücadele Hız Kazanıyor", **CumhuriyetAnsiklopedisi**, Cilt:1, 1923-1940, Ocak, 2003, YKY, İstanbul, s.1926.

"Sıtmayla Olağanüstü Savaş", **CumhuriyetAnsiklopedisi**, Cilt:2, 1941-1960, Ocak, 2003,YKY, İstanbul, s. 1946.

Sur, Haydar ve Hacer Gürol. "Cumhuriyetimizin 75 Yıllık Geçmişinde Sağlıkta Yaşananlar", **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt:3, Sosyal Değerlendirme Yeni Türkiye, (Ed. Hasan Celal Güzel), ss. 2034-2040.

Unat, Ekrem Kadri. "Sıtmanın Tarihi", **1. Ulusal Parazitoloji Kongresi**, Ege Üniversitesi Matbaası, 22-24 Mayıs 1979, ss. 1-2.

Uyar, Hakkı. "**CHP Belgelerine Göre Atatürk Dönemi'nde İzmir'in Sorunları (1923-1950)**", ss.1-18.

Uyar, Hakkı. "Erken Cumhuriyet Döneminden Günümüze İzmir'de Siyasal Partiler, Seçimler ve Seçmen Eğilimleri", s. 8.

Ünal, Yenal. "1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerne Bir İnceleme", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:3, İlkbahar 2009, s. 80.

Ünüvar, Kerem."Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi", **Toplumsal Tarih**, Cilt:15, Sayı:90, Haziran 2001.

Yalçın, Osman."İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı ile İşbirliği Yapma Süreci", **Turkish Studies**, Cilt:8, Sayı:5, Bahar 2013, s. 931.

Yıldırım, Nuran. "Tanzimattan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 5**, İletişim Yayınları, Ayhan Matbaacılık, ss. 1322-1331.

"Sıtma Mücadele Kanunu", **Resmi Gazete**, 13 Mayıs 1926, ss. 700-702.

"Umumi Hıfzıssıhha Kanunu", **Resmi Gazete**, 6 Mayıs 1930, Sayı:1489, ss. 8895-8900.

Gazeteler

Anadolu

Cumhuriyet

Ulus